

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

Окурмандын китеп текчесине

РАЙКАН ШҮКҮРБЕКОВ

19-том

Түзгөндөр: *Миргүл Текешова,*
Асыл Турсуналиева

БИШКЕК
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС»– 2016

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Р 18

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151-б.) негизинде жарык көрдү. Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Чыгышына жооптуу:

А.А.Акматалиев

Рецензент:

Филология илимдеринин кандидаты Н. Ыйсаева

Редакция:

Акматалиев А.А.

Мусаев С.Ж.

Байгазиев С.О.

Садыков Т.

Жайнакова А.Ж.

Токтоналиев К.Т.

Маразыков Т.

Эркебаев А.Э.

Р 18 Райкан Шүкүрбеков. «Окурмандын китеп текчеси» сериясы: 19-том. / Түз. М. Текешова, А. Турсуналиева – Б.: «Принт-экспресс», 2016. – 532 б.

ISBN 978-9967-12-578-0

Бул китепке Райкан Шүкүрбековдун тандалган чыгармалары кирди.

Китеп жалпы окурмандарга арналат.

Р 4702300200-16

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

ISBN 978-9967-12-578-0

© КР УИА, 2016
© «Принт-экспресс», 2016

РАЙКАН ШҮКҮРБЕКОВ

(1913—1962)

Кыргыз элинин көрүнүктүү акыны, жазуучу, таланттуу драматург, сатира майданындагы куйкум сөздүн устасы Райкан Шүкүрбеков 1913-жылы Талас областынын Кара-Буура районунун Ак-Чий, азыркы Суулуу-Маймак айлында жарык дүйнөгө келген. Бул кыска, шайыр аябагандай дыйкан өмүрдө ал кыргыз маданиятына чоң салым кошуп кетти.

1920-жылдарда кыргыз айылдарынын баарысында эле мектеп боло берген эмес. Билим алууга умтулган болочок жазуучу 1923–1926-жылдары Жамбыл шаарында балдар үйүндө билим алган. Райкандын биринчи чыгармасы «Жаркынай» аңгемеси 1929-жылы жазылып, ошол эле жылы республикалык «Жаңы маданият жолунда» журналына басылып, жарык көргөн.

Райкан 1929–1933-жылдары Фрунзе шаарындагы педтехникумга келип окуйт, адабият менен искусствого болгон шыктуулук аны таланттуулар чөйрөсүнө алып келип кошот. Ошентип, кыргыз элинин акын-жазуучуларынын, драматургдарынын, улуу муундарынын көпчүлүгүн тарбиялап учурган техникум Райкан үчүн да чыгармачылык бешик болгон. Бул жөнүндө жазуучунун мындай деп жазган бир эскерүүсүн кайталай кетсек болот: «Алыкул, Мидин болуп, 1930-жылдары педтехникумда окуп жүргөн кезибизде, бизди эки нерсе аябай таңкалтыруу-

чу. Анын бири театр, экинчиси адабият жөнүндөгү өтө кызык жыйналыштар болор эле. Токтогул, Муратаалынын техникумга келип-кетип турушу, агайларыбыз: Жоомарт, Кубанычбек, Мукай Жумалардын ырлары газетатага чыгып, Касымалынын бир актылуу пьесалары мектептерде коюулуп жүрчү. «Үмүттүү жаш» аттуу дубал газетасына ыр жаза коюп жүрүп, ошондон улам биз адабият кружогунун мүчөсү болуп калганбыз. Алдыңкы жазып жүргөн студенттер бүтүрүп кетишкенден кийин «Үмүттүү жаш» кереге газетасы, педтехникумдун драмалык кружоктору биздин колдо калды»¹.

Бул эскерме бизге көп нерселер жөнүндө айтып берет. Кыргыз адабияты менен искусствосунун улуу-кичүү мундарынын ортосундагы карым-катнаш, таасирлер жөнүндө кабарлайт. Жаштарды көркөм турмушка үндөө, үлгү болуу маселелеринин ошол кездеги чараларын баяндайт. Мына ушул педтехникумдагы таасирлүү жылдар Райкандын шыгын ого бетер арттырат. Мына ушул техникумда акындын студенттик биринчи табылгалары басылып чыгат, ырлар жазат, спектакльдерге катышып, ролдор аткарат. Анын балдар темасына арналган «Сапар» аттуу чакан драмасы да мына ушул техникумда окуп жүргөндө жаралган. 1933-жылы окууну бүткөндөн кийин аны Кыргызстан областтык Комсомол Комитети педтехникумда тарбияланып чыгышкан, маданий майданда ат салышып иштеп жатышкан бир топ адамдар менен бирге Кыргыз мамлекеттик театрына иштөөгө жиберет.² Студент кезиндеги кружоктор үчүн бир көшөгөлүү пьесаларды жазууну практикалоодон өзүнүн драматургиялык ишин баштаган Райкандын «Күрөш» деген пьесасы менен Кыр-

¹ Мидин. «Кыргызстан» мамлекеттик басмасы. – Фрунзе, 1961. Караңыз Райкан Шүкүрбеков тарабынан жазылган баш сөз.

² Күмүшалиев К. Кыргыз искусствосунун салтанаты. – Фрунзе, 1962. – 84-бет.

гызстан мамлекеттик драма театры өзүнүн 1934–35-жылдык сезонун ачат, бул республиканын жазуучуларынын биринчи съездинен кийинки кыргыз театр сахнасына коюлган оригиналдуу биринчи пьеса болот.³ Мына ушул пьесасындагы негизги ролдордун бирин автор өзү аткарат. Бул пьесага удаа эле 1934-жылы «Бейит арасында», 1936-жылы «Айдар», 1936-жылы «Жапалак Жатпасов» аттуу чыгармалары театрда коюлат.

Р. Шүкүрбековдун «Тоо элинин баатыры» повести тарыхый окуяларга негизделген чыгарма. Анда кыргыз элинин 1908–1917-жылдар аралыгындагы турмушу жөнүндө сөз болот. Бул «сөз» жакырланган элдин оор турмушунан, жергиликтүү бай-манаптардын, падыша желдеттеринин ашынган зомбулугунан, «жакшылар» деп аталган тар чөйрө менен көпчүлүк кара букаралардын ортосунда болгон карама-каршылыктардын өөрчүшүнөн келип чыккан көтөрүлүштөн жана жеңилүүгө дуушар болгон элдин тарткан азаптарынан кабар берет. Китеп экинчи жолу 1969-жылы кайрадан басылып чыккан.

Райкан Шүкүрбековдун адабий чыгармачылыгы ар түркүн. Бул автордун кыргыз адабият казнасында болгон бардык жанрда иштегендиги менен далилденет. Бул көрүнүш акындын чыгармачылгында 1930-жылдардан эле башталган. Райкан ошол кездердеги кыргыз мамлекеттик театрынын чыгармачылык коллективинин негизин түзгөн адамдар менен бирге артист болуп иштеген А. Кутубаевдин «Колхоз душмандары» пьесасында жалкоо Дердеңбайдын, Ж. Турусбековдун «Ажал ордуна» музыкалуу драмасында Маматахундун, Жантөшевдин «Карачач» драмасында болуштун жигитинин, өзүнүн «Жапалак Жатпасов» комедиясында, Гоголдун «Текшерүүчүсүндө» ролдор

³ *Кумүшалиев К.* Кыргыз искусствосунун салтанаты. – Фрунзе, 1962. – 10-бет.

аткарган. Театр үчүн чыгармалар жазган, «Жаңы маданият жолунда», «Кыргыз кеңеш адабияты», «Кыргыз совет адабияты», «Адабият жана искусство» журналдарында прозалык, поэзиялык чыгармалары жарыяланып турган. Ал эми 1940-жылы Райкан Шүкүрбеков Ленин ордендүү кыргыз театрынын жаш жазуучулары үчүн атайын уюштурулган адабий кружоко жетекчилик кылган, жаштардын жана ошол кезде кыргыз китеп окуучулары арасында кеңири белгилүү болуп калган акындардын, драматургдардын чыгармалары жөнүндө комсомолдук, партиялык газеталарга сын, рецензияларын жазган. Кийин, 1950–1960-жылдарда Райкан өз чыгармачылыгын партиялык газеталар менен тыгыз байланышта кармап, эмгектин алдыңкылары, өзгөргөн кыргыз жергеси жөнүндө публицистикалык макалаларын жарыялап турган. 1937-жылы Райкан Шүкүрбеков Советтик Армиянын катарына алынат. 1941-жылы Советтер Союзунун Ата-Мекендик согушунун башталышы менен ал экинчи жолу армияга чакырылып, салгылашууларда эки жолу жарадар болот. Согушуп жаткан армиянын катарында жүргөн күндөрүндө да, жаралуу болуп госпиталда жатканда да Райкан чыгармачылыгын токтоткон эмес. Жоомарт Бөкөмбаев ал жөнүндө 1943-жылы «Советтик Кыргызстан» журналына «Амандыгыңды тилеп жатабыз. Сага кубанабыз. Келген ырларыңды журналга чыгарып жатабыз. Октун, оттун ичинде жүрүп, ыр жиберип жатканыңа ыракмат» деп жазган. Мисалы, «Салгылаш», «Немецтен алгын өчүндү» жана башка ырлар жана согуш темасында жазылып жарыяланган «Кек» аттуу пьесасы. Согуштан жаралуу болуп, кайтып элге келгенден кийин Райкан адабий чыгармачылыгын өркүндөтүү жолуна түшөт. Анын «Эки дос», «Жашыл токой», «Менин айлым», «Жакшынын шарапаты» аттуу комедиялары кыргыз театрларынын сахналарында

коюлат. «Ырлар жана тамсилдер» (1957), «Ала-Тоо жаңырыгы» (1958), «Ырлар» (1961), «Тандалган ырлар» (1963) жыйнактары жарыкка чыгат. Кыргыз элинин улуу акыны Токтогул Сатылгановдун өмүрү жана чыгармачылыгына арналган «Акындын үмүтү» аттуу төрт көшөгөлүү драмасы кыргыз драма театрында көрсөтүлөт. Филармония репертуары үчүн кызыктуу интермедияларды, терме ырларын жазды. Балдарга арнап ал «Куттуктоо каты», «Эки коён», «Аңгемелер», «Карга», «Иттин жомогу», «Түлкү менен теке», «Балдарга» деп аталган китептерин чыгарды. Р. Шүкүрбеков кыргыз окурмандарына таланттуу котормочу катары да жакшы белгилүү. Ал А. С. Грибоедовдун атактуу «Акылдан азап» комедиясын, А. П. Чеховдун «Аңгемелерин», М. Горькийдин «Бороон кабарчысы тууралуу ырын», Шиллердин, Мольердин чыгармаларын которуп, кыргыз окуучуларына тартуу кылды. Кыргыз ССР Министрлер Совети тарабынан жарыяланган, мыкты котормолор конкурсунда Райкан орус тамсилинин чоң атасы И. А. Крыловдун 118 тамсилини которуп, сыйлыкка татыктуу болгон. Ал эми Фирдоусинин атактуу «Шах-Нама» поэмасынан «Рустом-Дастан», «Искендер Зулкарнайын», «Шахнаме дастандары» деген үч наамга бириктирип, 21000 ден ашык ыр саптарын кыргызчага которуп, жарыкка чыгарышынын өзү кыргыз котормо искусствосунун чоң жеңишин белгилейт.

Окуучуларга сунуш кылынган бул жыйнакка жазуучунун «Жер жөнүндө терме», «Рахмат койчу чабанга» аттуу термелери менен кошо 1959-жылы 11-январда «Советтик Кыргызстан» газетасында жарык көргөн аңгемеси, «Ата салты», «Жолборс менен айгыр», «Мергенчинин аңгемеси», «Толубай сынчы», «Салам кат», «Иттин жомогу», чыгармалары киргизилди. Жыйнакка киргизилген чыгармалар Райкан Шүкүрбековдун көп кырлуу иш-

мерлигине толук мазмун (жыйнактын көлөмүнө байланыштуу) түзө албаса да алар акын жазуучунун таланты, элге калтырган көркөм табылгаларынын татаал багытынан кабар берет.

Райкан Шүкүрбеков таланттуу лирик акын. Укмуштуудай таасири бар сатира жазуучу, тамсилчи катары да кыргыз элине кеңири маалым. 1963-жылы, акындын көзү өткөндөн бир жылдан кийин анын юморлорунун, сатираларынын, тамсилдеринин тандалган жыйнагы чыкты. Алар акындын көз карашынын кенендигин, тажрыйбасынын, түшүнүгүнүн байлыгын, эстетикалык баамынын бийиктигин көрсөттү. Жыйнакта Р.Шүкүрбековдун эл менен Ата Мекен жөнүндөгү назик ойлору, эл аралык абал, элдердин тынчтыгын коргоо, согуш отун тутандыруучуларга каршы күрөш тематикасындагы публицистикалык-поэтикалык памфлеттер, кайсы бир адамдардын аң-сезиминде ушул убакка чейин сакталып келген өткөндүн калдыктарын мыскылдаган сатиралык ырлары да киргизилди.

Кыргыз эли адабиятка өтө бай эл. Кыргыз элинде макал-лакаптардан тартып, «Манас», эпосунун трилогиясына чейинки чыгармалар бар. Райкандын «Термелер» деп аталган лирикалык шайыр ырлары жөнүндө сөз болгондо мына ушул элдик залкар оозеки табылгалардын, анын эң сонун традицияларында жаралган акындар поэзиясындагы терме, санат, насыят ырларын алды менен көз алдыга келтиребиз.

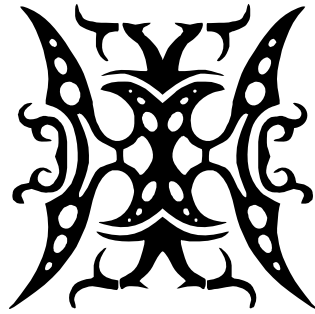
Райкан Шүкүрбековдун 1963-жылы жарыкка чыккан тандалган ырлар жыйнагында мурдагы китептеринде эле жарык көргөн «Жинди суу», «Жер жөнүндө терме», «Кыз менен жигит» деп аталган лирикалык ырларды «Термелер» деген ат менен атайын бөлүп бергендигин көрөбүз. Бул тизмени акындын «Ракмат койчу чабанга» (1958) «Декадага бара жатабыз» (1959), «Насыят терме» (1960),

«Үкү менен Күкүк» ырлары менен толуктоого болот. Бул ырлар ар кандай темада жазылганы менен формасы, ритмика-интонациялык жагдайы боюнча жогорудагы терме ырларына мүнөздөш.

Терме, санат түрүндөгү чыгармалар элдик ырлардын байыркы түрү. Терме, санат ырларын жаратуу бардык эле акындардын колунан келе бербеси белгилүү. Аларды жаратуучулар көбүнчө нускоочу акындар болушкан. Райкан акындар поэзиясындагы бул татаал жанрды бекеринен тандап алган жок. Ал социалисттик жаңы салт-санааны, адамкерчиликтин адептүү жосундарын элге кеңири пропагандалоону активдештирүүнү максат кылды. Ал үчүн Райкан идеологиялык фронттун өтүмдүү звеносу болгон радиону, филармония репертуарын тандап алды жана өзүнүн термелерин ошол багытта пайдаланууга тууралады.

Райканды кыргыз элинин ар бир үйү жакшы билет жана анын тамсилдерин жылмаю менен эстешет, анткени анын чыгармалары чыныгы турмуштун күлкүлүү учурларын аярлык менен сездирет. Райкан Шүкүрбеков 1962-жылы 49 жаш курагында дүйнөдөн кайткан.

ЫРЛАР

АЛА-ТОО

Ала-Тоо – биз термелген бешигибиз,
Дүйнөгө ачып кирген эшигибиз.
Ала-Тоо, күндө көрсөң күндө кызык,
Көзүңө бүгүнкүдөн эртең ысык.

Ала-Тоо, бизге бирдей кышы-жайың,
Сулуусуң жылдар аттап өткөн сайың.
Ала-Тоо – өмүрүмдүн гүлдүү багы,
Ала-Тоо, кечегиден бүгүн жаңы.
Сапар тартсам ар дайым кылчактаймын,
Өзүң менен бир бүткөн жүрөк каны.

АЛТЫ КАЗ

Муз жарылып, суу жүрүп,
Ай алыстап, күн күлүп,
Жакадан жылуу жел келди,
Жылуу жел жерге дем берди.
Тили чыгып быжырап,
Абага торгой сермелди.

Көгөрүп жердин бак-шагы,
Келгиндер келе баштады.
Көз уялып күн тиктеп,
Үйлөрдөн чыкты жаш-кары.

Каркыра, турна асманда,
Кайрылып конбой бактарга.
Тизилип өттү үн салып,
Топ ойноп балдар жатканда.
Тракторлор талаада,
Тиги, боз атчан биздин башкарма.

Ысык-Көлдү сагынып,
Канаты тынбай кагылып.
Асмандап учкан алты каз,
Аңкылдашат жабылып.

Таласка конуп токтобой,
Жай алып Чүйдө оттобой.
Бара жатат алты каз,
Эң шашылыш почтодой.

Жаргак таман саргайып,
Канаты казга жел кайык.
Мойнун созуп нар болуп,
Алты каз көктө калдайып.

Алды жагын караса,
Ана ажайып тамаша.
Эңкейип каздар караса,
Эң эле сонун тамаша.
Көгөргөн көл шарпылдайт,
Өрдөк, каз ойноп каркылдайт.
Ак баржак болуп кубулат,
Аңырдын үнү угулат.

Карашты каздар жабылып,
Калбайлы деп жаңылып.
Жарк этип канат күн чалды,

Ылдыйлап каздар үн салды:
«Өзүңөрдүн жөнүңөр,
Кайсы көл, бул көлүңөр?».

Анда жооп берет көлдөгү
Көк ала моюн өрдөгү:
«Артындасың турмуштун,
Чоңунансың суу куштун¹

Орто-Токой дал ушул,
Жаңы көлү кыргыздын.
Калкылдабай түшкүлө,
Каркылдап мында сүзгүлө!»

ЧОҢ КЫШТАК

Жылтырайт бак ичинен айдын көзү,
Узарган алда кайда көлөкөсү.
Шыкаалап терезеден үйдү карап,
Коштошуп тоо башында турган кези.

Дүпүйүп түн ичинде калың дарак,
Үргүлөп турушкансыйт ылдый карап.
Жел жүрүп, жалбырактар шуулдашып,
Аз, аздан сансыз жылдыз жатты тарап.

Бышылдап уктап жатат уйлар тегиз,
Мемиреп көзүн жумган арык, семиз.
Былк этпей жол боюнда алда турат,
Каалгып ирең-бараң машинебиз.

¹ Суу куштун – сууда сүзүүчү куштун.

Аңгыча бирөө чыкты кырдан атчан,
Маараган үн угулду атчан жактан.
Карасак, бир короо кой көзгө түштү,
Четинде кара жолдун түнөп жаткан.

Чыгыштан таң агарып, улам жарык,
Түтүндү жел көтөрүп асманга алып.
Бала ыйлап, уйлар мөөрөп, иттер үрүп,
Чоң кыштак эрте ойгонду сүт жыттанып.

ЖАЗУУЧУНУН ДОСУ

Жазуучунун жандай көргөн жакыны,
Эч ким билбес эң кадырлуу киши бар.
Китептерге кошо кирген акылы,
Автор эмес, айта жүрөр иши бар.
Тике карап,
Бирден санап,
Ариптерди тересиң,
Кол жазманы китеп кылып бересиң,
Шаар калкы терең уктап калганда,
Чарчап досум өз үйүңө келесиң.

Жумушчусу шарактаган басманын,
Анык ээси колдон чыккан жазманын.
Өңүң кара, май-сай болуп турсаң да,
Жазып жаткан кагазымдай апагым.
Канат берет,
Кагаздагы сөзүмө.
Автор кылып,
Атак берет өзүмө.
Калам алып, терең ойлоп жазарда,
Жазуучунун сен келесиң көзүңө.

ОЙЛОП ТАПКЫН

Мен көрдүм салабаттуу сары киши,
Эч кимге окшобогон өңү-түсү.
Кызарып эки бети, өзү семиз,
Үстүнө самсалатып кийген жемиш.

Кыдырып ойдо, тоодо жүрөт жалгыз,
Кол салсаң коюн, кончу коон, дарбыз.
Ал дайым топурактан камыр жууруйт,
Сыласаң сакалынан буудай чууруйт.

Кабагы кээде бүркөө, кээде ачык,
Келгин куш аны көрүп сызган шашып.
Кап дечи, көпкө жүрсө болот эле,
Кетиптир көрүнбөстөн түндө качып.

Көз салсам терезеден тура калып,
Жааган тизеден кар, туман басып.
Келиптир суук ооз, ант урган чал,
Эшикте балдар менен жакалашып.

Сүйгөнү канаттуудан ала карга,
Карк этсе булбулум дейт анда-санда.
Кар жааган кабагынан, өзү жөтөл,
Жылына жолдош болом ушул чалга.

Айланып бир жылдан соң келет дагы,
Алиги качып кеткен жакшы сары.
Айтпаймын бул экөөнүн ким экенин,
Окуучу ойлоп тапкын өзүң аны?

КЕТЕТ ОЮҢ

Зуулдап машинада кара жолдо,
Караймын көзүм тойбой оңго-солго.
Жаңы «Зим» кара жердин самолёту,
Канаттуу учуп чыгат жолдон зорго.

Алдыңан көрүнгөндө калың дарак,
Аңгыча көчөсүнө кирип барат.
Жаш балдар, суу көтөргөн келинчектер,
Кол булгап, кыйкырышып калат карап.

Аңгырап күздүн күнкү турган аңыз,
Бул жерди көрө жүргөм, баары тааныш.
Жыйылып үймөк чөптөр дөдө-дөбө,
Желпилдеп желге эркелейт сайда камыш.

Колхоздор жол боюнан орун алган,
Үйлөрдү заңгыратып жаңы салган.
Өткөндү ойго салып кээ бир жерде,
Дагы эле түтүн чыгат жаман тамдан.

Чөп тарткан машинелер, арабалар,
Ал балким, тоого барар, ойго барар.
Бул жерди алыс кетип кайра көргөн,
Танданып өзү терең ойдо калар.

Асфальт жол агын суудай артына агат,
Эңкейип машинадан көрсөң карап.
Жол бою аркы-терки, кыйма-чийме,
Уюгун кумурсканын ойго салат.

Кыбырап кайда болсо жүргөн киши,
Зымырап алга кеткен анын иши.

Аз жылда айта жүрөр адымдаткан,
Биздеги бирдик күчү, бирдик күчү.

Карасаң замандашым жолдун боюн,
Кубанып алда кайда кетет оюң.

ТАЛАС СУУСУ

Байыртан Талас суусу жаткан агып,
Жакалап көчмөн кыргыз малын багып.
Башынан мөңгү кетпес тоодон жөнөп,
Дайынсыз жоголуучу кумга барып.

Кээде жай сабыр кылат, кээде шашат,
Жулкунуп бири кубат, бири качат.
Көркүнө эми чыккан Талас суусу,
Электр сансыз үйгө жарык чачат.
Маңдайда жарашыктуу терезелер,
Көз ымдап, кел бери деп жымыңдашат.

Таластын тоосу бийик, жери тегиз,
Таластын жери күчтүү, малы семиз.
Жайылып дасторкону берекелүү,
Таласка өсүп, өнөт түркүн жемиш.

Шаркырап адегенде тоодон кулап,
Жаркырап обон салып зоодон чыгат.
Өткөндөн белги берип күңгүрөнүп,
Жээгинде терең сырдуу күмбөз турат.

МАЛЧЫНЫН ҮЙҮ

Аң улап алыс тоодон келе жатып,
Кар жиреп, карбаластап ашып-шашып.
Күн бата тегеректи тегиз курчап,
Жер жүзүн коюу туман калды басып.

Билбейсиң кайда карай басканыңды,
Жоготуп жол экен деп тапканыңды.
Элеңдеп эки жакта эки көзүң,
Эп келбей жолдошуңа айткан сөзүң.

Токтойбуз шашпай тыңшап салып кулак,
Калчылдап темир аяз, араң чыдап.
Жымжырттык кулак-мурун кесилгендей,
Тунарып, туман турат, туман турат.
Ошентип өйдө төмөн темселедик,
Арадан өтө чыкты далай убак.

Бир кезде туман өйдө көтөрүлүп,
Кар учуп, борошолоп шамал жүрүп.
Билбейбиз, өзүбүз да көрбөптүрбүз,
Кайыгып бир короого келдик кирип.
Кой үркүп, «сен кимсиң?» – деп ээси чыкты,
Арсылдап жулунушуп иттери үрүп.

«О, кокуй адашкан го мергендерим,
Буларды кудай сактап келгендерин» –
Деди да, жылуу үйгө алып кирди,
Көрсөтүп бейпил кыргыз эшик-төрүн.
Айттырбай самоорду коюп салды,
Ак көйнөк, көк жоолукчан кызыл келин.
Көтөрдү эми башын жаткан бала,
Өтө окшош атасына көзү кара.

Керилген бир мурутчан уктап жатат,
Балдырап сүйлөп коюп улагада.

Мен балким көрсөм керек мунун өзүн,
Карадым орден, медаль толгон төшүн.
«О, кокуй койчу Кадыр ушу эмеспи», –
Ичимен жемеледим өзүмдү өзүм.

Кадырым, жай отуруп сунуп бутту,
Сүйлөдү, өзү унчукпай бизди да укту.
Узабай эң жагымдуу дабыш менен,
Самоору печь жанынан ырдап чыкты.

КОЙЧУНУН ИТИ

Койлордун кээси жатып, кээси туруп,
Жер кара күздүн түнү, асман булут.
Адырдын этегине түнөп калган,
Койчулар Кашка-Суудан түштө чыгып.

Жанган от тоо боорунан жылт-жылт этип,
Бүлбүлдөп нуру качып, кез-кезде өчүп.
Эңкейип чок үстүнө жыгач таштап,
Олтурат эки койчу маектешип.

Заңгырап түн ичинде бийик аска,
Түнөрүп түн койнунда түрү башка.
Угумдуу терең сырлуу дабыш менен,
Түнкү суу боюн урат таштан ташка.

Койчулар чатырларын келген жүктөп,
Тигишпей ай талаага койгон бүктөп.

Кызыл көз кара дөбөт от жанында,
Таноосун кыймылдатат тоону тиктеп.

Дөбөттү алмак-салмак баары мактайт,
Күн батты түн баласы өлсө жатпайт.
Өзгөчө ай караңгы, тумандарда,
Короону чарк айланып мыкты сактайт.

Булутка кээде кирип, кээде чыгып,
Баратат сулуу ай да шашып жылып.
Аңгыча калың чыбыр коксулардан,
Уңулдап белги берди карышкыр улуп.

Дүр этип кой козголду, эчки маарап,
Бөрүнүн эски тааныш үнүн угуп.
Арс этти, куюн чымын ит да кетти,
Койчулар алоолонтту куусаң чөптү.
Алышып көнгөн дөбөт, көргөн дөбөт,
Алактап карышкырга барып жетти.
Кыйкырса да дөбөт жок такыр келбей,
Күтө, күтө бир далай убак өттү.

Аңгыча таң агарды жерде жарык,
Көрүүгө эми болот баарын анык.
Бир кезде кара дөбөт тоодон келди,
Оозу кан, уйпаланып, тилин салып.

ЭЛИБИЗДИН БАГЫ

Жайыгың нан, тоолоруң алтын,
Көтөрдү эмгек жердин баркын.
Оңолуп турмуш, жаңырып кыргыз,
Жаңы киши, жаңырды салтың.

Алтын, алтын дейбиз,
Мына ушул анык алтын.

Адамдардын аттары да оңолду,
Итибай, Кушубайлар жоголду.
Бул кокус иш эмес туугандар,
Салтанат, Жеңиш, Жеңишбек болду.
Мунун да себеби бар,
Көзгө көрүнүп турат алар.

Чыбыктан ат кылып ойногон балдар илгери,
Машина, самолёт болуп ойношот эми.
Жаш бөбөк өз заманын репетициялайт,
Такыр башка азыркы балдардын жөнү.
Заманды сүйүп,
Көкөлөтөлү.

Кыргыздын асыл тукум азыр малы,
Ашуу ашсаң жолдору жаңы.
Врач, артист, агрономдору көбөйүп,
Маданияттуу тоонун колхозчулары.
Эл достугу темирдей бек –
Элибиздин түбөлүк багы.

АКЫЛДУУ КЫЗ

Жол бойлоп кичине кыз ойноп келип,
Ак сары, жашыл, кызыл гүлдөн терип.
Өтөрдө темир жолдун оң жагына,
Рельстин сынган жерин калды көрүп.

Күн кечтеп тоо артына барган убак,
Ал жерден поезд тынбайт убап-чубап.

Тезирек кабар берип токтотпосо,
Паровоз жолдон таят поезд кулап.

Көргөндө көзү алаңдап өзү шашты,
Карады тыңшап-тыңшап эки жакты.
Тоо жаңырткан шаркырак үнүн угуп,
Сексеңдетип саамайын баражатты.

Буудактатып паровоз түтүн чачып,
Кара жерди дүбүртү солкулдатып.
Баш бармагын ташка уруп талкалады,
Пионер кыз жүгүрүп бара жатып.

Галстугун мойнунан алды чечип,
Кызыл туудай көтөрдү желбиретип.
Гудок берип күпүлдөп пыш-пыш этип,
Поезд келип токтоду кызга жетип.

Вагондордон жабылып түшүп келип,
Улуу, кичүү жаш кызга колун берип.
«Атың ким баатыр кыз?», деп сураганда,
Жер карап, сүйлөгөн жок көңүлдөнүп.
Жол оңдолду, поезд да жүрүп кетти,
«Москва–Фрунзе», экен калды көрүп.

Кучактап үйгө келди терген гүлүн,
Энеси байкаган жок кыздын түрүн.
Ак чүпүрөк бутуна таңууланды,
Акылдуу кыз айткан жок бир да бирин.

Пейлибизге замана кең эмеспи,
Кең замандын ээси эл эмеспи.
Атын айтпай, акылдуу иш иштеген,
Элде, журтта акылман көп эмеспи.

ДЗЕРЖИНСКИЙ КӨЧӨСҮ

Мен келип эң биринчи көргөн көчөм,
Көп жүрүп бала чактан көнгөн көчөм.
Мектебим, педтехникум али турат,
Көргөндө, таттуу кыял, ойго кетем.
Ойго кетем
Ойлобой оңой бекен.
Кыргызга далай акын, артист берген,
Педтехникум өзүнчө лицей экен.

Педтехникум терметкен алтын бешик,
Тоодон келип биринчи ачтык эшик.
Канат-куйрук жетилип учуп чыгып,
Туш-туш жакка жөнөдүк, «соо бол!» дешип.
«Соо бол!» дешип,
Андан бери далай жыл өттү кетип...

Ал кезде көчөлөрдө асма чырак,
Ал үйлөр алда качан кеткен кулап.
Шаарда уй жайылып жүрөр эле,
Мөңгүрөп жер челишип убап-чубап.
Кыйкырып Ала-Арчалык атчан кыргыз,
Майрамда дүңгүрөтүп тартуучу улак.

Токтогул келип кеткен ошол күздө,
Ыр ырдап, комуз черткен өзү бизге.
Ак сакал, тоголок бет, чакан чалды,
Унутпай алып калдык эсибизге...
Дал бүгүн радио күүсүн чертсе,
Элестейт тирүү Током көзүбүзгө.

Ал кезде машина жок барлыгы атчан,
Буркурап көчөлөрдө уюган чаң.

Шаардын өскөнүнө кубанасың,
Зыпылдап машинада бара жатсаң.
Куушуруп ийиндерин күлүп калат,
Азыркы жаш балдарга баарын айтсаң.

Көчөнүн ортосунда жашыл багы,
Бир кезде окуп жүрүп тиктик аны.
Фрунзе – бир өзгөчө кооз шаар,
Борбору элибиздин, тоонун шаңы.
Асфальттуу көчөлөрү Масквадай,
Салынган үч-төрт кабат үйлөр жаңы.

Мен келип эң биринчи көргөн көчөм,
Көп жүрүп балачактан көнгөн көчөм.
Техникум биз термелген алтын бешик,
Көргөндө таттуу кыял ойго кетем.

ЫСЫК-КӨЛДҮН КУМУ

Акындар мурун барыптыр,
Айтып ырдап салыптыр.
Тоо, суусу тегиз макталып,
Мага куму калыптыр.

Күңгөйү күнгө чагылып,
Тескей жагы көлөкө.
Кумдан да алтын табылып,
Күңгөй, тескей береке.

Кум үчүн көлгө барган көп,
Бара албай жүргөн андан көп.
Москвада кеп кылат,
Мен, «Кой-Сарыга» баргам деп.

Көтөрүлөт көңүлүң,
Көп узарат өмүрүң.
Анте албайт алтын адамды,
Куму ушундай көлөмүн.

Кымызын ичкен кызарып,
Кыздардын чачы узарып.
Семиртет барган арыкты,
Тартылтат карды салыкты.

Кум чыгат көлдөн шиленип,
Суу кайтат шилеп жиберип.
Алып кетет иригин,
Айланып келип имерип.

Касиеттүү Ысык-Көл,
Жээгинде далай түнөдүк.
Кусадар кылып куюлтуп,
Кумунду ырдап жүрөлүк.

ХАЛАТЧАН КИШИ

Оор түн... асман бүркөө, саат беште,
Мемиреп эл уйкуда жаткан кезде.
Талыкшып чарчайт дене уйку самап,
Күч келип ачып, жумуп эки көзгө.

Тыкылдайт саат тили араң жылат,
Таң да атпайт, түн узарып, өтпөйт убак.
Жанында ооруулардын көз айырбай,
Ак халат сестралар карап турат.
Чекесин басып көрүп чебеленип,
Кандайсың жан боорум деп алын сурап.

Алдастап эси учуңду билбей жатып,
Оозунан орой, орой сөздөр чыгат.
Доктурлар, сестралар, санитарлар,
Ооруга унчугушпай ызат кылат.

Ойлосоң доктурлардын кылган ишин,
Дүйнөдө эң сүйүктүү жакын кишин.
Өмүрдө жандан артык эмиңең бар,
Көрөсүң ооруганда илим күчүн.

Оорудум, дарыланып далай жаттым,
Алпечтеп ата, энедей бактың, кактың.
Доктурлар ырайымдуу гуманисттер,
Чебери, эң кылдаты адамзаттын.
Көзүмө дайым жылуу учурашат,
Ичинде жүргөн киши ак халаттын.

КӨК ТЕРЕК

Көчө бою көк терек,
Көйкөлүп турган көп терек.
Кара жыгач, кайың, тал,
Жазында бүрдөп көрктөнөт.
Көлөкөсү чатырдай,
Абасы жыттуу атырдай.
Көк жашыл сонун көрк берет.
Бычак менен саят деп,
Көк терек ыйлайт, өпкөлөп.
Атын бакка жазганды,
Көчөдөн көзүм көп көрөт.

Ыйлабагын көк терек,
Көк теректер көп керек.

Көрктөнбөй койчу сен эмес,
Көйрөңдөргө өпкөлөп.
Ракмат айтып кары-жаш,
Көлөкөңө көп келет.
Чырпыгың чынар болгон кез,
Көкөлөй бергин көк терек!

БАЛА ЧАК

Кечеги эле ойноп жүргөн бала чак,
Алда кайда калган экен карасак.
Комуз чертип, кызыл-тазыл кийинип,
Кош айтышып, колун булгап баратат.

Тоо чымчыктай сайраган кез таранып,
Бүт дүйнөгө өзүң жалгыз жаралып.
Шайы көйнөк, жибек жоолук желбиреп,
Сулуу кыздай күлүп өттү балалык.

Бул өмүргө миң жашасаң тойбойсуң,
Өмүр көлүн өнөр менен бойлойсуң.
Анда-санда таш күзгүдөн каранып,
Жайдын өтүп, күз түшкөнүн ойлойсуң.

Кечеги эле ойноп жүргөн бала чак,
Алда кайда калган экен карасак.
Комуз чертип, кызыл-тазыл кийинип,
Кош айтышып, колун булгап баратат.

БАЛДАР АДАБИЯТЫ

Балдар адабиятын окуйт өзүмдүн балам,
Ар жерде, аргандай болуп чоңоёт экен адам.

Ал китебин окуп, күлүп же ачууланса,
Мен да «окуган китептеримди» ойго салам.

Албарсты жөнүндө жомок айтар эле апабыз.
Мыкыш экөөбүз үрөйүбүз учуп калтырап
жатабыз¹.

Кээде жез кемпирлер укмуш сүрөттөлгөндө,
Коркконубуздан өзүнүн койнуна кире качабыз.

Күнүгө дээрлик ушундай жин, перини угасың,
Кээде түшүндө да көрүп чыгасың.
Ал кезде ошондой эле «маданият»,
Ушул өңдүү болуучу балдарга «адабият».
Ар нерсе өзү убагында экен,
Эми ойлосоң жөн эле уят.

Балдар ыйласа «бөө!» деп көзүн түйрүп,
Өңгөчүн тартат, иреңин үйрүп.
Албетте, жаш бала башын катат,
Быйлабай эси чыгып жатат.
Баласын ата, эне жаман көрбөйт,
Маданиятсыздын тарбиясы азап.

ЫНТЫМАК

Тоо-токойлуу, дандуу, малдуу жерибиз,
Сан жыргалуу эмгек эри элибиз.
Эл достугу бир туугандай түбөлүк,
Жеңилбейбиз эч душмандан эми биз.

¹ Мыкыш – инимдин аты.

Өнөр билдик, көтөрүлдүк асманга,
Кат тааныдык кагаз алып жазганга.
Кыргыз күүсү бүт дүйнөгө угулду,
Оркестрде биз чогулуп тартканда.

Жаңы шаар, жаңы дайра байкасам,
Окуп, көрүп жайып салсаң картаны.
Биздин заман баатырлардын заманы,
Кел комузчу, баатыр күүсүн тарталы!

Жайкы таңдай жарашыктуу сулуулар,
Сулуулардын алтын жылдыз нуру бар.
Сулууларга атайы арнап чыгарган,
Кыяк күүсүн, кыяк күүсүн угуңар.

Эл ыраазы мына ушул турмушка,
Жакшы обон ыр, музыкалар турмушта.
Элибизден партияга ырахмат,
Алдыңкы элге тең болду эми кыргыз да.

Улуу Октябрь элге берген таалай-бак,
Адал иштеп таалайды күт жакшылап.
Бири биринди колдон алып сүрөгүн,
Ырыс алды, ырыс алды ынтымак!

ДАЙЫМ ЖАГАТ

Атасы айылдан баласыныкына келди,
Алардын амандыгын көрдү.
Баласы баласына машинени сатып берди,
Бала сүйүнүп «бип, бип, – тү-тү» деди.
Аксакал чай ичип отуруп,
Каткырып жиберди.

Анан жай, шашпай сүйлөп,
Оюна салды илгеркилерди:
«Мен мындай өстүргөм сени,
Ошону ойлоп уялам эми.
Бешикке коёр элек таңып,
Жадап ыйлаар элең жаагыңды жанып.
Чечип да албай, аш кылалбас деп да ойлобой,
Чүпүрөккө ороп, оозуңа бүлөөдөй куйрук са-
лып,
Апаң маркум айылчы эле,
Кете берүүчү сени таштап алып.
Эс тарга түшкөндө сооротор элек,
Бө-бө-ө деп көздү аңтарып.
Ичибиз эзилип жакшы көргөндө,
Өлгүдөй кытыгылар элек баса калып.

Сен тоготчу да эмессиң кышты,
Апаңын кепичин кие качып тебер элең музду.
Чынында баарыбыз эле ошентип чоңойдук,
Жеңге сүртүп мурдубузду.
Карачы балам, башың бир жагына оогон,
Ошол өнө бою бир жактан эмизгенден болгон.
Итке миңген кедей кезим эле,
Койлуу боломбу деп атыңы
Койлубай койгом.

Кой эмес, эчкиге да ээ болбой,
Өзүм текей терип жеп чоңойгом.
Совет өкмөтү чыгып колхоз болбосок,
Өтмөк экем чүмкөнүп караңгы бойдон».

Жыйналды дасторкондон аяк, табак,
Жөнөдү ашканага калган тамак.
Карыя бийик үйдө терезеден,

Көз салып Фрунзени турду карап.
Убакыт өткөн сайын кайра жашап,
Көйкөлүп көрктүү шаар дайым жагат.

ЖЕТИ-ӨГҮЗ

Тоо башында кетпес мөңгү жаркырап,
Капчыгайда тунук өзөн шаркырап.
Жети-Өгүзгө жеткен кезде карасаң,
Тизмектелген укмуш кызыл жар турат.

Карагай тоонун боорун тегиз баскан,
Аркайып аскалары туш-туш жактан.
Суу бойлоп көңүл ачып, ойноп күлүп,
Тересиң көнөчөккө карагаттан.

Ар жерден боз үйлөрдү көзүң чалат,
Кыялап машинада бара жатсан.
Теңденип суй-суй чанач кымыз алып,
Жылкычы жолдон чыгат, ар жерде атчан.

Шаңкайып келишимдүү ак үйлөрдү,
Көрөсүң ал ангыча сен ыраактан.
Айыгасың, семиресиң, күч аласын,
Ал жерде жайдын күнү бир ай жатсаң.

Өзгөчө, эң бир кооз айлуу түнү,
Токойдон токсон кайрык булбул үнү.
Шуулдап тыным албай агып жаткан,
Кашка суу тоо эркеси күнү-түнү.

Курорттуу карап турсаң эң бир кызык,
Оргуштап жер алдынан суулары ысык.

Кыргыздын Жети-Өгүзү бар экен деп,
Туристтер келип жатат кызыгышып.

Асманда ак кебестей булут калкып,
Көрүнөт кең Ысык-Көл көгүш тартып.
Карт тоолор ойлонгондой бийик турат,
Айлана Ысык-Көлдү кыркалашып.

АЙГА

Адамдан качып кутулбайт амал-айла,
Саякат башталганы турат айга.
Совет кишилери дайым каттоодо,
Эч ким жетпеген уюлдагы жайга.
Бир кездеги зор жетишкендик,
Карааны көрүнбөй калды алда кайда.
Күн өтөр,
Күн өтөр да, жыл жетер.
Жыл да кетер,
Өтпөс бекер.
Жылат, турбайт турмуш,
Жыгат, жыгылбайт турмуш.
Айга да жетсе,
Андан кийин жылдыз.

ЭКИ КЕЛИН

Музейден көрдүм буурусун,
Ф-у-й буурусунуң курусун.
Көргөндүн көңүлү калгыдай,
Бүкүрөйүп турушун.

Анан кийин өрмөгү,
Атайы баргам көргөнү.
Жаргылчагы табактай,
Шымдары тери чаначтай.

Алба-далба чепкени,
Кийгендер кантип эптеди?
Ийри-буйру дөңгөлөк,
Ал кантип жүргөн жөргөлөп?

Ат мингени шат жүрсүн,
Эшекчен кантип бат жүрсүн?
Мунун опсуздугун карачы,
Терең эмес санаасы.
Буурусун менен соколор,
Трактордун агасы.
Сөзүмдүн жоктур катасы,
Агасы түгүл атасы.

Айдалган буга жерибиз,
Ак нанын жеген элибиз.
Ракмат айтпай бабага,
Күлөбүзбү эми биз?
Ошолордун аркасы,
Сиздин «Зим» минип жүргөн жөнүңүз.

Бара-бара оңолот,
Баасы кетсе жоголот.
Ар нерсе, жүрө-жүрө оңолот,
Жүрө албаса жоголот.
Пайдаланса оңолот,
Пайдасы бүтсө жоголот.
Ар нерсенин шарты бар,
Убагында баркы бар.

Бир кезде машинадай араба,
Азыр жолобой калды калаага.
Настана күлбөй жибекке,
Азырак ойлосоң кантет садага!

Обу жок сиңдим күлбөгүн,
Азыр, жетишкенсип жүргөнүң!
«Победа» минген экен деп,
Бир кезде сага да күлөр бир келин.

КӨЗҮҢ КӨРӨТ

Бул жерди нечен жолу бассам керек,
Ал балким көк чөпкө оонап жатсам керек.
Шуудурап жалбырагы дир-дир этип,
Унчукпайт кучак жеткис мырза терек.
Бир кезде Атай, Муса, куудул Шаршен,
Жайында отурганбыз көлөкөлөп.
Ошондо оюн койгон колхоз ушул,
Эли да, жери дагы азыр бөлөк.
Ал кезде Фрунзеден жиберди деп,
Ээрчишип жөө-жалаң келген элек.
Бүгүн да концерт коюп клубуна,
Эртеси автобусчан кеттик жөнөп.

АКЧА КАЧАН ЖАГАТ?

Абдан жагат акча
Адал эмгегиң тапса,
Арбын жыйнап алар элек,
Ар-ар жерде жатса.
Акча жөнөкөй кагаз эмес,
Байланышат экономика, саясатка.

Досум, чөнтөгүң жүз сомдукка толсун,
Аманат кассасында да болсун.
Иштеген тиштейт биздин өлкөдө,
Ишиңе карай кассирге кол сун.
Иштей электе авансалап кирсе,
Ал киши кантип оңсун?!

Кээ бир киши акчаны өтө жакшы көрөт,
Кайра-кайра санап, ээн тамда өбөт.
Өз акчасына өлсө да тийбей,
Карыз сурап коңшусуна келет.
Карачач кезинде карыз алса,
Ак чач болгондо араң берет.

Кадырлаш керек советтик сомду,
Кыймылдатуу керек колду.
Колхоз талаасында мыкты иштеген үчүн,
Айтмат аксакал «победалуу» болду.

Акча кагаздан жаралбайт, эмгектен жаралат,
Акчалуу киши барлыгын ала алат.
Акчаны кууба, ал күлүк нерсе,
Иштей берсең, сени өзү табат.
Акча ошондо жагат!

КЫШ

Далай акын сени жектеп ырдашат,
Аппак кышым сенде терең сыр жатат.
Сөз коротуп сени жектер мен эмес,
Тил укканда келбей койчу сен эмес.

Темир аяз тышта бороон күрүлдөп,
Жылуу тамдын печи күйөт дүрүлдөп!

Кийими бүтүн оокаты мол азамат,
Терезеден карайт сени күлүндөп!
Үйү суук, кийими начар жалкоолор,
Сени каргайт так секирип зирилдеп.

Тал дарактар ак берметти тагынып,
Балдар дагы калган окшойт сагынып.
Бети кызыл, көк муштумдар тоготпой,
Муз тебишет кыйкырышып жабылып.
Илгертеден келе жүргөн кары деп,
Биздин колхоз тосту сени камынып.

Жакшы үйлөрдү өзүң дагы мактайсың,
Жалкоо менен карышкырга жакпайсың.
Булуттарың купкуу болуп чапкылап,
Бороондоруң терезени каккылап,
Кайратсызга ок жылаандай ышкырып,
Ач эшик деп шалдыратып тарткылап.
Кээ бир күнү кантээр экен дегенсип,
Үйгө кирип от өчүрүп шаштырат.

Начар үйдү көрүп калса куу бороон,
Күндө кирип, ал дабалап каткырат.
Өткөн кыштын азабы өттү деп ойлоп,
Азаматтар көкүрөккө жат кылат.

Сыйлаганды сыйлап өтүп кетесиң,
Сыйлабастын сайсөөгүнө жетесиң.

Кыштай берген аппак, аппак карыңыз,
Жазында айдап күзүндө алган наныбыз.
Тээ-тээтиги үймөк, үймөк тоодой чөп,
Сиз келет деп малга көргөн камыбыз.

Тоо башынан күлүмсүрөп күн күлдү,
Жаз башталды, аман-эсен барыңыз.

Ал жердин да элдерине салам айт,
Декабрдан кечикпестен кайра кайт!

ЖАМАН

Адам асыл болуп төрөлөт,
Ар кандай болуп өлөт.
Дүйнөгө бир эле жолу келет,
Көз бир гана көрөт.

Кийин өкүнбөгүдөй болуп жашоо керек.
Кишиде боло берет жаңылыш,
Жаңылабыз баарыбыз,
Кайталанбаса болду аныңыз.

Суу, суу менен жылып агат,
Киши киши менен бакыт табат.
Жаткан бешигинди, кирер эшигинди,
Ойлошуң керек карап.

Жаңылбас жаак болбойт, дейт кыргыз,
Муну айттырган турмуш.
Бирөөгө өңөртүп, же учкашып жүрбөй,
Сен да адамсың өзүңчө тырмыш.

Эмгектен качпайт ырыс,
Өз ишинин майын чыгара кылыш.
Адамдын чын көркү,
Адептүү жүрүш-туруш.
Бардыгы бирдей жаралат адам,

Бардыгыныкы жашаган заман.
Бирок, өзү билбесе, билгендин тилине кирбесе,
Ошол адам жаман.

КИМ

Ким жасаган оймо-сайма тоолорду,
Ким тургузган көк тиреген зоолорду?
Кимдер тиккен калың кара бактарды?
Ким чыгарган түндүк, түштүк жактарды?
Ким айталат көргөнүндөй дал өзүн,
Мына ушул деп адеп отту тапканды?
Сүтүн ичип, майын, этин жейли деп,
Дүңгүрөтүп сансыз малды бакканды?
Же барлыгы даяр бойдон биз үчүн
Мунун баары складда жатканбы?

ТӨКМӨ

*Кыргыздын атактуу эл ырчысы
Алымкулдун 60 жашка чыккандыгына*

Кубалап айды кууп айга жетип,
Зуулдап жыл артынан жылдар өтүп.
Турмуштун кызуу майдан күрөшүндө,
Билинбей күн артынан күндөр кетип.
Карт акын,
Өткөн жолун карасын деп,
Жаш акын,
Карылыкты самасын деп,
Юбилей, Алымкулду белгилешип.
Алымкул кечеги жаш, бүгүн кары,

Өзү эски, ырлары жаш, дайым жаңы.
Кадимки Токтогулдун окуучусу,
Төкмө деп бекеринен айтпайт аны.
Колунда
Жан жолдошу күмүш комуз,
Сонун да
Уккулуктуу коңур добуш.

Жаркырап Октябрда тийген күнүң,
Бажырап ошол кезде чыкты тилиң.
Ырдалып тоо жаңыртып тура бермек,
Кыргызга уккулуктуу, тааныш үнүң.
Бактылуу
Элиң сүйгөн ырчы экенсиң,
Жашаган
Өскөн кезде илим-билим.

БОТАЛИЕВге

50 жашка чыгышына карата жолдоштук тамаша

Драмтеатрдын аксакалы,
Артисттер Ашыке дейт аны.
Искендердей ролдорду күтөбүз,
Сенден дагы,
Жаны-жаңы!

Жаштардын ролун аткарыңыз,
Али билинбейт сакалыңыздын агы.
Оюнда бетиңизден өбөт,
Театрдын кыздары!
Артист деп урматтайбыз сизди,
Сиз да унутпаңыз бизди!

ТОО ЭЧКИ

Улагын тоо эчкинин мерген атты,
Күлүк ок жаш улакты тырпыратты.
Энеси кылчаң-кылчаң артын карап,
Зыркырап ичи күйүп бара жатты.

Кабагын бекем түйүп кеги бардай,
Тиштенип мерген карайт эчки жакты.
Түбүнө бир арчанын тура калып,
Тоо эчки мөлтүлдөтүп төктү жашты.
Диркиреп жалбыракка жаан болуп,
Байкуштун желининен сүтү да акты.

Кетпеймин кең Ала-Тоо качып сенден,
Жамандык кимиң көрдүң кана менден?
Колхоздон койчу сурап жалкыттымбы,
Мынчалык не кегин бар айтчы мерген?
Биз деле Ала тоонун малыбыз го,
Жайылып аскаларда күнүн көргөн.
Тоо эчки көбөйөбү, тоо ташынан,
Тентектер кырып турса тууган төлдөн.
Дегендей тоо эчкинин акты жашы,
Сүйөнүп куу арчага муңдуу башы.

ЛИРИКА

Атыр жел беттен сылап,
Ай кылайып чыгат.
Терезелер шоолаланып,
Экөөбүздүн сүйүүгө жардам кылат.
Деп, ырдашат акындарыбыз,
Сүйүп ырдашат жаштарыбыз,

Жана карыбыз,
Мындайча айтканда баарыбыз.

Буга менин каршылыгым кайда,
Сиздер сүйлөшкөндө дайым жарык болот экен айда.
Ар дайым даяр алтын булак,
Булбул да ошол жерде сайрап турат.
Албетте мени да кызыктырат.

Бирок, мен да сүйгөм карындашты,
(Дагы сүйүшөт, сүйүүчүлөр азбы.)
Мен сүйлөшкөндө күздүн күнү,
Кумсарып турган түрү.
Жалбырактар саргайып сапырылып,
Угулбай калган булбулдун үнү.

Бороон бактарды булкуп,
Тамдын үстүнөн камыш ыргытып.
Анан азыраак жамгыр септи,
Аягы карлап кетти.

Суулар тоңгон кеч күз,
Ошондо үшүгөн эмеспиз.
Сүйүүнү таңбаймын жайга,
Алмашпаймын асманда айга.
Булбулдай учуп кетсе,
Суук кыштай титиретсе,
Өзүң айтчы, андай сүйүүдөн эмне пайда?
Чын сүйүү жогорулатат уламдан-улам,
Бактыга жетишесиң, ага кубан.
Кокустан жаңылышып торго түшсөң,
Басканы өмүрлүккө сасык туман.

ӨЗ КОЛУҢДА

Адамдын көркү адал эмгек,
Убара тартып убайын көрмөк.
Адам эмес арсыздын иши,
Тим эле жашап, тим эле өлмөк.
Жүрбөгүн бир күнү да бошко карап,
Бош жүргөн ырыскыдан бошко калат.
Зор майдан эрдин көркү, өмүр жолу,
Колуңан түк түшпөсүн каруу жарак.

Күн батса чыкпай койбойт күйүнбөгүн,
Күн чыкса батпай койбойт сүйүнбөгүн.

Күн батат, таңдар атат алмак-салмак,
Тарыхка керектүү деп эрди тандап.
Өлбөстүн өчпөс арип колу менен,
Эл менен эл уулунун ысмы калмак.

Көгөрөт дарак дагы бир орунда,
Чоңоюп көркүн жайып жылдан жылга.
Иштеген бир жериңде бел байласаң,
Ырыскы, таалай сенин өз колунда.

УЙКУ

Күн батканда үйгө кирет акырын,
Сен көрбөгөн эң бир назик жакының.
Ал келгенде калдырабайт эшигиң,
Ала келет алтын мамык бешигин.
Чарчаганды тыныктырып ойготот,
Пейли жакшы уйку экенин өзүнүн.
Ал кубаты
Шам чырактай көзүңүн.

Жан-жаныбар анын тилин алууда,
Батына албайт шумкар канат кагууга.
Кечке иштеген тыным албай кишилер,
Эртең менен кирип калат карууга.
Жалгыз гана уйку барбайт үкүгө,
Карышкыр бар деп тийбейт үйдүн итине.

Тыптынч түн... жымжырт, жымжырт айлана,
Булут шилеп ойлуу сүзгөн ай гана...
Жалгыз гана уктабаган кароолчу,
Терең ойлоп, ченеп басат жай гана...
Ал уктабайт,
Кампа толо эгин бар,
Түн жолдошу ошол биздин Байгара.

Уйку энебиз түндө бизди башкарып,
Көргүлө деп сан жылдызга мактанып.
Таң атардын боз салкыны соккондо,
Араң жөнөйт илең-салаң аттанып.
Анан кийин күлүмсүрөп күн чыгат,
Кызык турмуш, кыйма-чийме башталып.

АЛГАН ЖАР

Эр жигит, жакшы болсо алган жарың,
Ал сага канат, куйрук келген багың.
Эркелеп, эркелетип демиңе дем,
Жигитти көкөлөткөн кызматы анын.
Корс этме, чолок акыл чалпоо болсо,
Көр кепин тирүү туруп жамынганың.
Сен анда,
Турмушуңа тарынбагың.

Жакшы жар үй-бүлөгө алтын тутка,
Ишке маш, сөзү орундуу, акылга уста.
Көтөрөт кабак кашым дебестен ал
Турмуштан күтүлбөгөн кайгы чыкса.

Жаманга ырың менен жага албайсың,
Уялып такыр четке кага албайсың.
Чачырап күн тийгенде ал көлөкөң¹,
Түк калбай ээрчийт, алыс бара албайсың.
Каптаса башыңызды кокус булут,
Кайсалап көлөкөңдү таба албайсың.

МАШИНА МИҢГЕН БАЛА

Мактанбайм, андай тарбиялаган эмес мени,
Өзүмчө азамат дейм сени.
Чычалаба, иниң жөнүндө айтам,
Угуп тур эми!
Иниң окууга «Победа» менен барат,
Апаң «Зим» менен тосуп алат.
Эмне үчүн дайым ордунда калат?
Кийин кызматка турганда ордунда эле калсын,
Бирок, мектепке ордунда калгандарды,
кызматка кантип алсын.

Атасы жумушчу, апасы чач тарач,
Бектурдун баласын көрчү карап.
Ойнун да ойнойт,
Ойнобой койбойт, сүйгөнү сабак.

Эне тил, орус тили, тарых,
Үйүнө келип эсебин да чыгарып.

¹ Казак элинин акыны Абайдын пикири пайдаланылды.

Жакшы окуйт деп быйыл мектебинен,
Эс алып келди курортко барып.

Аман эле болсун сенин иниц,
Көргөндө кайнайт жиним.
Дагы тегиз «5» алгансып,
Бийик чыгарат үнүн.

Эки колун оозуна салып ышкырат,
Бөйрөгүн таянып турат.
Бул бойдон жүрө берсе
Кийин апасын урат,
Көрөрсүң, быйыл мектептен чыгат.

Баланы ким жаман көрсүн жолдош,
Дайынсыз эркелетүү да болбос.

БУТТУН ШОРУ

Бири болбосо, бири күн көрө албайт адамдар,
Өз ишин элдики, бирөөнүкүн өзүнүкүндөй көрөт
акылмандар.

Жолдошун эл мактаса өлгүсү келет,
Мээси бар, бирок акылы чачылгандар.

Ошонун бири биздин Корозбаев,
Ал балким Конокбаев,

Көрбөсө айып,
Көрөлү элге жайып.

Кишинин ишин жактырбайт,
Өзү ишке майып.

Кимди болсо да кыртышы сүйбөйт,
Дайым «олуя болуп» сүйлөйт.

Коңшусунун чырагын өчсө деп үйлөйт,

Өзүнүкү жылт этип күйбөйт.
Мындайлар бар,
Эски калдык ал.
Ичи тарга кара жер да тар.
Кокус колунан келсе,
Аз күнү өкүмдү ага берсе,
Ал чак-челекей чаңдатар.
Ал укпаганды угат,
Укканына өзүнчө кошумчалап чыгат.

Кээде ич көйнөкчөн түн жарымында,
Терезеңин тушунда турат.
Бирок биздин эл билет:
Бириндеги тилек – миңиндеги тилек.
Ошондо да эски оору
Корозбаевди уктатабы,
Шимшилейт да жүрөт,
Шимшилейт да жүрөт.
Албетте, эми келбейт ишинин оңу,
Ага себеп: эски замандын жогу.
Мейли, бут өзүнүкү жорто берсин,
Бузук ойлуу, оңолбос долу.
Орус элинин макалы айткандай:
Акмак баш буттун эле шору.

СЕН ЭМЕСПИ

Айылга Ажыкызов келди деп уктук,
Чуркап эшикке чыктык,
Баракелде!
Бутунда туфли жалтылдап,
Көзүндө айнек жаркылдап.
Орусча, кыргызча аралаштырып,
Машинадан чыга келди баркылдап.

Короздой койкойтуп башын,
Силкинттип селкилдетип чачын.
Өзү жулганбы, же чач тарач кырганбы,
Жаңы тууган айдай кылган эки кашын.

Саламдашып колхозчулар келди,
Оң колун сунбай аларга сол колун берди.
«О, кудай сактайгөр, кошкуруп калган экен» деп
Алымбай карыя күлүп жиберди.

Анан эки колун бөйрөгүнө алды,
Энесинин колунда болду калпагы.
Атасыныкына кире электе суу айланып чачылып,
Алдына салынып калды аюунун талпагы.

Көрө элек карыялар келди саламдашып,
Кирерин кирип, чыккыча шашып.
Себеби: Ажыкызов ышкыра баштаган,
Алик да албай, салам да бербей, чалкасынан
жатып.

Эртеси колхоздон минди атты,
Тааныштарынан беш атар тапты.
Көңүл ачуу үчүн аң улоого,
Ала-Тоого карай чапты.

Тоолордо эчки, кийик бар эмеспи,
Ал деле өзүбүздүн мал эмеспи.
Карагай, кайың, арча, шилбилери,
Көйкөлүп өнүп турган бак эмеспи.

Аскада бир тоо эчки жаңы тууган,
Улагын телчите албай жалап турган.
Бөкчөндөп жылгаларда ашып-шашып,
Атууга жакын келди алиги урган.

Беш атар үнү тарс этти,
Эчкиден мүйүз карс этти.
Жетим калды улагы,
Энеси ташка сулады.

Мээлеп калды улакты,
Улакты зоодон кулатты.
Карагай жагып, арча өрттөп,
Эт кайнап, түтүн булатты.

Өлгүдой тоюп чандайып,
Жоо сайгансын дардайып.
Аңгирбай кетти айлына,
Тоо калды күйүп саргайып.

Тентекке бербегиле каруу-жарак,
Ал барса тоо эчкиге кыргын салат.
Колуна чакмак берген тоого койбо,
Ал дөдөй Ала-Тоодон өрт чыгарат.

Замандаш, туулган жер кен эмеспи,
Кенинди сактай турган сен эмеспи!

БАРЫНАН ЖОГУ

Кичиненде апаң мойнуна мингизди сени,
Окусун, иштесин, адам болсун деди.
Карганын балапаны деле канаты жетилип
өзүнчө кетти,
Ой сакал, апаңын мойнунан түшсөң боло эми!

Э н е с и:
Көрсөңчү элдин балдарын,
Атадан тууган ардагым.

Алтымыштан ашканда,
Азапка салды салмагың.
Калганы деле жетишет,
Эми уурулукка барбагын.
Жатып ичер экен деп,
Былтыр кетти алганың.
Угар бала болсоңчу,
Апакеңдин арманын.

Б а л а с ы:

Ырас айтасың эне,
Көйнөккө деген акчаңды келе!
Баласын энеси багуу керек,
Муңайбай жумушка жөнө.
Өзү тууп алат да, өзү кейийт,
Сени мен төрө дедим беле.

Айтар сөздүн келди оңу,
Мындай баланын барынан жогу!

ХАЛТУРЩИК «ДОСУМА» КАТ

Ушул кат аркылуу сага салам,
Калганын өзүм кийин айта барам.
Турмуш баягыдай эле жаркырап турат,
Кантейин досум, сен үчүн мен уялам.

Эл арасына барсаң мени билет,
Ырымды сүйөт дедиң эле,
Өзүңдү билбейм, ырыңа көз карашы жаман,
Кандай таш боор киши эле дейт,
Назик поэзияны уйпалап аябаган.

Ала-Тоону алты араба кылып жазып салыпсың.
Ак гүл, кызыл гүл, түрлүү гүлдү терип ырдап,
Турмуш ээси элди көрбөй калыпсың.
Карындаштардын кашын жазып,
Эмгек жеңишин такыр ырдабапсың.

Эсиң бар эмеспи, көрбөссүң менден,
Ишенбесең, өзүң сура элден.
О, баягынын чак-челекейи деп,
Назыбай орогонун далай көргөм.

Ырас эле ырларыңды окуп чыгуу азап,
Чыдоо кыйын, окуучулар тура качат.
Элдин түшүнбөстүгүнөн эмес,
Досумдун ырында терең касиетсиздик жатат.
Токтогул, Тоголок Молдону эл талашат,
Сага өтө суук карашат.

Мисалы ал «Тоо» дегенди жазат,
Баштады болду, калеми өзүн ала качат.
«Көгүң сонун Ала Тоо,
Чөбүң сонун Ала Тоо,
Өзүң сонун Ала Тоо,
Сөзүң сонун Ала-Тоо.
Элиң сонун Ала-Тоо,
Демиң сонун Ала-Тоо.
Карагайың жаркылдап,
Кайнар булак Ала-Тоо.
Ала-ала-ала-тоо,
Тоо-тоо-тоо.
Оо-оо-оо...», – деп тапшай туруп калат,
О, досум оңой эле табат.
Ала-Тоого аягына «О» болсо болду,

Өзүнөн башканын барын жармаштырат,
Айла канча, ошо да басылып чыгат.

Экинин бири боло бербейт акын,
Бір мазмундуу, терең ойлуу болсо жүрөккө
жакын.

Акынды эли-журтум аябай сүйөт,
Чын акын да жанындай көрөт калкын.

Бір терең ой, ашкан сулуу сөздөрдүн каймагы,
Бір эрмек эмес, эмгек, ал оюнчугу эмес
сандырактын.

Жооп күтөм, окуучулар да күтөт,
Кечир «досум» сага жакпас сөздү жаздым.

ШАШМА

Жаман болот шашма,
Эч качан шашпа.
Шашпа десе шалкыйып,
Тушагансып баспа.
Чалкалап бекер жатпа.
Жайсыз жерден конбогун,
Шашма деген атка.

Менин үйүмө жакын,
Жаркынбай дейт атын.
Көрбөдүм андай шашманы,
Жоо куугандай басканы.
Качан көрсөм дикилдеп,
Элеңдеп келе жатканы.

Мончоктоп тери төгүлүп,
Мүдүрүлүп сөгүнүп.

Базарда жүрөт куюндап,
Андан мындан көрүнүп.
Корзинкасы кыйкыйып,
Айран, сүтү төгүлүп.

Контордо калат шапкеси,
Үйүндө калат папкеси.
Аялы тамак белендейт,
Ал кашыкты таппай элендейт.
Кээде катуу шашканда,
Тоону да араң көрөм дейт.

Бир күнү шашып жөнөдү,
Артынан ээрчип көрөлү.
Төшүнөн барып урунуп,
Өткөндөрдү жөөлөдү.

Адресин карабай,
Башка го деп самабай.
Автобуска ал түштү,
Кубанып жаш баладай.

Бармак эле калаага,
Жаркынбай кетти талаага.
Колхоздун багы көрүнөт,
Жолугат кээде араба.

Секирип түштү ашыгып,
Жин ургандай шашылып.
Өлүп кала жаздады,
Машинага басылып.

«Шашып жүрүп өлөм го,
Шашкандан бирди көрөм го.

Эми өлсөм да шашпайын,
Дайынсыз чуркап, баспайын».
Деп, убада кылды өзүнө,
Бек турмак болду сөзүнө.

Бирок, шашмалыгы калбады,
Баягысы кармады.
Ашыккан калат уятка,
Деген тилди албады.
Тетири кийсе көйнөгүн,
Каткырып күлөт балдары.

Оодарылат байпагы,
Оңдоп киет кайта аны.
Чала алдырат сакалын,
Билбеймин кайда шашарын.
Кээ бир, кээ бир күндөрү,
Ич көйнөкчөн жүргөнү.
Майдай жагат өзүнө,
Көчөдө элдин күлгөнү.

Барып калса оюнга,
Толук болбойт оюнда.
Жерге жукпайт аягы,
Жетпей жүрөт аялы.
Качан көрсөм энтигип,
Баягы Жакем, баягы.

Эми арбыды өнөрү,
Шашканды өнөр көрөбү.
Путёвкасын унутуп,
Өзү «Кой-Сарыга» жөнөдү.
Сак болуш керек мындайга,
Балким, көлгө түшүп өлөбү.

КАРА МЫРЗА

Кош бөлкө жесе тойбогон,
Кокуй ишти ойлогон.
Келин, кызды көргөндө,
Нан менен уруп ойногон.

Айнеги бар көзүндө,
Сүрөтү бар төшүндө,
Шыпырынып сүйлөсө,
Касиет жок сөзүндө.

Колхоздо жумуш кылбаган,
Бир жерде такай турбаган.
Жек көрүнүп айылга –
Кара мырза ыржалаң.

Чоңдордун атын жат билет,
Колу аябай кат билет.
Алыстан айтып саламды,
Көңүлү куунак шат жүрөт.

Силкинип чачын таранат,
Тунук суудан каранат.
Ат тие калса алдына,
Айылдан чыгат сабалап.

Чоң камчы болот колунда,
Үргөн иттер соңунда.
Жыргап калат энеси,
Кара мырза жогунда.

АЛДЫ ЖАКТА ТАМАША

Антип-минтип мага акыл киргиче,
Отузу өтүп, кыркы келип жармашты.
Окуп-мокуп, аны-муну билгиче,
Кара чачты бубак чулгап кар басты.

Мектептердин ачык эле эшиги,
Окуп жатты кимдин болсо сезими.
Айткылачы, кайда жүргөм сандалып,
Ишенсеңер быйыл ачтым көзүмү.

Бой жагынан элден калбай өсүпмүн,
Ой жагынан кээде ылдый көчүпмүн.
Чындыгында эркелетсе заманым,
Эбин таппай тентек болуп кетипмин.

Откөн өтгү, өкүнүүчү мен эмес,
Эч пайдасыз өзүн-өзү жемелеш.
Ак кагаздан орун алса болгону,
Жүрөк кайнап, башта жүргөн көп элес.

Белин байлап жигит ишке жараса,
Баалайт өзү, эл адилет тараза.
Миңдин ишин бир машина бүтүрөт,
Алды жакта, алды жакта тамаша.

ӨЗҮБҮЗДҮН МИШКА

Кызыл же жашыл столу,
Өзү бир мекеменин чоңу.
«Чоңдун» чолосу жок,
Газета окууга «тийбейт колу».

Чети оюла элек андагы «илим»,
Зор үмүт кылат көргөндөр түрүн.
Анын бир элге кылган «жакшылыгы» –
Таптакыр «унуткан» эки жылда, кыргыздын
ТИЛИН.

Орусча билетко десек аны да билбейт,
Бирок, жакшы тилдейт.
Театрларга чакырык кагаз жиберсе,
Нянкасы келет, өзү кирбейт.

Машинадан түшпөс ал бир ойрон,
Өз атын өзгөртүп Мишка койгон.
Атын өзгөртүп аракет кылган менен,
Баягы эле бойдон.

Кыргызча газета окуу анын оюнча илимсиздин
иши,
Өз элине жардам бербейби илимдүү киши.
Сөздүн чындыгын айтканда
Өзүнүн көңдөй ичи.

Орус профессорлору кыргыздын тилин билет,
Кыргызча макалалар жазып жүрөт.
Өзүбүздүн Мишка.
Кайра өзүбүзгө күлөт,
Жок, Мишка, жаңылышасыз,
Убак жетти, төмөн карай сызасыз.

Тойгонсуз бекер нанга,
Томсоруп калба.
Кыргызча газета-журналдарды
Окуй жүр анда-санда.
Бирөөдөн сурап жүгүрт,
Акча аяп жазылбасаң да.

Орусча окуйм дегениңиз да жалган,
Аныңыз да билинип калган.
Былтыр бир газета окугансыз,
Ал да базардан эт оролуп барган.
Өзү билбесе,
Билгендерди тилдесе,
А да бир чоң арман.

СУЛАЙМАН

Биз угуучу сөздөрдө,
Биз балапан кездерде,
Сизди Ташкенде окуйт дечү эле,
Москвада окуйт дечү эле.
Өзүңүздүн атаңыз,
Мамасын берген апаңыз,
Сизди чоң болуп келет дечү эле,
Өтө зор болуп келет дечү эле.
Сиз окуучу болгону,
Кырк беш жыл болду болжолу.
Күтө албай кетти атаңыз,
Быйыл өлдү апаңыз.
Бүтүрүп качан келет деп,
Сизди күтүп жатабыз.

Сиз жөнүндө кеп угам,
Жаман сөздү көп угам...
Алып-сатып базарда,
Азыр Токмокто жүрөт деп угам.

Ак-ала дейт чачыңыз,
Жалгыз дейт бойдок башыңыз.

Окуу колдон келбесе,
Эми айылды көздөй качыңыз.
Тилимди алып кайтып кел,
Элинди көр, жерди көр.
Окуба мендей секет деп,
Жаш балдарга айтып бер.

Туулган жериң Таластан,
Өзүң сөз кыласың Манастан.
Ар жерде уят кыласың,
Башка элден сөздү талашсаң.
«А» деген арип жукпаптыр,
Кырк беш жылдык сабактан.

«Саман» дейсиң «Заманды»
Ийреңдетип каламды.
Чачыңды силкип мактанып,
Жактырбайсың адамды.

Бейбаш дейсиң балдарды,
Караңгы дейсиң карганды.
Өзүң махорка сурап чегесиң,
Көрө албайсың жарыганды.
Дагы окуймун деп жүрөт дейт,
Сүкө, көрө элек шаарың калганбы?

Өткөрүп көбүн өмүрдүн,
Сүкө, таянган кезиң азына.

Жашыңда жукпай бул илим,
Эми, кайдан кирсин башыңа.
Корукчу болуп алсаңчы,
Шалпылдактын сазына.

МЫШЫК

Тал талга чыга качканы,
Илбирстей жумшак басканы.
Кол башындай кичине,
Коломтонун арстаны.

Көкүрөгү кирилдейт,
Көзүн жумуп күлүндөйт.
Көзүн ачса чакчайып,
Муруттары бириндейт.

Ийинди аңдып бүкчүйүп,
Карт кемпирдей чүкчүйүп.
Таңды кеч тиктеп отурса,
Талыбайт көзү тикчийип.

Бөрү улуса унулдап,
Ит жатпайт кышта чурулдап.
Бутун сунуп керилип,
Мыкеш, койнуңда жатат кырылдап.

Мал сарай ичи түрсүлдөп,
Маң дөбөт тынбай күрсүлдөп.
Үй ээси тилдейт эртеси,
Жугунду ичип жүрүсүң деп.

Калпыш жеп тандап каймагын,
Карабайт уйдун айранын.
Чычканды салып табакка,
Сүт ириткен кайраным.
Байкабайт кээде кишилер,
Мышыктын оору жайганын.

Көч ээрчийт иттер салактап,
Жан-жагын карап алактап.
Ашуу ашып, таш басып,
Малчынын көчү шарактап.

Өңөрүп барат мышыкты,
Көрсөтүп жолдо кызыкты.
Күйүк даам экен деп,
Ал, карабай калат сызыкты.

Кайра келет жүк менен,
Айран кенен, сүт кенен.
Жолобогун үйгө деп,
Мышык, ажылдашат ит менен.

Тырмактары уу мышык,
Чычкандарга чуу мышык.
Сакалы жок дебесе,
Далайды көргөн куу мышык.

АКЫН КАРГА

Тамсил

Бир кездерде Кузгун менен Карга,
Эшек чоң эле анда.
Карга болгон ошондо акын,
(Мурун адабиятка конгон эмес жакын.)
Кузгун олуя «сынчы» аталып,
Обу жок көкөлөттү Какеңин атын.
Ой анан Карга төктү бейм ырды,
Ырды жөн эле кырды,
Канат, куйругун жулду.
Республика боюнча
Өз ырын өзү жалгыз жактырып турду.

Деги эмнеси болсо да ал «акын»
Баарына жакын,—
Бирок жоготуп алды Каргалык сапатын.
Азыр куш да эмес, Карга да эмес,
Бир кеңкелес...
Карганын элүү поэмасы басылган,
Жүз пьесасы менен көшөгө ачылган.
Анын китебин унутпай болбойт
Окуй электе чыгып кетет башыңдан.
Бул ыр эмес дегендерге,
Кекең, түшүнбөйсүңөр деп жашыган.
Баягы эле какылдак,
Уйкаштары такылдап.
Жаза берген лакылдап,
Басыла берген шакылдап.
Олдо онбогон чакылдак,
Кайдан келдиң жакындап.

Ак кагаздын апаты,
Жоголгон ырдын сапаты.
Бул эмес эле кесиби,
Келип тийди кесири.

Оң колу менен ыр жазды,
Сол колу менен чыр жазды.
Какылдай берип куу карга,
Кичине ишти ыргатты.

Сапатсыз, чирик ыры көп,
Ырынан да чыры көп.
Көрүнгөн ага арастай,
Же урушпай талашпай.

Каркылдай берди күнү-түн,
Куштар үздү үмүтүн.

Карганын жолу болбоду,
Эшек да эми оңбоду.
Ырысыбыз бар экен,
Анын басылбай калды томдору.

Эшек да адабияттан алыстады,
Анын «теориясын» эч жерде кабыл алышпады.
Эй «жазуучу» деп куштар күлөт,
Ал таарынып жүрөт.

Кузгун болсо карышкырдын досу,
Чыр, чатак, каргыштын жолдошу.
Анда-санда ресторандан кезиге калат,
Кызыганда адабият жөнүндө мушташ чыгарат.

Кузгунга тирүүдөн эч ким жакпайт,
Дайым өлгөндү мактайт.
Мунун жакшылыгы өзүнө жетпейт,
Куркулдаганы өлгүчө кетпейт.

Эми кайда жүрөт дейсизби Карганы,
Кышкысын гана көрөбүз аны.
Жайында келип уялбай кантип сайрайт,
Баягы эле какылдаганы.
Чын талантка берүү керек,
Суктанарлык сулуу поэзияны.

КОРОЗ

Тамсил

Ичиптир бир кызматкер абдан арак,
Арагы аз келгенсип коньяк алат.
Тамтаңдап тал сүйөнүп кусуп турса,

Жанына койколондоп Короз барат.
Чокулап закускасын аябай жеп,
Мас болуп кайран короз жатып калат.

Корозду багып жүргөн аял көрдү,
Өлүптүр Короз деген ойго келди.
Калтырбай жаздыкка деп жүнүн жулуп,
Өлүгүн эшикке ыргыт деп кызга берди.
Күн жылуу, түндө суук мезгил экен,
Таң ата үшүп Короз баш көтөрдү.

Кыйкыруучу заңкылдап, канаты бүтүн чагында.
Таажысы башта селкилдеп, жылтылдак жүнү
барында.

Кыйкырмак түгүл кыңк этпей,
«Өлүп» жатты ал күнү кемегенин жанында.
Бир тал куйрук калыптыр,
Жарымысы сынган анын да.
Бардыгы жүрөт жабышып,
Ак Короздун санында.

Каткырып тооктордун баары күлөт,
Кейкейип кейпи кетип Короз жүрөт.
«Келипсиз, кийимиңизден бүт ажырап,
Калчылдап көзүң шишип тышта түнөп».
«Күлгүлө мага күлөр мезгил жетти.
Айтайын өз башыман өткөн кепти:
Ичиппиз кечээ кечке ойноп-күлүп,
Ээрчишип досум экөөбүз бирге жүрүп.
Жээгине чоң көчөнүн жатып калсам,
Кетиптир бир оңбогур чечиндирип»...
Жетилет жакшы жүрсөң сенин жүнүң,
Шаңкылдап кайра чыгат бийик үнүң.
Өлүү менен тиринин ортосунда
Бүгүнкү шишип-көөп турган түрүң.

АПЕНДИНИН ЭШЕГИ

Эл оозунан

Кадимки эл оозундагы Апендинин,
Сурап келиптир бирөө эшегин:
– Салоом алейкум Апенде аксакал!
– Алейкум-ассалам, кел, аял орун сал.
– Жок, ушул жерден эле кетем.
Сизде бир аз жумушум бар.
– Андай болсо сүйлө!
– Бир аз буудай бар эле үйдө.
Алыс экенин билесиз тегирмендин,
Ошого эшегиңизди сурап келдим.
Суроочунун көп экен өзүнүн малы,
Аяп мингиси келбеген аны.
– Берет элем эшегимди,
Кап, эми эле Карынбай сурап минди,
Деди, Апенди ага.
Аңгыча Апенденин эшеги сарайдан айкырды,
Мындайча айтканда уят кылды.
– Сиз да калп айтат экенсиз го!, – деди. –
Бербейсизби эми?
Анда Апенде айткан имиш:
– Сакалдуу мага ишенесинби – эшекке ишене-
синби?
Эшек жок, өз малыңды өлгөндө минесиңби?

ТҮЛКҮ МЕНЕН ТЕКЕ

Жомок

Түлкү талаага тоодон жем издеп келип,
Кудуктун түбүнөн агарган майды көрүп,
Шашып секирип түшүп караса ак таш,
Кайра чыга албай көзүнөн агат жаш.

Түлкүнүн санаасы санга бөлүнөт,
Кудук өтө чуңкур, күндүз жылдыз көрүнөт.
Түлкү кыңылдап ырдап коёт,
Бышандап ыйлап коёт.

Тырмагы менен жан талашып тырмышат,
Кайра эле ылдый көздөй жылбышат.
Күчөнө секирип жарымына жетет,
Чалкасынан кетет.

Өлгүдөй убара болуп,
Анан жатты солуп.
Өлөрүнө көзү жетти,
Амал айласы кетти.

Башы тегирмендей тегеренет,
Көзүнө жайык талаа, кооз тоолор келет,
Аңгыча кудукка теке келди,
Түлкүнү көрдү.

–Ой Түке эмне жатасың? – деди Теке.
Ээн кудукта жеке?
Анда Түлкү, Текеге сөз салат,
Аңкайып асманды карап:
«Мен эми эмне кылам жортуп,
Элеңдей басып ит, куштан коркуп.

Адамдар капкан салат,
Атчаны кууп чабат.
Азыр жанымда майым,
Мына муздак суу дайын.
Жатамын жыргап кышын, жайын.
Андан көрө түшүп кел мында,
Кудук суусунан ичип жырга».

Теке да суу деген соң секирип түштү,
Оңкосунан келип кудуктун түбүн сүздү!
Караса май дегени ак таш,
Суу да жок, Текенин сакалын жууду жаш.

–Э, досум!–деди Түлкү,
Айбандарга болбойлу күлкү,
Сенин мүйүзүңдү тээп сыртка чыгайын,
Чыгайын да, сени чыгарууга аракет кылайын!
Түлкү, Текенин мүйүзүн тепти,
Сыртка секирип кетти.

Жымыңдап эки жагын карап өзү,
Түлкүнүн Текеге айтып турган сөзү:
«Сакалың узун, акылың кыска,
Өлгөнүң ушул чыкпайсың тышка!».

Түлкүдөгү айла, Түлкүдөгү айла,
Жомоктун түпкү мааниси кайда?

ИТ

Ит сөөк тиштеп көпүрөдөн өтүп келе жатты,
Дал суунун орто жерине келгенде карады эки
жакты.
Суудан дагы бир иттин сөөк тиштеп турганын
көрдү,
Адегенде ушунун сөөгүн таргып жейин деген
ой имерилди.
Сууга секирерде өз сөөгүн ыргытып жиберди,
Агып, агып, өлө жаздап араң чыгып келди.

Келип караса өзүнүн сөөгүн да таппайт,

(Сөөктүн жоголгону албетте жакпайт.)

Анан мойнун суу жакка бурду,
Сууда дагы бир ит шөптүрөп турду.
Бул да бир ажалдан калган го деп,
Көз ымдап жандап ишарат кылды.

Ал ит кайра мунун өзүн жаңдайт,
Бул башын чайкап барбайт,

Көпкө карап турду өзү,
Өзүнө окшойт, ал иттин мүнөзү.

Бир аз туруп суудан өз көлөкөсүн билди,
Куу кекиртек сен мени өлтүрөсүң го деп
Ит күлдү.

Ач көз өлсө да дүнүйөгө тойбойт,
Бирөөгө көз артканын койбойт.

БӨРҮ БАСАР

Тамаша

Түнкүсүн көрүп үрбөйт,
Иттей болуп короодо жүрбөйт.
«Мунуңар итпи, териби?» – дешип,
Кошуналар күлүп тилдейт.

Бир күнү аялды ээрчип айылга кеткен,
Аңгыча коён чыга калган чөптөн.
«Ал, Бөрү басар!» – деп кыйкырса,
Качып отуруп кайра үйгө жеткен.

Ай жарыкта өз көлөкөсүнөн коркот,
Анын бел байлаганы эшиктеги торпок.
Бөрү басар аталып үйдө жүрөт,
Тамакка орток.
Андай болсо эмне үчүн багат,
Үрбөсө эмне үчүн берет тамак?
Себеби: үйдө эч ким жокто өзү кирип,
Казан аякты кармайт жууп, жалап.
Бөрү басарды куубайт,
Ошонусуна карап.

АЮУ МЕНЕН ТҮЛКҮ

Тамсил

Аюунун байбичеси быйыл өлдү,
Чогулушуп корумга көмдү.
Арман күүгө салып кыңылдап,
Аксакал күнү түпү ыйлап да көрдү.
Ыйлаган менен өлгөн келбеди,
Аны мүрдөсү жибербеди.
Кантет :эми,
Тирилик жөнү.
Бир күнү колукту издеп тоого чыкты,
Түлкү анын кабарын укту.
Аюу арчанын жанына келди,
Сүзүлгөн сулуу келинчекти көрдү.
Акмалап жолун тосуп жүргөн түлкү,
Тетири карап отура калып кошок кошуп жи-
берди.
Аны да жесир экен деп ойлоп,
Аюу, түлкүнү сөзгө салып имерди.
Ылдый карап муңайып сылык түрдө,

Түлкү мындай деди:
«Маркум өлөр өлгүчө өйдө караган эмес мени,
Кайда жүрдүң деген эмес, мен үйдө жок
түндөрү.
Дайым жээр элем кекилик этин,
Мындан да кызыл эле эки бетим».
Караса жашка толгон эки көзү,
Ойлуу, салмактуу сөзү.
Түлкү сүйлөп жай үшкүрдү,
Аюунун ага көнүлү түшүп калганын билди.
«Эми колго түшөсүң го Аюум» деп, ичинен
кымындап күлдү.
Калп эле «күйөөгө тийбейм» деди эле,
Аюу асылып алты ай жүрдү.
Кат да жазды,
Ээрчип да басты.
Арачы да салды,
Акыры жооп алды:
«Ойлоп-ойлоп капалыктан арылбадым,
Мени да ойго салды жалынганым.
Үйүнө кут, балдарыңа бакыт болор деймин,
Эне болуп эркелетип турганым.
Өзүң кишидей болсоң дурус,
Мен жүргөн үйдөн кетпейт ырыс,
Болбойт уруш.
Менин да, сенин да ачылсын багың,
Болуптур,
Жейбергин эми барып тойдун камын!»
Аюу аябай шашты,
Оозун ачты.
Далбастап балдарына жетти,
Эртен апаңар келет деп беттеринен өптү.
Жетимдер кубанып кетти,
Бийлешти,

«Апабыз, Апабыз!» келет дешти.
Эртеси элүү суур, эки кой союлуп,
Ичкилик ичишип, тойду күркүрөттү.
Ынтымактуу болгула эми дешип,
Меймандар үй-үйүнө кетти.
Андан кийинки жорук,
Айтып болбойт толук.
Эки баласы күл чыгарат,
Отурат сулуу мейман болуп.
Суурдун этин сасык деп жийиркенет,
Аюу кекилик издейт темселеп.
Шалдайып келет,
Түлкү суз туруп муздак чай, каткан нан берет.
«Жей бер, ий оңбогон май таман» деп,
Тилдеп да жиберет.
Балдарын бир карап алып,
Кайра тоого кетет жөнөп.
«Апасы» күйгөндөн ырдайт.
Оозун бүйрүп, мурдун чүйрүп,
Таш күзгүнүн жанынан жылбайт.
«Кан кускур, жубаримбек,
Кайда жүрөт!
Жаккыла казанга отту,
Нан да жокпу?
Алба-салба жеңиң,
Азабың өттү го сенин».
«Апасы» даярга орток,
Балдары айтуудан коркот.
Жылуу сөз оозунан чыкпайт,
Төркү үйдө жылмайып уктайт.
Балдары өтө арык,
Анткени карып.
Аюу мындай деди кайраттанып:
«Ушу каргадай эки бала,

Тең го сага да, мага.
Элге да, өзүңө да жакшы,
Балага баладай кара»
«Эмне? Май таман, майрык,
Балдарды менден айырып!»
Түлкүнүн өңү бузулду,
Таноолору кысылды.
Жаздык учуп короого барды,
Бирден бычыратты чыныларды.
Түлкү чаңырганда терезе шалдырады,
Эки бала «энекелеп» жалдырады.
Чачып салды унду,
Үйдү жин тийгендей кылды,
Калт, калт этет колу –
Аябаган долу.
Типтик көзү,
Тикендей сөзү.
Коңшуларынын баары укту,
«Өрт» чыккан экен деп үйдөн чыкты.
Алая карап,
Ээрдин жалап,
Көзү чекчейип бириндеди кашы,
Аңгыча кармап калды талмасы.
Уялып элден,
Уяттан өлгөн,
Аюу аялына суу себет,
Ал сөгүнүп жатат энтелеп.
Аюу да ойлойт,
Ойлбой койбойт.
Мындан кутулсам деп эртерээк.
Түкең түнөрөт да турат,
Аюу жүрөт айласыз чыдап.
Сакалын кийиздей тепсейт,
– Кетем! – деп коркутат, бирок кетпейт.

Кетер эле, бирок
Мындай май талканга жетпейт.
Балким оңолор дейт жүрүп,
Курган үмүт.
Улуу баласы сууга агып өлөт,
Кичүүсү көрбөгөндү көрөт...
Бир күнү Аюу баласынын ыйлап турганын
көрдү,
Ташка отуруп өзү да өңгүрөдү.
«Кара башынарга, как чокуңарга көрүнсүн!» –
деп, кармап,
Түлкү кайкайып киного жөнөдү.
Кийими бүтүн, акчасы арбын болду,
Аюунун айтканына өлсө көнөбү.
Аюунун Түлкүгө
Начар кезде тийген кереги.
Арнаймын бул тамсилди бир аяшка,
Көңүлүнө албас аяштан башка.
Бүгүн түлкү,
Эртең күлкү.

САГЫЗГАН МЕНЕН ТҮЛКҮ

Тамсил

Ала-була сагызганды ким билбейт,
Малга жолотпогула деп малчы тилдейт.
Ырас эле жөн жүрбөйт,
Койдун башына отурат,
Көзүн чокулап.
Жоорду өлгүдөй кубат,
Сагызгандан оору да жугат.
Бирок өлгүдөй сак,
Шакылыктап.

Ырас, ал сактыгынан өлбөйт, суктугунаан өлөт,
Буга мындай мисал туура келет:
Кыш... тегеректи тегиз кар баскан,
Зыркыраган суук жел согот төмөн жактан.
Курт, кумурска да жок,
Жер, суунун иреңи кумсарып качкан.
Ошондой кезде бир ачка түлкү,
(Эми жок анда жайындагы күлкү).
Тиши ырсайып, жан-жагын карап,
Издегени тамак,
Өзүнүн муздак мурдун жалап.
Жаман го ачка,
(Келбесин башка).
Өлүүгө да мүмкүн эле,
Кыш менен аччылык эмеско жеңе.
Түлкү колхозго барайын дейт, иттер үрөт,
Анын үстүнө кишилер жүрөт.
Аракет кылбаса майып болорун
Түлкү да билет.
Аңгыча түлкү, сагызганды көрдү,
Жолго жата калып калп эле өлдү.
А-а мында өлүмтүк бар экен го деп,
Шакылыктап сагызган учуп келди.
«Оңбогон түлкү сообу, өлүүбү», –деп четтеп,
Куйрук жагынан имерди.
«Мунун жулуп отурбай жүнүн,
Жылуу кезинде чокуюн! деди–тилин».
Сак сагызган түлкүнүн башына барды,
Шап эттире түлкү акең тиштеп алды.
Тамсилди ойлосоң карап,
Кээ бир суктарды ойго салат.

АТ МЕНЕН ЭШЕК

Аттын жанына келген экен Эшек,
Бою кичине, кулагы чоң кесеп.
(Албетте жаңылышат,
Көбүнчө Эшекти дөдөйгө теңешет).
Эшектин эшектей амалы бар,
Эч ким билбей турган кесептей амалы бар,

Ал акырын басып келди
Аттын терин көрдү.

Кулагын шалпылдатып,
Күлүп жиберди.
Ат ага карап: «Эмне?» деди.
Ошондо Эшектин айткан кеби:

«Жал-куйруктуу жакыным,
Жарыбаган акылың.
Кара терге чөмүлбөй.
Жүрбөйсүнбү акырын.

Саяпкери тапташат,
Байгеден чыксаң макташат.
Семиртип союп кышында,
Этинди жазга сакташат.

Жорго дешет, талашат,
Минүүгө сени самашат.
Сокого кошуп жазында
Чү эле! Чү! деп сабашат.

Билбейсиңби адамды, –
Жакшы менен жаманды.

Көп кыйнатпай жаныңды
Колдонгун мендей амалды.

«Хи» деп минип алганда,
Алысыраак барганда.
Араң илкип басамын,
Таяктаса жатамын,
Жыгып алып качамын.

Кышында муздан өтпөгүн,
Жайында суудан кечпегин.
Калп эле ооруп кээде
Чөбүн жебей, тепсегин.

Учкаштырбай жыгып кет,
Дангыр жерге уруп кет.
Куюшканды салдырба,
Шылкыйып сырың алдырба.
Жорголукту таштагын,
Жоболоңду баштагын.
Кичинекей арыкты
Эки, үч бөлүп аттагын».

Деп Эшек акылын айткан Атка,
Ат ойлонуп турат да,

Эшекти бери жакын чакырды,
Эшек жакын турду.
Кош аяктап тепти,
Эшек тоголонуп кетти.

Ошондон кийин бөлүнүп малдан,
Эшек, Эшек болуп калган.

АЮУ

*С. Маршактын «Как себя вести»
деген тамсилинин сюжети пайдаланылды*

Орто жашка барып калган Аюунун мүнөзүн,
Оңдоо үчүн жолдошу аяган жок акыл сөзүн:
«Ар кимге парс тирүүлүктө кызмат кылыш,
Күрсүлдөп кээде иштегениң да дурус.
Жакшы кийинүү албетте жакшы,
Бирок, адамдын чын көркү жүрүш-туруш.
Замананы,
Элди, жерди
Өзгөчө сүйүп урмат кылыш.

Сен деги жолдош-жоронду көзгө илбейсиң,
Элдин көзүнчө орусча переводу менен тилдейсиң.
Көп эле классиктердин атын айтасың,
Өзүн чыгармаларын билбейсиң.
Кээде эки сүйлөп коймоюң да бар,
Жөн жүрбөйсүн.

Аял теңдиги жөнүндө доклад кыласың,
Трибунага салмактуу чыгасың.
Анан жыйналыштан үйүңө келип,
Ошол портфель менен аялыңды урасың.
Турмушунан бузулганды жектейсиң,
Сөз жүзүндө өзүң аял да өшпөйсүң.
Жеңеме адал никенин касиетин эскерттип,
Өзүң райондогу кой көзүңдү эстейсиң.

Жок тууган, баягыдай эмес кыргыз эли,
Жогорку маданияттуу журт эми.
Анда-санда гана эски журттагылар мактабаса,

Мынабуң Аюу тура дей баштады сени.
Жүргөн-турганың элден бөлөк,
Кампанияда сени жаман көрөт.

Сөздөрүн бузуп бирөөгө кекенесиң,
Тура-тура каласың өзүңдөн өзүң.

Бырсылдатып семичке чагасың,
Конок эсинин аялына сын тагасың.
Озуңду чоң ачып азуңду аржайтып эстейсиң,
Дасторконду тепсейсиң.

Анан ал үйдүн ээси жетелемейинче,
Бети башын жалап кетпейсиң.
Бая күнү бир тарыхчы менен талаштың,
Билип талашкын.
Кыргыз тарыхы ушул деп,
Кайдагы бир аш-тойду айтып жадаттың.

Анча кордоого болбойт кепти,
Тарых тамак дегениң эппи?
Эл тарыхы күрөш тарыхы,
Башка эл жебейт бекен этти?!

Албетте беш бармак жакшы тамак,
Аны эч ким таштабайт жадап.
Ал эми кыргыз тарыхы эт эмес,
Азаттык, теңдик үчүн күрөштөн башталат.

Бирөө кары, бирөө жаш,
Тааныштарга саламдаш.

Насыбайыңды газетага оробой чакчаңа салгын,
Тилиңдин алды, үстүнө төкпөгүн арбын.

Кишинин жел жагына түкүрүп көздү укалатпай,
Тартип болот эми абайлагын.
Чачың да бар, галүстүкчөн, калпакчан жүрөсүң,
Бирок Аюум, Аюу эле бойдонсун өзүң! »
Ошондон кийин Аюу оңолду,
Жаман мүнөздөрү жоголду.
Тааныштарына адамча сүйлөп,
Ийилип салам бере турган болду.
Бирок... албетте бардыгы бироктон кийин
башталат,
Ырас, Аюу азыр билгендерге макталат.
Бирок, тааныш кишилер жок жерде,
Баягы эле адат.
Троллейбуста, машинада кемпирдин ордун,
Кебелбей эле тартып алат.
Бирөө адамча сүйлөсө,
Ал Аюуча бакырат.
Эми качан калат?

ЭКИ ЭЧКИ

Эл жомогу боюнча

Чоң суудагы көпүрөдөн жолукту эки эчки,
Жайыктан качып жарга чыккан кески.
Бир бирине жол бербей ошол жерде,
Карсылдашып сүзүшө кетти.

Секирип келип бирин бири чекеге урат,
Мойнун кылчайтышып тикесинен да турат.
Тар көпүрөдө тайгаланып сууга,
Экөө тең кетти кулап.

Шар сууда эчкилер тердиктей акты,
Киргин суу таштан ташка чапты.

Эки өзөндүн кошулушун көргөндө маарап,
Ошондо ойлоду ынтымакты.
Эми көпүрө эчкилерди куумак беле,
Ким сүйсө ынтымакты,
Убагында ойлогон жакшы.

ТООК
(*Тамаша*)

Үйгө кирет,
Тыпырап жүрөт.
Үстү башы көө,
Бир көргөн күлөт,
Өзүбүз бүттүк жүдөп.
Чыга калып чыныларды чачат,
Жастыктын үстүнөн басат.
Түт десең өзүндү көздөй чуркап,
Колундагы нанды жула качат.
Эми эле айдасаң, эми эле келет,
Кроваттын алдына кирип көрөт.
Бир койсоң «кук» деп өлөт,
Кайра туруп кете берет.
Ушунун сорпосу жакшы болуу керек.
Ойдон чыккыс,
Бул тоок укмуш.

БЕТТЕШҮҮ

Суранчы аттуу сугалак ырчы кыдырып мактангысы, алдап алгысы келип бир колхозго барып, ат баккыч кишини башкарма экен деп комузун алып баштайт.

Салам айтып сайраган,
Мен акын болом, башкарма.
Сендейлерге көбүнчө,
Жакын болом башкарма.

Башкарма мага ат берет,
Ат бергенде бат берет.
Өзүнүн аты болчу деп,
Колунан кагаз кат берет.

Мен чечени болом адамдын,
Силер үчүн жаралдым.
Башкармага жан жетпейт,
Булар асылы болот адамдын.

Бакка конгон булбулмун,
Байгеден чыккан дулдулмун.
Сайраган көктө торгоймун,
Айтышсам акын койбоймун.

Токтогул менен чарпышкам,
Алымкул менен айтышкам.
Калык менен кармашкам,
Осмонкулга жармашкам.
Токтонаалы, Ысмайыл
Коркушат мага барбастан.

Кыргыздан чыккан ырчынын,
Бардыгы менен талашкам.
Жиниме тийсе кээ бирөө,
Талаштан кийин сабашкам.
Жаакты жанып айтышып,
Далайларды жадаткам.

Кана, берериң болсо алып кел,
Толтуруп капка салып бер.
Акча берсең аламын,
Айласын өзүм табамын.

Мен нускалуу сөздүн түркүгү,
Сайраган бакта күкүгү.
Ала берем, бере бер:
Аюу, Суур, Түлкүнү.

Сайрай берсем түгөнбөйт,
Акылдуу сөздөн миң күнү.
Ала берем, бере бер?
Мен дагы жүрүп кетем бир күнү.

2.Таласка бардың тамтандап,
Алайда жүрдүн аңтандап.
Чүй боорунда жүрөсүң,
Кыдырып жөө шампаңдап.

Ырдын баркын кетирбей,
Ыгы жок ырчым, жолуң тап.

Ыры начар ырчынын,
Эки колу шок болот.
Түлкү кармап бер дейсиң,
Колхоздо, түлкү ферма жок болот.
Аюу таап бер дейсиң,
Сенин, акылың качан токтолот.
Аркан алып тоого бар,
Аюуну мингиң келсе ноктолоп.

Акчага колду сунасың,
Акыйып карап турасың.

Мени менен кетмен чап,
Сен, ырды эмне кыласың.

Акылдабай тынгын да,
Адал эмгек кылгын да.
Уңулдабай тургун да,
Убалы болот ырдын да.
Ырды, акынга бергин ырдасын,
Алты сан журтум жыргасын.
Ырчынын атын булгабай,
Айылда жүргүн курдашым.

Жадатпа элдин кулагын,
Качкым келип турамын.
Сени ырдатып уккуча,
Мен, дагара сабап угамын,

Токтогулун баш кылып,
Ырчыларды жайладың.
Уйкулуу башка не келбейт,
Ал түштү качан көрдүң кайраным?

1. Башкарма десем сен белең,
Сен дагы мага тең белең.
Менин атым Суранчы,
Кыргыз жок мени көрбөгөн.
Азыр сени көрөмүн,
Азыр ырды төгөмүн.
Ажалым жетсе өлөмүн,
Ал эмесе жөнөдүм.
(Элге карап)

Амансыңбы агайын,
Тотудай сайрап отурсам,
Булбулдай сайрап отурсам,

Оолугуп сайрап отурсам,
Уккандан адам талыбайт,
Бүт эмгекчи агайын,
Учурашып алайын.
Торгою болом акындын,
Көшүлүп сайрап отурсам,
Үшүнтүп сайрап отурсам,
Жазга маал болгондо,
Байчечекей гүл жайнайт,
Жоголсун бизден жалкоолор.
Кыз, келиндер сүйгүлө,
Эркектерге тийгиле.
Ашыктыктын айынан,
Жай жайында жүргүлө.
Эмесе, нускалуу сөздөн бир сабак,
(Токтоп, кайра)
Амансынбы агайын...
(Токтоп, кайра).
Мен торгою болом акындын,
Мен күкүгү болом акындын.
Мен үпүбү болом акындын,
Саламат эсен барсыңбы...
(Таппай калып, жеңин чечет.)
Сен урушайын дейсинби?
Сен эми... (жөтөлөт).
2. Ой-тоонун баарын оттодуң,
Обу жок жерден боздодуң.
Ыр менен баштап баш жагын,
Сен жөтөл менен токтодуң.
Жеңди чечип ыргыттың,
Сен, эми мушташа турган окшодуң.

Адагы, акындыктын белгиси,
Адамдын келет өлгүсү.

Жөө жүрүп жалаңдап,
Сен, сууп калган эмесиң
Жарышсаң да чыгасың,
Колу башың, тартагай,
Ырас, мени баса калып урасың.

Уйкашпаса ырларың
Бар тура запас чырларың.
Эч ким укпайт ырыңды,
Тээ тоого барып ырдагың.
Чайнектей экен муштумуң,
Кой, мен мушташалбайм тууганым.
Мен ырчы деле эмесмин,
Сени көрүп ырдадым.
(кетет)

2. Үшүнтүп, айтышсам акын койбоймун,
Өзүм ырга тойбоймун.
Ботодой боздоп отурсам,
Уккандын баары сагынат.
(сөз менен)
Кечиресиздер туугандар,
Кээде ушу мендей ырчы да бар.

КАРГА МЕНЕН ЧЫЙЫРЧЫК

Күн жылып, эритип карды,
Жылмайып күлдү жаздын алды.
Кетип бара жаткан Каргага,
Келе жаткан Чыйырчык жолугуп калды.
Кайда жөнөдүң Карга?

–Кар бороондуу жактарга.
Ка! Ка-а!
Жакшы болдубу кышың?
Быйылкы көргөнүм курусун!
Колхоздун чөбү арбын, өлбөй малы,
Улуп калды тоолордун карышкырлары.
Сай-сайда өлүмтүк тоодой эле,
О, баягы жылдары, баягы жылдары.
Көп жерден учуп, келдиң чыйырчыгым,
Жолдон өлүмтүк көргөнүң барбы?
– Жок, жазда өлүм кайдан болот,
Арык-торук оңолот!
Менин үйүм турабы курдашым Карга?
Балдар үй салып жүрөт сен үчүн талга,
Менин былтыркы үйүм
Мураттын алмасында,
Чоң ракмат баласы менен кызына.
Эртели кеч аларга ырдайм сайрап,
Отуруп алып терезесинин тушуна.
Эртерээк жетсем экен эми,
Өзүмүн үйрөнгөн колхозума.

Карга оозун ачып эки жакты карайт,
Тамшанып ээгин жалайт.
Күбүр-шыбыр этип бирдеме «окуйт»,
Этпи деп ташты чокуйт.

ЧЫМЫН МЕНЕН КАРЫШКЫР

Таң аткыча жортуп, желип,
Айыл жакты карап, койлорду көрүп,
Тамшанып отурат эле көк жал Карышкыр,
Чымын мурдуна конду учуп келип.

«Ай онбогур ай» – деди Чымынга,
Башын силкип жиберип.

Анан аркырады оозун ачып,
Супсур болуп иреңи качып.
Кайра Чымынга кейиди,
Тырмагынын учу менен басып.
«Билсеңчи чымын алыңды,
Чыркыратам жаныңды.
Жоготомун багыңды,
Жолго чачам каныңды.

Сөөктү эттей чайнаймын,
Короолу койду айдаймын.
Албарс кылыч оозумда,
Жандаганды жайлаймын.
Асыласың мурдума,
Ары жок, наадан кургур аа».
Тишин шакылдатты,
Оозун жакындатты.

«Эх, шордуу» – деди, Чымын, –
«Мактанчагын мунун.
Иттин тиши, койчунун таягы сенин кунуң,
Мага эрдик эмес уурулугуң.
Койчудан качасың,
Корголоп жатасың.
Жети күнү желден жейсиң,
Желип-жортуп элден жейсиң.
Тигил айылга бара албай отуруп,
Дагы көк жалмын дейсиң.

Атагың болбосо сенин,
Адамга зыяным көп менин.

Жугуштуу оорудан кой эмес койчу өлөт,
Сен мени арстан дегин.
Үйдөн чыкпай жүрөм,
Кайда конушту билем.
Акчасын кошо төлөгөнсүп,
Тамак, ашына кирем.
Карышкыр, Чымындын сөзүнө жыгылды,
«Чикентай бара гой», – деп урмат кылды.
Ай оңбогон Чымын,
Тукумун үзгүлө мунун!

КАРЫШКЫР МЕНЕН УЙЛАР

Тамсил

Карышкыр жеди Койду,
Тоокту сойду.
Тойсо да өзү,
Тойбоду көзү.
Токтоно албай желди,
Топтуу уйга келди.
Уйлар, карышкырды көрдү,
Өкүрүшүп, тоо жаңырттып челишти жерди.
Туш-тушунан торгоп жибербей,
Карышкырды тегеректеди.
Мүйүзүн кезенип тап берет,
Букасы өтө жакын келет.
Какеңин айласы кетет,
Өлөрүнө көзү жетет.
Куйругун шыйпандатып алдап!
Төмөнкүдөй сөзгө өтөт:
«Саламатсынарбы туугандарым,
Оройлук ко өзү, тегеректеп тургандарың.
Бүткүл дүйнөгө уят эмеспи,

Өлтүрүп төксөнөр бирөөнүн канын.
Мага да ширин жаным».
Бука: «туура-деди-аның».
«Биз же деп чакырган жокпуз сени,
Сөөгүңдү сөпөт кылабыз эми.
Биз сени жебейбиз,
Бирок, өлтүрүүнүн келди жөнү.
Кой менен уйдун айырмасын билбеген карыш-
кырдын,
Дайым казылуу көрү.
Бука сөзүн бүттү
Жетип сүздү.
Челди, ыргытты,
Алакандай тытты.
Көкбөрүнүн көкбөрү болгонун,
Көркөө карышкыр укту,
Жүрөгү чыкты.
Тамсилди окуп, ойлосоң карап,
Империалисттик өлкөнү ойго салат.
Израиль Египетке колун салды,
Карышкырдай канды самап,
Албетте эми өз энчисин алат.

ЖЫЛКЫЧЫ МЕНЕН ӨТҮКЧҮ

Тамсил

Жылкычы тоодон атчан келди,
Аны өтүкчү көрдү.
Адегенде амандашты,
Ийкешти башты.
Теңтуштардын тентектиги кармап,
Бири-бирине жармашты.
«Сен жүрөсүң жайлоодо жыргап көчүп,

Мен саргайып тигемин өтүк.
Жегениң эт, ичкениң кымыз,
Сенин ишиң жеңил, дурус.
Аны билбейсиң да мактанасың,
Колуңан келбейт бир чегени уруш»
Деди өтүкчү.
Кыскасы, тамашага тамаша кошулду,
Элди күлдүрүп, далайга созулду.
Ар кимиси ишин мактайт,
Анысы беркисине жакпайт.
Эң акыры кармашты колду,
Бир күндөн иштерин алмашмак болду.
Өтүкчү укурукту алды,
Жылкычы өтүк ултарып калды.
Өтүкчү өпөйүп отурду атка,
Ат минип көргөн эмес башта.
Коркуп ээрдин башын кармайт,
Өлсө да камчыланбайт.
Чий аралап келе жатат эле саргайып,
Бээ жалт бергенде ооп түштү үзөңгүдөн буту
тайып,
Сазга жыгылды да,
Өзүнө өзү күлдү ылжайып.
Айыл жакты карап кеткиси келет,
Тоо жак түнөрөт эле, түнөрөт.
Оюн салып кеткен бээге жетпей,
Жалаңдай басат, ликилдеп желет.
Жылкыга бышылдап барды,
Бээсин кармап алды.
Күн күркүрөп, чагылган жаркылдады.
Айсыз түн...
Жылкынын кайда кеткенин да билбейт.
«Мага чала», деп өзүн тилдейт.
Таштын коңулунда отуруп, титирейт.

«Таттуунун башы ачуу болот экен»—дейт,
«Кумшекерди да үшүнтүп жүрүп жейт».
Ал, өтүкчү өзүнө өзү айтат акыл,
Айтканы азыр макул.
Эч кимдин колунан келбейт муну туура эмес деш,
Бирок, бая айтылса болот эле, азыр жөн эле сөз.
Же, бээ түшүнбөсө өтүкчүнү,
Ташка таасир кылбаса өтүкчүнүн үнү.
Жылкыдан ажыраган бир акылман,
Тоо, ташка акыл айтып жүрү.
Куду сууга түшкөн чычкан,
Өзүнүн түрү.
Таң атты...
Желеге келе баштады жылкынын асты,
Өтүкчүнүн өзүн издешип түштө тапты.
Чогултушуп айылдагы элди,
Калыстар эми өтүктү көрдү.
Өтүктө жок така,
Жөн эле бака.
Кончу чаначтай кең болуп көлтөк,
Башы муштумдай төмтөк.
Айылдагылар да, өздөрү да күлүштү,
Дүйнөдө оңой нерсе жок экенин билишти.
Экөө тең эсине келишип,
Башканын ишине баа берүүгө киришти.

БУЛБУЛ МЕНЕН КОРОЗ

Тамсил

Булбул менен Короз,
Экөө жан кыйышпас дос,
Ажырашпас жолдош.
Короз койкоёт, чиренет,

Көкүрөктү кере жүрөт.
Кандай куш сайраса да,
Жактырбайт, күлөт.
Өзү эртели кеч канатты кагып,
Ку-ка-ре кусуна кирет.
Жерге ыраазы болбой, дубалга чыгат,
Көзү кызаргыча кыйкырат,
Кулагың тунат...
Бирок, өзүн өзү өтө жактырат,
Торгойду шылдыңдап каткырат.
Бир күнү олимпиада болду,
Залга канаттуулар жык толду.
Койкоюп Короз сахнага чыкканда,
Дүркүрөтүп чабышты колду.
Көрүшүп мунун түрүн,
Укмуш ко дешти үнүң.
Зал көпкө жаңырды,
Короз чанырды.
Эл козголуп, эшик тарсылдады,
Короз күчөп басылбады.
Бакырды–бакырды,
Бир оокумда басылды.
Ырдап бүттү,
Кол чабышат ко деп күттү.
«Кетпейби эми» – дегенди угуп,
Өзү шалдая түштү.
Анан кулактандырды
Булбулду,
Эч ким элес да кылган жок кургурду.
Зал ичи жымжырт болуп,
Булбул үнү кубулжуду.
Кичине куш, жупуну түрү,
Кандай кооз үнү.
Угуудан эч ким жадабас эле,

Сайрай берсе күнү-түнү.
Жөтөлдү эле карга,
Аны киргизбей койду залга.
Булбул бүтүп, өзү эле жөнөдү,
Залдагылар аны жибереби
Булбулду бардыгы билди,
Кыйкырышып ыргытты гүлдү.
Короз ошондон кийин
Булбулду жектейт,
Айласы жок, ага жетпейт.
Көзгө көрүнгөн менен жылуудай түсү,
Тар, мушмуздак Короздун ичи.
Турмушта да кезигет ушундай киши.

ЧОЧКО МЕНЕН ЧОМО

Тамсил

Чомо, Чочкону чакырып алып,
Акыл үйрөттү жаагын жанып:
«Корс, булганч, кейпиң жаман,
Сенин чочко экениң анык.
Кээде сен үчүн мен да тил угам,
Мени жемелейт сени мисалга алып.

Кайдагы какыр-чикирди ашайсың,
Капкара болуп баткакта жашайсың.
Талдын тамырын үзөсүң,
Кой десе, «корк!» дей түшөсүң.

Өзүң көрбөйсүңбү башка малды,
Ким тилдейт жылкы жаныбарды.
Ит, эшек, чочко деп тилдейбиз,
Ойлосоңор боло намысыңарды».

Деди, Чомо ээн жерде эч ким жокто,
Анда,
Чомого мындай деди, көк ала чочко:
«Атым Чочко, чочко менин мүнөзүм,
Чомо досум, аны жакшы билесиң.
Тил уккуң келбесе Чочко дедирип,
Чочкого жакындатпа өзүңдү өзүң.
Мен өз майымды араң сүйрөйм,
Көтөрмөк турмак Чомонун күнөөсүн.

Түшүнүктүү чыгар тамсилдин сөзү,
Белгилүү го өзүнөн өзү.

КАРА ТЕКЕ

Тамсил

Мага коңшу турат Кара теке,
Дүйнөгө жаралгандай өзү жеке.
Чын ачылып күлбөйт,
Карыш жерге жөө жүрбөйт.
«Победа» подьезде турат даяр,
Болот, деп, «кожоюндан» кандай кабар?
Өзүнчө машина минип жүрсө, демек,
Теке да оңой жерде болбосо керек.
Текеде бир кемчилик – ал бойдок
Бирок, үйлөнүүнү ойлобой койбойт.
Сулуунун сулуусун тандайт,
Сулуудан башканын жанына басып да барбайт.
Кичине эле бир жери жакпай калса,
Аны чанып, албайт.
Өткөн убакыт өтүп жатат,
Аны алы жетип ким кармайт.
Бир жолу бир улакка жылый түштү,

Текедеги темирдей жүрөк.
Улак өтө сулуу,
Тим эле сүрөт.
Улакка асылып жатып калды,
Ар түркүн сөзгө салды.
Чын эле, жаман болсо,
Өкмөт мынчалык кадырлабайт эле го,—деп,
Улак текеге барды.
Келинчеги келгени он күн өттү,
Кече өзү районго кетти.
Бүгүн аялы театрга барган,
Теке келип калган.
Келип эле сураштырып билди,
Театрга телефон чалууга кирди.
Күйөөсүнүн келгенин угуп,
Улак байкуш оюнду таштай жүгүрдү.
Кубанганынан жетпейт шашып,
Энтелеп чуркап, элендей басып.
Жайдары түрдө кучагын жайды,
Эшигин ачып.
Анан...
«Мен театрга жеңем менен...» — деп сөзүн үздү,
Текенин көзү көзүнө түштү.
Теке тишин кычыратты
Сулуу шашты
Теке колуна ороду чачты,
Кыскасы былчылдатты.
Уруп жатып окутту сабакты:
«Кайын агаң келсе жүгүнбөйсүң,
Көзүңө илбейсиң.
Мага тиерин тийип алып,
Окуймун дейсиң.
Казан аяктан бош болсоң, укта!
Менсиз көчөгө чыкпа.

Таяк жебесеңер тайраңдайсыңар,
Чачыңар узун, акылыңар кыска.
Сага түбөлүк илим –
Менин кийип чечкен кирим.
Эмитен ушундайсың жүзү кара,
Кийин жакшылыгың тиеби мага.
Мына сага,
Мына сага!»
Сөктү, сөктү,
Муштады, тепти,
Аялын көк ала койдой сойду да,
Өзү «сыр билги» Кермекашына кетти.
(Сөз кылбайын андан наркы кепти).
Жаш сулуу бир кезде,
Аарчыды жашын.
Алаканы менен жөлөдү,
Оор, салмактуу, ойлуу башын.
Уялып карай албайт терезеден айды,
Бетинде кайгы.

Сыртынан билинбейт оңой менен киши,
Мартаба да кээ бирде убактынын иши.
Терең сырлар талдалып чечилбесе,
«Тобокелде» болбойт сүйүүнүн күчү.

ГҮЛКАЙЫР

Тамсил

Жаз келди, талаа тегиз гүлдөдү,
Гүл гана эмес, тикенек да бүрдөдү.
Үлбүрөгөн Гүлкайыр бой көтөрүп,
Кесирленип кейкейип мындай деди:

«Талаанын көркү менин гүлүм,
Ырдалат ырда менин түрүм.
Ак сары, кызыл, жашыл болсоңор да,
Мага тең келесиңер кимиң?

Силерди жоготуу керек жулуп,
Өнбөй калсаңар экен куруп.
Менин көркүмдү кетиресиңер,
Жабалактап жабыла чыгып!»
Күн асмандан кабагын чытыды,
Гүлкайырдын сөзүн угуп.
Кара булут мөндүрдү төктү,
Кыян, сел жүрүп кетти.
Ташкын суу тамырын жулуп агызды,
Ошол жердеги бүткүл чөптү.
Күн ачылып кайра калыбына келди,
Гүлкайыр өзүнүн жалгыз калганын көрдү.
Сансыз куш да, жайкалган көк да жок,
Көрүүгө зар болду көпөлөктөрдү.
Купкуу талаа,
Күн куйкалап ысык илебин чачат.
Куюн көтөрүлөт,
Гүлкайырды чаң басат.
Булбул да жолобойт,
Ыраак, ыраак көк шиберге качат.
Сабагына оролуп
Жез көз, ийри жылаан жатат.

Улуу киши эли менен улуу,
Сулуу, сулуулар менен сулуу.
Гүлкайырдын күнүнө түшүрөт,
«Мен эле, мен!» – деп көкүрөк уруу.

АРАЛАШ ТӨКМӨ

Комуз менен

Кашымдагы калың эл,
Калыстык менен мени көр.
Өлчөөсүз акын мен элем,
Өнөрүмдү эми көр.

Айтпаймын өлсөм жалганды,
Алыс бол деймин балдарды.
Сакалың күйсүн деп турам,
Жалган айткан чалдарды.

Ээгимдеги сакалым,
Балдарга мен да атамын.
Мендей чынчыл болсун деп,
Эми, силерге айтып жатамын.

Өзүм ушул элденмин,
Силерди далай көргөнүмүн.
О, баягы жылы эшекчен,
Айга чыгып келгенмин.
Кыргыз, казак көп экен,
Анда да концерт бергенмин.
Короодон тоок койбогон,
Кожожаштай мергенмин.
Азыр айтам силерге,
Көргөнүмдүн жөн жөнүн:
Асман жердин арасын,
Алты күн жүрсөң барасың.

Келишкен сулуу кызы көп,
Жактырып сүйүп аласың.
Бирок, элден кеткен оңчубу

Бир балээге каласың,
Ит жейт экен өлгөнүн,
Көрбөдүм өлүк көмгөнүн.
Суранышат сукулдап,
Көрбөйсүң өзү бергенин.

Тепкилейт жашы карысын,
Алы жетсе баарысын.
Түтүнмө түтүн жан кечти,
Таппайсың издеп калысын.

Көк тунукеден асманды,
Тегеретип оюптур.
Ай, жылдызды чегелеп,
Анда кадап коюптур.

Бирок таштан экен тамагы,
Тарылып көңүлүм жадады.
Тумчугуп өлүп кетесиң,
Таппайсың мындай абаны.
Тим эле жүрөт аялы,
Эркеги тубат баланы.

Анан мал жагынан бай экен
Бардыгы тегиз шай экен.
Күн көрбөйт экен өмүрү,
Күн ордуна ай экен.
Төөлөрү тубат эгизден,
Уйлары тубат сегизден.
Жайлоосунун чөбү укмуш,
Сүт чыгат экен өгүздөн.

Күрүчтөрү алмадай,
Алмалары челектей.

Коондору үйдөй бар,
Сабиздери теректей.

Дарбыздарын сойгондо,
Кылыч менен чабышат.
Ашкабагын атышып,
Замбирек менен жарышат.

Күн батканча эгинин,
Эки, үч оруп алышат.

Элетпейт унун элекке,
Элинде жок береке.
Өзү да жебейт тиштенип,
Бир үзүм бербейт бөлөккө.
Эмишип алат эчкисин,
Куюшпайт сүтүн көнөккө.

Түңүлө баштап жаш жандан,
Эшекти таштап шашкандан.
Мен силерди сагынып,
Секирип түшкөм асмандан.
Асман ылдый куркурап,
Келе жатам зыркырап.
Мен келип тийген үйдөй таш,
Кум болуп кетти быркырап.

Ар кимдин сүйгөн малы бар,
Көк эшегим жаныбар.
Айкырып көктү бузуптур,
Артыман а да учуптур.
Тосуп алдым эшекти,
Өлбөсүн деп кесепти.
Эки жашар кезимде,

Эртең менен кечинде.
Бүргөнү токуп минчү элем,
Бүркүт салып жүрчү элем.
Кайыңды жулуп алчы элем,
Карышкырга барчы элем.

Жаш кезимде күйгөнмүн,
Мен дагы оңбой сүйгөнмүн.
Айылдагы балдардан,
Айтууга ырдан үйрөндүм.

«Мурдуң кичине муштумдай,
Мурунтан кудай туш кылбай.
Колдорундун салаасы,
Коошоп койгон устундай.
Бети, башың таптаза,
Көргөн адам кускандай!»

–Деп, ырдагам жайында,
Талаада, тоодо, айылда.
Анан дагы бир күнү ырдагам,
Күйөөлөп барып кайынга.

«Этиң жумшак темирдей,
Бетиң аппак көмүрдөй.
Ашыктыктын айынан,
Качып жүрөм көрүнбөй».

Кээ мүнөзүң адамдай,
Кээ мүнөзүң шамалдай.
Желектей болуп желбиреп,
Жеңдериң жүрөт жамалбай.

Дүйнөдо кыздар сылык,
Кыздар сылык.
Илгертен бул кыздардын
Кырк чачы улук.
Бирок да айдай сулуу девушкалар,
Жүрүшөт мен байкушту уят кылып.

Куру бекер далбаса,
Кыздар сени алдаса.
Эх, кара көз милый кыз,
Айда жейли калбаса.
Одеколон, атыр бар,
Ага көңүлүң барбаса.
Марусяда көңүлүм бар,
Старый чорт деп чанбаса.

Башымда чачым агала,
Анюта ага караба.
Алтымыш жылы бир турсаң,
Ак чач чыгат сага да.

Кеч кирсе жакшы көрбөймүн,
Темселеп издеп сен деймин.
Машийне басып кетпесе,
Карылыктан өлбөймүн.
Не бойся жаным Маруся,
Бир өлсөм кайра келбеймин.

Күлсүн деймин балдарды,
Ойлонсун деймин чалдарды.
Чалдар өнөр көрбөсүн,
Өтө жаш кыз алганды.
Абийирин төкпөй аңшаңдап,
Ардактасын карыганды.

Жакшынакай балдар бар,
Бессовестный чалдар бар.
Кең Ала-Тоо ичинде,
Ар бир түркүн жандар бар.
Дагы эле жүрөт жабышып,
Эскиликтен калгандар.
Түшүнсө боло заманды!
Атаны кокуй армандар.

Узунун көрүп чачынын,
Кыска дейт аял акылын.
Карындашын ойго албай,
Жок дейт тууган жакыным.

Балам жок, кызым бар дешет,
Кыз бала, ага малга эсеп.
Адам дебей аялды,
Аялдан сурап нан жешет.
Ардактуу асыл эненин,
Ак сүтүн эмген ал кесеп.

Андайларда намыс жок,
Орусча айтса идиот.

Такылда тилим такылда,
Алтындай сөздөр акында.
Жоон билек кимде эмес,
Адамдын күчү акылда.
Адамдын көркү акыл, эс,
Айнектей асыл эки көз.
Кээ бир, кээ бир билбеске,
Кор болуп кетет кайран сөз.

Адам менен айбандын,
Айырмасы сөзүндө.

Адам, айбан болмогу,
Ар бир жандын өзүндө.

Жаштын жакшы болмогу,
Тарбия менен сезимде.
Жаман иштен алыс жүр,
Татынакай кезиңде.
Простите жолдоштор,
Кечиргиле жолдоштор,
Апыртма болсо сөзүмдө.

ЖИНДИ СУУ

Комуз менен

Акындар төгөт термени,
Түгөнбөс ырдын кендери.
Эми уккула жолдоштор,
Термени жаңы мендеги.

Терменин башы арактан,
Айланып кетсин тамактан.
Силерге айтып жатамын,
Качсын деп жаман адаттан.

Карабайт кары жашыңа,
Капаны үйөт башыңа.
Жүргөн жери ызы-чуу,
Эч кимге жакпайт жинди суу.

Берметтей болуп жылтылдайт,
Түлкүдөй болуп кылтылдайт.
Бөтөлкөдө жай жатат,
Ичиңе кирсе чаңдатат.

Жалгыз эмес жинди суу,
Анда ага да бар, ини бар,
Спирт, пиво, виолор,
Ар кимисин билип ал.
Бардыгынын жини бар,
Өздөрүнчө тили бар.

Эч кимге кылбайт жакшылык,
Жетелеп кетет азгырып.
Жамандык менен жакшылык,
Каршы болот турбайбы.
Жамандыкка жинди суу,
Жарчы болот турбайбы.
Айтып коюш парс экен,
Жаш, карыга мындайды.

Айтарым алыс, жакынга,
Айтканымды макулда.
Тумандатып башыңды,
Зыяны тиет акылга.

Адеп ичип жүргөндө,
Ойнотот түрлүү гүлдөргө.
Жашчылык ырын ырдатат,
Ай жарык сулуу түндөрдө.

Шек билгизбейт жымыңдап,
Көзүн ымдайт кымыңдап.
Кез-кезде гана азыраак,
Башың коёт зыңылдап.

Анан өзү эле келет акылга,
Аракка арак макул да.
Бир күнү башты жазасың,

Пахмелдин даамын татасың,
Анан түгөнбөс пахмель башталат,
Баш ооруйт кайда качасың.

Бир стакан ичкенде,
Арстан кылат өзүңдү.
Өзүңө жанды теңебей,
Арбытат айтар сөзүңдү.
Кекеттире сүйлөтүп,
Аңтарылтат көзүңдү.

Арстандыктан өткөзүп,
Анан мышык кылат жинди суу.
Бирине бири апчытып,
Ошондо кызык кылат жинди суу.
Отсуз, майсыз күйгүзүп,
Сызык кылат жинди суу.

Чакырган үйдү жадатат,
Отурган элди таратат.
Эртесинде шылкыйтып,
Уялтып жерди каратат.

Жолобой калат билгендер,
Алыстайт бирге жүргөндөр.
Бирок, арактан өзүң качпайсың,
Жалгыздап сого баштайсың.

Баткактарга оонатып,
Чочко кылат жинди суу.
Адам жебес, ит жебес,
Сени, ботко кылат жинди суу.
Дайым эле ошентпейт,
Кээ бир кезде билги суу.

Обу жок кээ бир киши бар,
Оозуна албайт аракты.
Бирдемең барбы кана деп,
Коньяксыз ичпейт тамакты.
Коньякты таштап ичпеске,
Карыялардан бата алат.
Бирок, пивону согот чакалап,
Мен ичкенди койгом деп,
Көрүнгөндү жакалап.

Айтамын сөздү баарыңа,
Салгыла кулак жабыла.
Жарашпайт экен ичкилик,
Айрыкча көк ала сакал карыга.
Тамактай көрбө бозону,
Тарта ичкиле ошону.

Балбанды аттан оодарган,
Баатыр болот жинди суу.
Көйнөгү жок төшүндө,
Жакыр болот жинди суу.

Акын болсо үнүн жейт,
Жаштын терип гүлүн жейт.
Чечендердин сөзүн жейт,
Сөзүнөн кийин өзүн жейт.

Айтылуу сулуу келиндин,
Көрөсүң көркү кеткенин.
Өзүңчө туруп кейийсиң,
Көргөндө мастын өпкөнүн.

Ак шайы көйнөк эми жок,
Ак тубар жоолук деги жок.

Кийип калган этине,
Апасынын чепкенин.
Бірдап калат тийишип,
Абийиринин кеткенин.
Мастардын бүтпөс сөзү ошол
Сөз кылат дайым өткөнүн.
Бирин-бири макташат,
Бирин-бири жакташат.
Элдин баарын тилдешет,
Көңүлүңдү зилдетет.

Бирин-бири өбүшөт,
Анан бирин-бири сөгүшөт.
Кайра баштан сыйлашат,
Жин тийгенсип ыйлашат.

Куран окуйт мас болуп,
Күйгөндөн ырдайт жаш болуп.
Эстеп ыйлайт атасын,
Илгерки өлгөн апасын.
Карап турсаң мастарды,
Чон кызыкка батасың.

Жаралып эки келбейсиң,
Жаркыраган ааламга.
Акыл, эс, уят, ар, намыс,
Чоң касиет адамга.
Түбөлүк жашап каласың,
Эмгегиң синсе заманга.

Көрктөнөт киши жумуштан,
Элине кызмат кылыштан.
Кээ бир, кээ бир көпкөндөр,
Адашат жүрүш-туруштан.

Алы жетпейт арбайып,
Бөтөлкөдөн чыгыштан.
Душман көрөт өзүңдү,
Ичпе деп жардам кылышсаң.

Айткан тилди албайбы,
Кубалаш керек андайды.
Азыраак айтып мастардын,
Кылыгын санап талдайлы.
Акындар айтпайт бизди деп,
Алардын көңлү калбайбы.

Жинди болот мас киши,
Элүүсүндө жаш киши.
Элдин баарын үркүтөт,
Кутуруп жүргөн аз киши.
Чындыгында кемпайлар,
Өзүнө өзү кас киши.

Адегенде ал ичкич,
Мекемеден куулат.
Кекиртектен кетти деп,
Ал, кыргызга бүтүн угулат.

Боору ооруган начальник,
Аны кайра алат ишке калкалап.
Ашып кетсе алты күн,
Араң жүрөт чалкалап.
Ичпейм деп айтат күчтөнүп,
Үч күнү жүрөт тиштенип.
Кылжындап келет бир күнү,
Шляпасы бүктөлүп.

Кызматчылар жабылып,
Башын чайкап турушат.

Столдорго чалынып,
«Соомун» деп кайра урушат.
Акыл айтса, өзүңө
Ошондо куйкаң курушат.

Эми койдум анык деп,
Түгөнбөгөн убада.
Учу-кыйры билинбейт,
Убада байкуш убара.

Жан-жагыңды карасан,
Күлүп турат жарашып.
Кыз-келиндин бардыгы,
Сүйгөндөй сени карашып.

Башка сөзгө көчөсүң,
Бир сөздү баштап баратып.
Ыржактайсың жөнү жок,
Соо кишини жадатып.

Жактырбайсың ал жерде,
Сүйүп алган жарыңды.
Ырдап келсе мас келин,
Бергиң келет жаныңды.
Эртесинде соо болсон,
Унутасың аныңды.
Ат чабым алыс кубалайт,
Башыңа келген багыңды.
Калтыратып өткөрөт,
Кайран жаштык чагыңды.

Сөз тыңшаган бири жок,
Бардыгы чечен бакылдап.
Жыла баштайт ордунан,
Келиндерге жакындап.

Башын иет мас келин,
Башында мээси аз келин.
Жоолугу жүрөт желкеде,
Ал өңдөнгөн эркенин.
«Дүнүйө жерге кирсин» деп,
Унутат алган эркегин.

Желбестен бышкан эт калат,
Айтылбай сонун кеп калат.
Абийирсиз ичкенден,
Карайып аппак бет калат.

Буйрук эмес жолдоштор,
Бул силерге айткан өтүнүч.
Эсиңде болсун замандаш,
Ичкилик арты өкүнүч.
Жөтөл кетпейт кыйкылдап,
Өңгөчүң тынбай чыйкылдап,
Агара баштайт чачыңыз,
Кылтылдап турат башыңыз.

Өмүрү болбойт тазалык,
Жүрбөйсүң элдей жасанып.
Өзүңдү өзүң кордойсуң,
Темтейген шүмшүк атанып.

Жесир болот алганың,
Тирүүлөй жетим балдарың.
Аракка оонап алганың,
Айыкпас дартка калганың.

Ай талаада жатасың,
Көк асманды жамынып.
Жер болот сенин төшөгүң,

Чымын-чиркей жабылып.
Дубана болуп кетесиң,
Арак үчүн ак уруп.

Ал устасы болот төгүндүн,
Кайгысы болот көңүлдүн.
Күүгүмдөнүп тумандап,
Бир кезде күнү батат өмүрдүн.
Эч жарык көрбөй дүйнөдө,
Туулдуң да көмүлдүн.

Жакының кейийт «өлдү» деп,
Тирүүлөй өзүн көмдү деп.
Аракты койсоң сүйүнөт,
Кайран эр кайра келди деп.
Баштасаң кайра каргашат,
Намысын арак жеңди деп.

Көрөсүң күндө жаңжалды,
Сүзөсүң терек, талдарды.
Билбей мээң айланып,
Кийбейсиң кээде чалбарды.
Маймыл көргөн немедей,
Ээрчитесин балдарды.
Баткакка оонап каласың,
Турууга сенде ал барбы.
Адам деп кантип айтабыз,
Адамдан чыккан айбанды?!

Алдырып коюп кайталбай,
Арманын ачык айталбай.
Андан мындан көрүнүп,
Алдастайсың шайтандай.
Иче электе коёнсуң,

Уурттап алсан ноёнсуң,
Балбансың да баатырсың,
Бардык журтка акылсың.
Оозу-башың кеберсип,
Эртесинде жакырсың.
Саламдашып ийилип,
Ичпөөгө да макулсуң.
Бирок, түштөн кийин жин тийип,
Кайра баштан каапырсың.

Жакшы менен жамандын,
Айырмасын билбейсиң.
Абийирин төгүп адамдын,
Атасынан тилдейсиң.

Кычы сөз издеп чукулап,
Эл көп жерде кутурат.
Мастан коркуп жиндилер,
Араң качып кутулат.

Көтөрө чуркап таякты,
Талкалап казан-аякты.
Жумшактан үйдө күл калат,
Катуудан калат казаны.
Маска барган кыздардын,
Түгөнбөйт айтсаң азабы.

Кайын энесин тепкилейт,
Кызыңдыкы өтү дейт.
Амиркен алып бергенсип,
Жылаңаяк көптү дейт.

Айылды бүтүн чакырат,
Мен киммин деп бакырат.

Чекесинен бириндеп,
Үй ичи тегиз сатылат.
Акырында аяштын,
Жоолугуна асылат.
Жинди суудай шайтандан,
Кутулуу керек батырак.

Алмак-салмак шилтешет,
Соо киши бутун басканда.
Оң бутуң жерге тийгиче,
Сенин сол бутуң кетет асманга.
Кош аяктап басалбай,
Көмөлөнүп жатканда.
Жаныңан чубап эл өтөт,
Күндөгүдөн көп өтөт.
«Прокурор эле башында,
Кайран жигит» деп өтөт.
Бир кезде сүйгөн сулуу кыз,
Катуу кайгы жеп өтөт.

Ааламга тегиз нур чачкан,
Күнүң менен иши жок.
Жылдызы сансыз жымындап,
Түнүң менен иши жок.

Барып калат айлыңа,
Бардыгын салат кайгыга.
Көк мээ кылып көп сүйлөп,
Көз көрүнөө айныма.

Орусча сөгөт энесин,
Ыйлатат жакын жеңесин.
Бээлерди үркүтүп,
Быт-чыт кылат желесин.

Жакының болсо ичкичтен,
Уялып элден өлөсүң.
Көркүнө чыгып гүлдөгөн,
Жериң менен иши жок.
Көкөлөп өсүп бараткан,
Элиң менен иши жок.
Жакындатат кылмышка,
Жабыркатат турмушта.
Өнөрүң болсо өргө чап,
Ашыгып иште, күн кыска.

Кең Ала-Тоо керилген,
Келберсиген жериңден.
Атыр аба, агын суу,
Баары бизге берилген.
Ойноп күлүп көрүп өт,
Кутулуу жок өлүмдөн.
Оюн күлкү болбойбу,
Ичмейинче аракты?
Асмандатып сыздырбай,
Сындырат арак канатты.
Жөн эле жегин тамакты,
Карматпай эски адатты.

Азамат болуу аста-аста,
Айбан болуу бир паста.
Уурттап татып көнбөгүн,
Миң таштаба, бир ташта.
Сөз кадырын сыйлагын,
Бир сөз жетет бир башка.

Койгун деп элиң асылат,
Койбосоң бир күн басылат.

Жымыя күткөн ырыскы,
Томсоро качып жашынат.

Эн тамгасын энчилеп,
Салып коёт жинди суу.
Акыры менден өлөт деп,
Алып коёт жинди суу.
Чөнтөгүңө култуйтуп,
Салып коёт жинди суу.

Ичкиктердин түрү бар,
Алардын түрүн билип ал.
Чатагы жок шимирген,
Жүк көтөргүч пили бар.
Бирок, көйнөгү арак жыттанып,
Күйүп кеткен түрү бар.
Элден журттан бөлүнгөн,
Бечара тарткан үйү бар.

Тандабай кызыл, агынан
Табылса соккон таңынан.
Кызыл мурун деген бар,
Мына, ошолор жаман баарынан.

Каны тарткан ичине,
Жугуп алса кичине.
Эртесинде шишине,
Ичсе кирген күчүнө.

Тартипсиз болот чачтары,
Тайтаң-гуйтаң басканы.
Аракка кетет ар дайым,
Антип-минтип тапканы.

Арканы жок, жиби жок,
Байлап алат жинди суу.
Жылаңайлак–жылаңбаш,
Айдап алат жинди суу.
Анан өзүңдү өзүң билесиң,
Өйдө-төмөн жүрөсүң.
Куш сайрабас, күн тийбес,
Түнт токойго киресиң.
Ачуу-ачуу кыйкырып,
Аржаңдап жалгыз күлөсүң.
Айлыңа жакпайт мүнөзүң.

Анын эч ким жетпейт түбүнө,
Ал жетет сенин түбүңө.
Көзүңдүн агы жоголуп,
Коркурак кирет үнүңө.
Өз балаң коркуп бекинет,
Көргөндө сенин түрүңө.
Агайын-тууган бириксе,
Сөз бербейсиң бирине.
Таамай-таамай сайрайсың,
Тибиртке чыксын тилиңе.

Бүчү менен топчунду,
Буфеттерде үзөсүң.
Ысык-Көлдө жүргөнсүп,
Кургак жерде сүзөсүң.

Калтыратат колуңду,
Ийри кылат жолуңду.
Жайдын күнү кийгизет,
Кышындагы тонуңду.

Күн кайнаган жайында,
Июль, август айында.
Кийиз өтүк бутунда,
Мына, анык күлкү ушунда.

Суу кечкен теке кейиптенип,
Плащчан коёт кышында.
Батинкесиз, өтүксүз,
Эски галош бутунда.

Айылдан ичсең аракты,
Көрсөтөт түрдүү санатты.
Мугалим болсоң бир жерге,
Окуттурбайт сабакты.

Эл базарга барганда,
Сен да калбай барасың.
Көйнөксүз эрдин бир тобун,
Көк базардан табасың.
Ок тийгендей оп этип,
Аттан кулап каласың.

Өткөн-кеткен күлүшөт,
Жаныңда иттер жүрүшөт.
Күүгүм кире күн бата,
Чөнтөгүңө киришет.

Таппайсың туруп атыңды,
Чеңгелдейсиң башыңды.
Бутунда жок өтүгүң,
Суу болуп жатат көчүгүң.

Сай сөөгүң сыздап жүлүндөйт,
Чылпактап көзүң ириңдейт.

Оозу башың бүлкүлдөп,
Сүйлөгөн сөзүң билинбейт.
Оолукма кылат өзүңдү,
Опсуз кылат сөзүңдү.
Ата, энеден тилдетип,
Акшыңдатат көзүңдү.

Тамактан такыр каласың,
Суусап күйүп жанасың.
Ичкиң келсе айла жок,
Бир сомдук арак аласың.

Стаканды карайсың,
Бир тамчы болсо жалайсың.
Тааныш издеп сандалып,
Беш сом акча самайсың.

Ашаткан тери жыттанат,
Үстүңдөгү кийгениң.
Жинди бойдон өлөсүң,
Кызыгын көрбөй дүйнөнүн.

Ит каппайт сени адам деп,
Кыз сүйбөйт сени жаман деп.
Милицияда жатасың,
Штраф кайдан табам деп.

Айтканымды ойго алар,
Акылы бар жаш бала.
Ардактуу асыл башыңды,
Аракка кылба маскара.

АЖАЛ

Жомок

Бир жигит кедей экен өткөн күндө,
Ал качат жүргөн байдан түн ичинде.
Ээн чөл канат серпкен канаттуу жок,
Зар болот курган байкуш суу ичүүгө.

Баса албай барган сайын буту талды,
Өлүүгө көзү кыйбай кымбат жанды.
Күнү-түн кайрат менен кедей жүрүп,
Бир кезде аскар тоого жетип барды.

Канчалык үмүт менен караса да,
Көрбөдү же айылды, адамдарды.
Суу ичип жемишин жеп карды тоюп,
Түбүнө бир арчанын ал уктады.

Жаркырап күлүп турган жаратылыш,
Сайраган тоо ичинде сан түркүн куш.
Жыйылган аскарлары сандык болуп,
Ордунда, баары ордунда колдон кылгыз.
Көк чөптүн арасында бир гүл турат,
Кыздардай бойго жеткен киши жулгуз.

Дерейип катып калган киши жатат,
Арчанын көлөкөсү аны басат.
Зуулдап күңгүрөнүп аскалары,
Сүрдүү тоо асман менен теңтайлашат.

«Өйдө тур ач көзүңдү уктабай!» – деп,
Жигиттин жакасынан бирөө тартат.
Бул ким деп чоочуп кетип баш көтөрүп,
Шашкандан алигиге салам айтат.

Караса көзү көрбөй уккан кулак,
Жанында куурап калган сөөк турат.
Эти жок, көзү да жок шалдыр сөөк,
Сөздөрү кишилердей таптак чыгат.
Сөөктөн аза күткөн, азап чеккен,
Жоктогон ый-армандуу үн угулат.

Карабай курусун деп көзүн жумду,
Түшпү деп, ойгонсом деп өзүн урду.
Түш эмес, ал чын эле Ажал экен,
Жигитке арбаңдатып колун сунду.

Ажалды жигит коркпой турду карап,
Ал оозунан жылан, от-түтүн чыгарат.
Ажыдар болуп атырылат да,
Желмогуз болуп умтулат.
Көк түтүндөй көккө сапырылат,
Жер жүзүн каптоочу кара түтүндөй жылат.

Жигит эңкейип жерден кызыл гүлдү алды,
Ажалдын жанына жай басып барды.
Гүлдү Ажалга бербей,
Күлүмсүрөп өзү жыттады.

Адамдын кайратына шаттанып,
Кайра сайроого кирди тоо куштары.
Ажал айран таң калат,
Баланы минтип кучактап,
Күңгүрөнүп күлөт да,
Анан кеп салат:
«Жигит экенсиң жигит,
Коркокту көрсөм сүйүнөм жаным кирип.
Карынын жанын алуу анча кызык эмес,
Жаштын жатканын сүйөм чирип.

Тим койсом эр жетип чоңоёсуң,
Өз оюңду мага каршы коёсуң.
Мен билем, адамзат сени,
Акыры түбү мени тапча жоёсуң.

Өлгөнүңөрдү сүйөм, тирүүңөргө ачууланам,
Басып жүргөн киши элең,
Азыр мен сени
Кишинин үнүн укпас, өмүрү чыкпас,
Бопбоз жалгыз мүрзөгө айландырам».

Деди да сөөк колун шымаланды,
Колдору дирилдеп, жигиттин оозуна барды.
–Сабыр этиңиз! «Досум» –деп,
Жигит Ажалдын колун кармады.
Аюудай айкырып, арстандай жулкунса да,
Ажал андан колун чыгара албады.
Ээн жерде сүйлөшөйүнчү дегенсип,
Ажал азыраак сабырланды.

Асманда жаркырайт ааламдын күнү,
Бүркүт учуп бийикте көкөлөп жүрү.
Жер, суу, талаа, токой, шаар-кыштактан,
Шаңдуу угулат асыл адамдын үнү.
Көңүлдү көтөрүп жашоону сүйдүргөн,
Тоо гүлүндөй, эмгектин гүлү.
Тиричиликтин кышкы каргасы да жакшы,
Барынан жаман Ажалдын түрү.
Ажал жокчулуктун жаратуучусу,
Эң жагымсыз мунун сүрү.
Ажал жигитти жутуучудай тиктейт,
Жигит мындай дейт:
«Эмне үчүн менин жаным сага керек?
Бардык балээ жалгыз мага келет?

Дүйнөдө өлүү эмес, көрүү кызыкко,
Менин да жашоом керекко демек.
Ажал ошондуктан шүмшүксүн го,
Көзүң дайым тетири көрөт.
Көбүнчө эл жек көргөндөр жашайт да,
Жакшы кишилер көп өлөт!»
Деди жигит кайрат менен:
«Өлтүрсөң өлтүр, мен акыркысы да,
эң кийинкиси да эмесмин.
Сизге жолуксам Ажаке ушуну бир сурамак элем.
Ээн тоодо мага ыйлар да, көмөр да киши жок,
Жооп бериниз да өлтүрө бериниз!» – деген экен.

Ажал ордуна туруп ары-бери басты,
Буту колун, куу башын кыймылдатты.
Анан айтты:
«Ээ бала, бала,
Баланын балалыгын кара.
Мейли, эми эчкимге айтпа,
Сырымды айтайын сага:
Ырас мен алам түрлүү жанды,
Дени соо кишинин өлө кеткенин көргөнүң барбы?
Мен колуман келсе токтотпойм оору адамды.
Мен, дал ошол айылда болом,
Начар болсо турмуштары.
Учук, безгек, келте, сансыз оорууну,
Жаман турмуш, жүрүш-туруштан табат аны.
Ар кимисине ар кандай болуп жолугам,
Ошол мен, мына мен ажалы!» – деди.
Жигитти ажал колдон алып,
Бир чоң боз үйгө алып келди.
Жигит андан бир сулуу кызды көрдү.

Кыздын өңү да келген, келбети да келген,
Тиштери акактай, каштары керилген.

Кундуздай чубалжыган кара чачы,
Мырза камчыдай өрүлгөн.
Буркурап атырдын жыты келет,
Үлбүрөгөн шайы көйнөгүнөн.
Жазгы таңдын нуру чачырайт,
Ак саргыл ажарлуу өңүнөн.
Кыз жигитке орун салды,
Чыга келип көк көшөгөсүнөн.
Кыз ажалды көргөн да жок,
Ажал анын көзүнө көрүнбөгөн.
«Атым Анар, орто чарбанын жалгызы элем
Мындан бир ай мурун өлгөн энем.

Мыкты жигит көрүнөсүң, мен сүйөм,
Ушунда атама бала болуп каласыңбы?» – деген.
Жигит күлүмсүрөп башын ийкеп,
Өмүрлүк жарын сүйгөн.

«Кош, келермин!» – деп,
Кулагына шыбырап, Ажал жок болот уйдөн.
Атасы да балам деп күйөөсүн сүйөт,
Кызы чын сүйүп жигитке тиет.
Кызыгы түгөнбөс кымбат дүйнөдө,
Бактылуу күндөрдү, түндөрдү өткөрөт.
Айлар айланып жылга толгондо,
Чолпондой эркек бала да көрөт.
Экөөлөп баланы өбөт, көтөрөт,
Баланын тили чыгып, буту басууга келет.
Жигит аң уулап чыгып бир күнү келип,
Анардын төшөктө жатканын көрөт.
– Бир жериң ооруйбу? – деп,
Эңкейип жигит ысык бетинен өбөт.
– Эчтеке эмес, капа болбо жаным,
Жөн эле чыйрыгып салмактанып турамын.

Азыр кийинем да,
Кийигиңин этин балаң экөөңө оокат кыламын.
Анар шуудурап төшөктөн турду,
Чайнектен суу куюп, күйөөсүнүн бетин
жуудурду.

Казан, аягын калдыратып, баласын урбай,
Даамдуу сонун тамагын кылды.
Тамакты жешип ай жарыкта,
Көпкө сүйлөшүп экөө эшикте олтурду.

Ала-булут асмандын бети,
Жылтылдап турат айдын чети.
Кээде толук булуттан чыгат,
Ашыкпай, шашпай акырын жылат.
Түнкү соккон сыдырым желге,
Селк-селк этип чөптөр шуудурап.
Алыс, жакын айылдардан,
Ырдаган, күлгөн, ыйлаган үндөр угулат.
Терең сырлуу жаратылыш,
Санатсыз–сансыз кубулат.
Магдырап калкып терең ойлуу,
Ойлуу да, бойлуу тоолор турат.
Жым-жым эткен сулуу жылдыз,
Көзүн ымдап бизди чакырат.
Бүгүн эле көрүшкөндөй экөө,
Бири сүйлөсө, экинчиси угуп булар отурат:
Төбөдөгү ай, тоо башына барды,
Анар күлүмсүрөп айга карады.

Жаталычы эми дешип,
Баланы экөө ортого алды.
Жигит уйкунун деңизинде калкылдады,
Анар эти ысып уктай албады,
Кыйналды жаны.

Булар тынч уктасын деп,
Төшөгүнөн алыстады.
Ай да кош айтышып, көрүнбөй калды,
Туш-тушка тарады асмандын жылдыздары.
Чыгыш алоолонуп күлүмсүрөп,
Тал, терек башы жерге шуудурады.
Шаңкайып тоолор, ачык көрүнүп,
Акын торгойлор чулдурады.
Үйлөрдөн чыккан кыз-келиндер,
Булакты көздөй жөнөй баштады.
Түнү менен арсылдаган иттер,
Уйкуга кирип, жап болду жаагы.
Бүткүл көрүнүш өмүр ырын ырдады,
Анарды оору төшөктө кыйнады.
«Апа!», «Апа!» деп балдырап,
Бала ыйлады.
Атасы чапкылап тамырчыны алып келди,
Бети чаар, мурду жок киши тамыр кармап көрдү.
Он беш күн караңдай суу ич деп,
Тамырчы буга буйрук берди.
Азыраак илешкени бар деп,
Сойдуруп жиберди кашка серкени.
Бирдемени айтып «сүү-сүү» деп отуруп,
Серкенин этин эки күндө өзү жеди.
«Чоочуса жин качат,
Койнуна жылан салгыла!»—деди.
Он беш күн суу ичкенден кийин,
Күчөп кетти жетөлү.

Эшикке сүйөтүп чыгып, сүйөтүп кирип калды,
Атасы койнуна салды боз чаар жыланды.
Жыландан да эч бир айла болгон жок,
Анар ылдыйлагандан ылдыйлады.
Жарык дүйнөнү көзү кыйбады,
Үнсүз тиктеп күйөөсүн, баласын аяп ыйлады.

Бир түнү катуу жамгыр болду,
Сайлар, арыктар сууга толду.
Өткүн жаан жаркырап өтүп кетти,
Күн ачылып, таң атар мезгил жетти.
Өлбөс дүйнө өзгөчө кооздолгон,
Асман, жерди жаан жууп койгон.
Тирүүнүн баары тиричилигине кирди,
Анар өлгөн супсулуу күлгөн бойдон.

Ажал ошондо күлүмсүрөп башында турат,
Бери кел деп ишарат кылат.
Анарды көрсөтүп Ажал айтат,
Жигит угат.
«Мына ушунун өлүмүнө да мени тилдейсиңер,
Адам эстүү болсоңор да билбейсиңер!
Менден качуунун ордуна,
Как алдыман чыгасыңар өзүнөр.
Өзүнөр мага жардамдашып өлтүрөсүңөр да,
Өгүздөй өкүрөсүңөр,
Агып калсын көзүңөр.
Айбандан жаман экен,
Кээ бир мүнөзүңөр.
Анардын энеси кедей кызы эле,
Өпкөсү кагынган сууктан.
Анан ал учукка айланып,
Ушу кызына жуккан.
Мынабу тамырчынын жардамы менен,
Мунун энесин да жуткам.
Мен, бакшы-бүбүлөрдү кантип унутама.

Ал эми Анар ооруп калды,
Эмне үчүн тамырчыга барды.
Бир айлап куру суу ичсе,
Аман калар жан барбы?

Дагы койнуна салат жыланды,
Уусуз жылан экен,
Болбосо чагат эле Анарды.
Ме тамырчы, өз койнуңа салчы,
Мынабу ок жыланды.

Тамырчы аябай шашты,
Эшикке чыга качты.

«Мен карыны да, жашты да алдым,
Караңгылыгынан көп пайдаланам адамдардын.
Ал адетиңерче Анарга өкүрө бергиле,
Өпкөсүн өзүңөр түгөттүңөр, мен эмне кылайын?
Аялдарыңар беттерин тырмайт,
Тирилте тургансып өксүп ыйлайт.
Дагы бир укмуш адетиңер,
Тируусүндө кыйнайт да,
Өлгөндө ашыра сыйлайт.
Албетте, өлгөндү сыйлоо керек,
Бирок муну айткым келет.
Кээ бирөөңөр малдууга аябай өкүрөт,
Ал эми малдуу деле, малсыз деле,
Көргө жалгыз кепини менен кирет».

Аңгыча эшиктен өкүрүк чыкты,
Ажал молдонун үнүн укту.
Молдону колдон алды,
Үйдүн артына алып барды,
Молдо айран таң калды.
«Жаназа дооран деп баарын сен аласың,
Жаласын мага жабасың.
Азыр кийимин да талап аласың,
Эртеси унутуп каласың.
Мына, мен өлгөндөн көйнөк да албайм,
Кандай тойбогон жансың.

Анарга жети күндөн кийин бир козу соёрсуңар,
Жилик талашып отуруп, иттей тоёрсуңар,
Бир кашыктан оору, соо бирге ичкенди,
Силер качан коёрсуңар?

Мен картайганды гана алууга укугум келет,
Ал эми менсиз өлгөндү көрчү эсептеп.
Ачарчылыктан, согуштан, жугуш оору,
Көкбөрү, сайыштан канчасы өлөт.
Кээде кызамыктан балдар кырылып калат,
Аялдары кошот тетири карап.

- «Оңолбогон куу өлүм,
Жалгызымды көргөнүң.
Боз топурак көрдөгүм,
Боз ала болду төрдөгүм.
Бийманың болсун жолдошуң,
Таш боор ажал оңбосун.»
Деп, кошок кошот баласына энелери,
Деги ыгы менен каргаса боло мени.
Өткөн жумада Ысмайыл аскадан учуп өлдү,
Бүркүттүн балапанына мен жибердимби?!
Эки мусапырды кечээ карышкыр жеди,
Карышкыр жесе да мени тилдеди
Ормон өз токолун атка сүйрөтүп өлтүрдү,
Ормонду эмне үчүн ажал дебейт кыздын төркүнү?
Ырас тирүү киши өлөт, ага мен бар,
Мени жаман көрбөйт өтө картайгандар.
Мени бетине далдалап жаштарды алган,
Ал мен эмес, ал карангылыгыңар.

Силер өлгөн адамга да жардам бербейсиңер,
Жети күн өткөндө бир коюн, аш деп калганын
жейсиңер.

Ал өлүктүн тирүүсүндөгү ишин унутуп,
Жесир катын, жетим баланын малын талашып
келжирейсинер.

Өзүм кеч өлсөм дебей,
Семиз кою барды өлсө дейсиңер.
Тамырчы, молдо-солдоңор болуп,
Мени өтө жаман көрсөтүп жибердиңер.
Көзүмө эми көрүнбөгүлө силер».

Ажал кайра жигитке келди,
Анын ыйлап отурганын көрдү.
Анарды эл урматтап көмдү,
Жигит баласын төбөсүнө көтөрдү.
Ажал андагыларга көрүнбөдү,
Коштошордо жигитке мындай деди:
«Мен адамдын ажырабас досумун дүйнө жа-
ралгандан бери,
Көп жашап картайганда адам силерди.

Жаштардын өлүмүнө мени кошпой,
Ачык билгиле андагы себептерди.» –
Деди да мойнун созгон куу сөөк Ажал,
Ыраактап кош айтышып кете берди.
Чаң жерде ача-буча изи калып,
Кепини аппак болуп желбиреди.
Жол бойлоп үнсүз-сөзсүз супсуз турат,
Адамдын боз топурак бейиттери.
Айтылат ар бир үйдө албан жомок,
Жомок да билгендерге нуска болот.

АЛА ТОО ЖАҢЫРЫГЫ

Жазам мен колуман келгенин,
Эрмегим эмес – эмгегим.

Жазат жазуучулар эмгегин,
Сүйгөндүктөн эл, жерин.

Сөз көп адабият айланасында күбүрөп,
Биринен үмүт этип, биринен түңүлөт.
Өзүңүздөр айткандай:
«Албан-албан күлүк бар,
Ар ким алына карай жүгүрөт!»

Биздин жол эски ат чапкан жол эмес,
Мүмкүн кээ бирөө мүдүрүлөт.
Аңдабастар да бар эмеспи,
Аябай санын чаап жатып күлөт.
Баары бир байге биздики,
Партия өзү бара жатат сүрөп!

АЙЛЫМА

Тиричилик тынбай кечке талыгам,
Өмүр сүрүп шаар берген багыман.
Кайда гана алыс сенден жылбайын,
Кайда гана ыраак жашап турбайын,
Өскөн айлым бир өзүңдү сагынам.
Сен билесиң,
Өзүм кайда болбодум,
Көп бастым го,
Тынчтык, согуш жолдорун.
Өмүр жолу зым кергендей болбойт түз,
Өйдө,
Төмөн,
Шаттык,
Кайгы,
Күрөш,
Күч.

Кара доол каптаганда жеримди,
Дал сен үчүн фронтторго кеткенбиз.
Кайдан чыксын өлмөйүнчө эсимен,
Бала кезде,
Жылаңаяк калган из.
Көз ачып адегенде сени көрдүм.
Оозанып эне сүтүн сенден эмдим.
Мен билбеген кай жериң кана сүйлө,
Бабакан, Акчий, Көк-Сай, Күркүрөөнүн.
Чач агарды,
Ал сала албайт кайгыга,
Турмуш жолу,
Токсон тогуз кайрыма.
Бутагында булбул сайрап турсун деп,
Чынар терек сайдым өзүм айлыма.

ЗАМАН

Дүйнө кең, дүйнө узак, учсуз-түпсүз,
Дүйнөгө бир жаралат күчтүү күчсүз,
Өмүрүң ийме-чийме жолду басат,
Асфальттай даңгыраган болбойт түпсүз.

Төрөлүп революция жылдарында,
Күрөшкө жан аябай кирген бизбиз.

Турмушта тирүү жанга сансыз элес,
Нечен ашуу, нечен кыр, нечен белес.
Жараткан чын турмушту колу менен,
Биздин эл түнөп өтчү конок эмес.

Өмүр кызык, өмүр кымбат жаралды,
Жолдош дешет, азыр адам адамды.

Кантип сүйбөйм калыс болчу калайык,
Адам уулун, адам кылган заманды.

МАЙ

Суу менен аскалардан обон салып,
Келди май көңүлү жарык.
Шаркырап дарыя агып,
Бардыгы жашылданып.
Дал ушул ай,
Баягы Май,
Бирок эмес баягыдай.
Ачык быйыл түрү,
Арбын гүлү.
Бак-дарактан башкача угулат,
Быйылкы булбул үнү.
Күн да күлүмсүрөп тийип,
Быйыл Май өтө бийик.
Дал ушул ай,
Быйылкы Май,
Бирок эмес былтыркыдай.
Жайытта койлор арбын,
Көйкөлүп көк орой чалгын.
Эгин талаалары деңиздей толкуп,
Көз курчун кандыра дыйкандардын.
Кишилердин пейили да жакшы,
Ачык көрөсүң жан-жакты.
Май ырын ырдап тоодон ойго
Өркөчтөнүп өзөндөр акты.
Дал ушул ай,
Жылдагы Май,
Бирок эмес жылдагыдай.
Спутник үн салат көктөн,

Ал космоско жеткен.
Быйыл Май,
Дал ушундай,
Боюбуз да, оюбуз да өскөн.
Сыйлаймын ушул айды,
Күтөмүн келер Майды.

АРАБА

Аз көрөм азыр өзүм арабаны,
Бир кезде укмуш деген аны дагы.
Сүйүнүп үйдөн чуркап чыгар элем,
Чыкканда кара жолдон калдырагы.

«Аттиң ай бир түшсөм» деп калар элем,
Көздөн кайым болгуча коюу чаңы.
«Бир минсең дөңгөлөнүп жөнөйүн»—деп,
Араба азыр өзү жалдырады.

Унутпайм бир кездеги эмгегинди,
Айылдан мени тартып келгенинди.
Картайдың капа болбо, кайран арба,
Билбейсиңби өзүңдүн өлгөнүңдү.
Андан көрө бата бер машинеге,
Айта жүрсүн тарыхка жөн-жөнүңдү.

Азыр мен көктө учамын, сууда сүзүп,
Күндөгүдөн турмушум күндө түзүк.
Айчылык элден алыс калайынбы,
Тилиңди алып араба сага түшүп.

Түбөлүк калам го деп калдырадың,
Катуу чыккан бир кезде шалдырагың.

Тепселесиң, машине коюп кетет,
Жол талашып бекерге алжыбагын.
Жол ачык сени тарткан семиз атка,
Ал өлбөйт кең өмүрү алды жакты.
Турмушта бардык нерсе өлө бербейт,
Аксакал, көкүрөккө муну сакта.

Күн жылбайт сенин айткан тилиң менен,
Эл жашайт эмгек менен, илим менен.
Каласыңбы турмушта, өлөсүзбү,
Жеке чечпес суроонун түбү терең.

Араба, буурусунда эмнем бар,
Зуулдаган машине кете берем.
Эски журтта аңгырап жеке калган,
Эл, жери жок мен жолбун жеке белем!

ЖАҢЫ ЖЫЛ

Далай эле жаңы жылды өткөрдүм,
Ушул өзүм январды көп көрдүм.
Мезгилинде элиң сүйөр иш кылсаң,
Эмне үчүн жаман делсин өткөн күн.

Бирок өзүм тангаламын досума,
Досум өзү илгертеден кошуна.
«Келер жылы, көрөм!» – дейт да отурат,
Жайбаракат боюн түзөп созула.

Менин өзүм жыл дегенге ишенбеймин,
«Келди!» – дешет, «Кана?» – деги көрбөймүн.
Жыл дегениң он эки айлык өмүрүң,
Жыл, жыл эмес, жылып өткөн сен деймин.

Бир жыл жашап январды көрөсүң,
Куттукташып бир-бириңди өбөсүң.
Жыл тособуз деген менен камынып,
Өзүң тосуп өзүң эле келесиң.

Узак жаша... Жаңы жылды тосо бер,
Бирок жылга дал өзүңдү кошо гөр
Жылды күткүн жыл он эки ай сагынып,
Бытыркыдан бир кыйлага жаңырып.
Жылдар, айлар биздин элге ыраазы,
Бирок, кетет кээ бирөөгө таарынып.

КӨК ЧАПАН

Көк чапан,
Боз ат минген,
Кара киши,
Ак сакал,
Көз айнекчен,
Алтын тиши.
Чыга келди бурулуштан бат эле,
Мен айткыча салам айтты шак эле.
Күлүмсүрөйт аксакал тааныгандай,
Ден соолукту көп сурайт жаны калбай.

«Сиз кимсиз?»—деп суроодон уяламын,
Көзүн карайм алдыртан байкап анын.
Канчалык ойлонсом да эстей-эстей,
Ким экенин билбедим, тааныбадым.

Өкүндүм кеткенден соң кийин таанып,
Ал колхоздун аңчысы бүркүт салып.

Аттиң ай, тааныбасты сыйлабастык,
Былтыр конгом суукта тоодо калып.
Көп өкүнөт турмушта чиркин адам,
Аралашып ар дайым жакшы, жаман.
Бир күнү тузун таткан жериңе өзүң,
Айта жүр кыя салбай кырк күн салам.

ДЕЙМИН

Убакыт тыным албайт ашып-шашып,
Асыл күн тез-тез чыгып тез-тез батып.
Келетам бир түзүк иш колдон келбей,
Мен дагы жумаланып туруп, жатып.
Мынакей, жаңы жыл да кирип келди,
Эл-журтка пейли менен саламдашып.

Кош эми бир жаш кошкон эски жылым,
Унутпайт элим сени нечен кылым.
Жаркырап качан болсо көзгө илинет,
Түбөлүк эмгек менен чачкан нуруң.
Илимге асман, жер да башын ийди,
Убакыт, кыйын окшойт сенин сырың.
Токтосоң болот эле жыйырма бешке,
Мынакей, дал ушунда сенин чырың.

Шашасың, ашыгасың өзүң кайда,
Токтобой желип өттүң, эмне пайда?
Бирок да, өзүм сага багынбаймын,
Адаммын, акыл менен тапкам айла.
Саатты күн ордуна эсептеймин.
Убакытка уттурбадым, уттум деймин.

КИТЕП ЖӨНҮНДӨ ЫР

Китеп өчпөс ааламга жанган чырак,
Даанышмандар таңгалып ичкен булак.
Ал кайгы да, шаттык да жөлөк болуп,
Мурут сылап, кеңешип Горький турат.

Үйүндө достор болсун нечен, сонун,
Чакырган ээрчип жүрүп үйдө жогун.
Фирдоуси, казактардан асыл Абай,
Угушсун тоо булбулу Токтогулун.

Канчалык көп болсо да акыл сенде,
Жекесиң баары бир сен тууган жерде.
Булаксыз дарыялар кайда барат,
Эл карайт, сен карагын дайым элге.

Меймандос чын кыргыздын уулу болсоң,
Үйүңөн кең орун бер китептерге.

МЕН ДА СОЛДАТ

Укканга ар ким айтат сөздүн жөнүн,
Ар кимдин тарыхы бар азын-көбүн.
Мындайды далай кыргыз көргөн чыгар,
Башыман өтпөгөндүр жалгыз менин.

I

Айылда караңгы убак, мен жаш бала,
Кат билбес, бала окутпас ата-баба.
Кайдандыр алды жактан кызыктырып,
Көрүнбөй кол булгаган үмүт мага.

Калаада окутат деп элден угуп,
Жүргөндө көп бурулуп көңүл санаа.

Бир күнү биздин үйгө конгон солдат,
Келгенде мен ыйлагам, мылтык кармап.
Эсимде атам менен сүйлөшкөнү,
Кобурап от боюнда казакчалап.

Билбеймин оруспу өзү, казакпы өзү,
Эми ойлосом октябрь келген кези.
Жомоктой ыраак калган ал бир түндөн,
Оюмда ал солдаттын калган сөзү:

«Балаңды окууга бер тилимди алып,
Окуунун алды кыйын, арты жарык.
Жайган мал, көчкөн журтка корстон болуп,
Келатат кыргыз, казак артта калып.

Кат билбейм, караңгымын мына өзүм,
Окуу керек экенин билди сезим.
Ой бала эр жетилсең окуу окуп,
Эстерсиң бир кезекте солдат сөзүн».

Көзүмдү ачсам солдат жок, калган кетип,
Эртесинде биздин үй тоого көчүп.
Оку деген бир жан жок айлыбызда,
Алмак-салмак ай, жылдар жатты өтүп.

Караңгынын кылган иши да туюк,
Акылыңды бир укпайт көңүлү уюп.
Дүйнөнүн кең бейиши ушу го деп,
Отурат жоктон алып, жокко куюп.

Бирөөнүн коён алган кушун мактайт,
Бирөөнүн айдай сулуу кызын мактайт.

Байкасаң кулак толор эч бир сөз жок,
Сакалдарын сапсайтып ыржалактайт.

Балдарды окуталы дебейт эч ким,
Өзүмө ошонусу такыр жакпайт.

Жакшы көрөт балам деп беттен өбөт,
Музоо жай деп колума таяк берет.
Кара жолдун боюна бара калсам,
Негедир шаар жакка кетким келет.
Жөлөнөм карагайга үмүт менен,
Зым карагай зуулдап ырдайт жөнөп.

II

Күн батты, жылдыз чыкты, түштүм жолго,
Солкулдак узун чыбык алып колго.
Ит үнү алыстады бара-бара,
Тоо калды ойлогондой карап мага.
Бир бурулсам түбөлүк жибербейсиң,
Коркомун, кайрылуу жок эми сага.

Аралаш бир башымда шаттык, капам,
Бет алып белгисизге бара жатам.
Жаңыртып биздин, эски коргондорду,
Мени издеп кыйкыргандыр тууган апам.

Түк токтобойт көзүмдөн мончок жашым,
Эки айрылыш жол болуп кеңги башым.
Бийлей албайм негедир өзүмдү-өзүм,
«Алга бас!» – дейт үмүттүү күчтүү сезим.

«Апаң калды ыйлатпа онбогур!»–деп,
Бузат мени буркурап эки көзүм.

«А» деген арип билбей үйдө жүргөн,
Тогуз жашар, он жашар тентек кезим.

Таң атты чоочун талаа, торгой сайрап,
Казактар көчүп жүрөт малын айдап.
Көрүндү дал ошондо Олуя-Ата¹
Дүпүйүп калың багы, там-таш жайнап.

Шаарда тоодон келген эликке окшоп,
Элеңдеп, коркуп, үркүп, басам, токтоп.
«Кайда интернат, кайда!» – деп, сурай-сурай,
Таап алдым акыры койгонум жок.

Албайт го деп өзүмчө кайгы жеймин,
Бул үйдөн солдат чыга калса деймин.
Кулагым коңгуроонун үнүн укту,
Короого жетимчелер жайнап чыкты.

Бардыгы таза, окшош кийинишкен,
Мен жаман шемирейип, булар мыкты.
Чаң болуп жылаңаяк, чоң тебетай,
Мен дагы издеп келдим жакшылыкты.
Кыргызча так сүйлөдү чоочун орус,
Оюмдан али кетпейт ошол добуш:
«Коёлу Чолпонкулов муну жазып²,
Келиптир Маймак жактан өзү качып.

– Деди да, кужурашып алды мени,
Турганда көңүл чөгүп арып-ачып.

¹ Олуя-Ата азыркы Жамбыл шаары. Р.Ш.

² Чолпонкулов Абжалбек – кыргыздын эң эски мугалимдеринен, алиги орус мугалим Короловский деген мугалим эле. Булар ошол «Тоо интернатында» окутуучу жана башкаруучулар болгон.

Ал кезде бирге болгон казак, кыргыз,
Башталган жаңы заман, жаңы турмуш.

III

Алда кайда, ар жерде жүрүп келдим,
Ыйлап кетип айлыма күлүп келдим.
Муздак чаңды күзүндө кечип кетип,
Жайында жаңы «Зимди» минип келдим.

Жаңы үйдө, жаңы кыргыз отурганын,
Кубанып өз айлыман анык көрдүм.
Эшикке чыгып ай жарык тоого карап,
Абасын эркин жуттум тууган жердин.

Эски журтка эринбей басып бардым,
Баягы солдатты мен оюма алдым.

Жол бойлогон карагай али тынбайт,
Жол ырын кулагыма дагы эле ырдайт.
Балбылдап Жамбыл жактан сансыз оттор
Турба дейт, жол көрсөтүп көзүн ымдайт.

Каламды кайрат менен колго кармап,
Тынбаган бул дүйнөдө мен да солдат.

БИЗДИН ҮЙ

Кечеги турган айыл ушул сайда,
Бүгүн жок... барып конгон алда кайда.
Коломтодо күл жатат, сөөк жатат,
Аңгырап үй көчкөндө калган жайда.
Ай, күнүн өзүм түгүл атам билбей,

Келипмин бул дүйнөгө ушундайда.
Көзүмө келип турат элестелип,
Турамын жүк жүктөгөн төөнү көрүп,
Жалгыз гана мен эмес далай акын,
Чоңойгондур бешигин эне өңөрүп.

Көз алдымда мынакей бүл-бүл этип,
Май билик, начар шоола күйүп, өчүп.
Жанымда жомок айтып али отурат,
Өз атам тон жамынган жеңин чечип.
Ит үрөт тоо жаңыртып анда-санда,
Ичкий эшик суук, караңгы эшик.

КЫШТООДО

Созулуп боорунан булайт түтүн,
Тоңгон Чүй маалим кылат кыштын күчүн
Тескей жагы тегиз кар бийик тоонун,
Күңгөй кара, күн күлө тийген үчүн.

Тоо боору толгон чыйыр койдун изи,
Көрүнөт кой артында жалгыз киши.
Койчуга жөлөк болуп дайым бирге,
Кой артында сабырлуу көнгөн ити.

Машинелер күрүлдөйт үстү жабык,
Бубак чулгап бүт дүйнө буурулданып.
Түтүн чыккан боз үйгө салам айтып,
Эки киши ээрчише кирдик барып.

От боюнда аксакал мандаш токуп,
Олтуруптур өзүнчө газета окуп.

Улагага кондурган сары көз куш,
Кекиликти жеп жатат тытып, чокуп.
Коломтодо жалпайып кара кумган,
Этти көрдүк баканда сүрсүп турган.
Ала мышык отурат кыр-кур этип,
Коңурукта көздөрүн ачып-жумган.

Чабан экен аксакал сурап билдик,
Куу экен сөздөрүнө жыргап күлдүк.
Чай ичинен көрүнөт көздү салсаң,
Салаңдап аска менен уук, түндүк.
Кемпири алоолонтуп көңдөн жакты,
Казанга тоо суусунан кылкылдатты.

Көк бычагын кайракка жанып-жанып,
Байбиче бакан жакка эми басты.
–Молдокендин черткени балдарым деп,
Көз жума камбаркандан кыңкылдатты.

Кыштоодо сары короо койдун жайы,
Чыкылдап күчтүү чилде январь айы.
Мал баккан ээн тоодо жайы, кышы,
Аш болсун чабандардын жеген майы.

ТООГО ЭРКЕЛЕДИМ

Күн батып бара жатат кызарып,
Аба салкын тартып, көлөкө узарып.
Үнсүз, сөзсүз бозоруп турган,
Атайдын мүрзөсүн көрдүм барып.

Көк чийде сары айгыр сайрайт,
Сары барпыга² салып,

Ак тамак чымчык андан бетер кубултат,
Атайдын күүлөрүн чалып.

Ыраактан-ыраактан күкүк үнү угулат,
Негедир капаланып.

Бара-бара күн да жоголду,
Күүгүм кирип качып жарык.
Мен бара жатам жан-жакты карап,
Кең Талас мага бардыгы жагат.
Төбөмөн кара боор чуркурайт,
Кайдадыр шашып канатын сабап.

Башына чыктым бийик дөңдүн,
Бүт Талас жабыраган отту көрдүм.
Тоолорунан соккон салкын желге,
Бетимди тосуп тоого эркеледим.

Алымкулдай акын,
Атайдай чертмекчини берген,
Мага өтө кымбат тууган мекеним.

КҮМБӨЗ

Кооздолуп жасалган күмбөз көрдүм,
Көрөйүн деп күмбөзгө басып келдим.
Эшигинде күмбөздүн чебер гана,
Ким экени жазылган жаткан эрдин.

Кандай эстүү акылман Каныкей деп,
Өз ичимен мактадым келинчегин.
Ой туудурат, ойлонтот жаңы күмбөз,
Көңүлүнө ой салат көргөндөрдүн.

Эрте-кечпи кетериң сенин анык,
Жыгыласың деңизге канат талып.
Атың калсын күмбөздө кеме өңдөнүп,
Чөгөрө албай тереңге толкун кагып.
Өлгөн өлбөйт, турмушу кала берет,
Эч болбосо бир үйдө күүсүн чалып.

Тирүүлүктө калкына кызмат кылмак,
Өчпөй калат элине кылган урмат.
Алтын, алтын, ал базар кирди чыкты,
Тирүүдө да, өлүүдө адам кымбат.

Жол боюна орногон кооз күмбөз,
Бир эмес деп келжирер муну билбес.
Замандан заманга ал эстелик,
Ал күмбөз:
Өзгөрүлбөс—
Өлбөс,
Күлбөс!

...

Сулууну сүйбөй коюу өзү кылмыш,
Көз салбай коё албайсын ал бир жылдыз.
Сулууга сунулбасын кимдин колу?
Эң ничке өтө кызык сүйүү жолу.
Сулууга суктануунун өзү сулуу,
Агер сулуу суктанса болбогону.

Чечилген бул маселе менден мурун,
Дүйнөдө сүйүү келген элден мурун.
Бирден ашса быркырап сынган чыны,
Жалгыз үчүн жарашып сүйүү туру.

ТЕРЕЗЕДЕН

Асман, жер сапырылып аралашып,
Булутту булут кууп, булут качып.

Кылчылдап карт буурадай кышкы чилде,
Ой, тоого ак көбүгүн салган чачып,
Ак кар басып...

Бетиңди чымчып аяз тызылдатып,
Бйлатат камыштарды ызылдатып.

Көрүнбөйт ай талаада эч бир караан,
Мунарып тоо элестейт араң-араң.
Баратат наркы айылга бир жаш жигит,
Үшүбөй пальто кийип жеңил-жалаң.
Эмне азап, бул суукта кайда барат?
Бул өзү тынчы кеткен кандай адам?
Үшүбөйт жүрөгүндө жалыны күч
Сулуу кыз терезеден жол караган.
Дүйнө кең чалкыса да океандай,
Сүйүүнүн өзү баатыр сыры сараң.

ЖАЛГЫЗ ТАЛ

Ал кезекте мен кичине бала элем,
Ошондо эле дал ушундай тал элең.
Мен кыз чакта бар эле деп бир айткан,
Токсондогу ошол кезде чоң энем.

Карап калам барганымда көз көрүп,
Сени көрүп балалыкты эскерип.
Сен турасың баягы эле ордунда,
Суулу Маймак суктанарлык өзгөрүп.

Эч ким тикпей жонго чыккан жалгыз тал,
Өткөн күндөн өзү калган эстелик.

БИЗДИН ЖАШТЫК

Эң кыйын жаш кезекти ырга салыш,
Жарашат жаш кезекте ырдап калыш.
Комуздай кербез чертип жанымда эмес,
Келбеске керней тартып кеткен алыс.

Ал кезде жанып турган сендей кезим,
Бардыгын оюн көргөн ойноо сезим.
Кемсинтпей кишини да урмат кылып,
Эң сулуу дээр элем өзүмдү өзүм.

Силердей жүрө албадык кызды сүйүп,
Өткөрдүк көп жылдарды шинель кийип.
Калың ок, түтүн жалын арасында,
Балбылдап сүйүү оту жүрдү күйүп.

Дөөлөрдүн өмүрүндөй өмүр өттү,
Балабыз ойноп-күлүп бойго жетти!
Калкалап кайда болсо жеткиребиз,
Кармашып алып калган касиетти.

О, жаштык!

Кыйын сени ырга салыш

Жарашат –

Жаш кезекте ырдап калыш.

Комуздай кербез чертип жанымда эмес,
Келбеске керней тартып кеттиң алыс.

СОЛДАТ КАЙТТЫ

Согуштан солдат кайтты жараланып,
Сылтый басып колуна таяк алып.
Сөз жетпейт тууган жердин касиети ай,
Көргөндө жашый түшүп кыялданып.
Заңкайып сагынычтуу тоолор турат,
Чымчыктар таш башында абан салып.
Келетат тоо боорунда жалгыз солдат,
Көк ити алда кайдан тосту барып.
Кубанып улам бетке карай-карай,
Урматтап бутун жыттап жата калып.
Ымырт түштү ал сылтып жеткенинче,
Кулак салат үйүнө эшик кагып.
Көптөн кийин бүлбүлдөп начар шоола,
Терезеден саргайып болду жарык.

Эшикти ачты, энеси уулун өптү,
Негедир күнөөлүүдөй дир-дир этти.
–Келиниң үйдө жокпу? – деди солдат...
Жооп жок... бир азыраак убак өттү.
Энеси күлгөн менен уулун карап,
Жаш мөлтүлдөп бетине тамып кетти.
Өлгөн дештен келинин эне коркот,
Солдатка шаттык да орток, кайгы да орток.

АКЫН – ЭЛ

Сүзө албайт, суусуз жерде ойноп балык,
Таш бака кайдан учсун канат кагып.
Акын да ырдай албайт элсиз, жерсиз,
Калса да кара чачы тармалданып.

Акын да катардагы сендей адам,
Өмүрлүк жоо жарагы–колдо калам.
Өмүр жолу зор күрөш ийме-чийме,
Салуу керек даяр жол зангыраган.

Акын жашайт дүйнөдө көбүн-азын,
Жарак кылып колуна жалгыз башын.
Айтып кетүү милдети келечекке
Өзүн баккан өзүнүн замандашын.
Жазганы жакшы болсо элде калар,
Эртеңки жаш муундар өрнөк алар.
Чийгени бул турмуштан четте болсо,
Чубалып өзү менен көргө барар.

Кадырын калың элдин эми билгин,
Калкыңды сыйлай жүргүн, ырдай жүргүн.
Эл чечен, эл кемеңгер, көптү көргөн,
Ээси, жаратуучу эне тилдин.

Эл менен ырдын кенин мен да казып,
Сапатын кээ бир кезде саны басып.
Ыракмат заманыма калам берген,
Келетам коюу чаңда аралашып.

Каным бир жүрөгүмө жакын элим,
Эмгектен темасы көп акын–элим.
Силерди көрктөндүргөн ырым менин...
Акынды акын кылган сенин демиң.

ЧАК ТҮШ

Күндүн илеби күч,
Чанкай чак түш–
Жел желп этпей,

Канаттуу канат серппей,
Толук жай,...
Өткөн май...
Акактап кара дөбөт тилин салып,
Тиштерин шак эткизип чымын кагып,
Эринип көлөкөдө жаткан кезде,
Уй келет сайгак кууп өлүп-талып.

Тору кунан сууда ылаалап,
Куйругу менен көгөндү кубалап.
Анын көзүндө тоо да турат,
Койлор да көрүнөт, суу да агат.

Ысыкта жан-жаныбар калган бугуп,
Желп этпей жел да тынып.
Бирок, Ала-Тоо башы ак кар, көк муз,
Чокусун чүмкөп өркөчтүү булут.

БИР КҮН

Жүргөн соң кечегини бүгүн көрүп,
Тургансыйт бүгүн көргөн эртең келип.
Үйдөгү майда иш менен сен жүргөндө,
Ал келген өңүн бурбай ичи өзгөрүп.

Аткан таң, баткан күндөр эки келбейт,
Кемитет өмүр ташын бирден терип.
Алып кал өз акыңды бүгүнкүдөн,
Жибербе өмүрүңдү бекер берип.

Зор ишти иштей билсең саат чечет—
Жатарда сен өзүңө бергин эсеп.

Эмне кылдым мен бүгүн ушул жерде?
Эмне пайда жеткирдим калың элге?

Сааттай мезгил санап жүрөк кагат,
Секунттар убакытты эсепке алат.
Законун учкул мезгил бизге тагат,
Биздин закон мезгилге турбайт карап.

Зор күч менен убакыт алга жылат,
Баары бир биздин киши жеңип чыгат.
Түк өчпөйт жер бетинде сенин изиң,
Изиңе печать урган кылган ишиң.

Агерде өрнөк менен иш кылбаса,
Миң жашагын сөз эмес жазы, күзүң.
Ишиң менен элиңде ат калбаса,
Узун өмүр бир уктап көргөн түшүң.

Бир менен айтар сөзүм бирге, минге,
Белди бууп бекем тур келген күнгө.

КУПЛЕТТЕР

Ууру, кошоматчы, ичи тардык,
Эң оңбогон эски калдык.
Канчалык акыл ою болсо терең,
Андайдын иши кенен, ичи кенен.
Эл дагы ошолорду макал кылып:
«Кара жер да аларга эң тар!»—деген.

2

«Эки уй баккандын үйү айран,
Эки аял алгандын үйү ойрон.»—

Дейт эл арасында,
Албетте, бул чын да.
Ала-Тоо арасында азыр да жок эмес,
Кээде чыга түшөт кырга.

Ар кимдин таянычы тууган эли,
Тууган эл тунук сөздүн кемеңгери.
Турмушка аралашып сиңип кеткен,
Маанилүү өтө кооз элдин кеби:

3

«Куш канаты менен учуп,
Куйругу менен конот.
Ага көнөбү бузук,
Ары жок, акылы чолок.

Кушту учургусу бар,
Канат, куйругун жулуп, тоноп.
Бир кесим эт,
Кантип куш болот?!
«Көрбөс төөнү да көрбөс,» – дегендей,
Ал арам өзүн-өзү согот.
Эй ичи тар,
Сен адегенде ичиндеги балээни жогот.

4

Эл адабияты түгөнбөс кенди берди,
Орус адабияты сүрөп жиберди.
Ала-Тоо айтаарлык кызык болуп,
Өлгөндөр кайра келди,
Сагымбай, Калык ырчы,
Канакей өлгөн жери?!
Токтогул, Атай, Мусалар,
Баштагысынан да күчөштү эми.

Биз өлбөйбүз,
Октябрь төрөгөн сени, мени.

5

«Жалгыз чапкан ат күлүк» – дейт элде,
Терең маанилүү текшергенге.
Өнөрүң болсо өнөрчүлөрдөн өт,
Эшек деле күлүк жалгыз жүргөндө.
Күлүктү күлүк көркүнө чыгарат,
Акыйкат анык билгенге.

6

«Бир ит көрүп үрөт,
Бир ит көрбөй үрөт» –
Бизге белгилүү го иттердеги тилек.
Чет өлкөдөгү иттер үрө берсин,
Кой деген менен ит кантип тилге кирет.
Башынан эле белгилүү эмеспи:
«Ит үрөт, кербен жүрөт!»

7

«Акмак баштан акыл чыкпас,
Акыл чыкса да макул чыкпас» –
Акыл чыкпаганы да эчтеме эмес,
Акмактыгы ошондо: айтканды укпас.
Ким эле боло калсын телегейи тегиз,
Билгениң сегиз болсо, билелегиң сексен сегиз.
Улуу, кичүүдөн үлгү ал күнүгө,
Ал сенин өмүр жолуңа негиз.

8

«Сулуу сулуу эмес,
Сүйгөн сулуу».
Кимде жок,

Сүйүүгө аракет кылуу?!
Сүйүү сермегендин колунда эмес,
Анын бою бийик, ою улуу.
Ал жородогу сармерден эмес,
Сүйүп сүйүүнү ызат кылуу.
Сүйүүнү уруу,
Жоолукчан кууп чыгуу.
Өз үйүнө ыраазы болбой,
Терезеден карап туруу.
Орусча айтканда: «Не делает честь».
Сүйүүнү сүттөй иритет кески.
Ырас «сүйгөн сулуу»
Сүйүүдө болбойт эски.

9

Ар кимде болот бир талап,
Талпынып учат талапка карап.
Кондурган күмүш боолуу ак шумкарың,
Көлдөн аккуу, талаадан тоодак алат.
Талабынан адашкан тайкы жигит,
Айылда бакма тоокко ызы-чуу салат,
Жүн тыткан кемпирлерге мактанып,
Өнөрүн өз үйүндө чыгарат.
Бергенин ала албай,
Артынан алты жүз киши кубалап.
Баарынан бир оңбогон жоругу,
Мостоёр жерде кубанат.
Анан бүгүн деген ага сөз эмес,
Ал эртең уялат.
Эртеңдин түбү терең,
Көп сөз эртең деген.

10

Бар экен иштин жөнү, сөздүн жөнү,
Калп эмес калайыктын сүйлөгөнү.

«Ак сооттун жакасы бар, болбойт жени.
Жакшынын ачуусу бар, болбойт кеги»–
Кой үстүнө боз торгой жумурткалап,
Эр эмгек, тунук акыл заманы эми.
Бир уулу СССРдин биздин кыргыз,
Тянь-Шань бүркүтүндөй көкөлөдү.

11

Жылкынын жаманы аңги,
Адамдын жаманы баңги¹.

12

Керексиз нерсени көп сүйлөгөндөн түңүл
Артыңа кылчай, алдыга жүр.

13

Акыл ар кимге эле керек,
Бирок, кээ бирөө күндүз эле чырак жагып
жиберет.

14

Жолдошуна жолборстой жигит кубанат,
Жолу тайкы кубанат да, кубарат.
Кечеги күнгү достугун алда кайда ыргытып,
Артынан түшөт кубалап.
Анын кесиби арыз менен өтүнүч,
Өмүрү капалык менен өкүнүч.

15

Тамактын эң жакшысы: «ток»,
Эн жаманы: «жок».

ЖАЗ АЛДЫНДА

Жер турат катуу оорудан айыккандай шалдырап,
Ак кар, көк чөп жок алсыз магдырап.
Бүр чача элек бак-дарак жылаңбаштанып,
Тургансыйт тирүүлүгү үчүн көккө жалдырап.

Тумчуккан жаратылыш жанынан үмүт кылып,
Кыш чегинүүдө тоо жакка жылып.
Көзгө жумшак мээримдүү көрүнөт,
Жоош тарткан самсаалак киргил булут.

Ыраак-ыраакка көзүңдү саласың,
Чындап коркпой деминди аласың.
Дүйнөгө жашоо көңүлдүү көрүнүп,
Айлана күлөт, сен да кубанасың.

Негедир үйүңө киргиң келбейт сенин,
Оор сезилет өзүмдүн кийгендерим.
Дөбөгө чыгып колун булгап чакырат,
Желбиреген кызыл көйнөкчөн келин.

Ал жазды чакырып жатуу керек эртелеп,
Аны кайын сиңдиси кыйнаган го эркелеп.
Кошунамын кызы да бой түзөп калыптыр,
Жаштарга жаз бирдеме берсе керек.
Ыйык жаз,
Жазда бардык нерсе өнөт.

ТОЙДО БОЛДУМ

Дүйнөнүн бир баскычы жаткан бешик,
Үйлөнүү жаш жигитке экинчи эшик.

Бир тойго мени болбой алып барды,
Кыз жөнөтөт, жүрүңүз көргүн дешип.
Күн батып жылдыз толуп калган кезде,
Аяңдап кирип бардым мен илешип.

Жарык үй, жаркыраган идиш-аяк,
Коноктор толтура экен күжүлдөшүп.
Төрдө ырчы төгүп жатат тойду кошуп,
Комузун толгой кайрып безилдетип.

Билбеймин эмне айтканын башында анын,
Мынакей өзүм көрүп, уккандарым.
Сөздөрүн ал ырчынын мен айтайын,
Козгобой кең дасторкон тамак жагын,

Той башы ойсоктогон кара келин,
Бир адам эки кылбай анын кебин.
Бара-бара ырчы да кызыды бейм,
Чечип салды ыргыта эки жеңин.
Бир кезде кол ойноктоп комуз так-так,
Үн чыгат таамай сүйлөп кайың капкак.
Топтуу жерде токтобой көнгөн күлүк,
Кыз жөнөткөн атанын тоюн мактап.
Баш ийкейт «балилешет!» отурган эл,
Ырчынын ырын жактап, сырын жактап.
Белинде күмүш кемер жаркыратып,
Кээде учуп, кээде чуркап, кээде басып.
Айдың көлдүн үстүндө аккуу болуп,
Көл шарпылдап жаткандай канат жазып.
Алдыртан кээ бир кыздар карай-карай,
Улутунат акынга болуп ашык.
Түн ооду, ошондо да талбайт ырчы,
Алкынып ак тандайын такылдатып.

Колдон келбес эмне бар... колдон келсе,
Сүйгөнүнө үшүнтүп кошуп берсе.
Турмушка кол кармашып аттанганын,
Тоо гүлүндөй жарашкан жаштар көрсө,
Алкышы кыз бергендин, кыз алгандын,
Жаштарга ал жардамчы ыйык нерсе.

Отурдум той үстүндө далайды ойлоп,
Өтмөк жок бул дүйнөдөн өмүр – бойдок.
Теңдик десе таптакыр тескери өтпөй,
Той тойлосу, ой ойлоп, ойнун ойноп.

Отурат койкоюшуп нечен сулуу,
Аралаш той ичинде кичүү, улуу.
Эки жаштын никесин кабыл тутат,
Сөз айтып той үстүндө ызат кылуу.
Күбүр, шыбыр токтойбу андай жерде,
Баарынан мага кызык ырчыны угуу.

Колдорун ойноктотуп кайра күчөп,
Тамагын бир кырынып, үнүн түзөп,
Келер-кетер бардыгын элестетип,
Толкутуп тору жоргодой жолго түшөт.
– Болду го убакыт да таңга жакын,
Жөнөсүн өз үйүнө карындашым.
Көгөрүп көшөгөсү эки жаштын,
Үйүндө сүйүү оту жалындасын.

Бойго жетсе кыздарды берген дурус,
Жосун эмес сүйүүгө жолто кылыш.
Баласы анык сүйүп теңин тапса,
Келин келген ал үйдөн кетпейт ырыс.
Быйлабагын энеси, батаңды бер,
Башынан келе жаткан жаратылыш.

Солкулдаба сөзүмдү ук асыл эне,
Ар ким түшөр деңизде ыйык кеме.
Унуттуңбу апасы андагыны,
Бирөөнүн кызы элең го өзүң деле.
Кең ачкын эшигиңди кыз аттасын,
Жол көрсөт бул турмушка андан көрө.
Уй эмес, кыз базарга сатып жаткан,
Өз балаң, эскиче ойлоп калың дебе.

Аяктайт ушу менен менин кебим,
Узатсын күйөө бала, жеңелериң.
Алпечтеп бул айылдын баккан кызы,
Айлыңа атакталуу болсун келин.
Комузду азырынча коё туруп,
Көрөйүн күйөө, кыздын жөнөгөнүн.

-Деди да, жөлөп койду комузду алып,
Ай карайт терезеден шоолаланып.
Келиндер тоту куштай тойдун көркү,
Жеңесине ырчынын сөзү жагып.
Күйөө, кыздын жанына басып барып,
Эки колун экөөнө арта салып,
Кошуп кирди кашкайтып кашын кагып.

Көрсөң да ичинен нечен келин,
Жоктур дейм мына мындай чечен келин,
Үйрөнүп жазуу кыйын анын кебин,
Айтайын жөн сөз менен анын жөнүн.
Айтууга ал келинди келбес колдон,
(Кайсы үйгө кайсы күнү келин болгон?)
Байкасаң эл аралап назар салып,
Жаман аз, жарашыктуу жакшы толгон.
Ушундай келин турган үй-бүлөлөр,
Заңгырап бир өзүнчө шаар болгон.

Кезигет айыл сайын Ала-Тоодон,
Жылт этет ырдаганда алтын тиши,
Тааныштай ал негедир өңү-түзү.
Төшүндө алтын жылдыз белгиси бар,
Жөнөкөй күлүп ойноп жүргөн киши.
Келиндин чечендигин мындан билгин,
Ойлонтту ойноп айткан сөздүн күчү.

Эскилик эл ичинен кетип алыс,
Турмуш түртөт негизи турмуш калыс.
Эмнеси эскилик кайра жакшы,
Акыл менен ыр айтып абан салыш.
Базар эмес үйлөнүү баркы тоодой,
Туура эмеско тымпыйып кетип калыш.
Ата-энесин кыздын да көңүлгө алыш,
Оңой бекен энеге кызды багыш.
Жеңесинин сөздөрүн уккандарды,
Көп жерге көз көрүнөө алып барды.
«Эл ичи алтын бешик», – деген ырас,
Мени да терең-терең ойго салды.

Кудалар тура келип кучакташты,
Чоңойткон адам кылып эки жашты.
Машийненин гүдөгү, кобур-күбүр,
Жанданып айыл үстүн уу-чуу басты.
Себин салган машийне даяр болуп,
Чамасы кыз жөнөөгө жакындашты.

Энеси алмак-салмак кызын өптү,
Кубанды, ичи ачышты, жашын төктү.
Эл тарап бир заматта жымжырт болуп,
Күйөө, кыз ал айылдан жүрүп кетти.

Ата, эне аңгырашат уйку качып,
Кээде күлүп кубанып, кээде жашып.

Карашат кыз сүрөтүн дубалдагы,
Унчукпай экөө тең жакындашып.

Кыз турат энесине тике карап,
Кара көз, алыс тиктеп, ойлуу кабак.
Тигине ал окуган мектеби да,
Мынакей ал окуган алтын сабак.
Кыз, күйөө машийнеде ойноп-күлүп,
Анакей алдындагы күткөн талап.
Атасы да бир ирмеп жашын төктү,
Бир зор кубат жүрөгүн мыкчып өттү.
Өздөрү да үшүнткөн күнүн ойлоп,
Кемпирин өмүрүндө экинчи өптү.
Ойгонуп үйүндөгү жаш балдары,
Күн чыгып тоо башына нурун септи.

МЕНИ ЖАМАН КӨРБӨГҮН

Сен жолдошум мени жаман көрбөгүн,
Мендейди да жакшы болот көргөнүң,
Далай жолу өзүм сага таарындым,
Алыс кеттим кайра өзүңдү сагындым.

Күжүлдөштүк көп нерселер талаштык,
Тү-ү дешсек да күлүмсүрөп жараштык.
Чоңойсок да бар го деймин балалык,
Балалыкта боло берет чалалык.

Көрбөймүн деп абдан катуу таарынам,
Алыс кетем... айла канча сагынам.
Мингенибиз бир кеме экен сапарга,
Сөксөң сөккүн, орун бергин жаныңан.

Мына досум биз табыштык жаңы эле,
Сөздүн чыны, сөгүшөбүз дагы эле,
–Дагы айтамын жаман көрсөң, жаман көр,
Болор болбос ич тардыгың бар эле.

Мына, мына өңүң кетти кумсарып,
Кыйкырасың мен жөнүндө чуу салып.
–Дагы айтамын өзүң жакшы болсоң да,
Чиркин ичиң тар жаралган мынчалык?!

Жок жаңылдым... жоголуптур баштагың,
Тоо аралап том-том болсун жазганың,
Арасында Ала-Тоонун жаңырык,
Өмүр өтсө... өлбөй калсын дастаның.

КОЙ-САРЫДА

Байтемировдун жанына келдим,
Анын көл тиктегенин көрдүм.
–Баягы Ысык-Көл да–
Жүр басалы!–дедим.
–Ой,–деди ал,
Көзүңдү сал.
Мына көрдүңбү жабырагандарды,
Бул суу эмес, жандуу поэзиялар!

* * *

Кубанычбек да турат көлгө көзүн салып,
«Баспайбызбы Күке!»–дедим, барып.
Унчукпай койду мурчуюп,
Отурган экен кыялданып,
Жанында кагаз, калам–

Майда-майда балык.
–Бүгүнкү олжо сиздики экен го,–дедим эле
Сууга сүйрөдү колуман алып.

Үчөөлөп көл бетине көз жиберербиз,
Көл үстү көгүлтүр жарык,
Көңүл андан да кооз жашылданып.
Чоң-чоң балыктарды көрөбүз,
Кайрымактарын көтөрүп дүкөнгө барып.

БЕШИК ЫРЫ

Алдей-алдей ак пөпөм,
Алдей-алдей ак пөпөм.
Эстүү балам ыйлаба,
Энекеңди кыйнаба.
Ай жылдыз жылып баратат,
Агарып сулуу таң атат.
Убара болбой эркелеп,
Уктай кой, эркем эртерээк.

Жылдыз чыкты жыбырап,
Жылкычы үнү угулат.
Алдей балам, ак пөпөм,
Айлуу түнгө бир убак.

Эркеси болдуң энеңин,
Элице тийсин керегиң.
Ак мамамды эмгеним,
Ааламда жок эрмегим.

Кубанчы сенсиң атанын,
Куту сенсиң апанын.

Терметем пөпөм, уктай кой,
Кубанычтуу чатагым.

Терезеден күн чыгат,
Күн чыкканда күлөрсүң.
Куштар сайрап үн чыгат,
Куштай учуп жүрөрсүң.

Түн уйкумду үч бөлөм,
Түшүмдө сени жүз көрөм,
Ак мамамды эмизем,
Атанын уулу дегизем.

Алдей, алдей ак пөпөм,
Ак бешикке жат пөпөм.
Ай, жылдыз жылып баратат,
Уктай кой эркем таң атат.

РАКМАТ КОЙЧУ, ЧАБАНГА

Комуз менен

Ичкенге жаккан айраны,
Бүт эле май каймагы.
Эти менен жүнүнөн,
Аябай көрүп пайданы.

Беш бармагың чогулуп,
Жегенде көңүл жайдары.
Бирок, эсиңде болсун замандаш,
Каймактай эмес жайганы.

Чуулдап төлдөйт жазында,
Чабандар койдун башында.

Күн болсо кээде ачылат,
Күлүңдөп тиет чачырап.
Ала-Тоо сыры белгилүү,
Жамгыры карлап басылат.
Ууру, бөрү, ит-куштун,
Бардыгы койго асылат.
Тикчийип карап жүрбөсөң,
Тоо-ташта койдон жашырат.
Ошого бербей бир улак,
Жайы, кышы асырап.
Ракмат койчу, чабанга,
Ырыстуу сонун адамга.
Жайында жайлоо барганда,
Жайкалып жатып калганда.
Малчынын иши оңой деп,
Ээрчибе кыял-жалганга.
Бир күнү койду жайсаңчы,
Кышкысын кыштоо барганда.
Жылытат тону сапсары,
Жылуу эмес бакканы.
Дыйкандар жерге карышат,
Жерден нанды табышат.
Кемсинтпеймин эч качан,
Нан менен элди багышат,
Бирок, түнкүсүн уктап алышат.
Уйку болбойт малчыда,
Күнү-түнү багышат.
Эжигейи сапсары,
Эсиңде болсун бакканы.

Ала топураң күндөрдө,
Капкараңгы түндөрдө.
Жолдошуң жалгыз ит болуп,
Ээн тоодо жүргөндө.

Уңкулдап улуп бөрүлөр,
Дөбөтүң күрс-күрс үргөндө.
Чабандын иши чатак иш,
Чалбай сөздү билгенге.
Беш бармак оңойт адамды,
Унутпай жегин чабанды.

Дүпүлдөп мылтык атылып,
Кой үркүп кайра басылып.
Самсалак кара булуттар,
Сан жылдызды жашырып.
Эки көзүң төрт болуп,
Кээде короодо коюң чачылып,
Коктуга чуркап ашыгып.
Жыйнап айдап келесиң,
Калгансың да машыгып.
Иңирде болгон ызы-чуу,
Таңга маал басылып.
Түгөл чыгат малыңыз,
Түпсүз эрдик аныңыз.

Бак-таалай орноп кыргызга,
Бардыгын айтсак бир нуска.
Кор болуп жүргөн эл элек,
Колубуз жетти жылдызга.
Жылкычы, койчу-депутат,
Дегеле болгон эмес турмушта.
Баатыр деп атак ким берген,
Кыргыздан чыккан нур кызга.

Апасы асыл адамдын,
Аркасы алтын замандын.
–Элимдин өскөн кадамы,

Тааныдык акты, караны.
Жер түгүл көккө жол салган,
Машиненин заманы.
Бирок, малсыз күн өтпөйт,
Жайнатып малды багалы.
Эмгектин алтын жылдызын,
Эмгек менен алалы.
Умтулсаң жеттиң сонунга,
Бак-таалай өз колунда.

Ордендүү кыргыз калкынын,
Ооматы жүрдү жалпынын.
Ооматы жүрдү жалпынын.
Жумушчу, дыйкан, илимпоз,
Жарыгы, жаны салтыңын.
Кызылчачы, пахтачы,
Эмгеги сиңди малчынын.
Кырк беш баатыр бир чыкты,
Толкуну тоодой даңкынын.
Нечендер чыкты элимден,
Зууракан, Сыйнат келинден.
Жүрөктүн сыры мендеги,
Жана жалпы элдеги.
Жакшы болду чабанга,
Баатыр деп наам бергени.
Төшүндө алтын жылдызын,
Куттуктай келдим көргөнү.
Ала-Тоолук чабандын,
Айтыла берсин өрнөгү.
Аны атактуу кылган эмгеги.
Мал киндиктүү жерибиз,
Мал чарбалуу элибиз.
Мынакей ушул беш жылда,
Ала-Тоо бетин көрүңүз.

ЖЕР ЖӨНҮНДӨ ТЕРМЕ

Комуз менен

Баштасак сөздү термеден,
Байкасак турмуш жер менен.
Ырдасак элге термеден,
Эл-журттун күнү жер менен.
Жер койнунда укмуш көп,
Ата-бабаң көрбөгөн.

Жер өмүрдүн туткасы,
Адамзат жердин устасы.
Жер өмүргө шам чырак,
Ай жылдызы жаркырап.
Жетесинеп ургандар,
Желип өтөт калтырап.
Замандын көркү азамат,
Тоо суусундай шаркырап.

Эл колуна тийгени,
Кулпунуп чыкты кара жер.
Ракет болуп атылып,
Жулкунуп чыкты кара жер.
Кабат-кабат салынып,
Там болуп жатат кара жер.
Суулары майга айланып,
Шам болуп жатат кара жер.
Топурагы жуурулуп,
Нан болуп жатат кара жер.
Өз жерине өздөрү,
Тан болуп жатат кишилер.
Көп түкүрсө көл деген,
Көпчүлүк кылган ишиңер.

Акылы толук жаш балдар,
Аз айтсаң көпкө түшүнөр.

Жалгыз жыгач үй болбойт,
Эл, жер менен күчүңөр.
Бар болсо сенин сезимиң,
Кең Ала-Тоо бешигиң.
Дарбазасын таалайдын,
Ачып койгон эшигиң,
Кең дасторкон жайылган,
Кара жерден кешигин.

Көңүлүңдү бурушка,
Жетсе экен деп ырыска.
Бекерчини жемелеп,
Салгым келди жумушка.
Эмгексизге орун жок,
Жер, сууну булгап турушка.

Басып жүрүп билбейсиң,
Баркына жетпей тилдейсиң.
Жан-жаныбар баардыгын,
Багып жүргөн ким дейсиң.

Сен дагы жердин гүлүсүң,
Жер менен гүлдөп жүрүсүң.
Эпкелишип жаралган,
Эң эле сонун күнү-түн.
Жердин жүзү керемет,
Жер эмчегин эл эмет.

Ырас айтат калың журт,
Туулган жериң эне деп.
Жазга маал болгондо,

Тукабадай көгөрөт,
Алмак-салмак ай, жылдар,
Айланып калган төгөрөк.
Ачык туруп бүркөлүп,
Булуттан жамгыр себелеп.
Былк этпеген кара жер,
Канча жан жүрсө тебелеп.
Көңүлүндү көтөрүп,
Тоо-тоодон тунук жел келет.
Оору айыккан дары чөп,
Абага өнбөй жерде өнөт.
Жан-жаныбар бүт тегиз,
Жерде жашап, жерде өлөт.
Өлү, тири баарына,
Өсүп, өнгөн жер керек.

Түр дүнүйө жайнатып,
Алсаң жерден аласың.
Алтынын күрөп чыгарып,
Асыл жанды багасың.
Жылтылдатып күмүшүн,
Кыздарга сөйкө тагасың.
Кышкысын тердеп үйүңдө,
Таш көмүрүн жагасың.
Эс алууга жайы, кыш,
Курортторго барасың.
Коон, дарбыз, помидор,
Жаңгактарын чагасың.
Энеси болуп тууган жер,
Асырайт адам баласын.

Ачуу, таттуу даамдын,
Жүргөн жери топурак.
Адам түгүл чымчык да,

Жерди казат чокулап.
Нечен түрлүү жалкоо бар,
Желди жутуп отурат.

Асманга тоспо колунду,
Ал катырат поруңду.
Колхоздун жерин каза бер,
Бар кылат колдо жогунду.

Терең ойлоп карасаң,
Жерден майлуу эт чыгат,
Эт чыкканы ошол да,
Малыңа жайнап чөп чыгат.
Түгөнбөс казан жер деп бил,
Жердин ээси эл деп бил.
Ыржандабай жөнү жок,
Керилип иштеп тердеп күл.

Уулу болсоң атанын,
Уксун деп айтып жатамын.
Эркеси болсоң эненин,
Элиңе тийсин керегиң.

Күн тийбес кыштын артынан,
Күлүмсүрөп жаз келет.
Жаңы көл Орто-Токойго,
Жаңыртып учуп каз келет.

Эмгекчиге бар заман,
Эмгексизге тар заман.
Гүлдөттү жерди карачы,
Күнү-түнү иштеп канча жан.

Башында болсо акылы,
Ал эмгектин баатыры.

Азат эмгек, айкын жол,
Эч ким жебейт акыңы.
Кууланам деп ойлобо,
Кууратып салат акыры.

Элиңе эмгек кылбасаң,
Куру такылдап сайраба.
Турмуш менен ойносоң,
Көңтөрүп коёт жай гана.
Байкатпай карап алдыртан,
Сага көзүн салат айлана.

Ар бир сабы пахтанын,
Ал кени болот акчанын.
Батасын берет бардык эл,
Мал жаюудан качпагын.
Өзү эле келет чон сыйлык,
Кана деп күндө шашпагын.

Асманы бар, күнү бар,
Жылдызы бар, түнү бар.
Тамак түгүл адам да,
Жерден чыккан билип ал.
Адамдын албан түрү бар,
Алтындай салты, тили бар.
Адамзат–пенденин,
Жерден башка кими бар.

Осуят уксаң элиңен,
Оолактаба жериңен.
Шүмшүк атка конуучу,
Эли, жерин жериген.
Ар укмуш эми жаралды,
Жериңен чыккан кениңен,

Самолёттой зыркырап,
Заманды коштойм эми мен.

Шайыр жаштар деп койсо,
Саныңды чаппа шакылдап.
Обу жок ойноп жүргөндө,
Убакыт өтөт закымдап.
Мезгил күзгө тарткандай,
Өмүрдүн кышы жакындап.
Өтөт, кетет бир мезгил,
Сайрасаң келбейт такылдап.

Көзүң тойбойт дүйнөгө,
Күн баткыча карасаң.
Ой түбүнө жетпейсиң,
Жатып алып самасаң.
Эл чөнтөгүн аңдыба,
Жерде сенин аласаң.
Эл эсинен чыгарбайт,
Эл ишине жарасаң.
Кайнап чыгат казандай,
Ала-Тоодон арашан.

Качсаң кара жумуштан,
Кагыласың ырыстан.
Улуулардан уялбай,
Колунан нанын жулушсаң.
Кээ бир, кээ бир жаштар бар,
Качат жумуш кылыштан.

Атасынын мойнуна,
Аттай токуп минген бар.
Энесинин жонунан,
Эмгиче түшпөй жүргөн бар.

Эки тыйын таппастан,
Эптүү сонун күлгөн бар.

Эптеп-эптеп жан багат,
Эл ичинде сандалат.
Жээк-жааттарын жадатып,
Эски шымын кармалап.
Жездесин андыйт базардан,
Чөнтөккө колун далдалап.
Аял алса иштебейт,
Аяшта кантип жан калат.
Туш болдум буга кайдан деп,
Сулуу кыз оозун карманат.
Акыл айтсаң сөгүнөт,
Агайинден бөлүнөт.
Обу жок актив болом деп,
Айлына жаман көрүнөт.
Кокюн-кончу бүт арыза,
Районго теминет.
Көчүрмөсү көбөйүп,
Москвага чейин берилет.
Кыйратам эми муну деп,
Үй ичине керилет.
Чыр чыккан жерди көргөндө,
Чын күлүктөй элирет.
Тынч жүрсө азат шапайып,
Чыркырашса семирет.

Көйрөң болот өздөрү,
Көргүч келет көздөрү.
Алгыр келет өздөрү,
Ачуу болот сөздөрү.
Үмүт үзүп өзүнөн,
Аңдып калган өзгөнү.

Сулуу болот көздөрү,
Сугалак келет өздөрү.
Таарына сүйлөйт ар качан,
Иште деп бекем кармасаң.
Уганак болот кулагы,
Өтөт, кетет убагы.
Өңгүрөп өткөн өмүрдүн,
Өзүнө болсун убалы.

Эртеңкиге көнбөгүн,
Элиңдин алгын өрнөгүн.
Анан алгын өрнөгүн
Анан десе көнбөгүн,
Атаңдын алгын өрнөгүн.

Конок болбо турмушка,
Колуңду серме жылдызга.
Акылың менен иштей бер,
Артыңда калат бир нуска.
Эл бийлейм деп талпынба,
Эстүүлөр көп калкыңда.
Эпсиз сөздү көп айтпай,
Эмгегиң менен жаркылда.
Ойлонуп папке кармай көр,
Асти кол эмгектен тартынба.

Гүлдөткөн элдин эмгеги,
Эмгекке жердин бергени.
Куру дардактап бакырба,
Ар иштин башка жөн-жөнү.
Кырк жылдан ашып баратат,
Кыргызга бакты келгени.
Бир туугандай жашашат,
Советтин түркүн элдери.

Ааламга чырак жаккандай,
Агарып күндө таң атат.
Үй, үйдөн чыгып сансыз эл,
Ылдамдай басып баратат.
Кыжы, кыйма киришип,
Кайнаган эмгек карасак.
Замандын көркү азыркы,
Кандай айтсак жарашат.

Негедир оор сезилет,
Алыстап күндүн батканы.
Жаркырап күмүш табактай,
Ай чыгып келе жатканы.
Ирең-баран жылтырайт,
Ак карлуу тоонун баштары.
Эсинде болсун жаш балдар,
Агарып тандын атканы,
Кызарып күндөн батканы,
Эки келбес өмүрдүн,
Эсеп чотун какканы.

Чечендин иши сайрамак,
Сөздү курап саймалап.
Каңгып жүргөн нааданга,
Кара жер бети тайгалак.

Көкөлөп учуп жем карап,
Көк шумкар көктөн айланат.
Көк ала моюн өрдөк, каз,
Көк ирим көлгө жайланат.

Ыраахаты ишиңин,
Ракматы кишинин,
Кең-кесири өсүүгө,

Кеңи жакшы ичиңин.
Эл жактырбай сүйлөсө,
Кеткени ошол күчүңүн.

Кор кылба башты болбоско,
Кол салба жеке жолборско.
Колунду берип коштой жүр,
Корсулдабай жолдошко.
Чын жолдоштон четтесең,
Жолугасың оңбоско.
Эр азамат белгиси,
Бузулганды оңдошто.
Убагыңды өлтүрүп,
Ушак айтпа кол бошто.
Ардактап ырдайм жаштарды,
Айрыкча иштеп жатканды.
Уул, кызы өсүп кыргыздын,
Мамлекетин башкарды.
Орденин алган Лениндин,
Ооматы жүргөн элимдин.
Кыйлага даңкың угулсун,
Кыргыздын уулу дедиргин.

Азыркы күнгө кубанып,
Айтайын абан чыгарып.
Эстесек өткөн күндөрдү,
Азаптын жолу чубалып.
Көлөкөлүү көп заман,
Көз жетпеген мунарык.
Кышкы суук тумандай,
Алыста калды тунарып.

Уул, кызы кыргыздын,
Убайын көрдүң турмуштун.

Сан жетпеген курулуш,
Сары өзөн чүйгө тургуздуң.

Миңин айтпай бирин айт,
Чөп санабай гүлүн айт.
Тянь-Шань ичи жымыңдап,
Күндүзгүдөй жаркырайт.
Капчыгайда паровоз,
Кирген суудай шаркырайт.
Кызылча менен пахтанын,
Алтындан артык баркын айт.
Моторго минген жабыла,
Азыркы кыргыз салтын айт.
Ырчы болсоң токтолбой,
Жаңырган кыргыз калкын айт.

Ала-Тоого жарашып,
Борбору турат кыргыздын.
Жер бетинде печеттей,
Колдору турат кыргыздын.
Чын бир тууган орустай,
Оң колу турат кыргыздын.

Ат мингени ат минип,
Машина менен бат жүрүп,
Толгонун көрчү кыргыздын.
Партияга миң алкыш,
Жарчысы болгон ырыстын.

ААЛЫГА

Ар кимдин орду бар го турмушта алган,
Эч качан чынга айланбай түбү жалган.

Чындыктын бир булбулу биздин Аалы,
Ташка тамга баскандай изин салган.

Өзөн бар, көлдөр да бар жана булак,
Денизге куюп жатат убап-чубап.
Аалы да Ала-Тоонун бир дайрасы,
Жаңыртып Тянь-Шандан ырдап чыгат.
Акында сүйүү да бар, ачуу да бар,
Сөөмөйүндө Чалкандын уусу турат.

АЛЫКУЛГА

Тирүү адам жашында жоголбосун,
Жан кеткен соң жалынуу болбос жосун.
Алыкул сени эстеген чындыгында,
Өз эмгегиң, баягы жалгыз досуң.

ЖУСУПКА

Эл мактайт Жусуп дешет, мен да мактайм,
«Ажал Ордун» аябай жаттайм, жактайм.
Караймын биз отурган орундарды,
Аңгырап ээн турат сени таппайм!
Үйгө келбес болупсуң эл аралап,
Ошонуңа кубанам санаа тартпайм!

ЖООМАРТКА

Көрбөсөм сени бардай дайым сезем,
Кээде эстеликти көрүп өтөм.
Аз жашап арбын иштеп убагында,

Азамат өзүн өлбөс кылган экен.
Турасың сөз айтчуудай мага карап,
Негедир сүйлөөчүдөй үмүт этем!

ШАБДАНБАЕВГЕ

*Токтоналы Шабданбаевдин 60 жашка
чыкканына карата жолдоштук тамаша*

Далайды көргөн карысың,
Жаман, жакшы барысын.
Салттуу ырга келгенде,
Салмактуу келет арышың.

Токо, эки көзүң кызарды,
Эки эли тилин узарды.
Келбети келди атанын,
Кебездей болду сакалың.
Сизге, кээ бир кезде капамын,
Кеп бербеген чатагың.

Көргөнсүң Мураталыны,
Жөнөттүң далай карыны.
Кыдырып ырдап көп жүрүп,
Кыргыз эли тааныды.
Ким сыйлабайт карыны,
Өлбөй калды өнөрүң,
Октябрдын жарыгы.

Ырларың шайыр, шок болсун,
Көзүн мындан да кызыл чок болсун.
Өзүңдү көрүп кээ бир чал,
Купшундабай токтолсун.

Оюн эмес карылык,
Кыйкырсаң кетпейт жабылып.
Бала кыял Токобуз,
Калбаса экен таарынып.

Жаштар менен тең ырдайт,
Жатпайт Током багынып.
Шыңкылдап ырдап турбаса,
Элим калат сагынып.

* * *

Корккону бу дуйнөдө жазуучунун,
Өз жазганы ойлосоң мунун.
Мезгилинде өз элим окуса дейт,
Сактарлык болбосо да нечен кылым.

Өзгөчө эси чыгат драматургдар,
Көрбөсөм деп театрда аңгырак зал.
Албетте беш колуң бирдей эмес,
Ал жагына кол шилтеп, түкүргөн бар.

Мен да иштейм албай тыным, чегип чылым,
Жакса деп анча-мынча жазган ырым.
Тагдырым окуучуда, бар тобокел,
Колуна түшпөсө экен насывайчынын.

Бул байге, бир өзүнчө сапары алыс,
Жарданып эл караган дайым калыс.
Зор урмат түк сүрөтпөй тер шорголоп,
Бирок да, оңой эмес чыгып барыш.
Узак чурка,
Урматтуу Улуу чабыш.
Сөз эмес
Алыс, жакын талант болсо,

Сүрөбө,
Жолтоо кылба,
Керек намыс.
Сынасын Толубайдай асыл сынчы,
Керилип чын күлүктөр керсин арыш!

АЯЛДАР ЖӨНҮНДӨ СӨЗ

«Рас,
Аялдар
Биздин коомдо чоң күч.
Бирок,
Арасында анда-санда бар:
Ак кол,
Акчүч».
–Деген ырды Мидин жазган эле,
Таланттуу кайран неме.
Мидинге кылгым келбейт жеме,
Ал аялдарды мактады,
«Коомдо чоң күч» деп жактады.
Албетте абдан жакшы болду,
Кээ бир «Акчүчтөрдүн» сүрөтүн тартканы.
Бирок,
Кээде адабиятты жандоочулар,
Кыз, келинди жөн эле атакалай баштады.
Алар көрбөй да калды,
Аялдардын кийим-кечесинен башканы.
Тырмагы,
Турганы,
Сөзү, көзү,
Кээде мүнөзү,
Ушундайча кийинки «чыгармачылык»
дастаны.

(Анын өз оюнча бул –
Азыркы заман темасын иштеп жатканы).
Ичип, жеп, кийинип жүрсө да билбейт,
Ал «акын» кызылча менен пахтаны.
Сары өзен Чүйдөгү залкар баатырларды көзүнө
илбейт,
Бир келиндин эски байпагы,
анын тапканы.

Суураканды, Тажыханды,
Керимбүбүнү, Сонунбүбүнү,
Айтчы,
Ал качан мактады?
Аялдын такасы,
Түлкү жакасы.
Же, өзүн сүйбөгөн кыздын капасы.
Кээде апасы...
Мына, андайлардын,
«фантазиясынын» ашканы!
Ал, аял-эне го деп, турбайт карап,
«Албарстылар» деп да жазып салат,
Анткени:
Турмуш үйрөнөм деп бакка барат,
Же студентка-университеттен,
Же бир келин келе калган четтен,
Аябай ага жагат.
Ошондо:
Өзүн-өзү Ала-Тоого теңеп,
(Ал сүйдү болду, кыз сөзсүз аны сүйүү керек.)
Тизесин бүкпөй шымын аяп,
Казыктай басып келет.
Көп турбайт ойлоп,
(Анын ою да бойдок).
«Э, карындаш ай,

Акыры өлөсүң, жыргап өт, ойноп!»,
Деген өндүү тарпы чыккан «философиясын»
согот.

Катуу соккуну карындаштан алат,
«Вот албарсты!»—деп, карап калат.
Көзүнөн мышык жашы төгүлөт,
Алиги кыз буга маданиятсыз көрүнөт.

«Мына ушул сатира.

Жазам»,—деп сөгүнөт.

«Чириген ооздон ириген сөз чыгат»—дегендей,
Анын заары ошондо төгүлөт.

Ыр, аңгеме, роман, пьеса же элдеги жомок,
Булар элдин казнасы болот.

Жаман ыр,

Жайсыз конок,

Ирети кеткен, идеясы чолок!

Мына ошону айткым келет «акынга»,

Эй, дос билип лакылда,

Сүйбөсө эле сурданып калбай,

Өзүңдү өзүн баалап көрүп... анан бакыр да,

Аялсыз өмүр

Өчкөн көмүр.

Сен ченемиң менен какылда!

Ал эми аялдар жөнүндө жазган экен Мидин,
Аялдардын миңден бирин.

Коомчулук жакшы кабыл алган

Анын айткан оюн, адабий кооз тилин.

Ошону бир беткей түшүнгөн кээ бир ала-
өпкөлөр,

Бирден жулгусу бар аялдардын кирпичин.

Жок, тууган анте албайсыз,

мүмкүн эмес,

(Өз өмүрүң менен кеңеш).

Аял турмуштун туткасы,

Туура болбойт келди-кеттиге теңеш!
Көп сүйлөбөй айтайын четин:
Аялсыз бүткүл дүйнө жетим.
Кол жазмасы баштан-аяк,
Кыргыз аялдарына таяк.
Көжөгө таарынса абийирин айрандай төгөт,
Өз жеңесин отурбайт аяп.
Ал чиркин бүгүнкү күндү байкабайт,
Баягысын эле кайталайт.
Сөзүнүн жөнү
Теңинен көбү:
Адабият,
Маданият,
Тыяк-быяк.
(Анын оюнча кыз кишиге күлүү да уят.)
Жана дагы башка,
Башка дагы жана,
Жабышкан балээ сага...
Мээңе кычкыл куят,
Ал ойлонбосо да керек, аяк-быякты карап,
Өзүнө өзү ыраазы, өлсө да койбойт талап.
Баш ичинде баары болуу керек эле,
Кечиресиз,
Сизби, сиз жөн эле шапке кийген табак!
Алак-салак,
Аны-муну тыталап,
Кээде сүйлөп да чыга калат.
Кокус жолуга калса, жоо көргөндөй шашасың,
Шопоков көчөсүнөн көрүнсө,
Гоголду карай качасың,
Анан кокус колуна түшкөндүн барбы,
Көзүнө көрсөтөт жети атасын.
Кыскасы, ал күнү мээңен ажырап,
«Олдо оңбогон көк мээ ай!»—деп, үйүңдө жатасың.

Мына, ошондойлор жазат бүткүл аялды жа-
мандап,
Өзүнө тили баш ийбейт салаңдап.
Турмушта туманда адашкандай жүрөт,
Жапылдамыш болуп жалаңдап.
Байкуш аялдардын башынан эмнелер өтпөдү,
Өткөн заманда оор турмуш тепседи.
Ал аз келгенсип,
Алган жарынын тепкени.
«Чачы узун акылы кыска» –
Деп, сөккөнү!
Үйүнө келип аялын сабар эле,
Көкбөрүдө тытылып калса чепкени.
Кээ бирөөнүн эсинен чыккан,
Өзүнүн эмчек эмип өскөнү.
Турмуш «Эки жерде эки төрт» эмес,
Ал терең... Математиканы да кубалап жетпеди.
Бирок, аны көрбөйт экен,
Акын болом дегендин көпкөнү.
Жаратылыш кармата берсе керек,
Сага ылайык деп жеңил өпкөнү.
Улунуп,
Жулунуп,
Жеке тартат экен көкбөрү!
Албетте «ак колдорду» жазуу дурус,
Аялга да, эркекке да парс, адал эмгек кылыш.
Бирок, жалпы аялдарды жамандоо болбойт,
Аялдар мамлекетке да, үйгө да ырыс.

СУУ ҮСТҮНДӨ ТЕРМЕЛИП АККУУ УКТАЙТ

Кышкы жел мыкчый кармап өпкөгө өтүп,
Жылаңач бак-даракты дирилдетип.

Көк бети чамбыл ала күн көрүнбөй,
Сур булут алда кайда жатат көчүп.
Ыраакка,
Ыраак-ыраак өлкөлөргө,
Токтобой
Кубаңдашып жатат кетип.
Бир бутун казык кылып өзүн сайып,
Там түбүндө тооктор зирилдешип.

Өмүрү күлбөгөндөй тоонун өңү,
Тоңбогон ошондо да Ысык-Көлү,
Калкалайт карт Ала-Тоо кой короону,
Жибербей ышкырса да кыштын жели.
Көк жашаң, гүл жалбырак арбын малга,
Малчынын мындай кезде чачкан чөбү.
Кетпеген–Кышы-жайы берекени.
Ысык-Көл өйдө-төмөн толкуйт жүрүп,
Өзүнүн өзгөрүлбөс күчүн билип.
Суу үстүндө термелип аккуу уктайт,
Түшүндө жазды көрүп, жыргап күлүп.
Түк үшүтпөйт–
Аккууну ошол үмүт.

АКЫҢ БАР

Жаткан кез эл күзүндө эгин алып,
Көрмөк болдум кырманды түндө барып.
Бөдөнө андан-мындан бытпылдыктап,
Салкын жел, ай он беши сүттөй жарык.
Жылаңаяк бир киши колун берди,
Чапаны чаң аралаш нан жыттанып
Отурдум жан-жагыма көзүм салып.

Сөз сүйлөйм аны мактап, ага карап,
Жылдыздар качып үркүп жатты тарап,
Шаңкайып жер жарылып тоо көрүнүп,
Чыгыштан күзгү сулуу таң агарат.
Шуудурап тал теректин желге башы,
Жылдыз жок, асманда ай жалгыз калат.

Карасам сүйлөшкөнүм кара сакал,
Чачы да, сакалы да топон, бакал.
Кечке иштеп, түн күзөтүп жүргөн неме,
Чамасы сөзүмдү укпай уктаган ал.
Уктай кой, сен дем алгын мен карайын,
Колхозчу сенин менде көп акың бар.

КОЙ КӨЗ ДЕЛЕ ЖАКШЫ

Сүйүү назик дешет акындар,
Лирикага өтө жакындар.
Сүйүп жибербесек да гүл ала чуркап,
Сүйүү жөнүндө суроого акым бар.

Бул кандай эле сиздер сүйгөн кыз өтө сулуу,
Дайым он сегизде кичирбейт да, болбойт улуу.
Саамайын кармап ылдый карап,
Айды карап улутунуу!
Сиздерди жадатпайбы дайым ыйлап туруу?

Анан тегиз эле көздөрү кара,
Оозу оймоктой гана,
Деги нар жагын билип болбойт,
Кетип каласыз таң агара.

Эмдиги жылы бакка дагы келебиз
Бир булбул, ай, кыз төртөөндү дагы көрөбүз.
Бул сүйүү жайында эле болсо,
Калган убакта кайда жиберемиз?
Мен көрдүм карга каркылдаганда эки жашты,
Кар менен урушуп жатты.
Олдоксон эле жигит болчу,
Ошол бир сулууга жакты.

Сүйүүгө акын бере албаса керек,
Мындай болсун деп уставды.
Кара көздөр мени жаман көрбөсүн,
Чын сүйсө кой көз деле жакшы.
Анан сүйбөсө кете бербейби,
Терезесинин түбүндө болбой бакшы.
Чынында
Кең турмушка кеңири карабай,
Минт, – дегендер жадатты.
Сүйөсүңбү өзүңүн кара көзүңө бара бергин,
Мен сүйгөнүмдүн трактор айдаганын көргөнү
келдим!
Сенин сүйгөнүң булбул үнүн тыңшаса,
Меники курсагын тойгузат элдин.
Ачка болсо көрөр элем,
Нанды эстебей булбул издеп жүргөнүн.

ЖОРУНУН ТАГДЫРЫ

Аскар тоонун үстүндө айланып,
Жер, суусун көрүп көңүлү жайланып.
Олтурду Бүркүт бийик конуп,
Көрктүү дүйнө көңүлүнө толуп.

Жору да учту калдактай сызып,
Бүркүттү көрүп көңүлүн бузуп.
Куркулдап кузгун канатын сабап,
Өлүмтүк издейт, өйдөтөн карап.
Карышкыр, түлкү, чөө-мөөсү,
Бири-биринин мурдун жалап.

Аларда болмок экен чогулуш,
«Бүгүн сүйлөйт, – дешти чоңубуз.–
Аябай кеңешели туугандар,
Бүгүн жүз процент чогуубуз,»

– Деди, кузгун кыраат менен,
Сүйлөштү жашырышып сырдан терең.
Акыны жырткычтардын ошол күнү,
Шаңкылдап комуз чертип мындай деген:

– «Сен Жорусуң, Жорусуң,
Бүркүттөн да чоңусуң.
Карышкыр койду кыралбай,
Тарып калган конушун.

Чек арадан өткөндө,
Мелтиреген ой жатат.
Ойду, тоону каптаган,
Короо, короо кой жатат.

Жүргүлө чогуу баралы,
Чоң кыргынды салалы.
Бүркүткө Жокем турбайбы,
Койлорду Какем кырбайбы.
Жан-жабыла асылып,
Жайлабай аны тынбайлы,–

Карышкыр, чөөсү андан көп,
Жору, кузгун сандан көп.
Бекер олжо бейпил деп,
Жолдон кошкон андан көп.

Күндүн бетин жашырып,
Күүлөнүшүп ашыгып,
Эр бүркүттүн жерине,
Күйкөлөр кирди качырып.

Өздөрү колун салган соң,
Көп жерин басып калган соң,
Чыдабай Бүркүт жатканга,
Чыр дей түштү асманга.

Уккандын бою дүркүрөп,
Жолборс кошо күркүрөп.
Күнү, түнү арсылдап,
Кыйрады токой карсылдап.
Кызыл кан суудай жошулду,
Төрт жылы кармаш созулду.
Келгендер жандан түңүлдү,
Кетенчиктеп сүрүлдү.
Балапан өлүп, баш кетип,
Эсепсиз уя бүлүндү.

Ти-и көз жеткис бийик асманда,
Калдайып Жору качканда.
Жетип Шумкар бир тепти,
Күндүн жаны күрс этти.
Канаты сынып карс этип,
Шаарына түштү тарс этип.

* * *

Тургандыр окугандар өзү сезип,
Төрт жылы жүрбөдүкпү канды кечип.
Жылт эткен чок-кышынын өчүрөлү,
Дүйнөлүк өрт чыкпасын күчөп кетип.

АКЫЛМАН

Буудай кууруйт сүйлөсө тили,
Атак, даңкты кубалап жетпей жүрү.
Өзү тердеп эмгек деле кылбайт,
Киши аркылуу көргөн күнү.
Бирөө аны колдой калса,
Мисалы бир орунга барса,
Ал жөн эле эр жигит,
Ырдап да жиберет күлүп:
–Келеринде дүнүйө
Өзөнгө бүткөн талдайсың.
–Деген экен го кайран Токтогул,
Ырас эмеспи бул,
Деп акалактайт.
Заманды,
Элди, жерди мактайт.
Иштебейт,
Бирок, жатпайт.
Ошенткени менен ал жакпайт,
Жатып ичер деп, аны алып таштайт.
Ошол эле замат,
Ал башкача ырдай баштайт:
Дүнүйө чиркин ушундай,
Колундан качкан кушундай.»
Мына «акылман»
Бу да бир жан.

ЧОЧКО МЕНЕН МАС

Баткакта чочко менен мас бирге жатып,
Экөө бир ойгонду көзүн ачып.
Канчалык мас болсо да алиги урган,
Эртеси уяла турган.
–Ах, оңбогон шайтан ай,
Алып келген экен да мени байкабай.
Ошентимиш болду да киши сыяктанып,
Чочкого сүйлөдү каарланып.
–Жаткан экенсиң оңбогур,
Мейлиң
Жата бер, аа болбогур.
Ошондуктан чочко дейтко сени,
Сени кантип жейт деги?
Баткак-саткак болсоң,
Түшүнүксүз мага жөнү?
–Ал өзүң эмне?
Деп, чочко сурады.
–Эчтеме эмес, баткак жугат,
Суу жубат,
Деди, алиги сөлөкөт.
(Албетте: ага өнөкөт.)
Чочко да жөнөкөй чочкодон эмес эле,
Ада арнады жемеге, жеме.
–Териң тескери сыйрылганда ошондо билерсиң,
Ага чейин мендей болуп жүрөрсүң,–
–Деди чочко.

* * *

Буга сөздүн деле кереги жокко.

КАРЫШКЫР МЕНЕН КАЧКЫНБАЙ

Колхоз коюн багат Качкынбай,
Эн жерде ал илгерки эле бай.
Чекесинен сойгону сойгон,
Ойлоп да турбай, эсеп да кылбай.
Колхоздун малын өз малындай көрбөй,
Кылган иши мына ушундай.
Айылдагылар ага таң калат,
Мал арбыбайт,
Ал эмне багат?
Эсеп иши жүрө калса кокус:
Качкынбай карышкырга жалаа жабат.
Бир күнү тоодо Качкынбай кой сойгондо,
Карышкыр турган экен карап.
Аскадан мындай сөз салат:
—О-у, уяты жок Качкынбай,
Жүрөсүң мени жактырбай.
Уялбай бизди тилдейсиң,
Өзүңдү өзүң ким дейсиң?
Живсырьёго териң тапшырылбаганы болбосо,
Өзүңдүн деле карышкыр экениңди билбейсиң.
Ой тууган,
Кайрылыш урган—
Деп Карышкыр улуган.
Аны угуп Качкынбай тыянак кылган.
—Өстүрүү үчүн малды,
Жоготуу керек тоодон карышкырларды.

* * *

Албетте: тамсил түшүнүктүү болуп калды.

КОЁНДУН АРМАНЫ

Айлана мунарыктап жер, суу, көк муз,
Ай асманда чакыйып, көкөлөп кыш.
Бир үзүм чөп таба албай ойдон-тоодон,
Айылга жакын келген коён байкуш.

Чакылдап темир аяз өпкөгө өтүп,
Жалт карап көлөкөсүн серең этип.
Жыйылган үй жанында тоодой үймөк,
-«Өлсөм да мейли эле!» дейт, жесем жетип.

Жакшы эле кайрат кылып жөнөгөндө,
Үн укту бүткөн боюн дүрүлдөтүп.
Күрсүлдөйт жугундуга тойгон дөбөт,
Коён ыйлайт камышка башын желөп.
«Жаратылыш мен сага түшүнбөдүм түк,
Эмне үчүн коёнмун, эмне үчүн болбойм ит!»

* * *

Окуучу ойлоп көрсүн ылгап анык,
Тамсилдин алды туюк, арты жарык.
Жүргөндөр бар арада коён өңдүү,
Көрө алышпай итке да ичи тарып.

СКЕПТИК ЭШЕК

Эч нерсени жактырбаган эшек
Кейбирей берет кесеп.
Жарыктан жаа бою качып,
Күүгүмдө өзүн жакшы сезет.

Анын сөздөрү өтө терең:
–Күн жок болуп, ай калсын!–деген.
Асман жалгыз, алар экөө,
Мен ашык көрөм.
Жетет да элге айды көрсө,
Ал деле анча зарыл эмес, чындап келсе.
Анан кара жыгачты карап:
–Муну да кыркыш кулат,
Бул чал илгертен бери турат.
Жаштарды тумчуктурат.
–Жыккыла теректи,
Алмасы жок ошо да керекпи.
–Эмне үчүн гүлдөр кышында гүлдөбөйт,
Айтуу керек...
Дайыны жок эркелетип эч ким үндөбөйт.
–Эмне үчүн?
–Кандайча?
–Кайдан?
Аны жактоочулар да табылат,
Ошондо кетет айлаң.
–Алмаштырса да болот эле жаратылышты,
Чыгышка батышты, батышка чыгышты.
Жер да өтө эски бизден мурун болгон,
Бирок,
Ордуна эмне коёбуз колдон...
–Маселе, маселе...
–Мына, маселе!!!
Мына,
Эшек, эшектин көзү,
Ушул эшектин сөзү.
Ал байкабаса да керек,
Дүйнөдө ашык бирдеме болсо,–ал өзү.

МАЛГА–МАЛ

Төө мал өстүрүүгө шайланды,
(Төрт жылга айланды.)
Өзү да тийбей, башкага да бербей,
Өз билгениндей жайгарды.
Уй, кой, жылкы-мылкысы менен,
Тегиз тикендүү жерге айдалды.
Тартаңдап өзү кууп келет,
Тили канап, тикенден качкан тайларды.
–«Оңбогонбузго-го», деп уйлар өкүрөт,
Көтөрүм болуп кой, эчки жүрөт.
Сүт да, эт да азайып,
Мал тегиз болду жүдөп.
«Чайнаганын билип жутканын билбеген төө» деп,
Кандайдыр бир куш шакылыктап күлөт.
Бир күнү боло кетип чогулуш,
Отчөт берди чоңубуз.«Мал, аман тегиз,
Өздөрү жатып, өздөрү турат, аз-маз семиз.
Күнү, түнү өзүм,
Ирмелбейт көзүм...
Кенен жайыт,
Өзүм жайып...
Жана башка, жана башка менен сөзүн бүтүрдү,
Сотко бербей, ак пейилин эскерип иштен
түшүрдү.
Андан кийин малды,
Эчки алды.
Бул да жарыткан жок,
Жалатып жарды.
Докладдары биринен-бири семиз,
Бирок, жабыркаты малды.

* * *

Малга малдын өзүн койбой,
Шайлоо керек малды сүйгөн адамдарды.

БУЛАК МЕНЕН БАКА

Жатты эле тунук булак тоодон кулап,
Мөлтүрөп мөлт-мөлт этип болуп сымап.
Жактырбай тунук суусун, мурдун чүйрүп,
Балжайып, бакырайып Бака чыгат:

– «Агасың да агасың,
Агып кайда барасың?
Жылгаларда кышында,
Жылбай тоңуп каласың.

Шылдыр-шылдыр этесиң,
Шыр эле агып кетесин.
Шылдырап аккан булагым,
Шылдың болор бекенсиң.

Эч ким салбайт көпүрө,
Көңүл бурбайт өзүңө.
Токтоп көлчүк болсоңчу,
Кулак салып сөзүмө.

Жаз болгондо ар дайым,
Бак, бак этип чардайын»
Шылдырап тоонун булагы,
Шыңкылдап күлө кулады:
«Өзүм суунун азымын,
Дарыялардын башымын.

Жер топурак чаң болот,
Желип өтсөм нан болот.
Адал кылам арамды,
Асыл кылам жаманды.

Өзүм суунун азымын,
Деңиздердин башымын.
Баканы уккан токтолот,
Токтогон булак жок болот.
Өзүм суунун азымын,
Океандын башымын.
Укпаймын Бака сөзүңдү,
Үкү жесин өзүңдү.

Илек-илек тартайып,
Илип жесин көзүңдү.
Өзүм суунун азымын,
Өзөндөрдүн башымын.

* * *

Ушундай ойлойт кээ бир адам,
Өзүнө пайдасы тийбегендин баары жаман.

ҮКҮНҮН КЫЗЫ

Тамсил

Сүйүп калып Бөктөргө Үкүнүн кызын,
Бирге өмүр сүрөлү деди курбусун.
Үкүнүн кызы Үлпүлдөк сулуу,
Акылы да узун, чачы да узун.

Ал кыз бакка барбайт апасын алдап,
Өрдөктүн кызындай эмес, жалжак.

Бөктөргө кыздын апасына барды
Айтар сөзүн камдап.
Мурунку күнү акыркы сүйлөшкөндө,

Үлпү кыз Бөктөргөгө болгон бармак.
«Көзү кызыл, эски байбиче жардан чыгып,
Анан, мындай деди Күйөөнүн сөзүн угуп:
«Айына зарплатың канча, кулунум?
Эмне кетесиңби?
Отур сабыры жокко кызым мунунун.
Алар болсоң ал, бирок 1000 сом бер,
Самоор алам, чай иче албай курудум».

Бөктөргө энесине карап,
Кызынан көңүлү калат.
«Энем каргайт»,—деп Үлпүлдөк,
Күйөөнү иттен чыгарат.

Андан кийин Турумтайды да кетирет,
Кызы аябай бойго жетилет.
Ителги эки жолу барып түнүлдү,
Акырындап кыздын нуру четинен кетилет.

Дагы далайды жолго салды,
Аңгыча Үлпүлдөк картайып калды.
Өзүнүн күнөөсүн Үкү билбейт,
Эр албаган деп кызын тилдейт.
Бир жолу Үкү өзү издеп күйөө тапкан,
Күйкө күн бата келди атчан.
Караса, эки чоң көз кемпир олтурат,
Жактырышпайт бирин-бири чокулап.

«Кызыңыз сууга кеткенби, эне?»
«Кызым мына, кой андай дебел!»

Уй, акча, себин да көп берем,
Күйкөтай балам муну алып жөнө!»
Анда Күйкө айтыптыр:
«Мага уй керек эмес, жар керек мастан,
Ошону ойлогон эмессиң, оболу баштан»
Күйкө да учуп кетти,
Энеси кызын тепти.

ЫРДАБАЙ ТУРБАЙТ

Эч нерсени жактырбаган бир досума
Жакшы кийинип чачыңды тарап,
Отура бер асманды карап.
Жолдош-жороңду төмөн көрүп,
Маданият, адабияттан берип «сабак!»
«Алга көтөрүү керек, жүргүлө!» дей бер,
Бирөөгө болбосо, бирөөгө жагат.
Бирок, аралашып алты ай жүрсө,
Анын да сенден көңүлү калат.
Өздөрүн өзүнө теңебесең да,
Колхозчудан талашасың тамак.
Тамактан кийин келсең
Табактарын жалап,

Курсагың тойсо болду,
Бере баштайсың санат.
Тышы жаңы көрүнгөн менен,
Эң байыркы сендеги адат.
Сен Токтогулду деле бизден жакшы көрбөйсүң,
Бирдемени дегенсиң, демексиң, дейсиң.
Сөз менен бүтпөйт турмуш иши,
Сен акыры бир ачуу нерсе жейсиң.

Өкүнөрсүң,
Бирок, анда кеч,
Ойлочу...
Өзү жоктун иши эмеспи,
Эчтеме жок деш!
Мен сенин кайда бара жатканыңды
көрүп турам,
Кетенчиктеп эле бара жатасың уламдан-улам.
«Бизде эчтеме жок, баары жарабайт» дегениңди,
Ар бир пленумда угам.
Ар бир заман өзүнчө ырдайт,
Биздин күндөр ырдабай турбайт.
Укса да угар, сенин айтканыңды кылбайт.

ТИМ КОЙСО ЭКЕН ЖАЙЫНА

Ыраазымын ишмер, билгич чеченге,
Пайдалуу сөз алтын Ата-мекенге.
Келжир менен келесоого жолуксаң,
Өлүп кетет кайран күнүң бекерге.

Андайларды эл да сүйбөйт, мен да тилдейм,
Бирок, кайдан чыга каларын билбейм.
Докладына анекдот да кошот,
Ачуум келет, күлбөйм.

Жакында билбей залга кире калып,
Отурууга туура келди капаланып.
Эл сурданып калган экен,
Качан бүтөт деп кабагын салып.
Ал «чечен» алка-шалка терге түшүп,
Шапкесин колуна алып,
Жаагын жанып.

Отургандар кыбырашат.
Жөтөлөт, шыбырашат.
«Өлдүк» деп тыбырашат.
Муздай көрүнөт анын көзү,
Мына негизги сөзү:
Ошентип,
Антип-минтип,
Жолдоштор, милдет зор!
Чамда,
Алга,
Милдет зор, жолдоштор!
Анан чачын колу менен тарап,
Залга карап.
Графинден суу жутуп,
Мурдунун үстүн чукуп.
Шашпайт,
Баштайт:
«Милдет, демек,
Иштөө керек,
Эң башкы милдет!»
–Ырас,
Эң башкы милдет,
Жоголсо боло келжирек–илдет.
Деп залдагылар чуулдады,
Андан кийинкиси угулбады.
Мен чыккыча шаштым,
Чыктым да качтым.
Кимге?
Эмне кереги бар калжыраштын!?
Бул ушундай дайыма,
(Канча алат болду экен айына?)
Ал сүйлөбөй коё албаса сүйлөй берсин,
Элди тим койсо экен жайына.

ТАЛБАС МОЮН

Аны дагы жыйналышка салды,
Маселе кыйла жерге барды.
Бирок Эргулда эс бар,
Шып эле мойнуна алды.
–Оңолот, түзөйт, түзөлөт!– дешти,
Баягы ордунда калды.

Жылуу сөз угат кирген киши,
Жылмандайт өңү-түсү.
Өзү деле оңдоюн дейт,
Бирок, жылбайт иши.
Келбейт күчү.

Дагы жыйналышка салат,
Дагы мойнуна алат.
Бирок, баягы бойдон,
Мойнунда калат,
Деги анын мойну качан талат?
Эми бир жыйналыш кылып,
Ошонун мойнун көрсө карап.

КЫЗЫЛ ТИЛДИ

Негедир ал өзүнчө капаланат,
Салаңдап көмкөрүлгөн буура кабак.
Түшүнбөй негизине өзү дагы,
Жогортон саясылуу сөздөн салат.
Урунат кайда болсо бир билгенин,
Дирилдеп ачууланып жанын сабап.

Каламы бар колунда алтындалган,
Бат эле жаза калат, ошол замат.

Көрө элек бир жолдошум башын кошуп,
Отурат аң-таң болуп ага карап.

Ал жаткан баарыбызга камкор ата,
Балдарга күндө капа, түндө капа.
Ата эмес, ата болбой аңга түшсүн,
Ичи тар, ичиркенет, тартат жапа.
Ал капа, эч ким укпайт айткан сөзүн,
Негедир ага турмуш бака-шака.
Тим койдум жолдошумду, өзүм жаттым,
Уккум келбей мен үнүн, эшик жаптым.
Андан көрө чыrm этсем мага пайда,
Даамсыз сөзү курусун баркылдактын.

Таң ата досум араң үйгө кирди,
Мага карап баш чайкап өзү күлдү.
–Жанагың акмак тура айланайын,
Өлтүрдү, эй оңбогур кайран түндү.
Өзүнөн башка кыргыз адам эмес,
Айланайын бул өзү кандай жинди.
Жаратылыш аябай берген экен,
Мээ ордуна аркандай кызыл тилди.

ТҮЛКҮ МЕНЕН АРСТАН

Жүрөк барбы Арстандын жүрөгүндөй,
Билек барбы Арстандын билегиндей.

Күркүрөп дабыш берсе алда кайдан,
Алдынан каршы чыгат кандай айбан.

Токойдо шамдай жанган эки көзүн,
Аңдоосуз ага башың кезикпесин.

Комдонуп жаткан кезде Арстан баатыр,
Башыңа келип турат заман-акыр.

Арстанга эч айбандын алы жетпейт,
Алышса андан аман кайра кетпейт.

Шум түлкү, издеп жүрүп тапты барып,
Арстанды аркы-терки сөзгө салып:
«Атыңдан айланайын Арстан атың,
Келишимдүү жаралган келбет затым.

Болорунча болукшуп болгон кезиң,
Толуп, толкуп, толукшуп турган кезиң.
Сүйлөп өтөм жакпаса өзүңүзгө,
Кечиресиз, кейбирек менин сөзүм».

«Асмандан айды алсаңыз сиз,
Дүйнөнү дүңгүрөтөт сиздеги күч.
Мактанчак дейт, жерге кирсин,
Алиги аюу, жолборс, макоо илбирс.

Мен айттым: жулунбагын куру бекер,
Асманга мүмкүн жетсе, Арстан жетер.
Кана иним бир секирип серпип ташта.
Көп болсо дүйнө жүзү айсыз өтөр».

Асканын башына Арстан чыгып,
Айга секирди түйүлүп туруп.
Кайра сайга кулап түштү,
Таштарга тийип бели сынып.

«Э, акмагым», – деди Түлкү
«Секиресиң айга,
Айга жетүү кайда?!

Эсинде болсун дардаңпозум,
Мактануудан чыкпайт пайда.
Эми сени өзүм жеймин,
Өзүм жеттим майга».

КЫРГООЛ ЭМНЕ ҮЧҮН КЫЗЫЛ

Жомок

Кыргоол келген экен келин болуп,
Туптуура быйыл он төрт жашка толуп.
Азыркылар таңгалар өтө жаш деп,
Илгеркилер башынан көнгөн жорук.

Күйөөсү ак ала баш картаң Буура,
Сексен беште дешти эле быйыл туура.

Тартайып тайлак кезин күндө мактайт,
Ал айылдын жаштары ага жакпайт.
Көзүн жумуп үргүлөп от боюнда,
Терисин коңурсутуп чокко кактайт.
Айла канча колунда дүйнөсү бар,
Буке дешип далайы аны жактайт.

Ушунун жыртак көзү Кыргоол чалган,
Токолдукка ыйлатып тартып алган.
Карай албай күн көзүн уялгандан,
Бекинип кызыл болуп кыргоол калган.

Кыскасы Кыргоол келди жоолук салып,
Отурат топ камышта тилден калып.
Себеби: тергөө керек кайын журтун,
Бузулбас ата-салтын моюнга алып.

Тергөөдөн башын тартпайт келген байкуш,
Уят да улуулардын атын айтыш,
Эки чайнап бир жутат кирген буура,
Мүмкүн эмес ал кезде кайра кайтыш.
Окуучум окуп өзү берер кеңеш,
Менимче деги тергөө мүмкүн эмес.

Итибай, Бука, Теке жакындары,
Эшекбай, Кочкор, Жыртак жана Сары.
Карышкыр, Камыш, Кебек, Туткуч-муткуч,
Кыргоолдун кайын агасы мунун баары.

Мүмкүн эмес алардын атын санап,
Сүйлөй албайт Кыргоол ойлоп карап.
Чыдабай көпкө олтуруп чий түбүндө,
Бир күнү типтик учуп кетип калат.
Күлгө оонап, тикен аймап картаң Буура,
Дагы эле үмүт кылат көктөн самап.

ЖИНДИНИН СӨЗҮ

Ал мени көчөдөн кармап алды,
(Сөөмөйдөн алган, амал барбы).
–И,–деди ал,–суроом бар,
Эмне кылып жүрөт жазуучулар?
Ха-ха-хи-хи...
Ой силердин адабиятыңар,
Маданиятыңар,
Мени жазбайсыңарбы болсо уятыңар.
Эл өтүп жатат, ал бакылдайт,
Тээ алыска угулат, шакылдайт.
Кээ бирөө бул эки жиндини көрөлү дейби,
Атайы жакындайт.

Башкалардын баары алдыда,
Мен болгон Алматыда.
Жамбылда...
Кош эмне дейсиз буга?
Суроо бербесем жиберер эмес,
Адеп берип жатат, акыл-кеңеш.
–Деги, окуйсузбу жазуучулардын жазганын?
Деп, баштадым.
–Окубай эле билем!
Сөз бүттү.
Дагы суроо күттү.
–Окубай кантип билесиң?
–Сен мени ким, –деп жүрөсүң?
Сөз дагы бүттү.
Дагы суроо күттү.
Калпагымды колума алдым,
Калдаңдап жолго салдым.
Өлсөм да унутпаймын
Анын тонун ыргытып жиберип кууганын.
Мына ушундай окубай билгендер да бар,
Кимге айтасың, өзүңдүн тууганың ал.

Сопсоо өзү,
Бирок, жиндинин сөзү.
Ошондон бери менде бир суроо жүрөт,
Билбей туруп бул киши кантип билет?
Дагы күлөт...

I

Коен менен кундуз
Бир четокту көк коён колуна алып,
Жугуп алды токойго барып.
Мурун өз көлөкөсүнөн корккон неме,
Кыдыра баштады кайраттанып.

Кундуздун терезесин какты,
Аябай тарсылдатты.

Кундуз чоочуп,
–Бул ким?–деп, эшик ачты.
–Саламатсызбы карындаш,
Ха-ха сиз да жаш,
Мына биз да жаш,
Ошондой,
Ошондой карындаш.

–Катыгүн кандайсыз, барыңыз, маскара.
–Мен жаш бала,
Ашыкмын сага!
Мына жаңылык, кетиңиз, эшикти жабам!
Эшикти жабам!
Ал мен кайда барам?

Эшик жабылып калды,
Коён кайра жолго салды.
Кулагы шалпаңдады,
Кечке талпаңдады. Анан дагы кылт этти,
Кыйшык көзү кулагына жетти.
«Сиз мени сүйөсүз» деп
Итти кармап алып өптү.
Мурунку күнү аны ичет деп, иштен алган,
Ичсем «өлөйүн», «бөжөгүм бар» деп, араң калган.
Эми коёнго ишенүүгө болобу?
Бөжөгү бар экени ырас, ичпейм дегени жалган.

II

Коён көрүнбөй калды далай убак,
Ал таптакыр эстен чыгат.
Баягы тирүү экен байкуш–
Деген сөздөрдү тааныштары угат.

Коён араң эле колун сунат,
Өзү «–койдум»,–дейт,
Бирок, көзүндө четок турат.

III

Баягы Кундуз Коёндун кыйкырганын укту,
Суйкайып эшикке чыкты.
Карайт, эчтеме көрүнбөйт,
«Ой айланайын, келин!» дейт
Караса четок,
Четоктун өзү.
Бөтөлкөдө турат,
Баягы коёндун көзү.
Көзүнө жазылган экен,
Мына, мындай сөзү:
Атым арак,
Алыс бол атыма карап.
Бөтөлкө бир аз турду,
Анан сынды.
Коёндун жаны тынды,
Кырк бөлөк бөтөлкө кайра бирикти да–
40 жазылып кайра жылды.
Ой укмуш ай, – деп, балдарына көрсөтүп,
Кундуз улутунду.

Коён да коёюн эле деген,
Коён коёюн да деген менен.

СЕКРЕТАРЬ МЫШЫК

Тамсил
Мышык ишсиз калды,
Жумшак жөтөлүп, Аюуга барды,

«Апчыба,
Чапчыба» –
Деп, өзүнө секретарь кылып алды.
Аны ишке албайт эле,
Мыкең, анын аялынын туугандары.
Чыкчыйып столго жабышып,
Отурат Мыкен карышып.

Справка сурап Зуура деген тоок келди,
Кичи пейилдик менен жазып берди.
Зуура, Мышыктын жазганын,
Окуп көрдү:
«Вэрелде ушу зврафке Сурага»
Тоок мындай деди ага:
«Жазбайсыңбы туура,
Менин атым Сура эмес, Зуура.
«Вэрелде» эмес, «берилди»..
Тоок как-как этип күлдү.
Төркү үйдө отуруп кыраакы Аюу,
Кайнисинин эмне болгонун билди.
Күрсүйүп чыга келип,
Жемеге кирди.
«Бар, карындаш, бул жер мекеме,
Түшүндүңбү мекеме!»
Оозунан оройлукту бүркүп,
Тоокту чыгарды кагып-силкип.
Эшикти жаап акырын келип,
Кайнисине үйрөттү минтип:
«Жок десе да болот, сенин сабатың аз,
Мен бир справка берейин баарын ошондой жаз!»
Албетте ал акыл,
Ага Мыкең макул.
Аңгыча эшикти ачты Эчки,
Сүйлөй кирди кепти...

– «Сен секретарь болгону,
Айылдын иши оңбоду.
Жаза албасаң, билгенге бергин,
Бекер акчасын жебей элдин».
Мышыктын көзү чанагынан чыгып,
«Аяш, аяш!»—деди, калтырап туруп.
Анан эмне болгонун өзү да билбейт,
Таноосун апчып алыптыр тырмагын сунуп,
Аюу, Эчкини да айдады,
Ички үйдөн атылып чыгып.
Башка жерде ызы-чуусуз эле иштейт,
Бул айылда күнүгө ушундай кылык.

* * *

Ушул өңдүү мышыктарды колдоо,
Анык эскинин жолун жолдоо.

ЧОҢ АТАМ

I

– Тур, тур! – деди апакем мага шашып,
– Эмне? – дедим, көз ачып турбай жатып.
– Карачы, келди балам, келди,–деди,
Эркелете кучактап жулкулдатып.
Карасам гүл-гүл жанып күлүмсүрөп,
Жаз турат терезеде саламдашып.
Колунда сайрап турат кара чыйырчык,
Былтыркыдан өзү жаш, көңүлү ачык.

Сүйүнүп мен эшикке чуркап чыктым,
Кең талаадан торгойдун үнүн уктум:
Ачылгандай кең дүйнө дарбазасы,
Касиети жер менен жазгы жыттын.

II

– Тур-тур! – деди апакем дагы шашып,
– Эмне? – дедим, көз ачып турбай жатып.
– Карачы, келди балам, келди,–деди,
Эркелете кучактап жулкулдатып.
Карасам мурутуна музу тоңуп,
Кыш турат терезеде саламдашып.
Колунда каркылдаган каргасы бар,
–Бери чык!–дейт, кыйчылдап кырч-курч басып.

Туруптур эшикке чыксам баягы чал,
Чүчкүрүк, түк түгөнбөс жөтөлү бар.
Төгөрөктүн төрт бурчун туман басып,
Дөбө-дөбө ой, тоого төгүлгөн кар.

Бшкырыгы таш жарат суук чалдын,
Дем алганы сапырык учкан кардын.
Үч ай жатат жүдөтүп жылга келип,
Чал болсо да чакчаңдап чатагы арбын.
Сакалы окшосо да дал ушуга,
Мүнөзү жаздай жумшак чоң атамдын

БАЛАПАН

Торгой, курт-кумурска менен балапанын бакты,
Балапан жетилгиче багылып жатты.
Тили сайроого келип кошо таңшып,
Куйругу жетилди, канатын какты.
Эне өз милдетин аткарып баласына,
Мындай деди, көрсөтүп эки жакты:

«Дүйнөгө жаралып сен да келдиң,
Жетилсин деп далбастап багып келдим.

Жазмыштын майтарылбас закону экен,
Күнүңдү балам эми өзүң көргүн.

Жер жайык, асман бийик, суусу тунук,
Күн күлөт, кээде бороон, кээде булут.
Жатканга жайкалган жер эмчек бербейт,
Жем изде, кеч кайт үйгө, эрте чыгып.

Эсиңен түк чыкпасын ушул сезим,
Дардандап мактай көрбө өзүңдү өзүң.
Бул дүйнө сага калды: балапаным,
Мен болсом, сайрай-сайрай кетер кезим».

Балапан энесин бир карап алды,
Чыйт деп, уясына барды.
«Бербесең, өлөм,
Берсең, көрөм.
Өзүң таптың,
Өзүң баккын.
Тууган өзүң,
Бүттү сөзүм.»
Оозун улам ачты,
Чегиртке (а-а) жейм деп жатты.
Торгойду томсортуп
Кайгы басты.

* * *

Тоонун гүлү толгон жашты карасам,
Заман ээси –залкар жашты жаратам.
Мен жалганчы болсом боло калайын,
(«Араңарда жокпу ушундай балапан?»)

АБЫШКА

Отурат аксакал чал түтүн соруп,
Кетпесин деп бетине чымын конуп.
Көзү менен узатып өткөндөрдү,
Карала ит жанында жолдош болуп.

Алдынан келин-кесек өтпөйт чалдын,
Көк ташы бар түбүндө бийик талдын.
Ак көйнөкчөн, ак топу чал отурат,
Көк терезе тушунда жаңы тамдын.
Ак кирпичи үксүйүп, башы куудай,
Белгиси бар бетинде көп замандын.

Колунда басса, турса өрүк таяк,
Таягын таянат да басат аяп.
Кубанып, салам айтсаң үнүңдү угуп,
Оозу-башы кыбырап колун жаят.

Кээ бир күнү абышка көңүлү тетик,
Жакшы көрөт, мектепке барат жетип.
Кээ бир күнү калчылдап араң басат,
Келинине солкулдап жетелетип.
«Сен кимсиң?» – дейт аябай тиктеп туруп,
Өз баласын тааныбай алжып кетип.
Атын айтып баласы күлүп калса,
Кошо күлөт абышка бүлк-бүлк этип.

ЖАТЫП ИЧЕР

Жатып ичердин сүйгөнү май,
Кызыл кайнаган чай.
Кападан алыс,

Көңүлү жай.
Бирок, эч жерге батпайт,
Элге жакпайт.

Энесинин мойнунан түшпөс конок,
Аппетити өтө жакшы болот.
Алыста көрүнгөн колок,
Ой оңбогон олок.
Же, оңолсоңчу!
Же, жоголсоңчу!

БӨЛҮНГӨНДҮ БӨРҮ ЖЕЙТ

Тамсил

Кара текени быйыл балакет басты,
Бардык мал жаман, өзү эле жакшы.
Тилин салаңдатып бакылдайт эле, бакылдайт,
Мындайча айтканда бакшы.
Сүзүп отуруп сүрмөк болду
Башына мүйүз болгон бакты.

Төөлөр ага обу жок тартак,
Койлордун мурду жалпак.
Жылкы болсо жүнү жарабайт,
Эшектер болсо кулагы шалпак.

Уй болсо пайдасыз, сайгак,
Ит болсо карышкырга айгак.
«Эчкилер бөлүнгүлө малдан,
Үмүтүңөр болсо жаныңардан.
Мага ээрчип ээн жерде жүргүлө,
Ажырагыңар келбесе сапат, саныңардан», –

Деди, кызыл көз кара теке сакалын силкип,
Көптү көргөн сур эчки сүйлөдү минтип:
«Жайылып жүрсөк дүңгүрөп,
Үгүттөйсүң үлдүрөп.
Ээрчибейли эчкилер,
Эси кеткен бүлдүрөт.
Бул акылдан таза кеткен го,
Түбүнө түнттүк жеткен го.
Ала-Тоонун арбын гүл,
Мунун аябай ичин тепкен го*».

Жайылып, тулаң чөптөн тандап үзүп,
Жарашып, төрт түлүк мал суудан ичип.
Таарынып эчки, койго калжаң Теке,
Каңгырып өзү жеке кетти житип.

Ойлобой тереңирээк алдын, артын,
Кекетип, кержелеңдеп бузган наркын.
Эртеси төрт шыйрагы, мүйүзү калган,
Текенин койчу барып тапкан тарпын.

Тамсилдин ойлой келсең, түбү терең,
(Билесиң, акылың бар, сага ишенем).
Кыскартып эл макалын пайдалансак,
«Бөлүнгөндү бөрү жейт, балдар» – деген.

...ЭЖЕН

Эл оозунан

Бир киши адашкан экен кышында,
Кырчылдаган кыран чилде тушунда.
Үстүндө эски жыртык сары тон,
Жыртык чокой бутунда.

Ал эмне кыларын билбей калган,
Темселеп жүрүп тоонун чокусунга барган.
Асканын башында ким болсун мындайда,
Бирок, үн угулат ырдаган.
Тыңшаса чертмек чертип жаткандай,
Алиги ошол жакка басты жасканбай.
Өзү чоочуп, алда эмне деп да ойлонот,
Бирок, токтой албайт, бир күч тарткандай.

Түү деген түкүрүк жерге түшпөй катып,
Кара суук кайсап, асман чайттай ачык.
Караса Ала-Тоонун так чокусунда,
Кырк киши отурат, –дейт, бакылдашып.
Бардыгы көйнөкчөн, жылаңбаш экен,
Алиги кыргыз салам айтат жакындашып.

Алигилер аны укпайт да, көрбөйт,
Кара суук болгон сайын тердейт.
Баягы киши таң калат,
«Булар киши эмес го, болбосо эмне өлбөйт»

Баягылардын жаны ого бетер суук,
Мурундарынан шамал чыгат улуп.
Ортодогу муз сакал өтө суук башы
Ырдады мындай кылып:

–Кыркыбыз тең чилдебиз,
Кырк күнү чогуу биргебиз.
Ала-Тоону аралап,
Жылына милдет бир келиш.

Деп, ырдады бири,
Аңгыча көрдү тиги,
Эң сүрдүү түрү,
Ышкырык үнү:

–А, мына, өлтүрүп кетем тоңдуруп,
Кайра тийген жок ырайым кылып.
Алиги байкуш угуп жата берди,
Өлдүм деп көзүм жумуп.
–Баягы курган жылкычы тура,
Бай оңбойтко, кийим да бербептир ушуга.
Тоо, суу, жерде булардын акысы көп,
Жел тийгизбей калканч болгула тушуна.

Таң агара чилделер тоодон кеткен экен,
Жаркырап жаз жеткен экен.
Тоонун касиетинен айланып,
Жылкычы тоону өпкөн экен.
Э, балдар,
Андан бери көп заман өткөн экен.

АЛЫС ЖҮР

Жайында жардан издеп балапанды,
Ээрчишип эки бала бирге барды.
Көтөрүп бирин-бири жетмек үчүн,
Ийинге үстүнкүсү колун салды.
Чыр этип бир бакырып жиберди да,
Талп этип жерге кулап жатып калды.
Бейбаштык, тентектиктин акыры ушул,
Ал бала көп узабай берген жанды.

Чурулдап чоңдор келип жарды казат,
Шоктуктун шор имерип берери азап.
Караса ал ийиндин дал түбүндө,
Билектей кара чаар жылан жатат.
Ышкырып айбат кылып имерилип,
Эки ача кара тилин жалмаңдатат.

Эси бар андай жерден алыс качат,
Эси жок бери десең, нары басат.
Укканмын биздин үйгө конгон чалдан,
Унутулбай оюмда ушул калган.
Бир айтарым балдарга айылдагы,
Алыс жүр бейбаш болбой суудан, жардан.

НАН

Эмики балдар жакшы билбейт нанды,
Азыр нандан көп нерсе барбы.
Мен такыр унутпайм,
«Апа, нан!»—деп, ыйлаганды,
Нан мени кыйнаганды.

Азыркы балдарда өзүнчө бөлмө,
Жайкысын Чолпон-Ата, Ысык-Көлгө.
Түрдүү кийимдери, оюнчуктары,
Кийим кийгенге, кино көргөнгө.
Таң да калышпайт,
Самолёттор көкөлөгөндө.
Бир сары тон болгон менде,
Ал араң түшкөн театрга киргенде.
Азыр кызык күлгөнгө,
Анда ый болуучу билгенге.

Ак нан, кара нан, ар түрдүү шоколад,
Ким болсо азыр каалаганын алат.
Татынакай балдар көчөдө көрүнгөндө,
«Апа нан!»—дегенимди ойго салат.

Бирок, качан болсо да бала-бала,
Дүнүйөң бир тыйын ага.

Чүкө ойноо, чикилик чабуу,
Стадиондон кызык болуучу мага.

ТҮЛКҮ МЕНЕН ТЕКЕ

Жомок

Таң эртеңки шүүдүрүм,
Жалтыратты талаа түрүн.
Жолго чыкты кылактап,
Карды ачып кызыл түлкүнүн.

Жан-жагын карап жыт алат,
Ачкалык ичин тыталап.
Ийин карайт дөбөдөн,
Чычканды байкап шыкаалап.

Таалайы куурап таш катып,
Тамак таппай баш катып.
Келе жатып караса,
Мына ажайып тамаша!
Терең кудук...
Ой кудай ай...
Түбүндө жатат апаппак май.
Түкөң секирип түштү ойлоп турбай.

Түшөрүн түштү,
Ташты сүздү.
Май дегени аппак таш,
Томпоюп чыкты баш.
Кудуктан чыгуу да кыйын,
Ал жок, карын ач.
Кудук өтө терең,
Жымжырт, сыз, керең.

Күндүз жылдыз көрүнөт,
Түлкүнүн жашы төгүлөт.
Санаасы-санга бөлүнөт,
Сабыры кетип сөгүнөт.
Кыңылдап ырдап коёт,
Бышаңдап ыйлап коёт.
Өзүнө-өзү казды көрүн,
Көзүнө элестей баштады өлүм.
Анан дапдаана көрдү,
Ой-тоодо ойноп жүргөнүн.

– Кекиликтин жумурткасы,
Семиз тооктун башы.
Эх, арман ай,
Балпакай ак чычканычы.
Шилекейин жутуп тамшанат,
Үрө баштайт өйдө карап.

Кудуктан чыкса эле ага майрам,
Сулуу жаз дасторконун жайган.
Бирок, амал канча, айла канча,
Буга чыгуу кайдан?

Тагдыр өзү жазалады,
Эч ким кудукка түрткөн жок аны.
Мына ушундайынан Түлкү дейт го,
Айласыз жерде амалы.
Түлкү бир акмак келер бекен деп,
Өтө самады...

Мына,
Аңгыча Теке келип кудукту карады.
Кудуктун чуңкурлугун Теке байкады,
Караңгылыгына сакалын чайкады,
Анан мүйүзүн калжайтып,

Турду муну айтып:
– Сурай алар бекенбиз,
Мында... кандайча сиз?
Анда Түлкү көзүн жылтылдатып,
(Теке кетпегей эле деп шашып.)
Дирилдегенин байкатпай,
Жооп кайтарды дейт, оозун ачып:
– Э, акылман Теке,
Сакал бар сенде жеке.
Атына толгон аңчы камчы басып,
Тайганы кирип келип жакындашып.
Жан соога билесиң го, Текебайым,
Секирип мында түштүм иттей шашып.
Өкүнбөймүн өзүм,
Мына майды көрөбү көзүң.
Мына,
Күмүш булак.
Жөн эле:
– Ич, – деп ырдап турат.
Текең, сен карап турба,
Талааны билем го тартыш сууга.
Кайра чыгып оттосоң деле болот,
Тунук сууга жырга.
Суу деген соң Теке да кулап түштү,
Карс дегизе а да ташты сүздү.

А да алайып турду,
Түлкү менен катарга.
Өзүн-өзү урду,
– Уят сакалга!
Түлкү бал тилин салды:
– Өзү өлүүдөн акмак барбы.
Сизди өлүмгө кыйбайм,
Сыйлайм сакалыңарды.

Сизге макул,
Мына акыл.
Сенин мүйүзүнө чыгайын,
Мүйүздүн көрүү керек убайын.
Мүйүзүнү тээп чыгайын да,
Сага аракет кылайын,
Анан келем,
Келбей койбойм,
Сени ойлойм.
Баарын чакырам,
Аракет кылам...
Мүйүзүңдү, мүйүзүңдү Текең,
Мен
Оп, деп секирип кетем.

Теке аркагай мүйүзүнө чыгарды,
Түлкү бир секирип кутулду да калды.
Өзү кутулуп алып күлүмсүрөп,
Ошондо Түлкүнүн кудукка кыйкырганы:
–Жата бер, өмүрү чыкпа,
Эй акмак,
Сакалың узун, акылың кыска!

* * *

Түлкү болсо жолдошуң,
Билип кой иштин онбосуң.

БҮГҮН

Сен Бүгүн токтобостон кеттиң шашып,
Сен кууп жеткизбеген–мезгил качып.
Сан миң жыл куусаң дагы чендетпеген,
Калыптыр айлар, жылдар азыр шашып.

Сен Бүгүн өзүм минген чоюн тулпар,
– Кылымды кылымдарга жакындатып.
Мен сага кубанамын, таңгаламын,
Эшигин эртеңкинин Бүгүн ачып.
Өзүмдү миң жашаган алптай сезем,
Мен Бүгүн сени менен бара жатып.
Эми эле күн батты эле күүгүм кирип,
Эшикти Эртең какты тыкылдатып.

1959

КУТТУКТАЙТ КУБАНЫЧТАН КАБАРЧЫЛАР

Эргидиң «Эркин-Тоо» деп, канат кагып,
Көзүңө өчпөс каухар шамын жагып.
Миң жылдар күткөн элек Ала-Тоодо,
Жаркырап чыга келдиң болуп жарык.
Он миң жолу аттадың андан бери,
Жеңиштин, кубанычтын күүсүн чалып.
Сени карайт өз бетин, өзү көрөт,
Калың журт кабагы ачык гүл-гүл жанып,
Кыргыздын сайрап турган кызыл тили,
Кыргыздын шаңкылдаган бийик үнү.
Куттуктайт кубанычтан кабарчылар
Чырпыгың чынар болуп жеткен күнү.

1958

БОЛДУ ЗАМАН

Жол тарттым Москвадан учуп чыгып,
Жай айы, эртең менен, асман тунук.
Бир кезде жер көрүнбөйт карай салсам,
Төшөлгөн кебез болуп ашпак булут.

Өзүбүз тердеп-тепчип желпинебиз,
Эшиктин градусу кырк беш суук.

Канатын ак балыктай жаркылдатып,
Айлык жолду аш бышым мезгил басып.
Ошондо да карайбыз жакынбы деп,
– Терезенин пардасын улам ачып.
Алымсынбайт адамзат алдын карайт,
Асманда октой учуп бара жатып.

Балким сизде бар чыгар мендеги адат,
Бир аз жүрсөм каламын тоону самап.
Барган жерим канчалык кызык болсун,
Көзүмөн тоолор кетпейт кол булгалап.
Суудан да, асмандан да адам жадайт,
Жердей кызык кайда экен атаганат!..

Жана эле чыктык эле Европадан,
Таң бозоргон чыгыштан араң-араң.
Шашкеде көк чай ичтим даам буюруп,
Ташкенде, чайханада Азиядан.

Жомокто куштай учкан перини айтып,
Бала кезде таңгалткан ата-бабам.
Учууга мына бизге кезек келип,
Куштар бизге таңгалган болду заман.

1959

ӨЗ КОЛУМДА ТУРУПТУР

Көп карадым көз талыды асманга,
Оюм учуп оодарылып жатканда.
Жолукпады, таба албадым бактыны,
Жер кыдырып нечен жылы бассам да.

Ортосунда ээн жаткан талаанын,
Эрбең-сербең эптеп кетип барамын.
Жыгыларда үмүт үзүп бактыдан,
Кычышты эле өз колумду карадым.

Башта билбей мени мээнет уруптур,
Дөдөйчүлүк көп убара кылыптур.
Өмүрдөгү өз жыргалым тептегиз,
Дал өзүмдө, өз колумда туруптур.

1959

КАЙНАР БУЛАК

Кайнар булак аскадан агат жылып,
Мөлт-мөлт этип баладай көзү тунук.
Көрүнбөгөн көк тулпар алдындагы
Такасы ташка тийип дабыш чыгып.

Токтобо кайнар булак дайрага бар,
Деңизге жол тарткыла токтолбой шар.
Мен дагы Ала-Тоодо өзүм жеке,
Өзүңдөй шаркырадым нечен жылдар.

Суктанбайт азыр сага, билбейт тегиз,
Келечегиң кеңири гүлдүү жемиш.
Өз атын сага коёт ага бергин,
Акыры—
Алкыш менен Улуу деңиз.

1957

БУЛУТ

Сураксыз чек арадан өткөн булут,
Тоготпой ай ааламга көчкөн булут.

Күбүнүп жср бетине кезек-кезек,
Асмандан кара жамгыр төккөн булут.
Бир кезде «кебез» десе ишенчү элем,
Таңданып ал кезекте карап туруп.
Сен деле жөө тумандын өзү экенсиң,
Үстүңөн анык көрдүм көккө чыгып.

Көчөсүң шамал айдап алда кайда,
Келесиң өркөчтөнүп тоого кайра.
Көктө жүрсөң булутсуң, жерде туман,
Бизди көрүп ыйласаң, жашың пайда.
Сагынтасың биздерди булут досум,
Сен жоксуң, турмуш жок дейт сулуу ай да.

Караймын сен көчкөндө кыялданып,
Чагылганың чартылдап болуп жарык.
Жер жарылып көк чыгып ошол замат,
Куш сүйүнөт чыйт-чыйттап канат кагып.
Булуттан чыккан күндөн көз уялып,
Күн тике карай албай өзү уялып.

Көчө бер тынымы жок сен бир кербен,
Кетпейсиң имерилип биздин жерден.
Жерге түштүң бир жолу ай талаада,
Ошондо мен адашып анык көргөм.

Эчтеме эмес адашпас адам барбы,
Суу апкел биздин жерге деңиздерден!
Пейлиң кең, чек ара жок бир өзүңө,
Сен булут ай ааламды тегиз көргөн.

ОРТО ТОКОЙ

Ушул жерге бир кезде түнөп жаткам,
Көйнөкчөн тоонун жели калтыраткан.
Ат жүрбөй, арба сынып айла канча,
Жалынтып жайдын түнү араң аткан.
Анда мындай болот деп ким ойлоптур,
Шаркырап оң жагымдан өзөн аккан.
Мелтилдеп дал ошол жер быйыл деңиз,
Зыпылдап Фрунзеден келе жатсам.

Жээгиңе өзүм жеке басып бардым,
Атайы муздак сууга колду салдым.
Бир кезек ойго келип ошондогу,
Тыңшадым өрдөк, каздын каркылдагын.
Толкунуң окшош экен Ысык-Көлгө,
Көбүктөн Орто-Токой шарпылдагын.
Ырдаарсың тоо жаңыртып бир кезекте,
Сагынып азыркынын адамдарын.

1960

БОРООНДО

Кар, бороон каптап жерди сапырылып,
Күчөдү аңды көмүп, талды жыгып.
Күрүлдөп, ай-асманды ээлеп алган,
Тирүү жанды койбостой ызырынып.
Үйүнө жата албады секретарь,
Тоо жакка көз жиберди эшке чыгып.
Тоо түгүл коңшусунун үйүн көрбөйт,
Муздак кар борошолоп бетине уруп.

Жөнөдү машинеси анын жылып,
Үйүндө кала берди жылуучулук.

Машиненин тышында бороон боздойт,
 Брезентти тарткылап улуп-жулуп.
 Жол бербей каш карайып, кар көбөйүп,
 Ээн тоодо ماشийне калды туруп.

Мал кайда, малчы кайда, жолу кайда,
 (Көп жолугат тоо эли ушундайга).
 Секретарь райком жөө издеди,
 Кар жиреп, токтоп, басып, таппай айла.
 Кайрылып келүү эми оңой эмес,
 ماشийне кала берген наркы сайда.

Бир кезде кар токтоду, бороон бастап,
 Ойдо аппак, тоолор да аппак, өзү да аппак.
 Акактап алка-шалка тер куюлуп,
 Чылымга жылт эткизип чакты чакмак.
 Кар алдында калган го бүткүл дүйнө,
 Караңгы, ээн тоодо кимди тапмак?

Кыйкырса алда кайдан доош келет,
 Жаңырык жаңырыкка доош берет.
 Эңкейип белес ашып түшө берип—
 Аскада ыктап турган койду көрөт.
 Койчу жок, койлорду издеп кетсе керек,
 Сүйүнүп ит жыгылат бутка эркелеп.

1960

ӨЧПӨС ЧЫРАК

Бак-дарак жалбыраксыз өзү калып,
 Жылаңбаш кышты тосуп шымаланып.
 Эшикте кемегенин күлү муздап,
 Эл отту эртели-кеч үйгө жагып,

Кайдандыр көрүнбөгөн суук дайра,
Келатат илеби уруп биз жакка агып.

Сурданып шашат күндөр, оң жок айда,
Дос эле өңү жылуу өткөн жайда.
Суук мезгил келгенде титиретип,
Терс карап калмайың бар ушундайда.
Күпүлдөп өлөң айтып жаткан өзөн,
Шылдырайт муз жамынып терең сайда.

Досунун жоругуна көнгөн чыдап,
Түк ишенбей жыл келип, жылда сынап.
Чилденин ышкырыгын тыңшап уйлар,
Сарайда «ым-м* муну деп, кепшеп угат.
Уйлардын маңдайында жаркыраган,
Илгери биз көрбөгөн өчпөс чырак.

1959

МЕН БАРГАМ АЛА-ТООДОН

Батар күндүн кызылы алоолонуп,
Бетиме көк деңиздин жели согуп.
Бириндеп анда-мында чыккан жылдыз,
Жымыңдайт уялыңкы кыздай болуп.

Мен, мында Ала-Тоодон келгем алыс,
Тээтиги турган жылдыз мага тааныш.
«Ата-бабаң бул жерди уккан да эмес,
Сен келипсиң!» – дегендей жымың кагыш.

Ысык-Көлдөй сезилет деңиз мага,
Андай болсо айланта тоосу кана?!
Суунун үстү карайып тоо өңдөнүп,
Дүпүйүп бийик тартты бара-бара.

Өз үйүмдү эстедим шамы жарык,
Эркелеттим баламды колума алып.
Ойлонуп көпкө турдум өзүм жеке,
Өмүрүмө кубанып, кыялданып.

Көп узабай күндүн да кызылы өчтү,
Айдын бетин далдаалай булут көчтү.
Ыраактан маяк оту жалт-жулт этип,
Деңизде адашпастай жол көрсөттү.

Дубулты, 1959

ЖЫЛКЫЧЫНЫКЫНДА

Көрсөтө албай өзүңдү жазып анык,
Көп ырдадым көгөрүп үнгө салып.
Жаман көрбө үйүңө бир түнөйүн,
Араң чыктым бул кырга өлүп-талып.

Сөз айтпа, ударниксиң билем тегиз,
Жериң от, өзүм көрдүм малың семиз.
Кымызың көл, эркимче бир жутайын,
Желеңде кашка кулун сексен сегиз.

Башыма жастык койсоң мага болду,
Таштачы аягыма сары тонду.
Түндүктүн жабуусун сен көтөрүп кой,
Жайкы жамгыр казанга шорголоду.

Тоо баштарын каптаган булут калкып,
Күн күлүңдөөр эми эле көзүн аарчып.
Кең дүйнөнүн кербени турагы жок,
Шамал айдап жөнөшөр самсаалашып.

Сагынган сары аба, салкын аба,
Дал ушул жыт дүйнөдө сенде гана.
Унутуп сакал-чачты, өткөн жашты,
Тайрайып мен жатамын болуп бала.

Көзүмдү бирде жумуп, бирде ачып,
Жатамын жанга жайлуу, салмак басып.
Тушумда мен жөнүндө алда не деп,
Ак жаан, көк жалбырак шыбырашып.

Билбеймин качан уктап, канча жаттым,
Көлүндө көпкө сүздүм ыракаттын.
Жылкынын кишенеген үнүн угуп,
Жылмайып жаш баладай көзүмдү ачтым.

1959

БАЛТИКА БОЮНДА

Деңизге колун салып шамал кирип,
Деңиздин түбүн козгоп, үстүн түрүп.
Өмүрүмдү ойлонот түпсүз деңиз,
Толкунун толкун кууп, толкун сүрүп.
Күркүрөп суу тоо болуп өркөчтөнүп,
Жетпейт мага жулунуп катуу келип.
Уялгандай көздөрүн сууга катат,
Балыктары деңиздин мени көрүп.

Чачымды деңиз жели бириндетип,
Толкунга колун салат менден өтүп.
Ааламдын эки дөөсү шамал, деңиз,
Бири-бирин жыга албас алы жетип.

1959

ТОКТОТО АЛБАС

Алдады, далай кытмыр жалган мактап,
Көчөгө жеке койду кылып акмак.
Кыйын-кыйын күндөрдө өлбөсүн деп,
Зор турмуш жүргөн экен мени сактап.

– Ач көзүңдү аңкоолук сага жакпайт,
Деди да жолго салды, эми таптап.

Оңбогон ичи тардык, ичи тардык,
Эскиден, эзелкиден калган калдык.
Өз ишин сата турган төөдөй мактап,
Бирөөнү эртели-кеч жүргөн аңдып.
Көгөрүп өлбөс чындык көшөгөсү,
Көчөдө ушакчылар калды каңгып.

Болбос дейм кылган ишим куру далбас,
Заманам канат берди учса талбас.
Мынакей чоң даңгыр жол алдымдагы,
Тизгиндеп эч ким мени токтото албас.
Кетсе кетер дагы эле өзүбүздөн,
Заманды жаман дешке оозум барбас.

1959

КОЙЧУНУН ИТИ

1

Боз түшүп боздоп ыйлап, болуп суук,
Калтырап терек катып, бутак сынып.
Корунуп, күндөгүдөй созолонбой,
Морлордон ыкшоо түтүн араң чыгып.
Жон-жондон желип-жортуп кашкыр улуп,
Үнкүрдө аюу жатат бутту сунуп.

2

Чаңгыл асман, ай бийик, үрөң-бараң,
Көрсөң да, көрбөсөң да суук жаман.
Короонун чекесинде канчык жатат,
Тууй албай толгоо тартып калтыраган.
Ал канчык жалгыз эркек күчүк тууду,
Кыңылдап үнү чыгат араң-араң.

3

Жылытат тили менен тынбай жалап,
Селт этип, аманбы деп койду карап

Энелик кандайдыр бир сезим менен,
Күчүгүн үй алдына тиштеп барат.
«Ач эшикти, бала өлөт!» деген өңдүү,
Буту менен тарткылап эшик кагат.

4

Кожоюну карады эшик ачып,
Көк канчыгы иймене кирди басып.
Эки көзү койчуда ыйламсырап,
Улагага күчүгүн коюп жатып...

5

Ал ишке койчу баатыр калбайт айран,
Ит дегени болбосо асыл айбан.
«Мен кантип сени бүгүн сыйлабайын,
Жолдошумсуң, коюмду кошо жайган».

6

Аялы тура сала жакты жарык,
Бир нан салды алдына майдан жагып.
Кандайдыр ырайымдуу сөздөр менен,
Эркелетти күчүктү ортого алып.

7

Тууган канчык түшүнөт, баарын угат,
Куйругун кыймылдатып таазим кылат.
Калтыраган көк иттин көз нурунда,
Түк өчпөс ыраазылык нуру турат.
Тонун кийип, мылтыгын колуна алып,
Короого койчу баатыр өзү чыгат.

1958

ДЕГИ МЫНДАЙ БОЛГОН ЭМЕС

Талаадан тоого барды куштар качып,
Чыйырчык, эчкимаарак топтоп шашып.
Карт чабан ойго кетти аны көрүп,
Жакага коюн айдап бара жатып.

Куштарды куба келди баягы чал,
Суук туяк тулпарын зырылдатып.
Бозортуп Маймак жакты бир мунарык,
Сурданып чаңгыл булут калган басып.

Куш билет, деп ойлоду кары чабан,
–Чамасы күндөн түрү анда жаман.
Созулуп кыштын мойну жазга жетип,
Арык мал алы кетип калтылдаган.
Келгин куш айран калып табигатка,
Сууктан тоо койнуна жетишти араң.
Тоо ичи кышта жылуу, жайда салкын,
Кетпейин кабар келбей башкармадан.

–Деди да, ал түшүрдү көчкөн жүгүн,
Койлор да байкагандай күндүн түрүн.
Март айы деги мындай болгон эмес,
Акетай кечегиден суук бүгүн.

Бул суук Тянь-Шанда, Ысык-Көлдө,
Казак коюн кыштаткан камыш чөлдө.
Тоң тиштеп жердин алдын калса керек,
Ойгонбой маймакаюу жатат чээнде.
Кар чапчып чөп издеген кайран жылкы,
Калчылдайт итирейип суук желге.

Ажибек от боюнда ойлойт оюн,
Таш короого камады жайган коюн.
Чатырап коломтодо арча жанат,
Отурат кичине кыз отту карап.
Сөгүнөт тышта бороон алы жетпей,
Желпилдетип кийизди, үйдү сабап.

1960

АЙЫЛЫМА БАРГАНДА

Адамды ар бир түркүн ойго салып,
Ааламдын кызыл күнү батты барып.
Көрүнүп бир жылт этип кайра кетти,
Уялып, жалгыз жылдыз чыга калып.
Кара суудан башталды калың концерт,
Бакалар күүгө салып, үнгө салып.
Кейпи жаман болсо да бул баканын,
Үндөрү уккулуктуу ушунчалык.
Күү тыңшап, өзүм жеке суу боюнда,
Отурам жаш баладай кыялданып.
Өзүмдү-өзүм тилдейм, баканы аяйм,
Бала кезде көп кыргам кармап алып.

Ай чыкты тептегерек алтын табак,
Кыбырайт камыш башы айга карап.
Кайдандыр бир аялдын кыйкырганы,
Мени издеген апамды ойго салат.

Ай турат баягыдай ойлуу, сулуу,
Бакалар баягыдай «вака-калап!»

1960

КҮКҮК

(Берметтин ыры, пьесадан)

Сагынып сени мен күтүп,
Санаалуу далай түн бүтүп.
Саргайып ойлуу таң атып,
Сайраган бакта бир күкүк,
Күкүк, күкүк, кү-күк.

II

Уяла карап ай көктөн,
Кучактап мени сен өпсөң.
Сөзүбүз бүтпөй түн бүтүп,
Маңдайдан сайрап, бир күкүк,
Күкүк, күкүк, кү-кү-к.

III

Таң ата тоодон жел келип,
Бак-дарак желге термелип.
Айткыча сырды түн бүтүп,
Алыстан сайрап бир күкүк,
Күкүк, күкүк, кү-күк.

IV

Гүл тердик эле талаадан,
Күлүндөп көктү караган.
Күлкүбүз бүтпөй гүл бүтүп,
Күнүгө сайрайт бир күкүк.
Күкүк, күкүк, кү-кү-к.

ЭСЕНБЕККЕ

Окурсуң, бир кезекте колуңа алып,
Сүрөтүмө көз сала кыялданып.
Бул кезде өзүм акыл үйрөтсөм да,
Ал кезде отуармын артта калып.
Бирок да –
Эл ичинде жүзүм жарык!

Бир ыр бар жадатпаган уккуң келер,
Ал ырдан башкасынын бардыгы өлөр.
Ал ыр кайсы дегенде айта жүргүн,
Ал чындык–турмуш көркү, өлбөс өнөр.

Көп деле акыл күтпө балам менден,
Кырк жашымда эсиме араң келгем.
Жатып-жатып ойгонуп түштөн кийин,
Сени күткөм, дүйнөдө сени көргөм.

Атыңды өзүм койгом сен Эсенбек,
Тилек менен эсен жүрсө экен деп.
Эсенбегим эстүү болгун элинде,
Эс болбосо эсенчилик бекер кеп.

Эсенбек эл катары жээрсин тамак,
Эсиңе түк келбесин араң-шарап.
Кыйнаса ич, ич дешип барган жериң,
Нормомду атам ичип кеткен, – дегин!

Менин балам болсоң да, атаң элиң,
Наадандыкты көп көргөн менин жөнүм.
Кайгыны билбес күндө жашасам да,
Менден бийик башыңда багың сенин.

1957

* * *

Жайлоодо тышка чыктым эрте туруп,
Тургансыйт мени баары ызат кылып.
Асман ачык, тоо жарык, гүл ыргалып,
Шыбырап жайдын жели бетиме уруп.
Уялгандай аскага далдаланып,
Ала-Белде азыраак жатат булут.
Сүйөнүп бири-бирине шалпайышып,
Короодо кой ойгонбойт көзүн жумуп.
Оюнда эмне барын кайдан билдим,
Бир келин күлүп койду эшикке чыгып.

1960

* * *

Шекербек кана чертчи, шакылдатчы,
Токтогул, Атайларга жакындатчы?
Аягын өзүм ойлоп болжолдоюн,
Комузчу, күүнүн чыккан башын тапчы?
Сөз коротуп не керек назик ишке,
Черте бер комуз күүсүн уккан жакшы.

Күү сүйлөйт жаагын жанып, таптак дайын,
Черте бер көздү жумуп мен угайын,
Болжолдоп айтуу кыйын түбү калың,
Эртеңки, эртең дешер аяк жагын.
Дүйнөгө дүңкүлдөттү кайран комуз,
Айтылуу, Ала-Тоонун кыргыздарын.

СУУСАМЫР

Желпилдеп гүлгө эркелеп желиң согуп,
Аскаңан кар эрибейт, булут конуп.

Кызыл-тасыл кийинип бураласың,
Суктантып бойго жеткен кыздай болуп.
Өзүңө жер теңебей көйкөлөсүң,
Ныксырап чилде азамат күчкө толуп.

Көтөрүп жылкычынын жылда баркын,
Мемиреп күнүң жылуу, түнүң салкын.
Кез-кезде оюн-чыннан кардап коюп,
Билгизбей эскертесиң жайдын артын.
Тышыңан баягыдай көрүнсөң да,
Кубулуп, өзгөрүлгөн сенин салтың.

Көк жонго быйыл келдим, дагы кайра,
Шуулдайт тааныш өзөн терең сайда.
Былтыркы өзүм кечкен көк примдер,
Көз көргүс кеткендирсиң алда кайда!
Өзү акпаган бардыгын багындырган,
Адамзат улуу дайра, сулуу дайра!

1960

МАНАС КҮМБӨЗҮ

1

Өткөн жан ойго батып карай карай,
Өтүптүр бул күмбөзгө заман далай.

2

Бул күндөр да токтобос алга жылар,
Жаңы орноп, күнү бүтүп эски кулар.

3

Азыркынын алптарын андагылар,
Таңгалышып ыр менен айтып турар.

4

Кыргыздын кыр-кыр ашкан жели тынбайт,
Айланып бүт дүйнөнү айтып ырдайт.

5

Желине зуулдаган салсаң кулак,
Күмбөз да Манас айтып ырдап турат.

6

«Манастын өзүндө да болгон арман,
Бириндеп баш кошо албай кыргыз калган.
Таланып өзү өлгөн соң малы-жаны,
Каныкей кең Бухарага качып барган.
Бекитип эр Манастын сөөгүн тоого,
Күмбөздү Каныкейиң арнап салган.

7

Көп көрдүм силкингенин кара жердин,
Асманда айдын, күндүн күйгөндөрүн.
Ааламга аты кеткен мен бир күмбөз,
Белгилүү өзүңөргө менин жөнүм.
Так салып соккон шамал, тамган суулар!
Өзгөрүлүп баратат менин өңүм!

8

Силерде мына бүгүн арман барбы,
Өз тизгинин колуңа элиң алды.
Бириндеп жеке-жеке жүргөн Манас,
Топтолуп том-том болуп жаркырады.
Которуп өз тилине кызыгышып,
Түркүн эл чыгыштагы, батыштагы».

1959

ТУУГАН ЭЛ

Дүйнөгө падыша келген, баатыр келген,
Сайраган нечен-нечен акын келген.
Не бир шум айла менен такка минип,
Эл-журтту былк этпестей мыкчып көргөн.

Өлбөстөй өзүн бийик көрсө дагы,
Эл калган, бири калбай булар өлгөн.
Макталуу нечен сонун жакшыларды,
Калың эл сыйлап көмгөн—
Бйлап көмгөн.

Күн менен узун өмүр сүрө берет,
Канакей ким жогору тууган элден?
Элиндин арка жагы сабак, тарых,
Элиндин алды жагы айдай жарык.
Арман болбойт жигитте анан өлсө,
Өз элинен сүйкүмдүү алкыш алып.
Баары бир бутуң жерде, күнүң элде,
Сүйлөсөң да өзүңдү көккө чалып.
Ырга салган эл сөзүн менин өзүм,
Элимде көкүрөгүм, эки көзүм.

1959

БАЛАЛЫК БАШТА УШУНДАЙ ЖОЛДУ БАСЫП

Алаңдап коркок өстүк бала кезде,
Күн батты даяр турат баягы эсте.
Бир күнү наркы айылга ойноп кетип,
Дикилдеп келе жатам үйгө кечте.

Бар эле, дагы эле бар, бир жар бийик,
Бир гана анда болбойт жапан кийик.
Ошондон эрте өтсөм деп, алдас уруп,
Секирип анда тийип, мында тийип.

Ким билсин ал кезекте төгүн-чынын,
Кээ бирөө «отун» көргөн албарстынын.
«Эч ким жок, ээн жарда уйдаи мөөрөп,
Жүргөн» дейт «кулагы жок аппак кулун».

Жол ушул, өтүү керек, кандай айла,
Эрбеңдеп элик болуп түштүм сайга.
«Жылтылдап жар боорунан жабалактап,
Көрүндү өчүп-күйүп оттор майда».

Баш кетип, бутум өзүн өзү билип,
«Жок болду бир канаттуу кыздай күлүп»
Бир кезде үйгө жетип кулаптырмын,
Кантип келдим? Ким билет, канча жүрүп?

Балалык башта ушундай жолду басып,
Отурам ойго келип аны жазып.
Өз балама мен өзүм суктанамын,—
Өзүмө «байкуш ай» деп, боорум ачып.

1959

ТААРЫНБА

Мен көргөндөр сендей бала чагымда,
Көбү кетти, азы калып анын да.
Далай ырлар кара ташка айланды,
Жылуусу жок соккон жүрөк канында.
Төө минип, жөө жүргөн кездеги,

Жооп бербей биздин жаңы агымга.
Учкун жаштар, мотор миндиң токтобос,
Ырым начар, алым ушул таарынба!

Биз көргөндөн көктө сүзүп күн калды,
Асман сулуу, ай, жылдыздуу түн калды.
Кыргыз башка, үйү-жайы өзгөрдү,
Санаа тарткан сары тончон ким калды.
Өнөр өстү өзгөрүлдү кара жер,
Тулпар болуп жаткан темир тилди алды.

Андагыдан келгин келип куш калды,
Жашыл жайлоо, кышта тоңуп муз калды.
Аксайларда, аппак үйдө газ жанат,
Айтчы курбум баштагыдай кыш барбы?
Жүрөк союп дарылаган бул кезде,
Тоодон көрдүм, боорум кыргыз кыздарды.

Жер бар беле өзүм жөө барбаган,
Артист элек жөө чубап сандаган.
Баарын айтып азыр сага нетейин,
Баарынан да Рыбачыга таңгалам.
Чех баатыры Юлиус Фучик жазгандай,
Кыштак эле, бороону күч чаңдаган.

Мен көргөндөр сендей бала чагымда,
Көбү кетти, азы калды анын да.
Камыш тамдай самсаалаган эски ырлар,
Итирейди жаңы ырлардын жанында.
Бузулбаган мунарадай бийик ыр,
Жар салууда жаңсап жаңы агымга!
Турмуш акын жаңылбастан сайраган,
Ал жетпес, ал жагына таарынба!

1958

* * *

Ким сүйбөйт, бул дүйнөгө келген жерин,
Ким унутат өмүрдө көргөндөрүн.
Жактырам тоолорунду досум сенин,
Сагынам бир өзгөчө Талас желин.
–Райкан, кайдан десе бирөө сурап,
–Баягы өзүң көргөн Маймак! – дегин.

1958

МУЗ-ТӨР

Сүрөтчү тарта да албас күн-түн ойлоп,
Колдон муну жаратып кантип коймок.
Көргөндө мен Муз-Төрдү «Ваа!» – дедим,
Башка сөз айталбадым көзүм ойноп.

Табигат көшөгөсүн койгон ачып,
Сан гүлдү төшөгүнө тандап чачып.
Керегеси керилген кооз аска,
Муз-Төрдүн музу турат салкындатып.

Муз-Төрдүн жели таза, суусу тунук,
Кымыздай бышып жатат таштарга уруп.
Сулуулук сурагандай күр жайлоодон,
Атчандар былк этишпейт колун сунуп.

Көк конушта созулат көккө түтүн,
Конуш көрктүү боз үйлөр турган үчүн.
Маңдайдан бука өкүрөт тоо жаңыртып,
Мойнуна жыйып алып жинди күчүн.

Укмуштай чебер тура жаратылыш,
Көк чөптөн, кызыл кандан аппак кымыз.
Төрт түлүктүү мал жайнап жайытында,
Ала-Тоо мал киндиктүү кетпес ырыс.

Оңой менен Муз-Төргө жайлоо жетпес,
Жетсе жетер Муз-Төрдөн дегеле өтпөс.
Кыдырып канча жайлоо көрсөм дагы,
Оюман быйыл көргөн Муз-Төр кетпес.

1960

* * *

Акын ыры дарыя агып жаткан,
Тегинде бирге жакпай, бирге жаккан.
Кылчайбайт, кулак салбайт кайрылуу жок,
Кыйкырса да энеси арка жактан.
Эмгектеп жаңы тили чыккан күндөн,
Көкүрөгү көктөгү күнгө чапкан.
Өмүрү өлбөс, картайбас даанышмандар,
Китеп алып колуна барак ачкан.

Акын ырын турмуштан айрып болбойт,
Бир катасын ар дайым турмуш оңдойт.
Ажыраган турмуштан сулуу сөздөр,
Эл жек көргөн сулуудай өзүн кордойт.
Жер бети тегиз эмес карап турсаң,
Ой чуңкурун көрбөсөң көзүң тойбойт.

1959

* * *

Турмушта баштан өтөр далай жорук,

Жеткиче көптү көрүп, акыл толуп.
Өзүңдү өзгөрүлтүп миң кубултар,
Мезгилдин ысык, суук жели согулуп.

Бир кезде үй курасың, аял алып,
Бөлүнүп ата, энеңен жаттай болуп.
Өз балаң, өз үйүңөн кеткен кезде,
Өз энеңди билесиң анан толук.
Башынан келе жаткан бул бир тагдыр,
Көп сүйлөп неге сөздү коротулук.

1959

* * *

Ай жылат төгөрөнүп шашпай калкып,
Ойнойт жерде жарыгы көгүш тартып.
Ай көрүнөт көзүңө малчы келин,
Жалт бурулуп караса бара жатып.
Ай күлөт, келин күлөт эмне билет?!
Топчусун төшүңдөгү жаркыратып.

1960

ТУУГАНДЫК КАТТАР

Андаштын каты

Катта айтарым, биринчи аманчылык,
Акча салгын, экинчи, окуп туруп,
Келин алдым үйүмө кече күнү,
Калыңга акча жетпейт кудай уруп.

Букештин калыңынан алгандарым,
Себине араң жетти, билсең анын.
Жакшылык, жамандыкта карашпаса,

Барынан, жогу жакшы туугандарың.
Кат жазган айылдагы агаң Андаш,
Андашың акча таппай кылат далбас.
Секей да сегиз жашка барып калды,
Аз жылда андан колум куру калбас.

Андашка жооп

Жүрөсүзбү эл ичинде Андаш аман,
Сизге жазган, азыраак дубай салам!
Айтарым анан,
Көрбөңүз жаман:
Ким жаман көрсүн өзүнүн элин,
Кимдин көргүсү келбейт туулган жерин.
Кайда барсам да көзүм тоёт,
Кубанычым койнума батпай менин.
Сан жолу санап ырдалды калкым,
Советтик доордо жетишкендиктериң.
Күйдүрүп айтам азыр сизге,
Мени, анык тууган дегин!
Ал эмесе козгойлу,
Тууганчылык жөнүн!
Бир заманда гүлдөгөн экен тууганчылык,
Ал кезде кыргыз чачкын уруу-урук!
Эки баш, бир башты уруп,
Чондук, зордук кылып,
Кордогон бири-бирин!
Жомоктон көрөсүңөр ал күндөрдүн түрүн.
Ошол замандын калдыгы бар,
Аз болсо да арабызда бүгүн!
Неге сен өткөнгө жүгүнөсүң!
Өзүңдү кордоп өзүң!
Кызыңды сатып акча талашып,
Уялбай арабызда жүрөсүң!

Бүт кыргызды уят кылат,
Сенин, алдагы мүнөзүң!
Токто,
Лакылдаба,
Кайда жүгүрөсүң!

Ким жаман көрсүн өз туугандарын,
Тартпай койбойт каның!
Азыр алдыңызга тартам,
Андаш туугандын кылыктарын.
Өзү тойсо да көзү тойбой
Качан коёр экен суранганын!
–Келе,–деп, жүрүп, келбеске кетеби дейм
Ач көздүк ажалы болуп анын.
Кемпири, чалынан ашкан,
Келини ал экөөн бирдей баскан!
Тишиңдин арасын да аңтарат,
Ал жерде оозуңду ачсаң.
Артыңан кууп да келет,
Жадап тура албай качсаң!
Эмгек кылбай сансыз катын,
Качан көрсөң –
Бир жакка бара жаткан.
Элечегин койкойтуп, иттерин ээрчитип,
Балдарын өңөрүп эшекчен, атчан.
Барат, барбай койбойт, тойлойт,
Себеби: айылдан бирөө кыз ала качкан.
Кыз барган жерди каптап барып,
Ызы-чуу салып.
Койкоюшат чыныларын кармап,
Кой союлат тандап,
Кыздын соодасына киришет,
Бирин-бири арбап!
Ичип да алышат –

Сакалдуулар жакжаңдап.
Киши базарын ошол жерден көрөсүң,
Эх, биз, – деп уялып өлөсүң!

Мал базары жекшемби сайын болот,
Сатык мал базарга толот.
Ал эми айылда кыз базары ачылат,
Анда Андаштардын кызы сатылат.
Же кудасын чакырып өзү берет,
Болбосо, кудасы өзү келип күлүн сапырат.

Жашында алдейлеп баккан,
Өз атасы, өз баласын саткан!
Андан да ашкан кара бет эмеспи,
Соодалашып алып жаткан.
Желкемин чуңкуру көрсүн, дейт
Койсун деп газетага жазсаң!

Андай жерде толгон арак,
Кудасы, кудасын жоодой талап.
Кетип жатышат этин артынып,
Болгонун жеп, табагын жалап!

– Келин сатып келдик, келе акча! – деп,
Уялбай шаарга чабат!
Шаарда, ырас, акча арбын,
Иштеп ишиңе карай алгын дейт –
Замана закону,
Бул иштин оңу,
Адамзат жолу!
Болбосо – ким банккеде
Счөтун ачкан экен?

Төлөө үчүн, мал болгон кыздын калыңдарын?

Оңбогон, көк мээлер чыгарды мунун баарын.
Эх, туугандарым!
Эки кары кудалашты дейли,
Адашып оңолсо мейли!
Жаш күйөөгө жол болсун,
«Уят ата!» – дегенди билбейби?

Билет. Сүйлөсө чаң чыгат тилинен,
Илимдүү деп да ойлойсуң түрүнөн.
Бирок,
Бат эле байкайсың салмагын,
Анын элден чыгып калганын.
Колхоз башчысын жамандап,
Айта баштайт арманын.
Айылда бош нары-бери басып,
Атасына бактырат жумуштан качып.
Чачты сеңселте коюп, саат тагынып,
Жайында иттен көлөкө талашып.
Ичип алса сабашып.
Тигине баласы, мына атасы,
Айылдуу элдин капасы!

Кыздын сүйгөн, сүйбөгөнү эмес эсеп,
Жөн эле, – үйлөнөм дешет.
Кыздын өңүн да көрбөй,
Өңөрүп да кетет.
Кээ бир жаш –
Өз келечегин ушундай чечет.
Аны айылдагы Андаштар –
Азамат дешет.
Күлбө, сен деле алыс эмессиң менден,
Качан жоюлат эскилик элден!
Шүмшүктү шүмүрөйтпөй жоготуу керек,
Мунун атасы феодализм алда качан өлгөн!

Муну канткенде жоготсо болот?
Бул, бат эле жоголот.
Сүйүп алып, сүйүп тийсе,
Үй бүлө, келечек оңолот.

Ал үчүн аталар бир ишке жараса,
Кызына мал эмес, баладай караса.
Эмне болсоң ошо бол дебей,
Балага жакшылык санаса.

Ушуга байланыштуу ыксыз тууганчылык,
Э, кетсинчи куруп.
Жөн эле кайгы,
Жөн ичирбейт чайды.
«Келе! Келе! Бер, кана дешет,
Жок,—десең, күңкүлдөшөт.
Дагы канча жыл айтса болот,
Бул заман –
Эмгек жана эсеп!
Билинбей отуруп түпкө,
Майда нерселер жетет.

Жөн эле эмгектен каласың,
Аябай кыйналасың!
Кана, эмне табасың?
Дубалын көтөргөн тамыңды,
Качан жабасың? –
– Десең, кайра өзүңө таңгалат,
Эртеси дагы сандалат.
Бирөөгө бирдеме берет,
Бирөөдөн бирдеме алып келет.
Азыраак эт, баягы сөз,
Өмүрү өтө берет.

Дүйнө ушундай экен го, – деп,
Кээде жаштар ошого көнөт!
Кээ бир үйдө рахатка батасың,

Ыраазы болуп эркелеп жатасың!
Өзүнөн да, сөзүнөн да түңүлүп,
Андаштын үйүнөн алыс качасың!
Биз, бекер кылабыз качып,
Күрөшүү керек аралашып.

Мен бардык кишини жемелей албайм,
Андай кер ооздукка барбайм!
Кээ бирөөнүн өмүрүн өксүткөн,
Эски салтты каргайм!
Карынын, оорунун жөнү башка,
Улууну унутсаң керегиң ташка,
Менин бул сөзүм:
Эки бети табактай жашка.
Жаш, жашында илинүү керек,
Абийир ызатка!

Жетет, Андаш аңырандап улуп-жулуу,
Эмгектин тилин ал, ал сенден улуу!
Туугандык эмес ургандык,
Бирөөнүн үйүнөн көйнөк жулуп чыгуу!
Иштеген кишиде гана болот экен,
Тарбия, тартип, ынсап кылуу!

Эскилик сенделтти сени,
Көзүң көрөбү деги?
Үч уктасаң түшүңө кирбейт,
Балдардын келечеги.
Өзүң кыйраганың аз келгенсип,
Кошо ала жаткың бар мени.

* * *

Айтарым ушул туугандык кылып,
Тарынаарсың окуп чыгып.
Өзүң аман бол Андаш,
Кылык-жоругуң кетсинчи куруп.
Балким, туура дээрсин,
Эртең ойлоп туруп.

ДЕКАДА ЖӨНҮНДӨ СӨЗ
Комуз менен

–Э, ээй азыркынын жомогу,
Айтса келет оролу.
Аралашып бир жүрүп,
Айтпаган акын оңобу.
Айтпай кетсек болобу,
Өз дарагын сүйбөсө,
Айланып булбул конобу?
Жалпы кыргыз эл үчүн,
Керме тоодой жер үчүн,
Жер соорусу Таластан,
Ыр атасы Манастан,
Эки сөз айтып коёлу.

–Э, байыркылар кеп айткан,
Баатыр Манас деп айткан.
Андагылар кеп айткан,
Арстан ушул деп айткан.

Абалдан калган бул кепти,
Айта келсек бул кезде.

Айланып сансыз жыл өттү,
Жон-жондон желдей зуулдап,
Жолборстой сүрдүү эр өттү.
Эр өтпөсө ким өттү?
Эчен кылым эл өттү.
Тоо бузулуп сай болду,
Сай козголуп тоо болду,
Аты калып өзү жок,
Ар канча деңиз жоголду.

Элүү жылда эл жаңы,
Жүз жылда болуп жер жаңы,
Бабаңардан уруктап,
Биз экенбиз бер жагы,—

Деп ырдашып Манастан,
Китеби жок барактан.
Ракмат кыргыз элине,
Манастай алпты жараткан.

Ойго салып укканды,
Эстетип эстен чыкканды.
Элди, жерди сүйгүзүп,
Жек көрсөтүп душманды.

Каламы жок ыр жазган,
Соккон жел менен сырдашкан.
Кыйындыкка баш ийбей,
Тоо жаңырттып ырдашкан.
Айтылуу биздин кыргыз эл,
Азаптуу далай кырды ашкан.
Комузун колдон түшүрбөй,
Кой жайып жүрүп муңдашкан.

Элден чыккан баатырлар,

Эсепсиз сонун акындар,
Кат-кат болгон мөңгүдөй,
Эл жыйнаган акылдар.
Уккандан эли жадабай,
Күн-түнүнө карабай,
Эпосторду жат ырдаар.

Жаза айтпаган сынчылар,
Жаагын жанган ырчылар.
Жаңылтмач, жомок, макалды,
Алып калган ушулар.
Өлбөс деп муну айтабыз,
Качан да болсо кызыгар.

Саякбай менен Сагымбай,
Манастын жаккан шамындай.
Өзү да Манас эмеспи,
Сайраса алты ай жаңылбай.

Токтогул менен Жеңижок,
Булар тоо булбулу теңи жок.
Эшмамбеттей тулгара,
Эл ичинде деги жок.
Тоголок-Молдо, Барпылар,
Толкуган деңиз чеги жок,
Сөздөрү калды элинде,
Арабызда эми жок.

Элимден ырчы көп өткөн,
Элинин камын жеп өткөн.
Жакшылык болор бекен деп,
Жашагын элим деп өткөн.

Жакында көрдүк жарыкты,

Карасак өткөн тарыхты.
Өткөн ата-бабабыз,
Атчан, жөө арытты.
Ала-Тоо үчүн элибиз,
Арстандарча салышты,
Кан майданда кагышты.
Аябай көрдүк кордукту,
Айтса бүткүс зордукту.

–Алымына чыдабай,
Бирөө тентип Алтайга,
Бирөө тентип Каңкайга,
Бирөө тентип Эренге,
Бирөө түшүп кеткен тереңге.

Маркум Ысак айткандай:
–«Таяк алып колуна,
Аттай жүрдү кайран эл.
Почто менен жиберген,
Каттай жүрдү кайран эл.
Антпегенде кантеди,
Акыл-эси айран эл».

Кече ушундай күндө элек,
Ай, жылдызсыз түндө элек.
Керегеси токтобос,
Үмүтүн үзгөн үйдө элек.

Кыргыз, кыргыз болгону,
Кырк жылдан ашты болжолу.
Ала-Тоого түбөлүк,
Кыргыздын айылы орноду.
Коммунизм чырагын,
Үй-үйгө жагып койгону
Декаданын күнүндө,

Кыргыздар терең ойлоду.
Ай, жылдар өгүп иргелген,
Алардай болуп ким келген.
Атай, Муса, Шаршендер,
Арабызга бир келген.
Камбаркан, Ботой, Кербездер,
Таптак сүйлөп ирмелген.
Жашайт бирге түбөлүк,
Өлбөй турган күү берген,
Өчпөй турган үн берген.
Как жыгачка тил берген.
Азыркыдай бейишти,
Атабыздан ким көргөн.
Акын чыкты ак таңдай,
Агарып таң аткандай.

Тоо ичине жаз келип,
Торгой сайрап жаткандай.
Кериден тосуп сансыз эл,
Күлүктөрдү чапкандай.
Мураталы карыя,
«Кер өзөн» тартып жаткандай.
Адамгалый абаңыз,
Куурчагын ойнотуп,
Көшөгөсүн ачкандай.
Артисттер чыкты Актандай,
Аларды айтам жазганбай.

Ойлонуп терең карасак,
Ойдогудай баратат.
Көз салып бир аз карасак,
Көрктөнүп турмуш баратат.
Көрктүү турмуш өзүнчө,
Көркөм ырды жаратат.

Ыбрай, Кара Молдонун,
Жоготпойбуз колдорун.
Бир азыраак сүйлөйүн,
Маскөөдө кандай болгонун.
Нечен миң киши бир залга,
Көрүүгө бизди толгонун.
Толкундады Москва,
Айтуу кыйын болжолун.

Өзү жардам бергени,
Өзү сындап көргөнү.
Өркөнү өсүп бараткан,
Октябрдын өрнөгү.

Сүйлөгүчтөр сүйлөдү,
Бийчи кыздар бийледи.
Москвага тигилди,
Кыргыздын аппак үйлөрү.
Бүркүтү түгүл шумкары,
Көк карышкырга тийгени.
Миңдеген киши таңгалып,
Колду чаап ийгени.

Ал шумкарды таптаган,
Атактуу артист Чалагыз.
Чымчыкка түлкү алдырган,
Мунун амалкөйүн караңыз»
Китеп жазат, күү чертет,
Алтымыш ашкан абаңыз.

Көп айтпайын башканы,
Кыргыздын кары, жаштары.
Бүт дүйнөгө угулду,
«Правданын» жазганы.

Күндүзгү, кечки гезиттер,
Чуулдатып жатканы.
Мактаныч эмес туугандар,
Чын жүрөктөн мактады.

Колумдан келбейт бүт айтыш,
Ал чоң ырчынын дастаны.
Уул, кызың ал жерде,
Ак сүтүңдү актады.
Өнөрүң болсо көрсөт деп,
Чоң Маскөө койнун ачканы.

Бүркүтүн салып барган бар,
Булчуңу толук балбандар.
Кыргыз элге таанымал,
Каламын колго алгандар.
Оркестрга кошулуп,
Музыкасын чалгандар.
Жарданып карап турушту,
Ала-Тоодо калгандар.
Айтоор уят болгон жок,
Аттанып мындан баргандар.

Оңой эмес калайык,
Сайрамак көптүн алдында.
Кубанычка чыдабай,
Купшундап чыга калдым да.
Толгон акын жан-жагым,
Артымда да алдымда.
Жаңылбас жаак болобу,
Жаңылсам жолго салгын да,
Токтонаалы, Ысмайыл,
Токтолбос акын бар мында.
Бирок, коркок акын дебегин,

Кол салса мен да көрөмүн.
Мактанып жатып алышпай,
Эми көрсөтүшсүн өнөрүн.
Бул сөздү мындай токтотуп,
Кайра декада жакка келемин.

Өткөрдү сындан Москва,
Кыргыздын адабиятын.
Музыка, бий, драма,
Жалпы маданиятын.

Ала-Тоодой чалкалап,
Ар-намыс, талант калкалап.
Укмуш болду ал жерде,
Улуттук чоң салтанат»
Ай чыккандай жаркырап,
Агын суудай шаркырап,
Көрүндү анда чоң талант.
Дем берип турду тууган жер,
Кошо болду кыргыз эл.
Театрдан эл көрүп,
Толкуп жатты Ысык-Көл.
Элестеткен дал өзүн,
Художникте зор өнөр.
Мелмилдеп Оштун талаасы,
Бийлеп чыкты пахтакер.
Кызылдан көйнөк жарашып,
Кымбаттуу асыл келиндер.
Алдыга зуулап бараткан,
Кыргызды, кыргыз эми көр.

Сахнаны карасак,
Аккуулар учуп баратат.
Булут басса тоо башын,

Күүлөнүп шамал таратат.
Кийими, ойну, кыргыздын,
Өз жерине жарашат.
Дал ошону көрсөк деп,
Көрө электер самашат.
«Токтогул», «Чолпон», «Анарды»
Билетин койбой талады.
Бүбүсара өңдүү келиндер,
Намыстуу ишке жарады.
Союзга кетти дүңк этип,
Мыкты артисттин кабары.

Жаз чыккандай жел жүрдү,
Жалпы артистке дем кирди.
Өнөрдүү тура булар деп,
Кыргызды кылым эл билди.
Эл билбесе ким билди,
Ардактап сыйлап өкмөт,
Орден, наам бердирди.

Көкүрөккө дем берди,
Көрүүгө нечен эл келди.
Биз унутпас болдук ал күндү,
Алар унутпас болду көргөндү.
Элестеттик Маскөөдө,
Элге бакты келгенди.

Маскөөдөгү чоң жарыш,
Чогуубуз менен чоң намыс.
Сүрөт, кино, китептер,
Кыз куумай менен оодарыш.
Кызыктырып Маскөөнү,
Оңой бекен колго алыш.

Мен мыктымын дегендин,

Баары барды Маскөөгө,
Жетимиш жашар Осмонкул,
Кары барды Маскөөгө.
Алымкулдай төкмө ырчы,
Дагы барды Маскөөгө.
Кыргыздын ою, акылы,
Ары барды Маскөөгө.

Казактын чексиз талаасын,
Өтүп бардык Маскөөгө.
Самолёт, поезд бүт ташып,
Көчүп бардык Маскөөгө.

Адегенде азыраак,
Коркуп да жүрдүк чынында.
Өнөрлүү жерде өнөрдү,
Көрсөтүү өзү кыйында.
Ар бир түркүн элдер бар,
Анын жазмасы кеткен кылымга.
Кече эле күнү жакында
Бизден газет чыккан чынында.
Айтарым ар бир кыргызга,
Ар кимиң азыр бир нуска.
Ырдашат үнү жеткиче,
Ыраазы болуп турмушка.

Жеке-жеке күүлөрүң,
Оркестр менен чалынды.
Атайыңдын «Маш Ботой»
Ааламга эми жаңырды.
Жазуучунун жазганы,
Бүт дүйнөгө алынды.
Илгерки заман бар болсо,
Ким көрөт эле камынды.
Таппайт элең эмгиче,

Өзүң да сайда саныңды.
Мен кетпейин тарыхка,
Тарыхтагы карыпка.
Кандай болуп калдык деп,
Биз барып келдик калыска.

Мына бүгүн байкасак,
Биз кетиппиз узап алыска.

Поэма, ырлар, роман,
Сөз чебери кураган.
Жазгандары жакканга,
Жаным менен кубанам.
Жолдошторчо, досторчо,
Бардыгын көрүп сынаган.
Биз ал жерде сындаштык,
Бардыгын айтып сырдаштык.
Ырас, ырас тууган деп,
Ыраазы болуп биз кайттык,
Чоң ракмат биз айттык.

Москва сөздү тик айтат,
Ал айтпаса ким айтат.
Айтканы ырас Маскөөнүн,
Азыркы турмуш, күн айтат.

Биздин жазуучулар кем эмес,
Бирок, беш колундай тең эмес,
Өткөндөн арбын жазылып,
Азыркыдан көп эмес!
Эскиге кирип кээ бири,
Жаркырай элек, жаңы элес.
Кээ бир, кээ бир каламдар,
Ырас, каламы курч адамдар.
Өздөрү учат асманда,

Жомокко кирет жазганда.

Маскөөгө барат бир күндө,
Илгери жеткен эмес миң күндө.
Ал деле көзгө илинбейт,
Анысы деги билинбейт.
Илгери бирөө эт жеген,
Соргоктуктан көп жеген,
Ал ошону жазат күлүндөп,
Арбын иштеп жүрөм деп.
Ал басылып чыгат бириндеп,
Байкасак бул да бир илдет.
Кээ бир, кээ бир чыгарма,
Кейитип салат убалга.
Тышын көрсөң жаркырак,
Ичи суук аркырап...
Театрга эл келет,
Артисттерди эл көрөт.
Ыраазы болуп ойнуна,
Акылдуу ойдо термелет.
Кээ бир артист чыкканда,
Залга суук жел келет...
Айта бербей өткөндү,
Арыштай турган кез келди,
Жомоктой бербей өткөндү,
Жосундуу ырдаар кез келди,
Сайрай бербей өткөндү,
Санаттап ырдаар кез келди.
Ойдолотпой өткөндү,
Ойлонуп жазар кез келди,
Ойгонуп ырдаар кез келди.

Ай чыккандай жаркыра,
Агын суудай шаркыра.

Ат, эшекке жабышпай,
Самолёттой заркыра.
Жазуучу, артист, обончу,
Чоң карызың бар калкыңа.
Колдон келбес иш барбы,
Жөнөсөк жалпы талпына.
Жете албай жатат үнүбүз,
Азыркы күндүн салтына.

Бірдайлычы жабылып,
Ала-Тоо коштойт жаңырып.
Эскини талдайт элибиз,
Жаңыны күтөт сагынып.
Анда деле жаңылык,
Мында деле жаңылык.

НАСИЯТ–ТЕРМЕ

Комуз менен

Жыйылган журтум аманбы,
Жылыга айтам саламды.
Көрүнөө айтар кез келди,
Жакшы менен жаманды.
Жанаша жүрбөйт турбайбы,
Жарык менен караңгы.
Касиет бар башынан,
Акылмандын сөзүндө.
Жакшы-жаман болмогу,
Ар бир жандын өзүндө.
Жаштын жакшы болмогу,
Тарбия менен сезимде.
Арам иштен алыс жүр,
Татынакай кезинде.

Күндүз кылган ишинди,
Эстей жаткын кечинде.
Эки келбес өмүрдү,
Өткөрүп алып өкүнбө!
Адамдын көркү акыл, эс,
Айнектей сулуу эки көз.
Кээ бир, кээ бир билбеске,
Кор болуп кетет кайран сөз.
Ар намыстуу жигитке,
Ашкере сулуу энчилеш,
Жаз мезгили кар жатпайт,
Убакыт өтсө карматпайт
Узап чыгар жаш бала,
Убактысын ардактайт.
Жетесинен ургандар,
Жетиштим—деп дардактайт.
Адилет турмуш эч кимге,
Арбаган менен алдатпайт.
Жаралып адам бир келет,
Жарык күндү бир көрөт.
Адамдын ар кыл түрлөрү,
Жашаган сайын иргелет.
Замананын закону,
Жакшылап иштеп гүлдөмөк.

Ата менен энең бар,
Абийир, ызат деген бар.
Ала-Тоодой жериң бар,
Алдейлеп баккан элиң бар,
Зор келечек дегенди,
Ардактуу жаштар оюңа ал!
Өкүнүч кылба карганда,
Өбөктөп басып калганда.
Жаманы болбойт жумуштун,

Жаркылдап иштеп арданба.
Убайын кийин көрөсүң,
Алтымыш ашып барганда.
Таш чайна тиштин барында,
Жалында жаштык чагында.
Жаш десе жалпы кетпегин,
Нормосу бар анын да.
Жаман жүргөн өкүнөт,
Акыры арка жагында.
Ага да бир күн эс кирет,
Бирок, эс кирсе да кеч кирет.
Акылы жетсе ал жетпей,
Антет-минтет чөпчүлөп.
–Кайран өмүр жаш чагым,
Акмактык менен өттү деп,
Бирок, өкүнгөн менен не пайда,
Жалбырагың күбүлгөн.
Жайдары өскөн кыз-келин
–Жарыктык,–деп түңүлгөн.
Оозуңда отуз эки тишиң жок,
Оодарылар күчүң жок.
Балаңа айтып берүүгө,
Баалуу кылган ишиң жок.
Такылда тилим такылда,
Алтындай сөздөр акында.
Жоон билек кимде жок,
Адамдын күчү акылда.
Абийир менен намыста,
Ардактап жанды багышта.
Заманын келди мынакей,
Аргымак аттай арышта.
Өмүрдүн жолу чоң байге,
Өз теңиңен калышпа.
Адыр-адыр жүгүргөн,

Аргымак буту бүгүлгөн.
Аргымак түгүл бул кезде,
Ак шумкар көктөн түңүлгөн.
Ракеттей жаркыра,
Самолеттой заркыра.
Ошондо баркың көрүнөт,
Таалайлуу болгон калкыңа.
Эскини сүйрөп кирбегин,
Эмки элдин салтына.
Оңой эмес эскилик,
Калган менен эскирип.
Алтымыш жашар чалдарга,
Пионер кызды өптүрүп.
Ар кандай экен эскилик,
Абайлагын көпчүлүк.
Түрдүү экен эскилик,
Түрүн билгин көпчүлүк.
Адегенде эскилик,
Аңылдатат көптүрүп.
Артта калдың сакал деп,
Өз атасын сөктүрүп.
Кара таруу айланбайт,
Андайлардын ичине.
Жаатчылык үйрөтөт,
Тилин алган кишиге.
Өзүн тоодой санайт да,
Ага, өзгөнүн баары кичине.
Калкың менен иши жок,
Мансап кирет түшүнө.
Шамал тоону уратат,
Тамчы тамды кулатат.
Шыбыр-күбүр ушак сөз,
Ак теректей сулатат.
Жаагың сынып калгырлар,

Жалганды чындай чубатат.
Анын сөзүн ким угат,
Азыр миңден бир угат.
Же болбосо айласыз,
Ичинен тилдеп тим угат.
Ошентип жүрүп эси жок,
Урунар жерге урунат,
Анын ошондо жүнү жулунат.
Эстүүлөр алыс ушактап,
Эскиден калган тузактан.
Биринди бириң кемитпе,
Азыраак сүйлөп көп иште.
Бирисиз бири күн көрбөйт,
Ошону билип тең иште.
Ааламдын батпас ай күнү,
Эмгек менен жеңиште.
Жакшынакай балдар бар,
Жарашыктуу карыгандар.
Алигиче эс кирбей,
Куучуңдаган чалдар бар.
Кең Ала-Тоо ичинде,
Ар бир түркүн жандар бар.
Дагы эле жүрөт жабышып,
Эскиликтен калгандар.
Түшүнсө боло заманды,
Атаны кокуй армандар.
Узунун көрүп чачынын,
– Кыска – дейт аял акылын.
Карындашын ойго албай,
– Жок – дейт тууган жакыным.
– Балам жок, кызым бар–дешет,
Кыз бала ага малга эсеп.
Адамдай көрбөй аялды,
Колунан сурап нан жешет.

Ардактуу асыл эненин,
Ак сүтүн эмген ал кесеп.
Чоң куралат майдаңдан,
Куйрук жейт койду айдаган.
Элдин баары түшүнүп,
Кулпунуп жатат айланаң.
Үйдө чечен, жоодо жок,
Куру бекер сайраган.
Азамат эр жаңылса,
Ал жолду баспайт кайрадан.
Таң атарда жылдыздай,
Карылар өчөт бириндеп.
Жаздын кызыл гүлүндөй,
Жаштар жайнайт күлүңдөп.
Адегенде ар кимге,
Адам болуу чоң милдет.
Кушка берген канатты,
Адам колдон жаратты.
Касиетти жериме,
Калк эмгегин таратты.
Бирине-бирин аңдытпай,
Жерден жеди тамакты.
Чүмкөнүп алып ойлобой,
Турмуштан алдык сабакты.
Карылар кетип жаш калат,
Кадимкидей башкарат.
Өмүрдүн башы көл, дайра,
Үй турмуштан башталат.
Жакшыларды карасаң,
Жанында жары жөлөгү.
Ылдыйга түшсө кулабас,
Чоң таяныч өбөгү.
Аялдын баркын билбеген,
Ажылдап сабап тилдеген.

Үйүндө төшүн койгулап,
– Менден башка ким деген.
Эркектерден урган бар,
Элден чыгып турган бар.
Аялдан да жок эмес,
Аңгеме-дүкөн кургандар.
Кызыл тили аркандай,
Сүйлөгөн сөзү чалкандай.
Жоолугу көктө желбиреп,
Атынын башын тарта албай,
Көзүңө тике караса,
Коё албайсың жалтанбай.
Бирдеме десең «теңдик» дейт,
Өткөндө кордук көрдүк дейт.
Жаңкылдап чыгат үндөрү,
Жан алгычтай жүргөнү.
Турмуш менен иши жок,
– Жыргаймын, – дейт билгени.
Ким каршы экен жыргалга,
Ынтымак өзү жыргал да.
Үйдөн ырыс качпайбы,
Ыркырашып турганда.
Балдары турат бакырып,
Казан, аяк сынганда.
Кызы кайдан оң болсун,
Апасы мындай кылганда.
«Энесин көрүп кызын ал,
Эшигин көрүп төрүнө чык».
– Үйлөнөм, – деген жаш талап,
Акындардын сөзүн ук!
Сени сүйсө, аны сүй,
Көкүрөккө муну түй.
Мамлекеттин тиреги,
Түтүн чыккан ар бир үй.

– Үйлөнөм, – деп жулунба,
Үйлөнүү керек чынында.
Бир-биринди байкабай,
Балакетке урунба.
Ого эле чоң той берсең,
Опосуз кеткен чыгым да!
Дагы айтамын кайталап,
Акыңды эмгек кайтарат.
Маданият дегениң,
Үй турмуштан байкалат,
Бузулганда үй-бүлө,
Бүтүн шаар чайпалат.
Ырыскыны жер берет,
Иштей бергин термелеп,
– Мен мында, – деп бакырба.
Кайда жүрсөң эл көрөт,
Жакшымын деп жар салба,
Бааны сага эл берет.
Кутулуу кыйын маңыздан,
Сактасын андай тааныштан.
Учуп кетет көргөндө,
Кузгун менен сагызган.
Кутулбайсың маңыздан,
Ар бир балаа жабышкан.
Турмуш деген карыбайт,
Карыбайт да арыбайт.
Эскиргенин ыргытып,
Жаңы менен жаңылайт.
Улам дагы нарылайт,
Жокчулукту билбеген,
Азыркы жаштын багын айт.
Деги качан да болсо бир закон,
Арам тамак жарыбайт.
Чоңдук деген элине,

Ар кимдин кылган эмгеги.
Ырыскы деген кишиге,
Эмгегинин бергени.
Дүйнө жарык деген сөз,
Ачык көңүл сендеги.
Колуңан келер ишке умтул,
Биринчи милдет мына ушул.
Ойной көрбө сөз менен,
Ойдон чыккан сөз терең.
Кулак салып отурсаң,
Сөздүн көркү көп менен.
Көкүрөктөн чыкпаса,
Бир жаралбайт эп менен.
Китепте жүрөт акыл сөз,
Кылымдан кылым өчпөгөн.
Эмгек сөздү жараткан,
Эл ичине тараткан.
Жаңы сөздөр көбөйүп,
Тилибиз байып бараткан.
Кетмен, күрөк, буурусун,
Дыйкандарды жадаткан.
Кыргыздыкы болчу деп,
Арадан чыгат талашкан.
Алар азыркы күндөн адашкан.
Эшекке мин дейт уялбай,
Самолетто баратсаң.
Жакшылардан тил уксаң,
Көрүнөт дүйнө көзүңө.
Кубат кирет өзүңө,
Шам жагылат көзүңө!
Болбогондон тил уксаң,
Бүткөн боюң шалдырайт.
Эки көзүң жалдырайт,
Эсил башың каңгырайт.

Өсөр жигит бир бөлөк,
Бирөөнүн сөзүн аңдыбайт.
Даанышмандын сөздөрү,
Заманадай заңгырайт.
Ташка тамга баскандай,
Таамай сүйлө жазганбай,
Акылың менен алыс кет,
Аз өмүрдө мактанбай.

I

Көрүнүп турсун ак жүзүң,
Окуучу барак ачкандай.
Өзүң иштеп өзүң тап,
Коноксуңбу жаткандай.
Базар эмес өмүрүң,
Жаңыртып алып саткандай.
Адал эмгек кылышта,
Ар ким менен урушпа.
Адегенде адамсың,
Аны унутсаң жамансың.
Сен бирөөгө баласың,
Балалуу болуп каласың.
Кер мурутун керилип,
Үй-бүлөңдү багасың,
Бузулбас өмүр законун,
Моюнга сен да аласың.
Эсире бербей эси жок,
Эл барган жакка барасың.
Бакылдаган текенин,
Суу кечсе байкайт чамасын.
Көргөнүн айтат комузум,
Жөн-жөнүн айтат комузум.
Бүткүл дүйнө эми укту,

Комузумдун добушун.
Тоо арасы жаркырап,
Мына жаңы конушум.
Ак шумкардай чабытта,
Өмүр кызык, жол узун.
Кыйкырып ырдайм кыргызга,
Кызыктуу жыргал турмушта.
Өркөнүң өсөт көрүп ал,
Азыркы жети жылдыкта.
Айга жетип ракет,
Кол сермеди жылдызга.
Асмандан жаабайт тамак-аш,
Жер береке жерди каз.
Орус, кыргыз түркүн эл,
Бир туугандай аралаш.
«Бөлүнгөндү бөрү жейт»,
Элден чыгуу жарабас.
Ылдамдады техника,
(Ой жеткен жерге чамалаш.
Тирдиктин күчү бирдикте,
Бир-бириңе каралаш.
Ай, күндөр өтөр жарышып,
Күн, түн менен алышып.
Эртеңкинин эшигин,
–Эрте ачкын,–деп кагышып.
Быкы-чыкы наадандык,
Баралбас анда жабышып.
Андагылар бизди ырдаар,
Кыйкырып обон салышып.
Эс, акылы элимдин,
Партиясы – Лениндин.
Ал көрсөткөн ак жолдо,
Ак шумкардай темингин!
Кайда да болсо кайнайт иш,

Эмгегиңе берилгин!
Көйкөлүп жыргал кез келди,
Көзү тирүү Лениндин!

1959

ЧАБАН КӨЧКӨНДӨ

Тоодон-тоого ташынаар мезгил жетти,
Жүк артып төөсүнө чабан көчтү.
Ат үстүнөн эңкейип жаш келинчек,
Баласын бешиктеги эңип кетти.

Энесинин мингени суудай жорго,
Төө бар жетелеген бала колдо.
Суудан кантип өтөт деп чыйпылыктайт,
Атасы кой жанында, наркы жондо.

Күкүктөп таш агызып жаткан дайра,
Иреңи ылайланып батпай сайга.
Жулунган арча, кайың чакчелекей,
Мушташып кетип жатат алда кайда.

Жардам сурайт бул жерде эне кимден,
Бул дайра далай бастап, далай кирген.
Боз жорго тоо жылкысы өзүм минген,
Бул дайра бала күндөн кече жүргөн.

Калкылдап сууга кирди кайран келин,
Күйөөсү карап турат албай демин.
Шаркырайт өкүм дайра ашып жалдан,
Тайтаңдайт эси чыгып төө балбан.

Эненин сактаганы жалгыз бешик,

Жылт этип суудан чыкты жорго кечип.
Каншылап ити кечпей калган улуп,
Таштады чоң дайрага боюн уруп.

Келетат кээде туруп, кээде чумуп,
Силкинди топуракка суудан чыгып.
Шыйпактайт суу куйругун булактатып,
Кубанып кээде чуркап, кээде жатып.
–Байкушум,–деп, ал итин эркелетип,
Баланы беттен өптү бешикти ачып.

1960

ӨЛБӨС КОМУЗ

Адамга эң бир оор өлүм деген,
Тең ата өлүм чиркин өмүр менен.
Башынан багынбаган шаңдуу турмуш,
Болгон соң өзү кенен, өзү терең.
Жакшыга өлүм жок дейт, биздин элде,
Жаштарга жаттай жүр деп айтар элем.
Молдокем дыйканы эле залкар күүнүн,
Черткени Ысык-Көлдөй мелмилдеген.

Күүлөрү ой деңизи жаткан чалкып,
Үстүндө аккуу болуп кыял калкып.
Как жыгачты сайраткан кадимкидей,
Укмуш барбы өнөрдө мындан артык.
Молдоке, жердин бети кең эле го!
Неге кеттиң, күү издеп сапар тартып?..
Молдокем тигил үйдө отурбайбы,
Ала тыңша, күү чертип шаңкылдатып!

Мелтилдеп күндөгүдөй көл да турар,
Билинбей турмуш менен өмүр жылар.

Карт карагай куласа шамал согуп,
 Башына булбул сайрап, жашы чыгар.
 Алмашып жер өзгөрүп, эл жаңырсын,
 Комузду биз өңдөнүп ызат кылар.

Токтогул, Карамолдо, Атай маркум,
 Үч кылдуу, комуз аттуу бийик чынар!
 Чайпалса көл чайпалар, тоо бузулар,
 Кылымдан кылымдарга елбес булар.

1960

АЛЫКУЛ ОСМОНОВГО

«Мен жашадым өз күнүмө таарынбай,
 Кара тилек, жаман ойго багынбай.
 Түк билинбей өтүп кетет окшоймун,
 Бир кеченин жаап кеткен карындай»
 Деген сапты кайран курдаш жазыпсың,
 Оору кыстап, жан айласы табылбай.
 Оору кетти, өзүң калдың түбөлүк,
 Өмүрү өчпөс ырларыңдын сабындай.
 Кимдер келип, ким кетпеген Ысык-Көл,
 Кубалашып кетип жаткан көбүктөр.
 Көрүнбөйт да, кайда Алыкул?—дегенсип,
 Кулагыма шыбыр кылат соккон жел.
 —Мында Алыкул, мында Алыкул мындалап,
 Жооп кылат, Күңгөй менен Тескейлер.

1960

АКАДЕМИК К. К. ЮДАХИНГЕ

Ардактуу Константин Кузьмич,
 Макалдан кыргызды жаңылдырасыз, Сиз.

Карыны жашка теңтуш кылган,
Өмүрү карыбас, өрнөктүү иш,
Көп-көп жашаңыз,
Бул чын өтүнүч!

МИДИНГЕ

Өмүрдө, өлүмдө да миң-миң себеп,
Алмашып адам чиркин кетет, келет.
Өкүнүч арман деген турмуштагы,
Ар кимге өмүр суусун койгон ченеп.
Ошентип капыс ажал туура келип,
Мидин да сайрай-сайрай кетти жөнөп.

Кайра сени кайдан эне төрөсүн,
Сен өзүңчө кайталанбас немесиң.
Кайран жүрөк кагышынан каларда,
Көргөндүрсүң кең Тянь-Шань элесин.
Ар бир үйдө китеби бар, Мидин бар,
Анда эмесе Мидин өлдү дебесин.

Күйүтүңдү жакыныңа саласың,
Күйүт өчөт сен ордунду табасың.
Эстен чыгып убактылуу кайгыруу,
Мидин шайыр, Мидин бойдон каласың.

Кыргыздын адабият айдың көлү,
Жазуучу агып куйган өзөндөрү.
Дарыяга кошулган тоодон агып,
Мөлтүр булак дээр элек, дайым сени.
Өлөр Мидин өлдү да жол бошотуп,
Өлбөс Мидин түбөлүк жашайт эми.

1959

ТЕМИРКУЛГА

«Кайран өмүр жашчылык,
Өтүп барат шаштырып.
Кыздар өпкөн бетимди,
Кыл сакалга бастырып»

–Деп, ырдадың эле бала чагыңда,
Эми Темике таарынба...
Кайраттанып жаза бер,
Кайрат күчтүн барында.
Сакалың куудай агарсын,
Жаштыкты ырдан табарсың.
Жалындуу жаштар ичинде,
Жапжаш бойдон каларсың.

1958

АБДЫРАСУЛГА

Тулпар минген колуна калем алып,
Жазганы жарашыктуу элге жагып.
Токтобой зор майданда бара жатат,
Теминип оңду-солду камчыланып.
Жаркылдап сапарынан учуп барак,
«Какшаалдан» өзү жазган каты тарап.
«Кычан» өңдүү баатырлар тизгин чоюп,
Абакең бара жатат уруп-сабап.
Жардантып ой-тоодогу кыргыз элди,
Агызып, алыс чуркап кара терди.
Артынып тогуз китеп Абдырасул,
Токтобой декадага кирип келди.

КУРБУҢДАН

*Бектеновдун 50 жылдыгына
жолдоштук тамаша*

Касыке, элүү жашка чыктың жаңы,
Элүү жаш энчи берем сага дагы.
Агерде ынсап кылбай, – ал аз десең,
Алжыйсың жеке калып андан ары.
Өлбөгөн, сүйбөсө да болот кары,
Мылтыктап кууй албайсың ыраак аны.
Кемпир болуп калат деп сенден корком,
Өтө кемчил өзүңдө сакал жагы...
Өзүңдү сүйгөндүктөн кылган «шылдың»,
Кубанган, теңтуш өскөн, тентек курбуң.
Бетиңе кыл жолотпо, жаш болосуң,
Агарса кирпичинди кошо жулгун...
Элүү жаш эр ортону деген анык,
Кубанып кемпириңди колдон алып...
Айласыз күлүмсүрөп тургандырсың,
Тез өткөн өмүрүңө айран калып...
Кемпир деш кулагыңа жакпас жеңе,
Айткым жок колдон келсе өзүм деле.
Көп токтолуп калдыңыз кырк бир ченге,
Жыл менен элүү карай жыла жөнө.
Бакырарсың башка деп, менин жөнүм,
Бөлгүм жок экөөңөрдү такыр менин.
Бириң ата болгон соң, бириң эне,
Бир үйдү эки бөлбөс тоюм дегин.

1960

ТОО ЖЕЛИ

Тамаша

Ар жагын билбей адамга,
Апыртып айтуу жаман да.
Бер жагын билбей адамга,
Бекер ооз жаман да.
Билер элең тоо желин,
Бетгешсең белде шамалга!

Башына түшпөй ким билет,
Себепсиз ыйлап, ким күлөт?
Тоо желин далай мактагам,
Чачыман сылап күлдү деп.
–Келдиңби, досум, тоого деп,
Кеткиче сыйлап жүрдү деп.

Башыма келди жазганым,
Кайыгып кете жаздадым.
Этек, жеңди тыткылап,
Желпилдетип жатканың.
Корголоп таштын түбүнө,
Атыман түшө качканым.
Ак костюмду аябайт,
Ашуудагы баткагың.

Түгүм чыкты бетимен,
Жылуулук качты этимен.
–Брдайсыңбы ыя деп,
Сур булут кетпейт көзүмөн.
Жибектей сулуу жели деп,
Жазганыма өкүнөм!

Темтеңдеп тердеп чыга албай,
Мөңгүдө аттар бышкырат,
–Ич жактан шамал ышкырат.
Жайлоого бара жатсам да,
Жаланып мында кыш турат.

Ак костюм желге желбиреп,
Акыйлашып жел күлөт.
Аны-муну байкабай,
Аңкылдап мында келди деп,
Алыста жатат калпагым,
Алсыздыкты белгилеп.

Ашууда желге тутулдум,
Араңдан зорго кутулдум.
Белесте желге тутулдум,
Безилдеп жатып кутулдум.

Ырдабасмын жонунан,
Ырас сөз келет колуман.
Керектүү жерде жарашкан,
Айрыбасын тонуман.

Таарынбайм тоонун желине,
Тамаша кылдым элиме!
Карабайт экен табийгат,
Өнөрүнө, өңүнө!
Салат экен чын турмуш,
Ар кимди акыр жөнүнө!
Таарынбас айткан кебиме!

1960

ЖАДАДЫМ КООЗ ҮЙДӨН

Илинген аюу талпак, илбирс талпак,
Жибек, шайы, жөн эле эриш аркак.
Этке толгон оозгу үй, эски, жаңы,
Кой союлду мейманга кайра дагы.
Булбул сайрайт багында кубулжутуп,
Аркырап жели соккон тоонун жаны.

Илинген суусар ичик, калтар ичик,
Көрсөтмөгө койгондой жипке тизип.
Өз үйүмдү ойлоном аны карап,
Кызы отурат сүзүлүп, күмүш тарак.
Жададым көп туралбай кооз үйдөн,
Китеп түгүл көралбай жарты барак.

1960

КЕЧИРЕСИЗ КҮРП...

Тамаша

Бала болуп, башыма жүн чыкканы өзүм,
Алиги күрп-тоокту көрбөптүр көзүм.
Айтуу да, жазуу да кыйын
Анын, мурду салаңдак, чорт мүнөзүн.
«Бул кайсыга үңүрөңдөйт!» – деп,
Кээде күлөсүң!
Мени, тепкилегени жүрүшөт ботом, жабылып,
Мен барган жок элем тепкини сагынып!
–Эй, күрп дегенин чуркап барсам,
Коё беришти силкинип, кагынып.
Араң ажыраштык, кой-кой менен,

Алар мага, мен аларга таарынып.
–Мунуңар жаман куш экен дедим,
Үй ээси айтты: –«Жаман дебегин!»
Мына алдыңызга койдук,
Этин жегин,
Анан дегин!
Ырас эле, кимге керек мүнөзү,
Элге керек өзү–
Дедим да жаттым,
Тарс каттым!
Түшүмдө күрптөн кечирим сурап жатыпмын,
Ал сабынан тиштеп туруптур кашыктын.

1960

САКАЛДУУ ДОСКО

1

Шылдың кылат өзүм теңдүү катарым,
Уктап турсам өсүп калат сакалым.
Кээ бир кезде өзүм күлүп өзүмө,
Аз чыксын деп көпкө уктабай жатамын.

2

Түндө келип Фрунзеден Нарынга,
Эрте ойгондум, тоонун суук таңында.
Кана кантип басып барбай коёсуң,
Чачтарачка бул сакалдын барында.

3

Үрпөйүп чачтарачка бардым кирип,
Туруптур кара мурут кыргыз жигит.
–Агайды, бир жашартып коёюн деп,

Киришти, бетти кырып, жеңин түрүп.
Күзгүгө жылмаң этип бир каранып,
Койкоюп чоң көчөгө чыктым күлүп.

4

Э, досум, болот бекен ушул арман,
Атадан баласына сакал калган?

5

Сакалды тилдей-тилдей анда бардың,
Чачтарачы жок бекен аялдардын?!
Андайга арман кылба сакалдуу дос,
Ашык түгү көп болот ар бир жандын.
Миң кырдыргын бетиндин ашык түгүн,
Сактай жүргүн сакалдын, досум түбүн.

1960

ЧЫМЫН ЫРЫ*Какшык*

Талаада жалгыз өзүм келе жатсам,
Бетме-бет чыга калды жалгыз атчан.
–Папиросуң барбы?–дейт, колун сунуп,
Мен, ага киши экен деп саламдашсам.
Айла жок, «мынаңыз!»–деп, чылым сундум,
Таңгалып, шек билгизбей карап турдум.

Кыйкырды, «Бассаңчы!» деп, артын карап,
Көп чымын өзүн талап, көзүн талап.
Карасам, калган экен жакындашып,
Оор жүк тамтаңдатат жерге басып,
«Жаным ай өлүп кеттим ысыкта»,–деп,

Кейиди аял жүгүн коюп жатып.
–Аялым,–дейт, уялбай алиги атчан,
Үч уул, эки кызды баккан-каккан.
Чай иче кет, үйүбүз тээтигине,
Көрөсүң биздин төрдү ээрчип бассаң.

Макулдуктун белгиси ийкедим баш,
Кыйкаңдап даңгыр жолдо аты кыйгач.
Дуулдап кошо жүрдү сансыз чымын,
Сүрөттөп жазуу кыйын үйүн мунун.
Мен ишенбейм, ишенбейм айтканына,
Өзү айтат: «Ушул жерде колхозчумун!»
Колхозчуну көп көрөм, жакшы билем,
–Үйүңдө, өзүң айтчы кайсы кылым?
Ошондо алиги айтты сөздүн чынын:

–Тапканыма балдарым аял алды,
Тигине, жаркыраган тамды салды!
Кемпирине жүк-жүктөп төмөн карап,
Атасы, мына ушундай журтта калды.
Кир көйнөктүн жакасын өйдө тартып,
Жактырбай эне кургур намыстанды.
Сөз угузбай ыңылдайт чымын, чымын,
Токтотсок болор эле чымын ырын.

1960

БЕЙАЖАЛ ӨЛҮМ

Тамсил

Кылкылдап күн батарда алыс барып,
Үңкүрдөн аюу чыкты жамбаш талып.
Отурду оозун ачып улам эстеп,

Мелмилдеген ой тоого көзүн салып.

Чыкканын жарык күндүн көрбөй калган,
Аттиң, деп бармак тиштеп айткан арман:

– О, чиркин дүйнө чиркин, мынча жарык,
Бир уктап ойгоно албай калдым карып.
Тоолор да кызык окшойт байкап көрсөм,
Чокунан ыргытпадым ташыңды алып.

Аңгыча чиркей кууп ошол жерге,
Зып этип чабалекей жеткен барып.
Караса кара ташта аюу маймак,
Отурат башты чайкап, кыялданып.

Өткөнүн өмүрүнүн анын байкап,
Ошондо чабалекей аюуга айтат:

– Мейлиң сүй, мейлиң сүйбө, кары шайтан,
Кайгырып бир өзүңө катуу айтам.
Суроо бербе, жооп жок, жумушум көп,
Айтамын да, анкоо чал азыр кайтам.
Аюу айран калып,
Укту тамшанып:

– Акмак баш, мейлиң кайгыр, мейлиң ойлон,
Өмүрүң кайра келбейт уктап койгон.
Кейиди, чабалекей жаман көрүп,
Жалооруйт аңкоо аюу жашын төгүп.
Иш өткөн соң мейлиң күй, мейлиң күйбө,
Ай чыга, оозун ачып калган өлүп.

* * *

Чыгаргын жыйынтыгын окуп өзүң,
Токтоттук томолонгон аюу сөзүн.

1959

ТӨӨ СУЛАГАНДА...

Тамсил

Төө да музыкага салат кулак,
Антпесе түшүнбөйт деп уят кылат.
– Кой эне барба десе такыр болбой,
Аржаңдап акбаш инген бийге чыгат.
Тайрандап бара жатып бак ичинде,
Талп этип такыр жерге калды сулап.

Энесин жаш ботосу уяткарып,
Тартайып арабага араң салып.
Жаткырды мал сарайга чөптөн төшөп,
Онтотуп, кокуйлатып алып барып.

Ботосу энесине чебеленип,
Жей кой деп коко тикен жулуп берип.
Ошондо буту сынган картаң төө,
Калыптыр музыканы жаман көрүп.
Мактаса кээ бирөөлөр музыканы,
–Көйрөңдүн иши го,–деп коёт сөгүп.

* * *

Ар нерседе болотко жакшы, жаман,
Өзүнүн ким экенин билбейт адам.

1959

АПЕНДЕ МЕНЕН КӨПКӨН БАЛА

*Көпкөн хандын баласы
«Аял алам, мага цстц алдына,
алды цстцнө келген там салып бер»*

деп кыйнаптыр

Апендеге хандын баласы келиптир,
Там салууга дилде бериптир.
Бирок, тамдын алды үстүндө болсун десе,
–Куп болот таксыр,–дептир.

Хан уулу кеткен соң кемпири жемелейт,
–Өлдүң, Апенде, өлдүң,–дейт,
Апенде элдикиндей там салат да, –
Арткан акчасын өзү жейт.

Кемпири ого бетер ачууланат,
Аңгыча хан уулу келип калат.
Келсе тамы айтканындай эмес,
Апендеге аябай ачууланат.

Анда, Апенде мындай дейт ага:
–Сен, бекер ачууланасың, бала.
Азыр бул там көңүлүнө жакпай турат,
Аял алсаң алды, үстүнө чыгат.
Ошондо көңүлүң тынат, дептир.

КЕЧИРИҢИЗ СЕКЕТ

*Кээ бир котормочу
«Книга для детей среднего возраста»
дегенди «Орто жаштагы балдар үчүн»
деп которот экен*

Орто жаш ата сакал ээке бүткөн кезек,
Эл арасында отуз, кырк жашты эр ортону дешет.
Орто жаштагы кишинин өз балдары да окуйт,

Эч качан туура болбойт орто жашар бала десек.
Кырктагыбыз оюнчукту колго алсак,
Элүүгө чыкканда биринчи класска барсак.
Сиздин тилиниз менен бала болуп жүрүп,
Карыганда кат билбей тамтаңдасак.
Сен элдин эле тилин жаз котормочу,
Жаңы бирдеме табамын деп тартпай азап.

Бөбөктөр үчүн да китеп чыгат,
Аны апасы окуйт, баласы угат.
Анан мектепке бара баштап,
Китеп газеталарга өзү кызыгат.
Сиздин сөзүңүздү орусчага которсо,
Ал: «Книга для пожилых ребят».
Орус деле жаш-карысын билет,
Бул сизге уят!
Мыкты котормочу сөздүн маанисин берет,
Орто жаштагы дегениң тестиер дегенге келет.
Кээ бир котормочу жолдошторго,
Кыргыз тилин да үйрөнүү керек!

Котормоң элдин тилин сүйлөсө элге жетет,
Тили бузулса эмгегиң желге кетет.
«Вольная девушка» дегенди «Эркин кыз дебей»
«Өгүздөй кыз» деп которуп, сеники өтөт.

ЭЛ МЕНЕН СҮЙЛӨШ, ЖОЛДОШ

Тилди эл жаратат,
Мурдагылар кийинкилерге таратат.
Бирок, азыр кээ бир ээн баштар,
Эл арасына күлкү болуп баратат.
Анткени орунсуз сөз чыгарып,

Айтып, жазып жадатат,
Анысы элге барат тарап.
Эл окуйт карап.
«Жаны» сөзү жакпай,

Эшикте калат.
Бирок, анда-мында жабышып,
Почточу менен айылга кайра барат.
Кантип келбесин элдин жини,
Мына анын «жаңы» тили:
– Уйду – уй же бодо мал
Дечү эле илгертен бери, –
«Ири мүйүздүү мал!»
Дегиле, дейт эми.

Уйду – уй деп айтса эмне болот экен,
Кайсы себептери?
Ат, төөлөргө да майда-майда мүйүз чыкса,
Уйду «чоң мүйүз» десек, анда башка эле го жөнү?
Ка-ап дегиле...
Тай, кунан, бышты, асый, кулун,
Кай жери түшүнүксүз кыргызга ушунун?
«Бир жашар, эки жашар жылкы дегиле» дейт,
Баш айландыргандан башка эмнеси бар мунун?
Мүйүзүн, жашын айтпаса адашып,
Ат ордуна өгүз чапкан эмес эле го мурун.

КЫЗ МЕНЕН ЖИГИТ (Комуз менен)

*Жаныбек деген жигит айлынан кыз жактырбай,
бир күнү Таластын токоюн аралап келе
жатса суу көтөргөн сулуу кыз чыга калат.*

*Көрөрү менен эле алиги кыз көзүнө
кандайдыр ысык көрүңүз, жигиттин
жүрөгүн толкутат. Өмүрүндө көрбөгөн
кыздын өзүнө жакындыгы бардай сезилет.*

Унчукпай кете берейин дейт, кеткиси келбейт,
Кандайдыр бир күч жигитти жибербейт.
Туруп калышат бирин-бири карап,
Жигиттен кыз, кыздан жигит уялат.

Кызыл-тазыл жайдын гүлү,
Ар түркүн куштун үнү.
Эң эле уяң көрүнөт жигитке, –
Алиги кыздын түрү.

Бардык көрүнүш Жаныбекке орток,
Жаныбек, кыз кетип калбагай эле деп коркот.
«Кетем!» – десе,
Кантип токтотот?
Мына ошол жаман!
Жаныбек, анан –
Эки жагын карап,
Койнунан комузун алат,
Кызды сынамакка
Атайдын: «Кыз кербезин» чалат.
–деп чертип болуп караса кыз күлүп коёт.
Анан жигитке карап кыз мындай дейт:

–Жакшы комузчу тактап чертет,
Өз устатын мактап чертет.
Жаман комузчу аттап чертет,
Өзүн-өзү жактап чертет.

Жакшыдан өлбөс өрнөк деген,

Өлбөгөн бирин-бири көрмөк деген.
Жаман кетсе келбейт деген,
Жакшы нерсе өлбөйт деген.
Азыр сизге—
Токтогулдун «Чоң кербезин» чертип берем.
Мынчалык асылып калдыңыз,
Керек намыс,—
Жеңсең бетимди өпкүн,
Жеңилсең сенделбей кеткин,—
*деп кыздын, Токтогулдун «Чоң кербезин»
кайрып турган жери:*
Кулак салып угуп тур,
Атаңдан калган күү ушул.
Албан түркүн акыл сөз,
Айтып өткөн Токтогул.
Ээрчип чыккан артынан,
Атактуу Калык, Алымкул.
Ашыккан калар уятка,
Абайла жигит сабыр кыл.

Бар болсо жигит өнөрүң,
Өнөрүңдү көрөмүн.
Кыз бүткөндүн бардыгы,
Мени, сүйөт дебегин.
Кезегинди беремин,
Кекетип жатат дебегин.

Жигит, кыздын оңой эмес экендигин байкайт,
Ичинен башын чайкайт.
Жеңин кайра түрөт,
Жигит ырга кирет.
Кадимки Айдаралынын абанына салат,
Кыз турат карап.
(*Ырдайт*).

–Э-э, сулуу карындаш,
Адам болбос жаңылбас.
Тааныбасты сыйлабас,
Нары баспай бери бас,
О, кайран жаш, кайран жаш.

Э-э сулуу карындаш,
Эркектерге таң калба.
Көңүлүңдү көкөлөт,
Көкүрөктө жан барда.
Жамандардан алыс жүр,
Айтып бүткүс арманда.
Түшүнөрсүң сулуу кыз,
Кетпейин эми тереңдеп.

Кыз сүйбөсө кээ бирөө,
Коркутат экен өлөм деп.
Айланабыз калың эл,
Үстүң асман, астың жер.
Кууп жүргөн эчким жок,
Кубаныч менен жашай бер.
Бекерге кетпейт эч качан,
Мандайдан аккан кара тер.
Эси жоктор ээленип,
Эптеп-септеп жетем дээр.
Жеңил эмес жан сактоо.
Терең-терең ойлой гөр.

Э-э, сулуу карындаш,
Сурай келсең жөн-жөнүн,
Эл аралап көп жүрүп,
Сендей сулуу көрбөдүм.
Карабай таштап сен кетсең!

Токойдо жалгыз өлгөнүм.
Э-э сулуу карындаш,
Капа болбо сөзүмө,
Келбесең сулуу өзүмө,
Көрүндүң неге көзүмө.
Бирге бар сулуу үйүмө,
О, дүнүйө-дүнүйө.
Э-э-и-й-ий...

Э-э, сулуу карындаш,
Бир жагынан кубанам,
Бир жагынан кубарам.
Өмүрлүк жар бол сүйгөнүм,
Ушул болсун убадаң.
Күлүп койсоң кубанам,
Тиктеп койсоң кубарам!
Э-ий-ий...

Э-э, сулуу карындаш,
Мен да өзүңдөй жаш бала,
Толкуп турган мас бала.
Алтын баштын барында,
Алдырбаймын башкага.
Таштап кетсең өлгөнүм,
Суранам таштай көрбөгүн.
Э-ий-й...

Э-э, сулуу карындаш,
Алты бөлмө тамым бар,
Атадан калган багым бар.
Шар аккан суунун боюнда,
Кең Таластын оюнда.
Суна кой сулуу колуңду,
Мен жайдым сага торумду.

Э-э, сулуу карындаш,
Бир үйдө болот эки баш.
Энемден коркпо бөлүнөм.
Көрү жакын төрүнөн.
Канакей сүйлө жаш сулуу,
Деги, кандай жигит көрүнөм?

– деп ырдап: «ай эми кыздын жүрөгүн элжиреттим го» деп караса, кыздын өңү сумсайыңкы көрүнөт. «Айтышпай эле аман-эсенимде кете берсемиби?» – деп жигит өзүнө-өзү акыл салгыча болбой, кыз үкүсүн желге желпилдетип, шакектерин жаркылдатып минтип ырдап жиберет экен.

– Кең дүйнө жайын козгойсуң,
Келин, кыз көрсөң боздойсуң.
Сүйүүнүн жайын козгойсуң,
Сүйөмүн деп боздойсуң.
Сүйбөй турган ким экен,
Сүйүүнү билбейт окшойсуң.

Канаты сүйүү адамдын,
Канаты болбойт жамандын.
Сүйүүдөн дүйнө жаралды,
Сүйүүдөн эл-журт таралды.
Сүйүү ылгайт турмушта,
Жакшы менен жаманды.

Жаштык кезден козгойсуң,
Жакшы билбейт окшойсуң.
Жарытып айткан сөзүң жок,
Жалынып жатып токтойсуң.
Зордук менен сүй дейсиң,
Сүйбөгөн кызды тилдейсиң.

Жаштыгыңа кабылып,
Жактырбаса таарынып,
Эртеңки менен ишиң жок,
Эсиңе келбейт карылык.
Кыздуу үйгө чуркайсың,
Дубанадай ак уруп.

Өлөмүн деп жулунба,
Өлүм оңой чынында.
«Өнөрүң болсо өргө чап»
Өзүңдөн-өзүң жыгылба.
Сүйбөгөнгө жабышпа,
Сүйүүнүн оту алыста.

Туура эле үйгө жүр дейсиң,
Мени, сен жигит ким дейсиң?
Бир кайнатым чай ичсең,
Аялым бар, үй дейсиң.
Кубанам дейсиң, сен күлсөң,
Ыйлап жүрбө мен күлсөм?!

Акылмандар кеп айтат,
Абайла «кызым»—деп айтат.
Ала көөдөн жигиттер,
Алжыгандар деп айтат.
Андай дебейм сени мен,
Ким болосуң деги сен?

Ажылдайсың тим эле,
Аты жөнүң ким эле?
Атымды сурап билбейсиң,
Аламын, үйгө жүр дейсиң.
Талаада жаткан кыз барбы,
Тамаша кылба кыздарды.

Көкүрөгүң асманда,
Көйрөңдөнүп басканда.
Дүйнөнүн жарымы кыз, келин,
Жигитмин деп мактанба.
Элиресиң жөнү жок,
Эки ооз сөз тапканга.

Ар кимдин алган жары бар,
Жашы да бар, кары бар.
Сүйбөгөнгө сүйкөнбө,
Сүйүүнүн түрдүү жагы бар
Намысы бар, ары бар.

Эркекмин деп мактанба,
Сени да эне тапкан да.
Аял алып кор тутуп,
Кубанба камчы чапканга.
Кээ бир кыргыз кубанат,
Бйлатып кызын сатканда.

Сага айтпаймын жаш бала,
Бул айтканым башкага.
Эскиден калган наадандык,
Бул заманга маскара.
Эсиң болсо эр жигит,
Эскиликти жактаба.

Сөз келтирбе кыргызга,
Кыргыз эл жыргал турмушта.
Толуп жатат көөдөндөр,
Сүйлөшүп жетпес бир кызга.
Андайга өлсөм барбасмын,
Сүйгөнүмдү чанбасмын.

«Энемен коркпо бөлүнөм,
Көрү жакын төрүнөн».
–Деген ырды ырдадың,
Уялбай ырдап турганың.
Ак сүтүн эмген эненин,
Акылы жок урганым.

Энем бар менин карыган,
Айланып чыкпайт жаныман.
Бир жоголсо табылбас,
Ата-эне кымбат баарынан.
Оозуңдан бул сөз чыкпасын,
Менден башка укпасын.

Өткөн өмүр билинбейт,
Өзгөрүлүп күлүңдөйт,
Башынан урган келесоо,
Баягы бойдон жүрүм дейт.
Колу жетпес чынардан,
Өлмөйүнчө түңүлбөйт.

Бешикке энең бөлөгөн,
Перзентим деп төрөгөн.
Айланып кете коюңуз,
Асыл тууган энеден.
Сагынат жылкы желесин,
Торпок да сүйөт энесин.
Ооруп калсаң жөтөлүп,
Жүргөндүр энең көтөрүп.
Угуп тур сөздү тентегим,
Соргондурсуң эмчегин.
Мактана бербе жашыңа,
Баардыгы келет башыңа.

Алты бөлмө ак тамың,
Ал жердеги бак шагың,
Ээлеп алган куусуң го,
Ата, энеңдин тапканын.
Айлыңда кыздар жолобой,
Токойдо тентип басканың.

Кошуңуз агай кайтамын,
«Киши»экенсиз байкадым.
Колго түшөр бекен деп,
Нары-бери чайкадың.
Сонун жигит көрдүм деп,
Ата, энеме айтамын.

Өзүмдүн атым Гүлбайра,
Издесең мендей гүл кайда.
Өмүрдүн жолун эстетип,
Токтотбой аккан суу сайда.
Сүйө албайм агай, аяаймын,
Сумсайба жигит, сумсайба!

Айтарын ушинтип айтат да,
Гүлбайра кыз жөнөй турган болуп,
жигитке: «кошуңуз!» деп колун сунат.

Жаныбекти аябай кара тер басат,
Жооп таба алабай шашат.
«Кош!»—деп, колун бере албай,
Көзүнөн, көзүн ала качат.
Өз ичинен ойлонот,
Бул сулууну эми бир имерейин,
Ушул жолу жыгылсам эле кете берейин.
Коргол ырчынын обонуна салып,
Дагы бир ырдап көрөйүн»—

деп, Жаныбектин чыйрала тцшүн жооп берип турган жери:

–Кең дүйнө жайын козгодум,
Келин, кыз көрсөм боздодум.
Э, сулуу Гүлбайра,
Сөз табылбайт мындайда,
Сенсиз мага күн кайда,
Бир өзүндөй гүл кайда.
Ак булуттай калкылдап,
Көчүп жатат балалык.
Самолёттой сабалап,
Өтүп жатат балалык.
Бала бойдон турбасын,
Экинчи бала кылбасын,
Сезип жатат балалык,
О, асманда айым,
Э, жарык күнүм.
Э, жазгы гүлүм,
Жетер бекен үнүм!

Карындаш өлөмүн деп жулундум.
Өзүм да сага жыгылдым.
Э, сулуу карындаш,
Жаак барбы жаңылбас,
Жакшы күн өтсө табылбас,
Айып эмес билбеген,
Акмак сөзгө кирбеген.
Өзү билбей эч нерсе,
Билгендер айтса тилдеген.
Ачуу душман, акыл дос,
Акылыма акыл кош.
Аңги болот колу бош,
Колу боштун жолу бош.

Өнөктүк эмес үйлөнүү,
Өмүр сүрүү, күн көрүү.
Анык адам атанын,
Кең дүйнөдө термелүү.
«Көп түкүрсө көл деген,
Көп ыйласа сел деген».
Азыркыдай жыргалды,
Ата-бабаң көрбөгөн.

Сынай-сынай көп айттың,
Көрбөс-билбес мен белем.
Менден артык сен белең.
Сенден артык мен белем.
Өмүрдүн жолун бир басып,
Бардыгын сулуу тең көрөм.
Э, кызыл гүлүм,
Э, айлуу түнүм.
Кантип жалынбайын,
Сенсиң сулуу өмүрүм.
Тоо гүлүндөй ай кыздар ай,
Толкуп жүрөк сыздады ай
Толкуп жүрөк сыздады ай.
Эй сулуу Гүлбайра,
Сөз табылбайт мындайда.
Сенсиз менде күн кайда,
Бир өзүңдөй гүл кайда.
Жадырады туш-туш жак,
Жарык күнгө ыракмат.
Биринен бири кызык күн,
Калып жатат ырактап,
Өмүр жолун байкадым,
Бир өзүңө айтарым.
Оюн, күлкү тамаша,
Оюн эмес караса.

Ченеп турат бул турмуш,
Салмагына жараша.
Толук дан болоормун,
Сен бассаң мага жанаша.
Жүрөгүм туйлайт кабынан,
Сүйгөн сулуу барынан.
Сүйбөсүң да күлүп кой,

Э, кызыл гүлүм,
Э, айлуу түнүм.
Берекелүү үйүм,
Жетер бекен үнүм.
Жетимсиреп жүрүм.
Өмүрдүн жарык таңында,
Балалыктын ой чагында.
Э, сулуу карындаш,
Турмуш деги жанылбас.
Далайды көргөн бул дүйнө,
Дайым көрсөң, дайым жаш.
Эмгек менен көз ачып,
Жаш кезде керек жалындаш.
Көктөн жамгыр себелеп,
Жерден чыгат тамак аш.
Телмирип ыйлап мен турсам,
Тетири кароо жарабас.
Карып калган күнүндө,
Ата, энеңе каралаш.
Дүйнөнүн көркү ошондо,
Улуу-кичүү аралаш.
Өзүңдү колдон жетелеп,
Барарбыз биз да чамалаш.
Э, кара көзүм,
Э, ширин сөзүм,
Келтире көр кезин,

Карап койчу өзүң.
Бекерге кылба кана өкүнүч,
Табабыз издеп өзүбүз.
Э, сулуу керме каш,
Ою бийик, бою пас,
Кыргач мурун, кара чач.
Жабышат деп качпагын,
Жакшы көрүп тапканым.
Энемди жаман көрөм деп,
Сынап айтып жатканым.
Көрдүм эле бир кыздын,
Энең бар деп качканын.
Айтып бүткүс берекем,
Айланайын энекем.
Соолбос дайра көл экен,
Энеси менен эл экен.
Жаркыратып дүйнөгө.
Алып келген энекем.
Ай менен күндү көрсөтүп,
Багып келген энекем.
Кубат берген денеңе,
Өмүрдүн сүтү энеде.
Сынаймын деп мен сени,
Өзүм калдым жемеге.
Э, билерманым,
Э, менин багым.
Э, менин шамым.
Э, менин жаным.
О, секет сүйүүнүн оту алыста,
Адамдык кана белги намыста.
Э, сулуу мөлмөлүм,
Деги сендей көрбөдүм.
Аптыга түшүп башында,
Атымды айтып бербедим.

Боло берет жаңылыш,
Жазыла берет тарыныч.
Өзүмдүн атым Жаныбек,
Жаныбектин малы көп.
Тамеки менен апийим,
Айдап салгам дагы көп.
Ак шумкардай асманга,
Учуп жаткан Жаныбек.
Дың жерлерди коңторуп,
Бузуп жаткан Жаныбек.
Театрда созулуп,
Ырдап жаткан Жаныбек.
Кооз кылып үйлөрдү,
Сырдап жаткан Жаныбек.
Адал эмгек майын жеп,
Жыргап жаткан Жаныбек.
Айта бербейм ар жагын,
Түшүнөрсүң калганын.
Э, кара көзүм,
Кантер экен өзүм.
Э, кара кашым,
Көздөн акты жашым.
Шар аккан кана суунун боюнда,
Сабырсыз кана санаа оюмда.
Э, сулуу Гүлбайра,
Сөз табылбайт мындайда.
Сенсиз мага күн кайда.
Күнүмдүк эмес түбөлүк,
Кол кармашып жүрөлүк.
Адам деген ат конуп,
Өмүрдүн гүлүн тигелик.
Убакыт учуп сабалайт
Кылчайып сага карабайт.
Өмүр жолу өзгөрүш.

Өспөй калуу жарабайт.
Наадандын иши курусун,
Бирин-бири табалайт.
Кыйкырта бербей бул жерде,
Кана сулуу сабал айт.
Секетим эми качпагын,
Сен болдуң менин тапканым.
Өмүрдүн жолун эстетип,
Шаркырап суунун акканын.
Алыстап күндөр батканын,
Ай нурун тоого чачканын.
Көшөгөсү түрүлүп,
Көйкөлүп таңдын атканын.
Толкуну тоодой мезгилдин,
Оодарылып жатканын.
Жаңы салт алптай басканын,
Эскилик куруп жатканын.
Мекеним мага күч берип,
Мезгилден мурун аттадым.
Тез болгону жакшы го,
Бир өлүмдөн башканын.
Э, кызыл гүлүм,
Жаркыраган күнүм.
Э, айлуу түнүм,
Жетер бекен үнүм,

–деп Жаныбек маселени кабыргасынан койгондо, Гүлбайранын ак кайыңга сүйөнө калып, ак билегин жаркылдатып, комуз черткенде, ак жибек жеңинин жели жигиттин бетин кошо желпийт. Сүйгөнүн же сүйбөгөнүн билдирбеген сулуу кыздын, түйшүнсөң түйшүнөрсөң, түйшүнбөсөң дагы бир кыздын мээсин бүтүрөрсөң, – деп айтып турганы.

Токтогул ырчы айткандай,
«Чаң созулат тамандан,

Деги, жакшылык келбейт жамандан».
Ата, эненин уул, кыз,
Жер жүзүнө таралган.
Жан-жаныбар баарынан,
Адам артык жаралган.

Жооп бер дейсиң батыраак,
Жигиттер неге ашыгат.
Үйлөнүү оңой иш эмес,
Сабыр кыл жигит азыраак.
Байкабай сүйсө бир бирин,
Бардыгы кийин чачылат.
Бардык-жокту бежиреп,
Ушакчылар асылат.

Оймоктой оозун бүйрүгөн,
Жактырбай мурдун чүйрүгөн.
Түтүн аңдып шалпылдап,
Калп эле кулүп жаркылдап.
Үй бүлөнү бузарда,
Катуу кирет алкылдап.
Этек-жеңи желбиреп,
Эптүү сүйлөйт элжиреп.

Киришпес ишке киришет,
Жок законду сүрүшөт.
Өзүнөн-өзү нааразы,
Өсөк айтып жүрүшөт.
Жаңылып калса коңшусу,
Жатып, туруп күлүшөт.
Баарынан кордук байкайсаң,
Туура эмесин билишет.
Тынчын алып башканын,
Билбейсиң иштеп тапканын.

Качан да болсо көрөсүң,
Айылдап бара жатканын.

Куржундарын асынып,
Башкармадан жашынып.
Ач элечек, көз жоолук,
Алдасташат ашыгып.

Жонунда уктайт баласы,
Жоругун мунун карачы.
Бир сугум эт, бир көйнөк,
Бардык болгон санаасы.

Айылдап көнгөн сугалак,
Аңдыйт сөздү кубалап.
Иштөңиз десең-«Б!я?»-дейт,
Ушак жакка уганак.
Балекеттин төрүндөй,
Башыңа жетет билинбей.
Сүйлөсө тоонун гүлүндөй,
Тоту куштун жүнүндөй.
Кылган ишин карасаң,
Тумандуу кыштын түнүндөй.
Оозунун жээги капкара,
Обдулуп сүйлөйт башкага.
Ошонун сөзү ырас деп,
Ооп кетет жаш бала.
Көрбөй, билбей келжирейт,
Көк ала сакал маскара.
Жаш балдарга сынтагат,
Турган үйү аткана!

Аттанып чыккан ойсоке,
Түлкүдөй жортуп кылаңдайт.

Эл журтту илбей көзүнө,
Энесинен уялбайт.
Башынан көнгөн адети,
Бирөө менен туралбайт.

Турмуш жайын көп сүйлөйт,
Аялың жаман көптү дейт.
Кайын энесин сыйлабай,
Кашкайып туруп сөктү дейт.
Эси жок жигит чын көрүп,
Алган жарын тепкилейт.

Курулат турмуш майдадан,
Байкабайт аны майда адам.
Үй-жайын бузуп бүлүнүп,
Аял алат кайрадан.
Эскиден калган майда ушак,
Далай үйдү жайлаган.
Касиеттүү эне бар,
Кадимки калбет жеңе бар.
Оозунда бир да тиши жок,
Өмүрүң менен иши жок.
Какчайып жалган неме бар.
Көк эшек минип эпейип,
Отуруп алат тепейип.
Барган жерде лакылдап,
Улам жылып жакындап.
Тамдын ичин жаңыртып,
Жаагын жанат какылдап.
Майтайып калган көлөшүн,
Оозгу тамдан көрөсүң.

Оозунда болот бычагы,
Облуска жетет кучагы.

Жөргөмүштөй желелеп,
Ар үйгө курган тузагы.
Келинин күндө жемелейт,
Келинин жанга теңебейт.
Баласынын жолдошун,
Баасыз курган неме дейт.

Келинге тарткан көшөгө,
Көгөрө бербейт өзү эле.
Ракмат алса элинен,
Ал көгөрөт дечү эле.
Кыргыздын кызы мал болуп,
Сатылып жаткан кече эле.

Үй-бүлө турмуш тиреги,
Үй сүйүүнүн жүрөгү.
Үйлөнүү адам салты экен.
Үйсүздөр аны билеби?
Жакпаса коё берем деп,
Жакшынын болбойт тилеги.

Көрсүн деп эки көз берген,
Сүйлөрүнө сөз берген,
Адам болбой курусун,
Айтарын айтып өзгөргөн.
Куруп калсын турмушу,
Кармашуу менен өткөргөн.

Айтып жаткан себебим,
Мени айтып жатат дебегин.
Көзү бар киши көрбөйбү,
Акылы болсо билбейби.
Алган жарын сүйбөсө,
Башынан алыс жүрбөйбү.

Бүгүн көргөн сулуунун,
Эртең өңү бурулат.
Адам түгүл асман, жер,
Айына канча кубулат.
Бирок, сүйүү жүрөктө,
Ар дайым согот жымыңдап.
Аралашып ай, күндөр,
Өтө берет зуулдап.
Сүйүү алтын чирибес,
Сүйүү асыл ирибес.

Кыз ойлойт эне төрүндө,
Ар нерсе түшүп көңүлгө.
Тентектик кылуу жарабайт,
Экинчи келбес өмүргө.
Жер үстүндө тирилик.
Иштөө керек түрүнүп.
Ырыскы менен насиве,
Өзү эле келет жүгүрүп,
Басуу керек чалкалап,
Иштөө керек бүгүлүп.

Эсинде болсун жаш бала,
Эскертип айткын башкага.
Жаңынын бети жапжарык,
Эскинин бети капкара.
Кара жүрөк наадандар,

Кыздарын сатат акчага.
Көзү тойбойт дүйнөгө,
Каптап алып жатса да.
Баласын саткан шүмшүктү,
Мактаба да, жактаба.

Эки бети капкара,
Эмики элге маскара.

Дос көбөйүп кыргызга,
Толкуну тоодой турмушта.
Бак-таалай орноп кыргызга,
Бардыгы болгон турмушта.
Акыл, эс күчөп адамда,
Айга жеткен заманда.
Өнөр күчөп адамда,
Өнүгүп жаткан заманда.
Адамдын көркү адамда,
Айныбай айткан саламда.
Өлбөй калуу ошол да,
Өмүрүң калса балаңда,
Мына ушундай заманда,
Наадандык кылуу жаман да.

Жигит имиш бети жок,
Уурдап алат аялды.
Көк ала кылып көп сабайт,
Акчасын берген аярбы?!
Аял эне болбосо,
Алар кайдан жаралды?
Советтик жарым кылымда,
Улуу Октябрь нурунда.
Аялдарды кемсинтип,
Аскар тоого урунба.
Дүйнөгө маалым уят иш,
Кош аял алуу чынында.

Аял элең, ал адам,
Буюмдай көрүп урунба.
Алган жарың өмүрүң,

Акырындап жулунба.
Аялсыз күн жок чынында.

Элге, журтка бирикпей,
Бөлүнүп турат эскилик.
Сүткө түшкөн коңуздай,
Көрүнүп турат эскилик.
Тигишинен ыдырап,
Сөгүлүп турат эскилик,
Жаңылыкты жактырбай,
Сөгүнүп турат эскилик.

Ар бир үйгө кылтыйып,
Баш багып турат эскилик.
Кээ бир үйдү бүт бийлеп,
Башкарып турат эскилик.
Ойдогусун кез-кезде
Аткарып турат эскилик.
Самолётко жабышып,
Учуп жүрөт эскилик.
Кызматкер болуп чач коюп,
Бузуп жүрөт эскилик.
Араң жүрөт жөткүрүп,
Айласы кеткен эскирик.
Эскирсе да тиши бар,
Ээн жерде иши бар.
Өзү кетпейт куубасаң,
Өлөрмандын күчү бар.

Чоң ачып көздү карайлы,
Көрбөй калсак жарайбы.
Ысык-Көл, Талас, Тянь-Шань,
Кенен Чүй, Ош, Алайды.
Эски заман тушунда,

Өткөргөн баштан далайды,
Сөзүм ушул жаштарга,
Жаштар ишке жарайлы.

Мен кайсынысын айтайын,
Руксат болсо кайтайын?
Эртели кеч сүйлөшүп,
Бир азыраак байкайын.
Сүйө кой деп кыйнаба,
Сүйүүнү бир аз сыйла да.
Кыз балага кыйын сөз,
Оозуна келбейт сүйөм деш.
Сүйлөбөсө, сүйлөбөс,
Бирок, билгизип турат эки көз.

ЭКИ БӨЖӨК

Адырлуу тоонун арыжагында,
Ала-Тоонун бери жагында,
Калың чийдин арасында,
Кең сары Чүй талаасында,
Бир узун кулак коён болгон,
Коён тууган экен эки баласын коён бойдон.
Көйкөлгөн көктөм жазда,
Тууп, көбөйүп жатты коёндон да башка.

Тоодо жумуртка тууду кекилик,
Адамга, айбанга көрсөтпөй бекинип.
Адегенде тигинтип томолонуп жатты да,
Кийин учуп кетти канаты жетилип.

Албетте коён учпайт,
Коёнго канат чыкпайт.

Коёндун бөжөктөрү да жетилет,
Аң, арыктан мына мындай секирет.

Коён эки бөжөктүү болду дебедимби сага,
Энеге дүйнөдөгү эң кымбаты бала.
Коён байкуш туба электе аларды ичинде
көтөрдү,
Туугандан кийин да далай азапты көрдү.

Балдарымды карышкыр жебесе экен деп,
Көп коркунучтуу түндөрдү өткөрдү.
Ай караңгыда бир түнү аларга
Ач карышкыр өтө жакын келди.
Жесе мени жесин деп, үйүнө жолотпой,
Карышкырдын алдына түшүп качып берди.
Жесем деп карышкыр оозун анырдай ачкан,
Кутулсам деп куюндап коён бара жаткан.
Коёнго мына жеттим деген кезде,
Карышкырга шап этти темир капкан.

Бөжөктөр өсүп жатты тартпай капа,
Жан кулактын учунда курган апа.
Баланын бири кыйык, бири элпек,
Экөөнүн бири жоош, бири тентек.
Алаңдайт тентегинин эки көзү,
Аңылдап тим тур десе ыйлайт өзү.

Далбалап жеңи үзүлүп, буту канап,
Тил угуп көрүнгөндөн жүргөн кези,
Кулакка кээде кирсе, кээде кирбейт,
Элжиреп энесинин айткан сөзү.

Экинчиси апасынын тилин алат,
Өз убагында ичет тамак.
Жатарда бетин жубат,

Эртең менен таза бойдон турат.
Аны айылдагылар да жакшы көрөт,
Анткени ал өз энесин угат.
Тентектин көңүлү талаада,
Энесинин көңүлү балада.
Көп баскан аяк чок басат,
Калтырат бир күн жалаага.
Энеси да муну жакшы көрөт,
Бөжөшүм деп өбөт.
Экинчиси көрүнгөн жерде каңгып жүрүп,
Кээде эл жатканда келет.

–Сени түлкү жейт,–деди апасы ага.
–Түлкү жете албайт,–деди бала.
Ошол ченде бир ачка түлкү жүргөн,
Ал тентек бөжөктү билген.

Бир күнү бөжөк адашып калды,
Көрүнгөн жерге темселеп барды.
Бир жерге келсе койкоюп короз турат,
Мурун көргөн эмес мындай жанды.
Апам түлкү сени жейт деди эле,
Ушу го чамасы деп кыялданды.
Короз тойгондуктан жегиси келбей турган,
Балдар таштаган нанды.

Аңгыча бөжөктү анын көзү чалды.
Мышык экен деп чочуп,
Короз гу-гу-гу деп алды.
Бөжөк аябай шашты,
Бүткөн боюн кара тер басты.
Качсам жетет го деп,
Корозго жакындашты.
«Сиз тааныйсызбы, агай, апамы?»

Нан сурап жаткан экен деп короз аны.
Келтирип туруп бөжөктү мурунга тепти,
Өзү нанын чокуп алып, чуркап кетти.
Бөжөк жатты, жатты.
Күн кылкылдап батарда көзүн ачты.
Энеси болсо да түлкү көрбөсө экен деп,
Калың камышты аралап бара жатты.
Балдарынын кечки оокатын ойлоп,
Түлкү акең ошол жерде жүргөн жойлоп.
Мунун өзү келгенине кубанып,
«Бөжөнчик» деди үнүн жагымдуу чыгарып.

Бөжөктүн жашы өзүнөн өзү төгүлөт,
Бирок түлкү ага эң ырайымдуу көрүнөт.
Күлүңдөгөн капкара көзү,
Кирсиз таза экен өзү.
Ошондо бөжөктү көтөрүп алып,
Түлкүнүн арбайып айткан сөзү:
«Бйлаба, коркпо, мен жеңең болом,
Азыр үйүңө жеткирип коём.
Жаш баланы жакшы карабайбы,
А, оңбогон алаң көз коён.
Мен балдарымды алпештеп багам,
Тамакты талаадан таап барам».
«Жеңе, балаңыз көпсү?
Алар да отгойбу чөптү?»
Түлкүнүн уккусу да келбеди андай сөздү,
Бөжөктү колуна алып жүрүп кетти.

Эртерээк жетейин деп арыш керди,
Балдары тоо боорунан аны көрдү.
Кече ужинсиз жаткан жубаримбектер,
Пый-пый-пый-пый дешип бийлешип жиберди.
Эки бүркүт асманда жүргөн ошол кезде,

Куу түлкү кылаң деди кыраан көзгө.
Куушуруп чеңгел жайып тик сайылды,
Күркүрөп самолёттой үнү көктө.
Узатпай шум түлкүгө бүркүт жетти,
Оозунан тирүү бөжөк ыргып кетти.
Көтөрдү булактатып камтый кармап,
Асманга көкөлөттү алмак-салмак.
Бүркүттөр бул түлкүнү уясына,
Тээтиги аскар тоого алып бармак.

Карады байкуш коён эки жакты,
Баласы тирүү экен эми тапты.
Сооротуп үйгө ээрчитип алып келип,
Үчөө тенге чөптү быртылдатты.
Ажалдан аман калган уулун өөп,
Көз жашын ай нуруна жылтылдатты.
«Тил алчаак болсоңор, ушинтип гүл чайнайсыңар,
Тентек болсоңор,
түлкүнүн казанында кайнайсыңар».
Мемиреп жаздын сулуу түнү турду,
Эки бөжөгүн кучактап коён да көзүн жумду.

Жомокту уктуңбу, балам,
Тентектик балага жаман.

КАРГА

Ажал жетти, акыры өлдү Карга,
Күн көргөн учуп-конуп дубалдарга.
Чуулдап көмүп кайтты канаттуулар,
Кургурду жол боюнда терең жарга.
Байбичеси бакырып ыйлап жатат,
Тытынып, зарын айтып калгандарга.

Баласы өлүм жайын кайдан билсин,
Чыңырганы болбосо анда-санда.
Канаттуунун салты экен анан кантет,
Жалгыз коюн союшту жаман тамда.
Бардыгы күн батарда ыйлап көмгөн,
Тирүүсүндө бир жүрүп далай көргөн.
Соолору солкулдашып, мастары ырдап,
Топурагын салышты бир чеңгелден.
Шүмшүндөшүп бир тоюп алалы деп,
Өлүк чыккан жерине тегиз келген.
Ала чапан Сагызган сугалактап,
Орун алган чекчейип эми төрдөн.
Көзүндө кайгы-капа белгиси жок,
Өлгөн жерден көп тоюп жаман көнгөн.

Ортодо борк-борк этип казан кайнайт,
Аны көрүп Сагызган айда сайрайт.
Мурдуна жаш шорпонун жыты келип,
Ал унутуп өлүктү көзү жайнайт.
Жактырбай аялынын мундуу ыйын,
Көрсөк деп дасторкондо майлуу сыйын.
Артылып бакылдап ала чапан,
Эми түштү насыят сөзгө кыйын.

Өмүр, ажал жөнүндө салып кептен,
Көзүн албай тамшанып казанда эттен:
–Ыйлаба, ээ байбиче, куру бекер,
Дүйнөдөн Карга түгүл Шүмкар да өткөн.

Куш төрөсү Буудайык эми кана,
Өлбөстөй бүт дүйнөнүн титиреткен.
Алтын-зарды аябай чачкан жоомарт,
Дүйнөдөн Карынбайдай битир өткөн.
Ажал, тагдыр имерип чеңгел жазса,
Бүркүт түшкөн калдайып бийик көктөн.

Өлгөнгө ыйлагандан болбойт пайда,
Кеткен кетти, келе албас терең жайга.
Мал союп азыр, бүгүн куран окут,
Кайрат керек, байбиче, ушундайда.

Оо, чиркин кайран Какем Соң-Көлдө эле,
Каркылдап карт кекирип өткөн жайда.
Бир тарпты жети күнү жеке жедик,
Көрүнбөй эч бир кушка ээн сайда.
Каргалар кемип жатат жылдан жылга,
Суз тартып дүйнө чиркин айдан айга.

Өңгө жалган болсо да, өлүм анык,
Кошуласың өзүн да бир күн барып.
Жаркылдап күлбөсөң да сөзгө келип,
Жөнөткүн тирүүлөрдүн көңүлүн алып.
Өлгөндүн дал өз шору билсең эгер,
Жашоо керек карч уруп, кайраттанып.

Айтылып акыл деген суудай агып,
Байбичеден башкага тегиз жагып.
Талап жейт го буларың өзүмдү деп,
Отурат жашын төгүп аял карып.
Пайгамбар, сабалардан козгосо да,
Такалат, алып жешке сөзү барып.

Карганы бейишке алар жайлаштырды,
Ак самандай сапырып төгүн-чынды.
Кийимин тегиз бая алган талап,
Отурушат алаңдап жүгүн карап.
Илип койгун маркумдун тебетейине
Сагызган шакылыктайт көзүн кадап.

–Оо, кудай, мусулманга жакпайт жалган,
Жалгандын түбү барып болот арман.
Жалган айтсам кепиним күйүп кетсин,
Куштардын алгыры эле сенин Каргаң.
Дал былтыр Чүй боорунда күздүн күнү,
Жалтанбай көк жолборско колун салган.
Бир жолу ак теректен «карк» эткенде,
Корккондон эки каман өлүп калган.

Өзү да сыпайысы эле канаттуунун,
Жүндөрүн карай албай көз уялган.
Дос элек илгертеден ажырашпас,
Бул сөзүм, Кузгун аке, сизге жакпас.
Өлгөндүкү кечилбес карыз болот,
Байбиченин милдетин анык акташ.

Суусарын ала кетем, өзүм кием,
Көкүрөккө керек го досту сакташ, –
Деди да, тебетейге сунду колун,
Кузгун тосту калдайып анын жолун.
–Тарт, колунду, анда жок сенин акың,
Баласы жаш, оорулуу, жесир катын.

Тууганымын Карганын, Сагызганым,
Өзүм кием, суусарга жабышпагын.
Тилдөөчүсүң Какеми куш эмес деп,
Өлгөндө бүркүт кылып мактаганың.
Тирүүсүндө көңүлүн бир көтөрбөй,
Кимге керек өлүктү жактаганың.

Далай жолу кургурду какылдаттың,
Жамандап өйдө тартпай, ылдый бастың.
Эти менен киймине көзүң түшүп,
Бейиштин дарбазасын өзүң ачтың.
Көкүрөгүң асманда, өзүң жерде,

Өзүң деле бирисиң салпылдактын.
Мындан көрө өлсөңчү тирүү жүрбөй,
Баш кийимин алгыча каркылдактын.
Тирүүсүндө ыйлаттың көзүн чокуп,
Азыр келдиң эпилдеп куран окуп.
Карачы, ала-булам, өзүңдү өзүң,
Ырас, чынбы, бүгүнкү айткан сөзүң?

Ал экөө ойпоң-тойпоң жакалашты,
Отургандар экөөнү араң басты.

Отурат ылдый карап жашыл Өрдөк,
Өзү уялып, буларга нымшып тердеп.
Каркыра көк асманга мойнун созуп,
Ай, асман, абийирсиз бизди көр деп.
Болгон соң тирүүлүктө акыры өлмөк,
Өлсөк деп куш сыяктуу деги жөндөп.

Бардык куш терең кетти азыр ойго,
Дүркүрөк пайда болуп бүткөн бойго.
Бир канаттуу келбеске кетпедиби,
Келдик беле чогулуп мында тойго.
Өлгөндү да жайына тынч жаткызбай,
Баягыдай сүйрөйбүз тоодон ойго!

Кээси жактырбады Сагызганды,
Өлүккө сүлүк курттай жабышканды.
Кыргоол тамак жебей учуп кетти,
Жактырбай ит өңдөнүп кабышканды.

Булбул, Торгой бардыгы кетип андан,
Жору, Кузгун, Сагызган үчөө калды
Айта албайт байбичебиз аларга сөз,
Зор күч бар кетирүүгө амал барбы.
Жараштырып экөөн картаң Жору,

Дасторконду имерип ортого алды.
Көп жашаган Кузгундун как башына
Чыкыйып жарашыктуу Суусар барды.
Элүү сомдон экөө улам айнып,
Кийимдерин сатышып соодалады.

Ангыча ал жерде да шынгыр этип,
Бөтөлкөлөр шагырап барды жетип.
Молдокемдер бул ишке көп кыйналды,
Ичүүгө болот жана болбойт дешип.
Арагын ары алып кет, күнөө болот,
Кызылынан ичсе болот, кымыз дешип.

Карасаң мындайларга акылы айран,
Коньякка тууган болсун кымыз кайдан?!
Өлгөн кушка шылтоолоп келе коюп,
Кузгундар куркулдашып курат сайран.

Жесир катын, баласын аё кайда,
Чеңгелдешип чыркырайт сары майдан.
Өлгөн жерде ичишет буруксушуп,
Жооп таап молдосу алда кайдан.
Карыларды урматтап бере берет,
Чака артынан мелтилдеп чака келет.
Өздөрүнчө кие албай көлөштөрүн,
Сакалды сакал сактап, сакал жөлөп.

Бакылдап талашышат оозун ачып,
Тиши жок, мас тилдерин салаңдатып.
Кемпирлери жыртаңдап алар да мас,
Сук көздөрүн ойнотуп алаңдатып.
Оо, дүйнө, кимге опо кыласың деп,
Кээде күлүп-каткырып, кээде жашып.
Селдеңизге чок түштү, молдоке деп,

Тийишишип молдого кылтыңдашып.
Сагызган жанагыдан эми чечен,
Сөз чыкты шака-шука нечен-нечен.
Малын жеп, бүт дүнүйөсүн талдап алып,
Какеңи канаттуулар көмгөн экен.
Бала жаш, каруусу аз байбичеси
Ошентип көрбөгөндү көргөн экен.

* * *

Байкасаң бул жомокту окуп карап,
Өлгөндү талоо, алдоо жаман адат.
Билбегенге бир Карга өлдү, калды.
Билгенге бир азыраак болор сабак.
Билгендер жаман жайын окуп билер,
Билбеген Карга өлдү деп катуу күлөр.
Жаш балдар мындай иштен алыс болуп,
Адамды тирүүсүндө сыйлап жүрөр.

КҮҮГӨ

Канбадым уксам дагы отус жылы,
Тангалткан сыры терең комуз кылы.
Дүйнөнү чарк көпөлөк айландырат,
Шыктанып чын түшүнүп уксаң муну.

Күү деген кандан чыккан өлбөс элес,
Күү укпаган кулагың кулак эмес.
Ой чарчап, дене талып турган кезде,
Уккун да, өз оюңа өзүң кеңеш.
Кайран күүнү укканда ушул кулак,
Ички сырым бетиме жайнап чыгат.

Арманым жок өзүмө аз болсо дагы,
Жүрөгүмө музыка жакын чырак.

Жетим калдым жашымда-көптү көрдүм,
Түтүн аңдып бактыны издеп келдим.
Заманам комуз күүсүн бешик кылып,
Акыл, бакыт аралаш сүтүн эмдим.

* * *

Сүрүлүп жайдын таңы атат,
Суктантып мени каратат.
Көк бермети көп жылдыз,
Көрүнбөй өчүп баратат.
Көл жээгинде сен турсаң,
Көркүнө чыгып жарашат

Көз ачсам ак таң атыптыр,
Көп жылдыз үркүп качыптыр.
Тиригин өчпөс чырагы,
Тоо-тоого нурун чачыптыр.
Көпкөк болуп мелтиреп,
Көл эркелеп жатыптыр.

Көкүрөгүң керилип,
Көп сүйлөөдөн эринип,
Өткөн-кеткен жамандык,
Көзүңө даана көрүнүп,
Талыкшыйт денең магдырап,
Күн нуруна берилип
Иштегиң келет кетсем деп,
Кумга жатып семирп.
Олтурсаң көлдүн боюна,
Обондор келет оюңа.

БИР ШИЛТЕМЕЛЕР

* * *

Жаңылбас жаак, мүдүрүлбөс туяк барбы,
Жаратылыш чанда берет андайларды.

* * *

Кесирдүү ооздон кесепеттүү сөз чыгат.
Досту кас, таттууну ачуу кылат.

Эки кишини уруштуруу
Ага алты айлык кубат.
Болбогонго болушсаң,
Өзүңө акыры уят.

I

* * *

«Жакшы болсоң жатык бол», дейт кыргыз,
Аны аныктады турмуш.
«Улук болсоң кичик бол», дейт элибиз,
Бирок, башка сиздин жөнүңүз.

Жоонун ээн чөлдөгү күмбөзүнө окшойт,
Сиздеги суз көрүнүш.
Үмүтүбүздү да үздүк,
Болбойт окшойт го сизде өнүгүш.
Булардын кимисинде айып?
Биздин иш экен текшерип ак карасын ылгаш,
Арабасы баягы эле жерде болуптур жылбас.
Кандай гана отурбагыла силер,
Ордунан чыкпайт ойлогон ишиңер.
Миң кырданып отурсаңар да бир күү ойной
албайсыңар силер.

ЭЛИМ СОНУН

Токтодум жалгыз үйгө келе жатып,
Тоо башын туман баскан, асман ачык.
Жаанда түнү менен жеке калып,
Эггимди эптей албай шакылдатып.
Коктудан булап түтүн көрүнгөндө,
Сүйүнүп, карбаластап жеткем шашып.

Эшикке үйдөн бирөө чыга келди,
Колунда комузу бар кыңкылдатып.
Баласындай үйүнө алып кирди,
Салам айтып, шашылып эшик ачып.

Көргөндө коломтодон көңдүн чогуң.
Жыйылды уук болуп эки колум.
Жан киргендей денеме магдырадым,
Эч билинбей ал жерде бары-жогум.

Кет дегенди билбеген берекелүү,
Тоодой бийик көңүлү элим сонун.
«Рахмат»—деп жибердим үй ээсине,
Жапканда жүктөн алып сары тонун.

Угулат чымчык үнү үйгө тыштан,
Кайнаган мал көрөсүң тышка чыксаң.
Ойлонуп таң каласың кулак тойбой,
Жомокчу карыянын сөзүн уксаң.
Бул киши баатырлардын бирөө экен,
Сыйланган атак алып малчылыктан.

* * *

Амандашат кол берип,
Карыга четтеп, жол берип,
Бокем башкача болуп калыптыр,
Адамга окшоп алыптыр.
Ал эмнеси атаке?
Бул эмнеси апаке?

–А, балам,
Бокең да болжолсуз «кыраан» жандан го,
Шайлоо жакын калган го,
Ошону ойго алган го.
Буйруса, кайра шайланат,
Анын ошондо тили байланат,
Эр болсоң колун алып көр,
Конторуна барып көр.

* * *

Калса керек ай дагы мени самап,
Качан калат уялчак жаман адат.
Кылтыйып көз көрсөтүп сынагансып,
Булуттан чыга түшүп күлдү карап.
Ай нурунда чоң энем жаш көрүнүп,
Колу менен чачымды турду тарап.
«Өмүр жолу өчпөс жол», – билип ал деп,
Зым карагай зуулдайт, обон салат.
Туулган жер, өскөн эл, тууган энем,
Күчүм жетсе көтөрүп өбөр элем.
Акын айтып түгөнбөс албан түркүн,
Жер, суунун да өзүнчө сыры терең.

* * *

Аппак кар, боз мунарык жердин түрү,
Кубанып учуп конуп карга жүрү.

Ойготуп нечен ирет оодарылтат,
Жадаткан бороон үнү, кыштын түнү.

Көрсөтүп жер тепкилеп Матай жалкоо:
«Курбулар; бутум жаман үшүп жүрү.
Карап тур эмки жайда эмгекти мен,
Көп иштеп эмгегиме тон да киём.
Жылт эткен от көрө элек кайран печим,
Жөн эле эмки жайда сөксөөл үйөм.
Балакет айтыңызчы аксакал сиз,
Кышында жазды сүйөм, жайында кышты сүйөм.
Силер го алда качан жектедиңер,
Неликтен табийгатка жакпай жүрөм».

«Сендеги жаштын күчү болсо менде,
Үлгүнү берер элем колхозчу элге.
Сен эмес чычкандын да ийини жылуу,
Урунбайт жанын сактап, суук желге.
Бир жаша бул турмушта изиң калсын,
Өмүрдү сала бербө тобокелге».

АДАМЗАТТЫН ЖЫЛДЫЗДАРЫ

Акылсыз болсо, адам дебейт аны,
Акылдуу болот адамдын баары!
(Кечирип койсун алардын жөнү башка,
Сынга жатпайт адамдын оорулары:)
Турмуштун ээси сайраган чечендер эмес,
Унчукпай иштеген момундары!
Түбөлүк өмүр, аты өчпөс элде!
Даңк, атак өмүрлүк калат,

Элин сүйгөн кемеңгерлерде!
Эл көп сүйлөбөйт, баарын билет,
Эл сүйсө, түбөлүккө сүйөт!
Кеп аты өчпөй калууда эмес,
Жомокто жезкемшир да жүрөт!
Мыкты акылдуу көсөмдөр,
Элине көз, элине жүрөк!

Бир жазгым келди колуна калем кармап,
Башыма кыял келди миңдеп-сандап,
Талантым, намысым өздөрү билсин,
Сөз терип, жагынам деп турбайм тандап!

Чындык бар башы асманда, буту жерде,
Алдатпаган эч качан, албайт алдап!
Жолдош болсоң бактыны ошол берет,
Жолдон чыксаң жүрө албайт сени жандап!
Кана ырдачы угайын кыйышпас замандаштар!
Калам менен кагазым алмак-салмак!

ТОКТОГУЛДУН МҮРЗӨСҮ

Мемиреген жаз алдында аттанып,
Келе жаттым жайык менен шаттанып.
Күңгөй турат, тескей турат жан жакта,
Сагынгандай күнгө боюн кактанып.
Дүйнөгө бүгүн келе калгандай,
Күчүм толук, көңүлүм да жапжарык.

Үтүрөйүп тоолор турбайт таарынып,
Жер да жазды калса керек сагынып.
Ак кийимди алда качан ыргытып,
Жер гүлүндөйт жашыл киймин жамынып.

Жымжырт болгон суук өзөн күкүктөп,
Өтүп жатат обон салып чамынып.
Суз торгойдун тили чыгып кужурап,
Асман, жерде алда кандай жаңылык.
Жылдар өтсө карыбаган кайран жаз,
Келиптир го быйыл өзгө жаңырып.
Колхоз дагы бака-шака тынымсыз,
Ташып жатат талааларга сан урук.

Жан киргендей жасанууга кара жер,
Карап жатпайт каадасынча калың эл.
Талаа да чуу, калаа да чуу, суу да чуу,
Жалгыз гана жаз келбеген бейиттер.
Бул бейиттин мынабусу Токтогул,
Токомду да алып тынган кара көр.
Тууган жанга эрте кечпи бир өлүм,
Өлбөс болуп Токтогулдай барагөр!
Кесибиңди Токтогулдай элге арнап,
Түбөлүккө өлбөс болуп калагөр.

Былыркыдан быйыл келген жылың жаш,
Күн турганда бул кара жер карыбас!
Элиңди сүй, жериңди сүй, жеткинчек,
Эл түбөлүк, эл жер менен бир жашташ.
Элиң сүйсө өлбөс болуп калганың,
Эл сүйбөсө мүрзө болуп алганың.

Токтогулдун мүрзөсүнө келгенде,
«Тогуз кайрык» айыл жактан чертилди.
Ырдап салды окуучусу Алымкул,
Азоо жүрөк алып учуп желпинди,
Токтогулуң мүрзөдө эмес тиги деп,
Элге карап күлүмсүрөп күн күлдү.
Тоо жаныртты Токтогулдун концерти,

Радио басылбады, түн кирди.
Айлар өтсүн, жылдар өтсүн мейличи,
Токтогулдан үзбөйм эми үмүтүмдү.

ЖЕРИМ

Тээтигинде аздан кийин ай чыгат,
Көшөгөнүн нар жагында сулуудай.
Күлүмсүрөп күндөгүдөй жай чыгат,
Жайындагы жарашыктуу сулуу ай.
Жылт-жылт этет жымындашат мөлтүрөп,
Санак жеткис сан жылдыздын тунугу ай.

Шыбыр-шыбыр тал теректер шыбырап,
Баш ийкешип, бир бирине кыбырап.
Көпкөк түтүн кемегеден созулуп,
Бажыр-бужур, кобур-кубур угулат.
Тыным албай шашып аккан Күркүрөө,
Көбүктөнүп таштан ташка урунат.
Жер жылдызы электр шам колхоздо,
Тегиз күйгөн капчыгайда жыбырап.

Таластын керме тоосу чалкалашып,
Чокусун кетпес мөңгү жатат басып.
Башы кыш, ортосу жаз, жакасы жай,
«Кандай?» деп бир көргөндөр таңыркашып.
Туулган өз колхозум, тоо боорунда,
Орногон түбөлүккө жайланышып,
Барлыгын бүт билесиң, тегиз таанып,
Ар кимдин өскөн жери өтө кызык.
Анакей жеткинчектер айлымдагы,
Жаңыны жакшы көрүп кызыгышып.
Кыргызымда көрө албадым жаман жер,

Жерин сүйгөн кыргыздар да шаңдуу эл.
Өткөндө да көп айтылган Ала-Тоо,
Кең Таласты көргүң келсе эми көр.
Ат жүрбөгөн ашуулардан кара жол,
Ийме-чийме белес-белес, белестер.
Легковойчон бийик ашуу ашканда,
Заманыңдын салтанаты элестер.
Сен кылчайып, арка жакка көз салсаң,
Алда кайда мунарыктайт чыккан жер.
Түрлүү-түрлүү, түркүн-түркүн айбаны,
Кокту колот ышкын толгон сайлары.
Баары сулуу, баары кымбат көрүнөт,
Ага себеп элдин көңүлү жайдары.
Чымчык дагы «ырас-ырас» дегендей,
Булбул дагы кубулжутуп сайрады.
Ата бабаң мындай эмес эле деп,
Тоо башынан күлүп чыкты ай дагы.

Бүткүл Талас көгүш нурга бөлөнүп,
Көк жалбырак ого бетер көгөрүп.
Эки колду боорума алып мен турам,
Бийик өскөн бай терекке жөлөнүп.
Кулак салсаң замандаштар курбулар,
Келиптирбиз ырас кезде төрөлүп
Аз жашадык ыракатты көп көрдүк,
Көп жашайлы, көп ыракат көрөлүк.
Биз жаралып киндик кандар тамган жер,
Бүт өнөрдү элге, жерге берелик.
Ойго келет Ысык-Көлдүн элеси,
Мен турайын күлүк санаам жөнөчү.
Атайы эле колдон жасап койгондой,
Ысык-Көл да эң ырыстуу жер өзү.
Айланасы кырка кеткен бак-дарак,
Ортосу көл, көлдө сүзгөн кемеси.

Көбүктөнүп көлү сага жулунуп,
Күңгүрөнүп жарга келип урунуп.
Кайнап жаткан чоң казандай шарактап,
Айтып бүткүс алда нечен кубулуп.
Музыканы өтө сүйөт Ысык-Көл,
Ар бир үйдөн «Камбаркандар» угулуп.

Аяз болуп көлү тоңбойт кышында,
Аккуу баштап ар түрлүү куш ушунда.
Ысык болуп акактабайт жайында,
Кут береке көл жээктеп айылда,
Колхоз, совхоз, курорт жайнап келген жер,
Жусуп өңдүү зор талантты берген эл.
Көлдө ойноого жээгинде кайыгы,
Тоолорунда жер-жемиштин дайыны.
Чолпон-Ата, кең союзга билинди,
Боомунда локомотив жүгүрдү.
Мандай тескей каалгып турган Ала-Тоо,
Сагындым мен көлүм, айлуу түнүңдү.

Таластын да кырка тоосу салаадай,
Бүтүп калган арча-кайың, карагай,
Турганыма миллион жыл болсо да,
Тоолор жапжаш жаңы өспүрүм баладай.
Кең Таластын келишимдүү кең койну,
Данга да бай, малга да бай, баары шай.
Таш агызып кулдулатып сүйлөнүг
Таласымдын сууларынын агышы ай.
Алма, жүзүм, коон, дарбыз, жемиши,
Жаз алданда түркүн куштун келиши.
Өлкөбүзгө эң керектүү өзгөчө,
Тоолорунда түрлүү түркүн кеничи.
Таласымдын тамекиси өзгөчө,
Пачке, пачке папиросту бериши.

Туш-туш жагы тоолор менен курчалып.
Келишимдүү тегиз жайык жеричи.
Мелтиреген таш күзгүдөй жолдору,
Түк талыбайт шоферлордун колдору.
Тоо башынан учуп өтөт самолёт,
Бүркүт го деп тааный албайт көк жору.
Желиндери жерди чийген кара ала уй,
Сойгондо май, жүнү жибек койлору.

Аппак, аппак, актап салган тамдары,
Мектептерде жаш өспүрүм балдары.
Карс-карс күлүп, өткөн күндү шылдыңдайт,
Аксакалдуу айылдагы чалдары.

Эркин эмгек, жыргал заман тушунда,
Эми арылды Таласымдын арманы.

Темир жолу кайда барса жанында,
Заводдору жакын, жакын шаарында
Партияны чындап сүйгөн элибиз,
Көрүп жатат келечекке камылга.
Колдон кеткис Ильич берген кең таалай,
Эл-журт менен Октябрдын таңында.
Мактагандай көп жазбайын Таласты,
Жаңы заман эми мына жарашты.
Өспүрүмдөр Москва, Ташкент, Фрунзе,
Мектептерден окуп жатат сабакты.

Оюма ушул келди, айлуу жайда,
Ой чиркин бат жетет го алда-кайда.
Жеримдин сулуулугу суктанарлык,
Караймын караймын да карайм кайра.
Элим бай, турмуш мыкты болгондон соң,
Бир деген өзү өзүнөн болот пайда.

Безелен гүлүң да бар, күнүң да бар,
Угалы, бакта булбул, тынбай сайра.

ОЛУЯ

Айып болбос бекен мындай десек,
Бир сөз айтууга келди кезек.
Өз кемчилигин өзү билген азаматты,
Эл арасында олуя дешет.

«Өскөнбеков өзү жакшы адам,
Бирок иши жаман.
Киши тап деди эле ордуна, мени,
Ылайык көрдүм сени» деп бүттү
министрдин кеби.
Унчукпай угуп отурган жигит,
Сылык жай сүйлөдү эми:
«Мага тааныш ал иштин жөнү,
Өзүмө да жолдош андагылардын көбү.
Асыл убакытты өлтүрбөй чынын айтсам,
Ал ишти башкаруу колуман келбейт» деди.
«Победага» түшкөндү жаман деле көрбөйм,
Кийин кармап коёт да кыргыз эли.

Сахнага чыгып ролуму аткарайын,
Мени жөн эле коюңузчу деги».
Ырас кайра түртүүгө болбойт бакты,
Бирок ошого жетеби сендеги чакты?
Башың айланчак, башың калтырак болсо,
Өтө бийик чыкпаганың жакшы.
Колуңан келеби жокпу, ойло, тууган,
Ошон үчүн берген алдагы башты.
Башкаруу иши бешбармак эмес,

Курулай ышкырып жарбагын ташты.
Эл эч качан жаман көрбөйт,
Өз ишин кылган азаматты.
Алиги артисттей азаматты,
«Алып кел, аны көрөм демек»,
Министр чакырса дардаңдакты.
Ар кимге каалар элем окуучулар,
Өзүн билген олуялыкты!

ТАЛААГА

Талаага күздүн күнү калдым түнөп,
Ким талаада төрөлсө сырын билет.
Ойго салып далайды табактай ай,
Сансыз жылдыз жымыңдап, көктө күлөт.
Сагынгандай тоо жели сылайт мени
Эркелетип, денеме болуп жибек.

Аңкытып жытын чачкан күзгү шыбак,
Талаада музыка бар салсаң кулак:
Чегиртке «чир-чир» этсе, үкүсү ыйлап,
Кайдандыр кыз үнүндөй күлкү чыгат.
Кыңылдап болор болбос күү черткендей,
Термелтип, ойду, бойду тыныктырат.
Төрөлгөн мен талаанын кулуну элем,
Талаага келбей кеткем далай убак.
О, талаа, сенин ырың, менин ырым,
Жаркырап күзүң, жазың ойдо турат.
Бир жазам деп каламды алган кезде,
Бир кени менден чыкпай, сенден чыгат.

ӨЗҮҢ СУЛУУ ОКШОДУҢ

Бүгүн менин көңүлүм ачык жайдары,
Зор үмүттүү ойлор келип кайдагы.
Бак ичинен күлүмсүрөп шыкалап,
Карап турат терезеден ай дагы.

Күмүш нуру ай ааламга төгүлүп,
Көк көйнөкчөн кемпирим жаш көрүнүп.
Мезгил жылбай төрт мезгилге бөлүнүп,
Атты таң да алоолонуп сөгүлүп.
Шыркыратма эми даана көрүндү,
Аскалардын чоргосунан төгүлүп.

Жазайын деп калем алдым, токтодум,
Мен жазайын сен да бир аз токтогун.
Саймалантып кандай акын жазса да,
Барлыгынан өзүң сулуу окшодуң.

Токтой турчу дагы бир аз карайын,
Төштү керип тунук демди алайын.
Кой, токтобо, ай ааламга нур чачкын!
Сүйүү ээси сени кантип чанайын.

БУЛБУЛ ҮНҮ

Эл жаткан, мен да жаткан жайдын түнү,
Көк жашыл көзүң тойгус жердин түрү.
Пахтадай анда-санда ак булуттар,
Сайрандап көк деңизде калкып жүрү!
Шырп эткен бир дабыш жок дүйнө жымжырт,
Угулат анда-санда иттин үнү!
Адамзат көп ойлонот өлмөйүнчө,
Өзгөчө терең кетет кээ бир күнү!

Терезем тоо жагында койгом ачып,
Ай турат көгүш нурун мага чачып.
Сан жылдыз көк бетинде бир бирине
Кыздардай көз ымдашат жымындашып!
Экилүү жеңил камыш суу боюнда,
Тынымсыз баш ийкешип шыбырашып.
Түн жарымы болгон окшойт байкамымда,
Короздор коё берди чуулдашып.

Магдырап уктагандай катар тамдар,
Үргүлөп башын ийген жашыл талдар.
Эртеден кечке чейин чуркап жүрүп,
Тырп этпей уктап жаткан тентек балдар.
Шаарда көп окудум шаарлыкмын,
Айылдын бир өзгөчө жыргалы бар,
Жүргөн жер бала кезде улак жайып,
Ар дайым, унутулбай ойдо турар.
Ушул тоо ушул кыштак менин айлым,
Ким сүйбөйт дал өзүнүн тууган айлын!
Мынакей терезеден карап жатам,
Түнүндө келишимин толук жайдын!

–Тынч түн–жымжырттык,–деп жаңылыпмын,
Билбепмин түндө болор жаңылыктын.
Көп гүлдөр түндө ачылат, эгин өсөт,
Ишенбесең белги коюп карап чыккын.
Уктабай тыңшап жатып, таң алдында
Булбулдун мукам үнүн анык уктум.

Уктабай жылат тура улуу турмуш,
Көп нерсе жаралууда колдон кылгыс.
–Өзү уктап калгандан соң баары уктайт,–деп,
Жаңылып жүрөт тура мендей кыргыз.
Деңиздей абдан терең ойго салды,

Булбул дейт кичинекей бозумтук куш!
Нотаны учуп жүрүп кайдан билген,
Дүйнөдө көп экен го түрлүү укмуш!

Булбулдун үнү менен ойго кеттим,
Акындан Токтогулду элестеттим.
Ойго алып Атай, Муса шайырларды,
Комузду кол ойнотуп кошо черттим.

Кээде чоор, кээде кыяк, кээде сурнай,
Сайрады, безеленди жаагы тынбай.
Ар жандын өнөрпозу болот тура,
Мына бу боз чымчыктын ырчысын ай!

Күү чертти такмазадай такылдатып,
Көп жерин Молдокеме жакындатып.
Уйкунун кемесинде сүзүп кеттим,
Булбулдун сырлуу үнүн тыңшап жатып.
Түшүмдө баягыдай Жоомарт, Жусуп,
Жанында тургандарды күлдүрүшүп!
Эшикти бирөө неге кага койду,
Ойготуп, «сонун түштү» кеткени үзүп!

Ойлонуп, терезеге басып бардым,
Көз жумуп, абдан терең ойдо калдым.
Кузгундар миң жашайт дейт ырас болсо,
Өмүрү неге кыска адамдардын?
Бул суроо чечиле элек терең суроо,
Дедим да иштейин деп кайраттандым!
Түбөлүк сен өлбөйсүң асыл досум,
Эл үчүн эмгек кылып ардакталгын.

ПОЭЗИЯ

Тереңдигиң дал турмуштун өзүндөй,
Сулуулугуң өчпөс күндүн көзүндөй!
Кооздугуң жайдын көркү сыяктуу,
Сүйлөгөнүң элдин элде сөзүндөй!
Поэзия ойдон бүткөн чеберлик,
Тартат сени байкатпай да сезилбей!

Поэзия булбул болуп талдасың,
Адал жүрөк элди сүйгөн кандасың,
Анык акын каламынан жаралсаң!
Халтуранын каламына илинсең,
Эч ким укпас каңкылдаган каргасың!

Поэзия элден чыккан булаксың,
Кайрат берип кары-жашка кубатсың!
Талант болсо биз аралар жашыл гүл,
Талантсызга табылбайсың ыраксың!
Токтогулдай чечен акын жаратса,
Жанып турган жаркыраган чыраксың!
Уяты жок халтурадан жазылсаң,
Кузгун конбос, куурап калган жыгачсың!

Поэзия жаралбайсың күч менен,
Сен келгенсиң эне эмизген сүт менен!
Жеңилбейсиң эл эмгегин ырдасаң,
Карыбайсың калкың берген күч менен!
Калк жаратты калкыңды да кадырла,
Калкың менен, калкың менен өсүп өң!

Окуп иштеп, сын аркылуу өстүрсө,
Акында бар элге керек улуу кен!
Жаза албаса ырдын баркын кетирбей,

Кээ бирөөлөр ыр жазууну койгон жөн!
Мыктылыктан айтканым жок бул сөздү,
Мен өзүм да жазганыман шектенем!

ТЕМИР ЖОЛЧУ

Солкулдап терметкендей поезд ичи,
Поездде чоочун жана толгон киши!
Күрүлдөп тоодон учкан бүркүткө окшоп,
Укмушко паровоздун жүгүрүшү!

Вагонго жайланышкан жашы-кары,
Баарынын куттуу болсун сапарлары!
Жүгүрүп жарышкандай там-таш, дарак,
Жете албай артта калат тоолор дагы!

Бурулдап анда-санда кара түтүн,
Сүйрөгөн чиркештирип шаарды бүтүн!
Дүйнөнү миң айлантса чарчабаган,
Чиркин ай, суунун күчүн, буунун күчүн!

Үйүңдөй көпчүлүгү алган жатып,
Кубанат аскер жигит кыяк тартып.
Колхозун жолдошуна мактай-мактай,
Келатат эки-үч кары бакылдашып.

Көрөсүз поездден сиз түрлүү элди,
Токойлуу, эгин-пахта, далай жерди.
Эми эле станциядан жөнөдү эле,
Күүлдөп эр паровоз жетип келди!

Коңгуроо кагылды да кетти жөнөп!
Көңүлүң көтөрүлүп алап-желеп.

Шумкардай көктө сызган зыпылдады,
Бир кыргыз көрсөттү эле жашыл желек.

Ал жигит өзүң билген биздин Камбар,
Кыргыздан өсүп чыккан жумушчу ал,
Поездди күнү-түнү зуулдатып,
Кулатпай жол оңдогон мына ушулар!

Тигине баары бизге колун булгайт,
Биз үчүн күнү-түнү иштеп тынбайт!
Замандын анык эри ушулар го,
«Менмин» деп көтөрүлүп түк кыйкырбайт!

Өзүм да темир жолдун чөбүн жулгам,
Рельстин кыргызч менен майын кыргам!
Согуштан мурунураак разъезде,
Азыраак Түрксибде иштеп тургам!

Поезддер тыным албайт оңго-солго,
Өлкөнүн мыкты күчү темир жолдо!
Күүлөнткөн коммунизм паровозун,
Ракмат темир жолчу жолдошторго!

–Привет, Иван, досум, бригадир,
Туратко биз ээрчишкен кызыл адыр!
Жылкыбай, Төлөн, Макыш, Медетбектер,
Дагы эле ишин иштеп Маймактадыр!

Зуулдап эр паровоз учкан эми,
Айдагын «Серго Орджоникидзени!»
Токтотпо айыл чарба, өндүрүш куралын,
Мындан да күчтөнсүн советтин эли!

ЭЛИҢ КҮТӨТ

Дүйнө кең, дүйнө узак, учсуз түпсүз,
Дүйнөгө келет, кетет күчтүү, күчсүз.
Өмүрүң ийме-чийме жолду басат,
Асфальттай заңгыраган болбойт түпсүз.
Төрөлүп революция жылдарында,
Күрөшкө жан аябай кирген бизбиз.
Түшүнөм бул турмуштун алдын, артын,
Бирдиктүү туура жолго түшкөн калкым.
Үйрөнүп алдыңкы элден өнөр билим,
Өстүргөн өзүндөгү мыкты салтын.
Мен күтпөйм бет алдыман даяр тамак,
Аламын азаматтан албан сабак.
Кең турмуш ата-энеңдин бешиги эмес,
Жылмайып күлүп турган сага карап.
Кезигет анда-санда жел өпкөлөр,
Сапырып жокту-барды далбасалап.

Кулак сал, айтканыма асыл жаштар,
Созулуп конок болбой турмуш башкар.
Жайдары жаңы кыргыз элиң күтөт,
Жаркылдап эмгек кылгын аскар-аскар

КОНОК БЕЛЕМ?

Өмүр деген эмне? Көрүү деген,
Көрүү деген акыры өлүм деген.
Өлүм оңой турмушта бардыгынан,
Жашоо жолу өмүрдө түпсүз терең.
Өз насибиң өзүңө болбойт белең.
Турмушта дал ошонун изи калат,
Ким жашаса маңдайдын тери менен,

Эптеп-септеп кууланып күн көргөндөр,
Адам эмес, ал карга... чокуп жеген.
Карап жатпайм, калкыма кызмат кылам,
Мен бир келген элиме конок белем?

ЭШЕК

Эшекти көргөн да бар, көрбөгөн да бар,
Эшекти минген да бар, минбеген да бар.
Маселе минүү, минбөө жөнүндө эмес,
Минбесең мин, минсең—эч ким түш дебес.

Бирок эшек аңкоо адабияттан орун алат,
Дайым эшекти аңкоо кылып чыгарат.
Эшектин да куу экенин билбейт,
Бирөөнү сөксө, аңкоо эшек деп тилдейт.

Чынында эшекти билиш пайда,
Эшекте да бар, эшектей айла.
Мурун көп байкачы эмес элем,
Эшектин сырын билдим быйыл жайда.

Кулак жагынан жылкыдан өткөн,
Куйрук маселесинде төөгө жеткен.
Ал эми калган сапатын карасаң,
Өтө төмөндөп кеткен.

* * *

Драматургдардын көбөйгөнүн сүйөм,
Бирок пьесабыздын аздыгына күйөм.
«Мировой» кылдык пьесалардын санын,
«Местный» эле кыла албадык салмагын.

Жазыла электе алып коёбуз,
Драма, комедия, трагедиянын гонорарын.

Списканы окусаң саны жүздөн ашкан,
Бүт драматург – кол берип амандашсаң
Шекспир, Гоголь, Грибоедовдерди жолго таштайт,
«Теория» жагынан талашсаң.
Жумушум бар эле деп бурулуп кетет,
Жүр баралы деп театрга бассаң!

Жөнөкөй киши менен суз ойлуу басат,
Бухгалтер, кассир менен үзүлүп амандашат.
Талкуу – кеңешмелерде койдой жоош,
Акча законун юристтей талашат.
Акча анын таланты,
Ал баары, баарын жазат.

МАС ЭШЕК

*Кээ бир жерлерде уюшуп арак ичүүлөр орун алган,
киши өлгөн жерде да ичип, мас болуштан кайра
тартышпайт.*

(Газетадан)

Өгүзчө өкүрүп,
Эшек аттын бооруна түшүп,
Жер, сууну бузуп өксөп, өңгөчүн үзүп.
Албетте, замандашын эскерип боору ачып,
Минтип ызаат кылганы түзүк.

Көзүнөн аккан жашы жөн эле булак,
Тоо кошо өкүрөт, жаңырык жаңырыкты улап.
«Өтө күйгөн экен го кайран неме», – деп,
Малдар ыйламсырап, ойлоп турат.

Түк басылар эмес өкүрүп,
Айыл ызы-чуу болду, иттер үрүп.
«Кой, Экеш, сабыр кыл» деди, тургандар.
Анда Эшек шыбырап:

«Кайсы өгүз өлдү эле, – деди туугандар?»
Кээ бирөө муну жалган дешет,
Ошондо мас экен Эшек.

Көпчүлүк кайтты өгүздү көмүп,
Арак бердирген жок жаман көрүп.
Эт жебей Эшек эми чындап өкүрдү,
Өлгөндөн арак ичип калган көнүп.

Турмушта кээ бир кезде турсаң карап:
Ушундай салтты бузган жаман адат.
Өкүрүп бирөө өлүп-күйүп жатса,
Мас эшек, казган көрдөн издейт арак.

ЧАПАН МЕНЕН ӨТҮК

«Эй, Өтүк, – деди Чапан, –
Сен оңолосуң качан?
Жазында ылай, күздө чаң,
Майтык такаң.
Сүйрөлүп конокко барасың,
Мени илип коёт, сен эшикте каласың»

Шым аябай каткырды,
Тебетей да, Чапанды жактырды.
Анан:
«Мени буттан бошот», – деп
Өтүк Адамды шаштырды.

Адам чечинип, бардыгын бутакка илди,
Кийимдер бир нерсе болорун билди.
Өтүктү башына салды,
Тебетейи бутка барды;
Көйнөк Шым болуп,
Чулгоо кылды Чапанды.

Көргөн киши жинди деп качып,
Жакындары догдурга шашып.
Ээн талаага кайра чыкты да,
Кийин ээси сурады, акылдашып.
Өтүк өзү эле бутка жармашты,
Тебетей башка карай шашты.
Көйнөк көкүрөккө илинип,
Көркүнө келип киши басты.
«Тышың жаңырса эле, көбөсүң»,—деп,
Кийимдер Көк Чапанды жаалашты.

Ар кимге керек, өз кесиби менен иштеп туруу,
Ар нерсе өз ордунда сулуу.
Чапандай сүйрөлтөт кишини,
Колдон келбеске умтулуу.

АЙТЫП БОЛБОЙТ...

Мен көрдүм, ишене албайм азыр дагы,
Жай айы... Фрунзенин кара багы.
Көзүмдө али турат укмуш элес,
Элтеңдеп жинди улактай караганы.
Бетине ун чачкандай чамбыл ала,
Оозуна кызыл боёк жалаганы.
Ал биздин Күкүш экен, (айланайын!?)
Тааныдым өзү айткан соң араң аны.

Бир адымды он бөлөт, көйнөгү тар,
Колтугу жок, самсаалак жеңдери бар,
Такасы шиш, ипичке араң турат.
Сүйлөгөнү бүт кесир баштан аяк,
Сүйлөшөсүң тиштенип араң чыдап.

Кан кечкендей кызарткан буттун башын,
Бирден жулган эринбей эки кашын.
Жылдарды да кашындай жула-жула,
Он жетиге түшүргөн отуз жашын.
«Кайда кеттиң кайрылбай өңдү бузуп,
Мен уялам сен үчүн, карындашым».
–Дегенимде, көздөрү чакчаң этип,
Сөктү өзүмдү, балекет түпкө жетип.
«Кайда болсо деги эле кыргыз оңбойт,
Өлгөнүнчө эскинин жолун жолдойт.
Мендейлерди көтөрбөй депутатка,
Уй сааган аялды жакшы колдойт»
Апчып кетет кокустан көп сүйлөсөң
Мындан бөлөк кылыгын айтып болбойт...

ЭКИ «ДОСТУН» СЫРЫ

Досум экөөбүз бирдейбиз,
Ким экенибизди билбейбиз.
Баш кошо калсак кээ бир күнү
Калган досторду тилдейбиз.

Ал мени мактайт,
Мен аны эркелетем,
Мен аны мактайм,
Өбүлө баштайт чекем,

Анан...
Ал да кетет
Мен да кетем...

Ал дагы бирөөгө кезигет,
Экөөлөп мени сөгүүгө кирет.
Мага да бирөө жолугат
Мен да досумду соём жиреп.
Жыйналышта нечен каралганбыз
Койбойбуз, ушундай жаралганбыз.

Эртең дагы жолугабыз,
Экөөбүз кошунабыз.
Жашыбыз деле далайга барды,
Өмүрдү бүт ушак алды.
Адам деп айтууга болобу,
Экөөбүздөй урганды?
Ой, айланайын, Ата Мекен,
Деги балам мендей болбосо экен.
Коркпогула жаштар,
Досумду ала кетем!

ДӨНДӨ КАРЫЯЛАР ОТУРАТ

Ким отуруп, ким кетпеген дөңдөн,
Аталарыбыздын отурганын да көргөм.
Ал жерден караган малын.

Чечишкен чатактарын.
Дөң – атадан балага калган.
Ошол жерден дүйнөгө көзүн салган.
Күн батып, кайра таң агарган.
Үйдөн чыгып кайра барган.

Эртели-кеч отурушар эле дөңдө,
Оозун ачып желге!
Кээде уурулук,
Кээде келме!
Кээде төлгө!
Уйдай өкүрүп өлгөнгө!
Кийимин талашып көмгөндө!
Мына ушундайды эс-эс билем.
Байы малга да, кирге да чириген.
Азыркы балдар көрсө коркор эле,
Чоң атасынын кечки түрүнөн.
Ай барда эшик жарык болгон,
Ал маркумдун үйүнөн.
Бирок, болгон эмес «капа»
Дөңгө чыккан таң ата.
Салкын аба,
Чексиз талаа...
Аскада жорулар отурат уңкуюп,
Дөңдө аксакал отурат култуюп.
Тоо турат эч нерсени кенебей,
Улагада жылкычы... өлгөн немедей.
Наадандык өзү билип, өзү коёт.
Ай, жыл, өмүрдү өзүнө теңебей.
Жоголбоду беле ал заман?
Тим эле жаза беришет анан, –
Болор, деген адам,
Албетте, өткөндү быкшытуу жаман.
Эгер аксакал өз сакалын сыйласа,
Мен муну жазып эмне кылам.
Албетте азыр анын түрү башка,
Күмүш аралаган сакал, чачка.
Калпагы менен столду сабайт,
Кыпкызыл болуп жыйналышта.

Кемпирин көргөндө көзүнүн агы эле калып,
Картаң көзү кызда...
Эңкейип куурай башын сындырбай,
Жан сактоого уста.
Күйгөндөн ырдайт,
Дөңгө чыкса!
Отураар жерин казып коюп,
Чуңкурга жыкса.
Айылдан эч ким карабай,
Кемпири тургузса,
Эсине келер беле дейм?
Ай билбейм!..

КОЧКОР

Турамын азыр келип карап достор,
Келген жерим кар жукпас кара Кочкор.
Калың кар тоо баштарын алган чулгап,
Ортосунда негедир Кочкор кургак.

Көзгө түшөт кырка тоо, кызыл адыр,
Бир көргөндү чоочутар кызык адыр.

Чөп көрүнбөйт карасаң, кызыл куму,
Кум эмес, май деш керек мына ушуну.

Жайылгандай койлору какыр ташка,
Семиз чыгат этинин даамы башка.

Мынакей бүгүн келген жерим достор,
Кыш айында чандаган кара Кочкор.

Кочкор деп билип айткан ата-баба,
Кыш жылуу, жай ысыбас салкын аба.

Мынакей анык көрдү көзүм менин,
Ишенем, айткан сөзүм эмес тегин.

Калың бак, сулуу-сулуу терезелер,
Көркүнө чыгарыптыр Кочкор жерин.

Жаман тамдан бири жок баягыдай,
Мактарлык, бали дээрлик Кочкор элин.

Жалган дебес мунумду окуучулар,
Брдадым кирип келген келечегин.

Мынакей бүгүн келген жерим достор,
Суктанарлык сулуусуң эми Кочкор.

РЫБАЧЫ

«Аягы көлдүн Рыбачы,
Алтыным сөздү тындачы».
Деп, созолоноор элек бир кезде,
Ал кез эсте.
Азыр деле Рыбачы көлдүн аягы.
Бирок аты гана баягы.
Бороонунан башкасы өзгөргөн мында,
Бороон болсо да көзүң толбойт кумга.
Машина дегениң чабалекейдей учат,
Көчөлөрүнүн асфальтында.

Тянь-Шанга карай кара жол бурулат.
Капчыгайдан паровоз үнү угулат.
Күнгөй, тескей курорт болуп кеткен,
Көл гана өзгөрүлбөй турат.

Кээде жымжырт,
Кээде толкун жулунат.
Күн ачыкта жадырап-жайнап,
Шамал болсо, шаркырап кайнап
Кубулат көл, кубулат.
Рыбачы, сен жээгиндесиң көлдүн,
Дагы келдим.
Жери өзгөчө кооз го
Биздин элдин.
Толку Ысык-Көл,
Күрпүлдөй бергин.
Сен кыргызга далай, далай
Күүлөрдү, ырларды бердиң.
Күүлөрүңдү угайын деп,
Кайра келдим.

ТУРМУШКА ТУТКА

Тынч койбой деги,
Ээрчитет мени,
Түбөлүк досум – каламым.
Ар түрлүү жерге,
Аралап элге,
Алыс-алыс барамын,

Барлыгын көрүп,
Аралап келип,
Жазайын дейм бирден терип.
Бирин айтсаң,
Бири калат,
Ойлойсуң карап,
Сан-санат.

Бардыгы башта,
Башка-башка...
Элестеп көзгө,
Ээ кылбай сөзгө.
Фантазия, жазуу-сызуулар келет,
Жазып калуу керек демек.

Башымдын ичи өзүнчө калаа,
Жер, суу, тоо, токой, талаа.
Атчан, машиначан кыргыз,
Кыскасы турмуш.

Башымда кап-кап жүн да турат,
Жаз, күз, төрт мезгил убак,
Таластын тамекисин жазгыча,
Көз алдындан
Тянь-Шандын малы чубап.
Аңгыча Ош, Жалал-Абаддын,
Ак пахтасы көңүлдү бурат.

Бир музыкаларды угасың,
Баарын жазууга аракет кыласың,
Жазып да чыгасың...
Бирок бир нерсеси жетпейт,

Ойдон кетпейт.
Ойлойсун карап,
Сан-санат.

Чынында ырдан да, бийден да,
Мага чын турмуш өзү жагат.
Ток этер жери сөздүн кыска,
Бизди баккан эки уста:
Орок,

Балка,
(Кайталайм кайта).
Өмүргө тирек, турмушка тутка.

Бул экөө бай өнөргө,
Өнөр алды элде.
Эч качан тынбай күнүгө окулат,
Булардын поэзиясы жазылган жерге.

КҮЗ

Жашыл, сары туш тарап,
Көргөндүн көзү суктанат.
Тоодой саман үйүлүп,
Чүй боору эгин жыттанат,
Ышкыбоздор уктабай,
Кылтагын сүйрөйт куш карап.

Көркөм күздө тал, терек,
Шуудурап желге эркелеп.
Заңкайып мектеп алыстан
Тургансыйт балдар келсе деп.

Берекеге малынып,
Жерден жемиш алынып.
Таң-тамаша башталды.
Күлүктөр тандап чабылып.

Алма өрүк жерде чачылып,
Кызылча кантка казылып.
Отун-суу камдап кишилер,
Жылдагыдай ашыгып.

Кыш белгисин берсе да,
Кыш алдында келсе да.
Кызыл кармап сайран күз,
Жемишин төгүп четине,
Ак нанын коюп бетине,
Дасторконун жайган күз.

ЖЫЛКЫЧЫ ЧАЛ

Кең береке – адамга айран, каймак,
Мал береке – тоо, тоодо жаткан жайнап.
Укурукту суйрөтүп каптал менен,
Шашке ченде желеге келдим айдап.
Кызыл көйнөк жаш келин тосуп чыгып,
Кулундарды ноктолоп жатты байлап.
Коңшуларым багжайып үйдөн чыгып,
Күрпүлдөгөн сабанын үнүн угуп.
Уктап кеттим кызарып эки бетим,
Тура албадым нак кымыз койгон жыгып.
«Ойготсоңор болбойбу!» – демиш болуп
Тоо баштарын карадым өйдө туруп.

Тоо баштары чалкалайт боюн керип,
Оюм кеңийт көкөлөй аны көрүп.
Ак сакалды унутуп бала болуп,
Балдар менен кетемин гүлүн терип.
Чертмегим бар үйүмдө артист берген,
«Күйдүм чоктон» ырдаймын үйгө келип.

Күү чертем колду каккылап,
Малчылар күлүп каткырат.
Опсуз деп тилдейт кемпирим,
Келиндер мени жактырат.

Малды жакшы көрөт деп,
Колхозум жылкы бактырат.

КӨЛ БОЮНДА

Көл жээгинде турам карап,
Көк толкун шилеп айды жээкке чыгарат.
Айды алдыма жеткирет да,
Кайра жөнөйт толкун, толкунду кубалап.
Көңүлүм айдай ачылып,
Жүрөгүм толкуп кубанат.
Бетиме тике карай албай,
Жалтактап ай уялат.
Ким сүйсө тууган элин жердей сүйсүн,
Жашоого аябайт жер баарын берет.
Ким сүйсө тууган жерин элдей сүйсүн,
Эл менен жер жасанат, өсүп-өнөт.
Элди жер,
Жерди элден айрып болбойт,
Экөө эриш аркак тең көгөрөт.

БИЗДИКИ

Биздики деген сөздүн сыры терең,
Жөн эле: «Ооба, ооба» деп угар элем.
Сүйлөбөй түк унуткус түшүндүрөт,
Баарынан чебер тура турмуш деген.
Айтарым дастан эмес,
Бир гана элес.
Кечеги чоң согушта мен да барып,
Биздики деген сөздү билдим анык.

Токойдо, айла канча, атчан элек,
Жатканбыз жер солкулдап бомбаланып.

Жапыс учуп самолёт быдылдатып,
Бири кетсе бир тобу келет шашып!
«Биздики келе жатат!» – деп кыйкырды.
Бири соо, бир жарадар кучакташып.

Чын эле... көктүн бетин мотор жарат,
Боз шинель суз солдаттар асман карап.
Кубанып тиши агарып өзү күлүп,
Ыйлабайт... токтоосуз жаш көздөн агат!
Канатыңда жылдыздан кагылайын,
Биздики! О, биздики атаганат.

АЙЫБЫЗ АМАН, ЖЕРИБИЗ БҮТҮН

Атом ушундай курал,
Жерди жексендеп тынар.
Ал кыяматтын өзү,
Дүйнөнү алды-үстү кылар.
Жер ал үчүн кайык,
Деңизге оодарылар кыйшайып.
Кайыкта бир жолдошуң бейбаш болсо,
Андагылар бүт болот майып.
Ошону ойлоп кара,
Балким ачык болор сага.
Жол бербөөбүз керек,
Кандуу тамашага.
Согушту болтурбоо үчүн,
Чыңда ата мекен күчүн.
Көңүлдүү жашайлы достор,
Айыбыз аман, жерибиз бүтүн.

ЭКИ ТҮШ

I

Жай эле, жашаң чалгын, асман ачык,
Түш көрөм тоо ичинде уктап жатып.
Кыш турат тиги кырда буура минип,
Жутунуп азууларын кыйчылдатып.

II

Кыш эле ызгаар суук асман ачык,
Түш көрөм тонго оронуп жылуу жатып.
Жай турат жабдыкталган жорго минип,
Ай турат мага карап түндө күлүп.

КҮНДҮ АЙЛАНЫП

Көктө ракетанын жаркылдашы,
Ал акылдын кызматы.
Таңгалдырып чуулдоо үчүн эмес,
Бул жаңы доордун башы.
Кеңийт,
Айга да байланыштуу болот,
Эмики кишилердин жашашы!

Ракеталар кошулат Ай, жылдызга барып,
Анда адамдар жашайт, жердин отун жагып.
Биз Айга таң калбайбыз себеби бар,
Ага жеткирген ушул жердеги жарык.
Турмуш өтө берет өркөнү өсүп,
Жер баягысындай күндү айланып.

ЗОР МЕКЕНИҢ

I

Жаңыдан кирсе керек ошондо эсим,
Жаз дегенди биринчи көргөн кезим.
Быжырап сайрады эле кооз чымчык,
Түшүнбөйм, кызык көрдүм анын сөзүн.
Чыйт этип чымчык учуп жөнөгөндө,
Жылт этип, кошо кетти күлүк көзүм.

II

Күн батканда талаага салам кулак,
Кара суудан чуркурап дабыш чыгат.
Кывак-кывак.
Кээси назик, музыка уккулуктуу,
Мелүүн түн... ай асманда каалгып жылат.
Жээгине көлдүн барып карай салсам,
Ай түшүптүр асмандан сууга кулап.
Сүйүнүп, сансыз бака ай тебелеп.
Кывак-кыв-ак!
Кулак тунат!
Айылды сагындырган ошол убак.

III

Таң атат жаздын кыска түнү бүтүп.
Отурат дубалдарда мени күтүп,
Үпүп, үпүп!
Чакырат алда кайдан, мен мындалап,
Алыстан, тээ ыраактан келгин күкүк.
Күк-күүк, күк-күүк!

Сулуу жаз өзү өткөрүп алып жатат,
Бирден санап турнаны сапка тизип.
Күн чубакта ит жатат жыргап жаны,
Алты ай кышта таманы калган үшүп.

IV

Асманды каптап келип кара булут,
Ичинен ийри-буйру оттор чыгып.
Таң калдым –
Бул укмушту карап туруп.
Күн чыкты жаш баладай күлүмсүрөп,
Чөп кулпунуп...
Оюнга кайра кирдик кыйкырышып,
Бардыгы бир заматта унутулуп.

V

Чочутат чий түбүнөн коён качып,
Коён коркот, кыйкырам өзүм шашып.
Аңкылдашып,
Кайдадыр, кетип жатат каздар качып.
Семиздиктен абада оозун ачып.
Жазда шашып, –
Келди эле... каркылдашып.
Байкалбаган алмашуу тириликте,
Каз ордун каңкылдаган карга басып.

VI

Бир кезде оюн көргөн нерселериң,
Өмүрүңдү курчаган дүйнө сенин.
Кайдан билсин балалык, аны ал кезде,
Терең сырдуу, миң кырлуу дүйнө экенин.

Агын суу, аскар тоолор, чексиз талаа,
Ардактап сүйүп иштер зор мекениң.
Жериңди тутка кылган, тууган элиң.

ШАҢДУУ ТЫНЧТЫК

Жыргал го тынч иштөө үйдө,
Шаттануу күндүз да, түндө.
Кайраттуу болот каламым,
Сен да тынчтык жөнүндө сүйлө,
Тынчтык – тирүүчүлүк,
Тынчтык – терең сырлуу дүйнө.
Тынчтык, сенин күлгөн үнүң,
Тынчтык, сенин сүйлөгөн тилиң.
Тынчтык – мектептен окуп,
Эл үчүн алган илимиң.
Эй, эмгек кылган азаматтар,
Тынчтыкты каалабайсың кимиң?
Кооз шаарларды тынчтык салды,
Тынчтыкта өнүгөт ааламдын баары.
Тынчтыкта гана жаркылдап күлөт,
Суйкайган сулуу жигиттин жары.
Атом бомбасына жол бербегиле,
Бардык элдин азаматтары!
Тынчтык, сен сүзгөн көлүк,
Бул сенин, киндик кан тамган жериң.
Көрбөй калып кайра көргөндө,
Кучактап өөп, төбөсүнө көтөрчү элиң.
Бул береке, бул сенин келечегиң,
Дүйнөдө рахатты көргөндөрүң.
Тынчтык – гүл жыттанган балаң,
Бул том жазуучу калам.
Тынчтык жылдарында жаратат,

Сулуу, улуу турмушту – адам.
Иштеген киши гана тынчтыкты сүйөт,
Согушту дайым мителер каалаган.
Тынчтык – мемиреген айлуу түн,
Жашыл даракта булбул сайраган үн.
Согуш – тополоң, ал куу сөөк, ал кыйроо,
Тынчтык – тартип, бул сый, бүпбүтүн.
Согуш – ачарчылык, айласыз тентүү,
Тынчтык–сенин маңдайыңа тийген күн.
Уккулачы, солкулдаган жаштар,
Жылдыздай жымыңдаган карындаштар!
Айлуу түндө колтукташып баскандан көрө,
Жашыбызда жайрасак деген кимдин оюнда бар.
Эч кимдин оюнда жок...
Согуш отун тутандыруучулар,
Алар наалатылар!
Жайында болотко бир шайтан көпөлөк,
Ал күндүз кашаят да, түнкүсүн көрөт.
Түндө адам жарык кылган отко умтулат да,
Өзү ошол отко күйүп өлөт.
Ал сансыз гүлгө да жабышат,
Бирок жер гүлдөйт, да, көгөрөт.

КИТЕБИН КҮЛМСҮРӨП КОЛУНА АЛДЫ

I

Даракты капа кылган бирөө барбы,
Уялып жерге мынча башын салды?
Унчукпай башын чайкап кызга карап,
Чачына «билерсиң!» деп жашы тамды.
Тарынып күз желине, «тааныбайт!» – деп –
Кулады,

Кызыл –
Сары жалбырагы!

II

Даракты сактап жүргөн бирөө барбы,
Үшүбөс деп үйүптүр аппак карды.
Суу көтөргөн келиндер аркы-терки,
Түбүнө ал дарактын чыйыр салды.
Угасың, чана сүйрөп, кар ыргытып,
Каткырып,
Калың балдар –
Кыйкырганды.

III

Даракта кетпей турган жаштык барбы,
Жаз келип, жарашыктуу күүсүн чалды.
Эч нерсенин көрбөгөн, билбегендей,
Жайдары, күлүмсүрөп жашылданды.
Сулуу кыз жай отуруп көлөкөгө,
Китебин –
Күлүмсүрөп колуна алды.

САГЫНАМ

Тунук, муздак аскалардын карынан,
Аркырап суу агып жатат жаныман.
Тоодо туулуп, тоо ичинде жүрсөм да –
Мына кызык,
Тоону кайра сагынам.

* * *

Мен бардым Суусамырга күздө кайра,
Баягы гүлдөр кайда, үндөр кайда?
Тартылып киргин өзөн жоош тартып,
Булдурайт, жан адам жок ээн сайда.
Ар нерсе убагында, курагында, –
Деген сөз ойго келет ушундайда!
Ойлонуп бир аз туруп атка миндим,
Алышып бороон менен көпкө жүрдүм.
Көрүндү бир мезгилде калың жылкы,
Сүйүнүп жаш баладай анда күлдүм.
Элестеп жылкычынын коломтосу,
Кишисиз күнүм жогун анык билдим!

* * *

Жайлаптыр быйыл дагы Туюк-Төрдү,
Сактаптыр быйыл кышта аман төлдү.
Кээ бирөө укса уккандыр, көрө электир,
Муз-Төрдөй, Жалпак, Жайсаң укмуш жерди.
Үйүнө биз жакындап калган кезде,
Бакылдап кайран Шаршен чыга келди.

* * *

Ким сүйбөйт, бул дүйнөгө келген жерин,
Ким унутат өмүрдө көргөндөрүн.
Жактырам тоолоруңду досум сенин,
Сагынам бир өзгөчө Талас желин.
– Райкан, кайдан десе бирөө сурап,
– Баягы өзүң көргөн Маймак! – дегин.

ЖЫЛКЫЧЫ

Башы үшүп канатына башын катып,
Калтырайт кара тоок уктап жатып.
Кыш кыйын, мал асырайт колхозчулар,
Малына эртели кеч чөптөн чачып.
Ат куйругун көтөрсө, калың карга
Учуп жетет каркылдап калдаңдашып.

Ичкий күн да суук, түн да суук,
Карс этип чыдай албай бутак сынып.
Бир гана кар алдынан жемиш тапкан,
Жаныбар асыл жылкы кайрат кылып.
Таң ата эр жылкычы уктайт тоодо,
Дагдайып, калың карга бутун сунуп.
Кементайы көрүнөт алда кайдан,
Желпилдетип, тарткылап шамал уруп.

Эр жылкы кар алдынан жемиш тапкан,
Өжөр кыш ойду-тоону калтыраткан.
Кылайган бир тал куурай көрө албайсың,
Суук кыш муздан төшөп, кардан жапкан.
Түшүндө кең жайлоодо кымыз ичип,
Тээтиги баатыр Шаршен уктап жаткан.

БИЗДИН КҮНДӨР

Туткасын кара жердин колуна алган,
Тээ тиги, ай караган кайсы балбан?
Күнү-түн кирпич какпай аалам кезип,
Бийиктен бүткүл элге көзүн салган?

Биринен-бири сулуу тигил кимдер?
Агасынан, иниси артылган эр?

- Тарыхтын дөңгөлөгүн ылдамдатып,
- Дүңкүлдөп өтүп жаткан биздин күндөр.

ОРТО-ТОКОЙ

Ушул жерге бир кезде түнөп жаткам,
Көйнөкчөн тоонун жели калтыраткан.
Ат жүрбөй, араба сынып айла канча,
Жалынтып жайдын түнү араң аткан.
Анда мындай болот деп ким ойлоптур,
Шаркырап оң жагымдан өзөн аккан.
Мелтилдеп дал ошол жер быйыл деңиз.
Зыпылдап Фрунзеден келе жатсам.
Жээгиңе өзүм жеке басып бардым,
Атайын муздак сууга колду, салдым.
Бир кезек ойго келип ошондогу,
Тыңшадым өрдөк, каздын каркылдагын.
Толкунуң окшош экен Ысык-Көлгө,
Көбүктөн Орто-Токой шарпылдагын.
Ырдаарсың тоо жаңыртуу бир кезекте,
Сагынып азыркынын адамдарын.

ТЕАТРГА

Нар жагын көшөгөнүн сыйкыр чалган,
Чыга албас жакшы көрүп, кирип калган.
Турмуштун дал өзүндөй кызыктырып,
Түндөгү жанган оттой жылтылдаган.

Сыйкырдуу бул көшөгө дайым турар,
Жабылып, кайра ачылып кайра жылар.
Эстешип качан болсо театрдан,
Эл сүйгөн мыкты артисттин үнүн угар.

МАЙРАМДА

Көчөдөн музыканын үнүн угуп,
Жөнөдүм мен майрамга үйдөн чыгып.
Желпилдейт ар бир үйдө орок, балка,
Күн суук,
Жер капкара,
Асман булут.

Жаш балдар көгүчкөнүн учуруп,
Көргөндөр карайт кызыгып.
Өтүп жатат эсепсиз эл,
Ленинди көтөрүп,
Ленинди көтөрүп,
Өздөрүн өзү көрүп,
Сап-сапка туруп.

Үшүтө албайт күздүн коңур жели,
Жалындуу күч, Октябрь деми.
Келатат каптап,
Ылдамдап бат,
Шаардын пионерлери.
Кирсиз,
Муңсуз –
Элдердин келечеги!

ЫРДАЙЛЫКЧЫ БҮГҮНКҮ КҮНҮ

Жөө жүрүп ырдаган нечен акын,
Кечегиден ал өзү бүгүн жакын.
Ким өчүрөт, ким сүйбөйт, өзүң айтчы?!
Пушкиндин, Токтогулдун, Абай атын.
Ырдайлычы курбулар бүгүнкүнү,

Эртеңки эшик каксын, жакындасын.
Ал күндөрдүн акыны коштой чаап,
Дүйнөгө андан ары закымдасын.

ДЕГИ МЫНДАЙ БОЛГОН ЭМЕС

Талаадан тоого барды куштар качып,
Чыйырчык, эчкимаарак топтоп шашып.
Карт чабан ойго кетти аны көрүп,
Жакага коюн айдап бара жатып.
Куштарды куба келди баягы чал,
Суук туяк тулпарын зырылдатып.
Бозортуп Маймак жакты бир мунарык,
Сурданып чаңгыл булут калган басып.

Куш билет, деп ойлоду кары чабан,
-Чамасы күндүн түрү анда жаман.
Созулуп кыштын мойну жазга жетип,
Арык мал алы кетип калтылдаган.
Келгин куш айран калып табигатка,
Сууктан тоо койнуна жетишти араң.
Тоо ичи кышта жылуу, жайда салкын,
Кетпейин кабар келбей башкармадан.

– Деди да, ал түшүрдү көчкөн жүгүн,
Койлор да байкагандай күндүн түрүн.
Март айы деги мындай болгон эмес,
Акетай кечегиден суук бүгүн.

Бул суук Тянь-Шанда, Ысык-Көлдө,
Казак коюн кыштаткан камыш чөлдө.
Тоң тиштеп жердин алдын калса керек,
Ойгонбой Маймак аюу жатат ченде.

Кар чапчып чөп издеген кайран жылкы,
Калчылдайт итирейип суук желге.

Ажибек от боюнда ойлойт оюн,
Таш короого камады жайган коюн.
Чатырап коломтодо арча жанат,
Отурат кичине кыз отту карап.
Сөгүнөт тышта бороон алы жетпей,
Желпилдетип кийизди, үйдү сабап.

КҮЙГӨН ЧЫРАК

*(Токтогул атындагы филармониянын
артисттерине)*

Жаркырайт тоо боорунда түнкү жарык,
Байкасам ал жарыкты жакын барып.
Концерт берип жатыптыр артист келип,
Түбүнө зор асканын чырак жагып.

Далай малчы олтурат мандаш уруп,
Жылкычы көзүн албайт атчан туруп.
Сансыз кой жайланышкан чалкак бетке,
Уй жатат кээде кепшеп, улутунуп.

Жел коштойт, тоо жаңырып үнүн улап.
Жабалактап жабылып жылдыз турат.
Ырдаган артист үнү күндөгүдөн,
Шаңкылдап алыс кетип, бийик чыгат.

Ойготуп эртеңкини дүүлүктүрүп,
Дүбүртүн бүгүнкүнүн кабар кылат.
Жалгылдап тоо боорунда кызыктырып,
Алыстан, алда кайдан күйгөн чырак.

КУРГАК КАНАТ

Качандыр, ээн жерде түнөп калып,
Таң ата көл жээгине турдум барып.
Узарып тоо ичинин суук түнү,
Жел жүрүп, жер ойгонуп болду жарык.
Бир аккуу канатына башын каткан,
Көл үстүндө термелип, уктап жаткан.
Уйкусун эркесинин бузбайын деп,
Таңкы жел, майда толкун шыбырашкан.

Алыстан жымыңдаган өчүп чырак,
Агарып аркы бетте кыштак турат.
Жүгүнүп суу боюнда жашыл камыш,
Шаңкайган улуу тоону ызат кылат.

Ойготту окшойт тоолордун соккон жели,
Көл шыбырап ал балким, – «Сактан!» – деди.
Койкоюп баш көтөрүп алиги аккуу.
Жактырбай кабак чытып карайт мени.

Кандайдыр, муңайыңкы берди дабыш,
Шабырап күүгө келди калың камыш.
Өрдөк, каз, сулуу чүрөк, аккуу болуп,
Асманга көтөрүлүп кетишти алыс.
Өмүрү суу үстүндө күнү-түнү,
Сагынткан жаздын күнү, куштун үнү.
Күн нуруна жаркылдап бара жатат.
Эми эле, суудан чыккан кургак жүнү.

* * *

Бир кезде жалтылдаган укмуш жарык,
Билинбей бара жатат артта калып.

Күндөрүң өзүң көргөн өзгөрүлүп,
Өзүңө жомоктолду болуп тарых.
Самолётту айдаган боз уландар,
Эшекчен жаш чагыңды ойго салып.

ТЫНЧТЫКТЫН БИР БЕЛГИСИ...

Бул күндөрдү мактоого жетпейт тилим,
Чын жүрөктөн чыккан соң жетер үнүм.
Бир кезде кол жетпеген бийик асман,
Көгөрүп арка жакта калды бүгүн.

Космоско биринчи адам барды бүгүн,
Ай, жылдызга жабышты биздин илим!

Дүйнө кең, дүйнө укмуш мелмилдеген,
Адамзат океандай ойго терең.
Ааламды таң калдырып биздин киши,
Жарк этип учуп чыккан эртең менен.
Көп өлкө оозун ачты көктү карап,
Мактанып бизден мурун жетем деген.

Биринчи спутник да Москвалык,
Көпкө учту кара жерди жандай салып.
Сулуудай суктандырган сулуу айдын,
Сүрөтүн тарткан өлкөм учуп барып.

Ичи күйгөн өлкөлөр толуп жатат,
Өкүнүп улуу иштен артта калып.
Алар артта калбаска айласы жок,
Кайрылып өткөн изин баспайт тарых.
Жеңиштен жеңиштерге жетелеген,
Партия, улуу Ленин берген жарык.

Көз көрбөстү биринчи барып көргөн,
Ал Юрий, ал Гагарин биздин элден.
Ал гений – совет эли, Компартия,
Ар кимге албан түрлүү кубат берген.
Бул кубат коммунизм жышанасы,
Тынчтыктын зор белгиси элге келген.

КУЧАК ЖАЙЫП

Ойготкон ким болду деп айран калдым,
Элеңдеп эки жакка көздү салдым.
Күлүңдөп күндөгүдөй үйдө жүрөт,
Жарыгы, жарашыктуу аткан таңдын.
Магдырап касиеттүү турган тоого,
Кызыгып, терезеден кыялдандым.

Тоо башында чүмкөнүп жатат булут,
Булуттан аскар тоонун башы чыгып.
Баланын борс-борс күлгөн үнүн угуп,
Кылчайдым, мен артыма моюн буруп.
Ак шейшепте мемиреп кара бала,
Таттуу уйкуда жатыптыр көзүн жумуп.
Самолёту жанында «ИЛ-18»
Мен да күлдүм бөбөктү карап туруп:
Түшүндө бойго жетип учкуч болуп,
Аэропортто жүргөн го, мурут чыгып.
Бүкчүндөп «Ала кет!», деп бара жатсам,
Жарыктык деп күлгөн го ичи жылып.

Аз калды учарыма менин бекер,
Жүргүнчү айга жетер, алыс кетер.
Биз төрөлгөн кара жер жылдыз болуп,

Суктандырып өзүңдү жым-жым этер.
Өчпөс күн күндө батып, таңдар атып,
Чачыңды азыркыдай желпилдетер.
Кой үстүнө боз торгой жумурткалап,
Токтобой мындан кызык күндөр өтөр.

Бетине жаш баланын нурун чачып,
Тургансыйт таң шооласы менден качып.
Бактылуу балалыкты оюма алып,
Акырын чыгып кеттим эшик ачып.
Дүйнөгө баш ийкедим, кучак жайып,
Баш ийкейт баары мага саламдашып.

* * *

Сулууну сүйбөй коюу өзү кылмыш,
Көз салбай коё албайсың ал бир жылдыз.
Сулууга сунулбасын кимдин колу?
Эң ничке өтө кызык сүйүү жолу.
Сулууга суктануунун өзү сулуу,
Агер сулуу суктанса болбогону.
Чечилген бул маселе менден мурун,
Дүйнөдө сүйүү келген элден мурун.
Бирден ашса быркырап сынган чыны,
Жалгыз үчүн жарашып сүйүү туру.

* * *

Туруптур терезеде чачын тарап,
Күлүп койду жылмайып мага карап.
Үмүттөнүп эртеси дагы барсам,
Негедир терезесин шашып жабат.

КЫШЫНДА

Далай акын сени жектеп ырдашат,
Аппак кышым сенде терең сыр жатат.
Сөз коротуп сени жектер мен эмес,
Тил уккандай келбей койчу сен эмес.
Темир аяз тышта бороон күрүлдөп,
Жылуу тамдын печи күйөт дүрүлдөп!
Кийими бүтүн оокаты мол азамат,
Терезеден карайт сени күлүңдөп!
Үйү суук, кийими начар жалкоолор,
Сени каргайт так секирип зирилдеп.
Тал дарактар ак берметти тагынып,
Балдар дагы калган окшойт сагынып.
Бети кызыл, көк муштумдар тоготпой,
Муз тебишет кыйкырышып жабылып.
Илгертеден келе жүргөн кары деп,
Биздин колхоз тосту сени камынып.

Жакшы үйлөрдү өзүң дагы мактайсың,
Жалкоо менен карышкырга жакпайсың.
Булуттарың купкуу болуп чапкылап,
Бороондоруң терезени каккылап.
Кайратсызга ок жыландай ышкырып,
Ач эшик деп шалдыратып тарткылап.
Кээ бир күнү кантээр экен дегенсип,
Үйгө кирип от өчүрүп шаштырат.
Начар үйдү көрүп калса куу бороон,
Күндө кирип, ал дабалап каткырат.

Өткөн кыштын азабы өтү деп ойлоп,
Азаматтар көкүрөккө жат кылат.
Сыйлаганды сыйлап өтүп кетесин,
Сыйлабастын сай сөөгүнө жетесиң.

Кыштай берген аппак, аппак карыңыз,
Жазында айдап күзүндө алган наныхбыз.
Тээ-тээтиги үймөк, үймөк тоодой чөп,
Сиз келет деп малга көргөн камыбыз.
Тоо башынан күлүмсүрөп күн күлдү.
Жаз башталды, аман эсен барыңыз.

Ал жердин да элдерине салам айт,
Декабрден кечикпестен кайра кайт!

КАЙЫҢДАЙ КАЙРА БҮРДӨП

I

Ак кайың жай айында жашылданып,
Түркүн куш бутагында абан салып.
Ай жарык, алтыбакан селкинчекти,
Тебишкен Алтын кыздар күндө барып.

II

Кыз, келин оюн куруп комуз каккан,
Жигиттер «Забойщикти» ырдап жаткан.
Өсө бер, чынар болуп деген өңдүү,
Шаркырап узун Акмат суусун чачкан.
Түбүнөн жаш кайыңдын карт Токтогул
Комузун колдон түшкөн кайра тапкан.

III

Жайкалып суу боюнда өскөн кайың,
Тоо жели эркелете сылап дайым.
Көрктөнүп чынар болуп келе жаткан,
Бой жетип айлар, күндөр өткөн сайын.

IV

Бир күнү карай салсам эрте туруп,
(Дүйнөдө аз болобу мындай кылык?)
Капалуу кайың турат ылдый карап,
Кетиптир жалбырагын шамал жулуп.

V

Кыз турат, жигит турат китеп кармап,
Баш чайкап «тагдыр» – дешип улутунуп.
Кайыңдын бүрү түштү өлбөй өзү,
Жаркылдап кайра бүрдөп турган кези.
Жерде өнүп, жерге тамыр жайган экен,
Кайыңда айдын көзү, күндүн көзү.
Бой жетип Алтын кыздар өлбөс болуп,
Ажалга катуу тиет айткан сөзү.

VI

Жыл өтөр суудай агып, желдей согуп,
Дүйнөнүн алды кеңип, алкы толуп.
Көрүнөр жаш муунга карт акындар,
Кайыңдай кайра бүрдөп жапжаш болуп.

ТОО ТУРАТ УКТАП МАГДЫРАП

Тоо турат уктап магдырап,
Ай турат үнсүз жалдырап.
Эс алсаңчы дегенсип,
Дүпүйөт түнкү кара бак.
Жымжырт-жымжырт добушсуз,
Жалгыз бастым аралап.

Жалбырак мага жүгүнөт,
Көлөкөдөн билинет.
«Чук!» этти үнү карганын,
«Бирөө аңдып жүрү!» – деп.

Өзүмдү өзүм качырдым,
Көлөкөгө жашындым.
Бийик бакка сүйөнүп,
Былк этпей таңды атырдым.

* * *

Кыргызда нечен акын бар,
Алар кыйын эле акындар.
Кыйытып сайрап отурса,
Кыйла кыял закымдаар.
Көкүрөккө жат болот,
Акындар айткан акылдар.

АКЫНГА

– Эй, асманды карап, созолонгон акын!
– Ким эле сенин өз атың?
Өтө эле обочолобой,
Бери бас, бери кел,
Кел бери жакын!
Өзүң турасың да жерде,
Эмне үчүн жолобойсуң элге?
Сенин акындык күчүң кай жерде?
– Асманда!
– Ха-ха!
Сулуулук издейсиң го?
Улуулук керекко?

Ал каламыңды колго, ачкын дептериндн!
Унутпа, жер менен басып, арала элди!
Куш учуп кетет, пери кызы карабайт.
Ушул эл окуйт китептеринди.

САМОЛЁТ МЕНЕН БҮРКҮТ

Реактивный самолётту асмандан көрүгө
Бүркүттүн жарышкысы келип,
Күүлдөп кошо жөнөйт экен,
Канатты шукшуруп жиберип.
Самолёт өтө бийик бара жаткан,
Жер да асман, асман да асман,
Бүркүт эзелки көктүн эркеси,
Ылдамдык –
Бийиктик талашкан!

Самолёттун терезесинен көздөр
жыбырап.
«А бүркүт!» «О, тамаша» дегендери
угулат.
Бүркүт салпылдай баштайт,
Канаты араң кыбырап.
Айла канча,
Канаты талса,
Самолёт Ташкенден өтүп,
Бүркүт Таласта калса.
Каткырып балдары күлүптүр,
Тердеп уясына барса.
Анысы аз келгенсип,
Балдары минтип сураса:
– Сиз төрөгөнсүз бизди,
Кантип тартабыз сизди?

– Э, балдар, – дейт, картаң Бүркүт –
– Кээ бир акындарга жетсин убалым,
– Мактоодон тынбайт кулагым.
Анан көрө жай бергиле жатайын,
Араң турамын!
Артта калган акынды укпагыла –
Чырагым!

**АҢГЕМЕЛЕР
ЖАНА
ПОВЕСТЬ**

«АТА САЛТЫ»

Кулукенин Эркин аттуу кызы өзү сүйгөн жигити менен өткөн айда кетип калган. Кайра алып келүүгө мүмкүндүк болбой калган соң, Кулуке кудасынан бир бээ, 5 жүз сом алып, алдына түшкөн кудасын орточодон төмөн, ылдыйдан өйдөрөөк кабыл алып жөнөткөн.

Эркиндин энеси Сейил чалы менен урушуп жатып, эки төшөк, бир жаздыкка араң алы жетип, кызына жөнөмөк болду. Мындайча айтканда себин алып барып, бергенин алып кайтуу... Мүмкүн, өздөрүн ыраазы кылбаса кызын кайра алып келүү... Өз сөздөрү менен айтканда, «кызын кор кылбай турган жерге берүү... «Үч кызы үч жерде, аларды өз колдору менен беришкен. Эркинди да кайра алып келип, бай жерге бербесе – сүйүү солуйт дегендей ойлошот... Кулуке сүйүү менен саан уйду бирдей көрөт. Уй канчалык мөөрөсө сүйүү ошончолук күч алат... Чындыгында ал уй эле болсо жакшы көрөт экен дебеңиз, андай киши болсо эмгиче уй совхозуна кетип калар эле го... Кудадан келген уйду жакшы көрөт... Мына ортончу кызынан келген сарала ую «мө-ө» – десе, Кулукенин кулагына «Ата-ке-е» деп Зулайкасы кыйкыргандай угулат.. Уй жана махабат... Мына кыздардын «бактысынын» ачкычы кайда...

Ошентип, булар кыз алган айылды көздөй аттанышты...

Терезенин тушунан эки кемпир удаа өтө чыкты, көп узабай дагы бир жаш келиндин сайма жоолугу «жылт» дей түшүп, жоголду. Тамдын аркасынан шарпылдаган кепич, дүпүлдөгөн жылаң аяк буттун дабыштары угу-

луп, анан бир аз жымжырттык басты. Аңгыча: «Ошолор экен, себин алып келе жатса керек» – деген карт баркылдак дабыш угулуп калды. Бул үн Мөөркан «энеңиздин» үнү. Сиз деле тааныйсыз, аны кантип тааныбайсыз?.. Намаз окуп анын өтөсүнө, колхозго иштеп, мунун өтөсүнө чыкпаган, шайтанга шапалак кемпир деген ошол. Мына бүгүн, анын көктөн тилегенин жерден бербедиби. Алмамбеттин кайын журту келе жатпайбы. Таң аткыча анда лакылдайт, эртең жаманаттыга киришет... Кантип койдурасың аны? Башын теңселте чайкап, ылаалап бир жөнөсө, оозуңду ачасың. «Ой айланайын, кең Ала-Тоо, ай» дейсиң да угуп отура бересин... Амал канча?

Кудалар жонго чыгып калышкан экен, атчанынан эшекчени, эшегинен аты көп, учкашканынан жөөсү арбын. Элечектери койкойгон Таластын байбичелеринен бир батальонго жакыны кылкылдап, каптап кирип келишти.

Алардын барар жери Субанкулдун үйү. Биздин колхоздо Субанкул аттуу карыя бар. Ал кишинин үч баласы фронтто курман болгон, төртүнчүсү – Алмамбет. Кемпирчалдын маңдайына күйгөн шамы, уулунун кабак-кашын карашып, даамдуу тамагын оозуна тосуп отурушат. Эне-атасынын үзүлүп түшкөнүн Алмамбет да өтө баалайт, урматтайт, кээде гана адетинче күлүмсүрөп отуруп:

– Апа, жарыктык, ушу мени көп алпечтебегилечи, – деп калат.

Анда энеси:

– Ал эмнеси экен, биздин сенден башка эмнебиз бар, – дейт.

– Апа, мен балапан эмесмин го. «Субанкул карыя менен Кымбат кемпир кыргыз элине бир балапан таштап кетти, чегиртке, курт кармап оозуна салгыла» деп сиздерден кийинкилер мага күлгөнү жакшыбы же ар бир жыйналышта айтылып, ардак тактасында атамдын аты турганы жакшыбы? – дейт.

Баласынын бул сөзүнө ата-эне ыраазы. Ошондуктан армиядан келгенден бери Алмамбет чабан болом десе болбой жүрүшүп, ата-энеси кечээ макул болушкан. Эми беш күндөн кийин, уулу чабан болуп тоого жөнөмөк. Ушул баласы мындан бир ай мурун Эркин аттуу кызга үйлөнгөн.

Мына тигил келе жаткан калың «кол» Коңурбайдын аскери эмес, Субанкулдун кудалары, Алмамбеттин кайын журту, Эркиндин төркүндөрү.

Ат, эшектин бышкыргандыгынан улам, айылдагы иттин бардыгы кудаларды көздөй ызыды. Кудалар да куру кол келген эмес эле: не бир уурту салаңдаган, чагарак куйрук дөбөттөр, сүрдүү болсун деп куйругу кесилген иттер, сөөккө карк болобуз дешип ээрчип жөнөшкөн. Биздин айыл да иттен жарды эмес, жабыла беришти. Кудалардын иттери да кайраттанышып, бири-бирине ыктап, арткы буттары менен жер чапчып турушту. Эки айылдын ити аралашып, жаш балдарга күтпөгөн жерден «концерт» берип ташташты. Көп узабай бул айылдын иттери айыл үстүлүк кылып, кудалардын иттеринин анча-мынча жүнүнөн ырымга жулуп калышып, өздөрүн келген изине салып кууп кетишкен.

Куда-кудагыйлар жай баракат келип, Субанкулдун үйүн басып калды. Мына, жалаң кепичтин өзү кышында эски кырманга конгон таандай жыбырайт. Айылчы аяштардын кээ бир кепичтеринин таманы үстүнө ооп, апкыты чаң сугунуп калган. Сурап кийип келген көлөштөр да болуу керек... Деги эмнеси болсо да сый кишилерди чукубайлы, бир келген конок экен... Чындыгында көлөштө эмне айып, буттун кулу. Кеп анда эмес, кеп кудагыйларды, кудаларды ыраазы кылып жөнөтүүдө. Кыздын ата-энеси ыраазы болгон менен, ушунча аяштын алдын чапандуу, ортосун көйнөктүү, артын жоолуктуу кылуу жана да куржундарды куру жөнөтпөө керек. Антпесе эл-журтка сөз, шапалак кемпирге жомок, опсузга күлкү. Ал эми терең ойлогонго сый эмес, ый...

Жалгыз баласынан жанын аябаган кемпир-чал, эки саан коюн, үч семиз койго айырбаштап союп таштады. Жылдыздар жылтылдап чыгары менен самоорлор да эшикте жылтылдай баштады. Жайылган дасторконду тегеректешип, «ыракмат, болду» дегенди унуткан эсепсиз кудагыйлар, пиялаларын колдорунан түшүрөр эмес. Айтылган сөздөр колхоз, совхоз, келин, бата, пайгамбар, базар, чий баркут, жараткан жөнүндө. Бирок баары айланып келип, бирдеме алуу, бирдеме жутуу...

Ата салты деп коюшат, ата-бабаларды деле анча далдал кылуу жөнсүз го?... Кызыбызды бердик дешет. «Ой, ал сен бергендиктен кыз боло калган жок го, өзү кыз болуп жаралган, ал теңин тапты. «Жаңы тирлик» деп айтса болор эле. Айла канча, айылды жосунсуз кудагыйлар атабабанын салтын ташып, кыз алган жерде талоон орун алды.

Жаз алдында чөп таргыш эмеспи. Эшек-аттарды ачка байлап коюу андан уят. Субанкул далбастап ар кимден бир боодон чөп сурап, эки пуд жүгөрүсүн берип жатып, эшектердин айкырыгын араң басты..

Бирин-серин ээрчий келген эркек сөрөйлөрү мас болушуп, бирине-бири таарынып, Ормон деген жапалак желки сарысы эрдин жаланып алып, «ушундай кудадан көрө» деп, аялын «кетебиз» деп ура турган болгондо, аялы бекинип калган. Ал желки азыр үй эле болсо «Күкүн ушундабы?» деп терезелерди ургулап, селонун башына кетти. Калгандары ысык үйдө балдары менен таң сүрө араң жуушашты: (Ырас, кудагыйлардан экөө Эркинди ээрчитип, күн бата эле тамдын аркасына кеткен, алардын сөзүн караңгы түн өзү билсин).

Субанкул карыя уулу экөө арыктын жээгине отурушуп, жер чукулашып сүйлөшө баштаганына көп болсо да сөздөрү бүтпөдү.

– Бир койдун этин куржундарына салсын, отуз катындын он бешине көйнөк, он бешине жоолук, отуз кило момпо-

суй, кант. Эми булардан башка да кайын ата, кайын энеңдин батасын алып кал, балам. Алардын жөнү бир башка.

«Мына, эр болсоң караңгы түндө, кап толо акчаң болбосо, кудагыйларды ыраазы кылып, кайын ата, кайын энеңден батасын алып көрчү, эр жигит! Эй, сулуу жар өмүр шеригин да ушундай кыйнайт бекен, дегендей» – асмандагы жылдыздар да жым-жым этишип, кээ бири: «тү-уятсыздар, ушу да сүйүүбү», – дегенсип учуп барып, тоо артына жоголуп жатты.

Алмамбет ар түрдүү ойго чөмүлдү. Атасына караса ал киши, тоо артына жарымы батып калган айды тиктеп оозун ачып, көзүн ымдап коюп, бирдемелерди ойлоп отургандай сизилет. Болбосо, берсем деп олтурат го. Ошол ай күмүш чара боло калса, кудагыйга кармата салуудан тартынбас эле. Бирок эки жаштын өмүрүн ойлобой, «кол курап» келген кудагый-куда айды өңөртүп, күндү бөктөрүп, жылдыздарды коюн кончуна шыкап берип жөнөтсө да тоёруна ким ишенет?! Эркин кызын жакшы көрсө, келип минтип жоодой чаппас эле го, кызынын көңүлүн көтөрүү үчүн келген ата болсо, кудасынын коюн кырып, өзүн айды тиктетип койбос эле го... Жок... Эскилик тойгон да эмес, тойбойт... Анын атын өчүргөндө гана тоёт... Отуз аял отуз көйнөк менен келди. Эркин кубанып кийсин деп келген жок: чыты – сатин, сатини – шайы болсун деп кызыл кулактык менен келип отурушат. «Ата салты, кызыбызга келдик» – деген менен, чынында базарга келип отурушат. Ата-энесинин батасын алат. Анан эч жамандык көрбө деп кызына, күйөөсүнө бата берип жөнөшөт... Ал эми, аларга алып берген карыз дүйнө күйөөнү жакалатып, кызын ыйлатып ошол эле күнү каргышка айланарын билишпейт дейсиңби!...

Мына «ата салты» Алмамбетти магазинчинин үйүнө айдап барды. Магазинчи Алмамбеттин досу замандашы, көңүлүн кыйбай түн ичинде магазинин ачып, бир ящик чай, конфети менен берди, анын үстүнө түндөгү желки

кудага деп бир литр арак жана кездемелерден такта-такта карматты. «Досум, эми эмне дейин, эртең ревизия, кечиктирбе» – деп дүкөнүн жапты да өзү көтөрүшүп келип, Субанкул карыя менен Кымбат эненин алдына коюшту.

– Булар бүгүн жөнөйт бекен? – деди Субанкул.

Бир түнөтүп кууп жибермек белек, бүгүн кечке кап-кап боорсок кылабыз, отуз аялдын куржуну куру кетмек беле, – деди Кымбат эне, чалын окута сүйлөп.

Булар кездеме, чай, конфеттерин кудагыйларга ылайыктап бөлүштүргүчө, келген меймандардын сөзүнө кулак салалы.

– Жууркан-төшөгү начар экен...

– Күйөө бала түнт көрүнөт...

– Түндөгү эти чийкиби, кандай деги...

Жана ушул өңдүү сөздөрдү эки-экиден шыбырашып, баштарын ийкешип, кээ бир сулуусунгандар бежирешип жаткан кезде, бул айылдын өкүлү Шапалак эне, эки баласын жетелеп кирип келип, кыйкырып жиберди: «Күйөө балаңар магазинди көчүрүп келди, кабагыңарды ачып отургула, аяштар», – деп өзү бүт денеси менен солкулдап күлө баштады. Шапалак кемпирдин сөзү орой болсо да майдай жагымдуу угулду. Аңгыча самоорлордун буусу булап, узак чай ичүүлөр кайра башталды.

Субанкул карыя шашканынан музоолу асыл тукум уюн 300 сомго кармата берди: аны куданын алкымына тыкмак. Магазиндеги карызы дагы бар, бүгүн консо дагы эки кой сойуш керек... Антпесе, салт бузулат... Кудасынын күлүн сапырып кетпесе болбойт... Салт...

Субанкулдун тамга жаба турган жыгачтары чатырап күйүп, боорсок бышырганга жумшалды, ал жыгачтар менен уулунун үйүн жапмак болуп жүргөн. Кече эле Эркин менен Алмамбет өздөрү кышын куюп жаңы бүтүрүшкөн. Экөө жаңы үйлөрүн көз алдына элестетип кубанышкан. Мына бүгүн кудагыйлар келип, тамдын күлүн көккө

сапырышты. Балким, биз түшүнбөй жаткан чыгарбыз, дал ушунун өзү эне-атанын балдарына кылган мээримин чыгар, мүмкүн, бала: «боор этиң, жүрөгүң» деген ушунун өзүдүр. Баласына бата берүү ушул болсо, каргышы кандай болду экен?!

Кудагыйлар, кудалар тарабынан түш оой сунуш киргизилип, алардын сөзүн Шапалак кемпир төмөнкүдөй баяндады:

– Кудаларың, акылман кудагыйың жана эстүү аяштар: «Бүгүн кетели, колхоз ишине эки күндөн бери чыкпай калдык» дешти. Эми куда-кудагыйды ушул талдын арасына жиберейин, жай-мааниңерди айтып, береринерди бергиле.

Субанкул кыска гана:

– Жарайт, жибер! – деп койду.

Шапалак кемпир байгеден ыраак келген күлүктөй алчактап, мени көргүлө дегендей аякка-быякка чайпала басып кудалардын үстүнө кирип кетти. Субанкул, Кымбат, кудага, калгандарына көйнөк, жоолук, 30 килограмм конфета, куржун түптөрүнө бир койдун этин, бир кап боорсокту арнады. Баласы тай убагынан баккан тору жоргосун эртең сатып магазиндин акчасынан кутулсам болбойт дегенди билдирди. Аңгыча куда, кудагый экөө жалган жылмайып, кээде чекелерин бүктөшүп терең ойлогон киши сыяктанышып келип, төргө маңдай-тескей олтурушуп арбашууга киришти.

Субанкул карыя чын пейли менен өткөн-кеткенди жобурап, кичипейилдик менен жай-маанисин түшүндүрүп, 300 сомду алдыларына койгондо, кудасы Кулуке манчыркап туруп:

– Ал кудагый, – деп байбичесине 300 сомду сунду. Сейил байбиче шып алып, көз ачып жумгуча 300 сом эмес, үч тыйын көрбөгөн немедей мостоё калып: «Я алла» деп койду.

Кулукенин кулкуну тойбой калганын Субанкул биле коюп, баласынын армиядан жаңы келгенин, өзүнүн карылыгын жана мындан ары болсо кудадан дүнүйө аябастыгын боз торгойдой сайрады. Бирок Кулукенин кабагы жаман, төөлөрдөн адашкан нардай канкайып, кекиртеги күндө кактанып жаткан күчүктүн ичиндей көөп басылат, бирдеме айтканы турат. Кекиртегинен тезирээк жели чыкса экен дегендей Субанкулдун көзү Кулукенин кекиртегинде: ал абдан бүлкүлдөп, бөдөнөдөй сайрай тургансып, оозун жасады эле, ангыча как жанына келе калган короз кыйкырып жиберди. Субанкул өзүнүн корозун таанып:

– Ээ, Кымбат, бул короз жеке калганбы?–деди.

– Түндө кудача тоок этин жеймин дегенинен сойбодук беле...

Демек, Субанкулда бир короз, бир жорго калган экен. Субанкул аны ойлогуча Кулуке куркулдай баштады. Ал макал, лакаптарды жобурата сүйлөп, бул дүйнө адамга жолдош эместигин, ач көз оңбойт, малдан безүү керек деген маанини түшүндүрө келип, баласынын тор жорго-суна келип токтоп, аны да алды...

Эки саатча ызычуу түшүп, кап-кап боорсок артынышып, койлорун жеп, бир магазинди бүт кайсап, акыры күйөөсүн жөө таштап, «корозуңар бар го жетишип кетесиңер» деп кудагый-кудалар күн бата самсып жөнөштү. Бороон басылгандай жым-жыртык басты.

Кечетен бери суй жыгылган немелер, маараган койлору, мөөрөгөн ую, бышкырган жоргосу жок, колдору бош эрте жатышты... Бирок эртеңкинин камы эч кимисин уктатаар эмес...

Айыл терең уйкуда. Түн бир убак. Субанкулдун үй ичи тегиз ойгоо... Бири-бирине сүйлөшкүлөрү да келбейт... Анда-санда гана алдыңкы үйдөн сынык канат корозу кыйкырып калат, анын үнү да күндөгүдөй эмес... «Эх, э-эх... э-э... ата-салты-ы», – дегендей угулат.

ЖОЛБОРС МЕНЕН АЙГЫР*(Болгон окуя)*

Бул окуя 1952-жылы Ой-Кайыңда болду. Ой-Кайың Таластагы атактуу жайлоолордун бири. Ой-Кайыңга башынан мөңгү кетпеген, азыраак ачылып, көбүрөөк түнөрүп туручу түз ашуу, Кара кыр ашууларын ашып барып жайлайт. Ал ашууларды ашарда ыктоого конуп, эртеси күнү таңга маал көчүп, шашкеге калбай наркы багытына ооп кетпесе, ашуу мүмкүн эмес. Түз ашуунун белинде Бурана өңдүү соройгон таш бар. Ал кантип, качан пайда болгонун эч ким билбейт. Өткөн, кеткен жолоочулар жаратылыштын кубулушуна таңдануу менен карап тим болот, чындыгында ага таңдана карап да көпкө тура албайт, анткени мөндүр төгүп жибереби деп коркушат. Күн чайыттай ачык турса да ишенүү кыйын, азууларын аркайткан айгыр, аттын сөөктөрү, куураган атан төөнүн жонкону сизди Ой-Кайың жакка бара жатсаңыз тезирээк Кара-Баткакка түшүп кетүүгө, бери, тиги район жакка келе жатсаңыз, токтоосуз Кашка-Суу багытына жетүүгө аргасыз кылат.

Биздин «Чолпонбай» колхозунун малы ошол Ой-Кайыңды жайлайт. Менин атам жылкычы болгондуктан, быйыл кошо бардым. Түз ашуудан таңга маал чү коюп, күндүн нуру тоо-тоого себиле баштаганда, Кара-Баткакка түшүп кеттик.

– Байке, мен талаада жүргөндө жер жүзүндө чөп көп го дечү элем, Түз ашуунун наркы жак, бери жагын көргөндө, таш көп го деп калдым, – деп Кумарбек мага карады, мен баланын өзүнүн чыгарган тыянагына күлдүм. Өзүмдүн да бир кездеги балалык ойлорум эсиме түштү. Чоңойгондо киши өзү күлө турган балалык жаңылыш ойлор ар кимде болот эмеспи. Мен бала күнүмдө жайлоо-

дон өлгөн кишини өтө аяр элем, анткени бетегелер сары сойгок болуп, тоо чымчыктары сайрабай, жайдын базары жабылып, тоо ичи аңгырап суз тарта баштаганда, өзүң көрүп жүргөн кишинин мүрзөсүн, эл көчүп кеткенде, ээн, суук тоодо калышы мага өтө оор тиер эле. Ал эми талаада өлгөндөрдү анча көңүлгө калтыруучу эмесмин, дал азыр ошол оюма келди. Баланын сөзүнөн улам, Ой-Кайың жайлоосун көз алдыма кинодой элестеттим.

Мына... Чукур-Суунун сол жээгиндеги аска менен койлор чубап бара жатат. Ал жерди Кой-Жол деп атайт. Чукур-Суунун оң жагы менен көч кетет, ал жагы Кызыл-Кыя деп аталат. Чукур-Суу эл жайлоого бара жаткан кезде мал эмес ит агызып өлтүрүчү суу, эл жайлоодон кайтарда улак агыза албай калат. Анткени ал аскадан куюлуп түшөт да типтик тоодон ылдый агат, суу өтө кууш эки асканын орто жеринен өткөндүктөн, тегирмендин ноосунан аккандай көрүнөт. Анын баш жагында илгери кандайдыр бир камбыл киши салган арча көпүрө бар, арча сууга чирибейт, ошондуктан ал көпүрөнүн турганы турган. Кызыл-Кыядан көч түшүп мөңгүдөй өтөт. Алды күркүрөгөн чоң суу, кокус мөңгү оюлса, Чукур-Суу тез гана Ой-Кайыңдын дарыясына алып барат, ал зор дарыянын агышы караган жандын иреңин учурат, ташты ташка уруп, күңгүрөнүп күкүктөп жатат. Ошондуктан аккан малды, ат эмес пил минген киши да кармай албас эле.

Анчалык азап чегип, коркунучка учурабай эле колхозуңар Кашка-Суу, Кууганды, Дандыр, Күрүч көлдө эле болбойбу, бетегеси белден буралган сонун эле жайлоолор эмеспи деп кээ бирөөлөр ойлошу мүмкүн. Бирок андай кишилердин тилин ким алат? Кыргызды тоого чыкпа десең, бүркүтгү учпа дегендей эле көрөт. Эл өз жайлоолорун сүйөт, жайкы мал жайлатканын, көргөн аңдарын, ашууларын, сууларын айтып кубанат. Жаз чыкса, кол-

хоз, совхоздорунун малын дагы жайлатып баргысы келет. Маселе анын жолдорунда эмес, ошондой кыйын жолдон кылдаттык менен өтүп, малын жайнатып, жайлоолордо чардап жаткандыгында. Ой-Кайыңга барба десең, койчулар да урушат. Анткени анда карышкыр болбойт. Себеби: Шашыр деген чөп болот, ошонун касиети деп эсептейт. Анысы чынбы, калппы билбейм, деги эмнеси болсо да карышкыр болбойт. Аюу, илбирс, тоо эчки өтө көп: Көк-Көл деген сууда балыктардын ойногонунан көл;шатырайт. Кыскасы көргөн эңсей турган, уккан барсам дээрлик жайлоо...

Мына ошол жайлоодо, жолборс менен айгырдын кармашканын мен силерге айтып берейин.

Күн тоо артына кетип, айылды ала көлөкө басты. Көлөкө уламдан улам тоо таянып бара жатат. Кимдеким тоодо жүргөн болсо билет, өзгөчө көңүлдүү мезгил ошол мезгил. Чымын, көгөндөрдөн жадап көлөкө талашкан иттер да ошол убакта ойноого киришет. Бири-бирин кубалашат, жата калышат, эң эле ынтымактуу болуп, өмүрү бири-бирине ырылдабаган немелерче чөптөрдү уйпалашат. Кечке чейин саздан сазды тандаган, жагымдуу жакшы чөптөргө тойгон уйлар, капталдай жайылышып келип, үйлөргө жакын дөбөчөдө бири жатып, бири туруп, үргүлөшүп, сагыз чайнагандай жабыла ооздорун кыбыратышат. Энелери музоолорунун маңдайын жалап сулуулайт. Өз мойнуна өзү ыраазы болгон бука казандай чымды мүйүзүнө илип алып, эки жакты карайт, тоо жаңырттып өкүрөт. Койчулардын үнү, кой эчкинин маарганына аралашып өтө жагымдуу угулат, малсыз жайлоо да көңүлсүз дегенди ойлоносун. Жонго чөккөн эки төөнүн өркөчү бара-бара билинбей алыстан караганга чоң ташка окшой баштады. Суу бойлоп кечки салкын жел сокту. Үй-үйдөн оттор жылтылдап арчанын жыты түтүнү менен кошо аңкыды. Баятан бери дөңдө отурган Бийназар

карыя тонун желбегей жамынып үйүн көздөй жөнөдү. Ар бир үйдөн кечки бышкан сүттүн жытын сезип, күрпүлдөгөн сабалардын үнүн укту. Коңшу үйдөн чертмек черткен бирөө Алымкул ырчынын Талас жөнүндөгү ырын ырдап коё берди. Бийназар карыя өзү көрүп бирге чоңойгон жердеши Алымкулдун ырын утуп, Алымкулду көптөн бери көрө электигине өкүндү. Алымкул келип ырдаганда дал ушул журтта элек, ошондо да жаңы чыккан ай тигинтип тоодон башпаккан, азыр да тигине, жаркырап келе жатат. Жер, суу карыбайт экен го деген ойго чөмүлдү... Сырдуу чертмек үнү өмүрдүн тез өтөрүн жана кайрылбастыгын назик сыр менен кайталап безелене берди. Бийназар эшикти ачып туруп:

Келе камчымды! – деди.

Атасына окшош кара бала камчысын алып берди да чертмек черткен үйгө карай жүгүрдү.

Алдындагы тоого көнгөн камыш кулак кара бээсин жорголотуп айылдан узай берди. Бара-бара айылдан оттор жылтылдап көрүнбөй, өзү ээн коктуну өрдөдү, оң кол жагындагы Баркырак суусуна бура тартып, кечип өттү да, Таш атарга көз салды. Жаңы чыккан ай нуру, бийик аскадагы мөңгүнү кылычтай жаркыратып, көлөкөлөрүн сүрдүү жана сырдуу көрсөттү: Бийназар бээсин «башкарбайт», кара бээ жылкыны өзү эле таап барат. Анда мүдүрүлүү, үркүү деген жок. Үстү жел кайык.

Көп узабай көк бетте жаткан жылкыларга Бийназарды кара бээ жеткирди. Жылкыларга жетери менен бээ окуранды, жылкычы да келди дегенсип, окуранышып жайыттагылары да бири-бирине кабарлашкансыды. Бийназар бээден түшүп, басмайылын бошотту, бээ ооздугун шылдыратып силкинди, асыл тукум Тору айгыр атайы келип, тигиндейрээктен ормоюп карап турду. Айгырды жылкычы өтө жакшы көрчү, бул Тору айгыр майрамдарда байгеден чыгып, «Чолпонбай» колхозчунун даң-

кын далай көтөргөн. Көкбөрүдө да кош аңдан кошу менен таштап кеткенин эстеп, жылкычы айгырга барды, жоош айгыр «эмнеңиз бар» дегенсип, колу-башын жыттагылап, «тамашалап» жеңинен тиштегиледи. Бийназар мойнун кашып, жал-куйругун колу менен тарап эркелетти... Айгыр жылкычыны карап-карап коюп, байлаган немедей былкылдаган жок. Качан гана мойнунан кош колдоп түртүп, соорусун алаканы менен чаап: «Бар, бар, жаныбарым!» дегенде, түшүнгөн немедей мойнун жерге сала чулгуп оюн сала жөнөдү.

Ай нуру ой-тоого тегиз жайылды. Сай таманында түнкү суу күркүрөйт. Сай ичи көлөкө, чытырман токой, кучак жеткис кайың, карагай, арча, бадал. Ууру келе албайт, карышкыр өмүрү болбойт... Эмне үчүн уктабаска деп, жылкычы тонун жамынып чалкасынан жата кетти. Өзү да «жылкычы» болуп көнгөн кара бээ Бийназардын жанында адетинче бетегени быртылдатып орууга киришти.

Жылкычы жылдыздардын эпсиз экенин, алар көп замандардан бери дал эле бүгүнкүдөй кымындашып турушкандарын ойлоп, жылдыздарда эл бар дешет, болсо кандай болду экен учу-түпсүз ойлор менен алек болуп жатып, эң акырында «асман алыс, бул жаркырагандар көздөрү жымыңдаган менен өздөрү суук болуу керек» деп башын көтөрдү. Ой-Кайыңдын тоолору өзү соккон коргондой ысык көрүндү. Асманды карагысы келбеди, жерди жыттап уктап кетти.

Жылкычыны калың дүбүрт жана күркүрөгөн үн ойготту. Айдын жарымы тоо артына жамынып шыкаалап, таң болор-болбос супа салган убак экен. Муну эл арасында таң каракчысы деп коёт. Бийназар чочуп башын көтөрүп, эки жакты элеңдеп карады, бирок катуу уйкудан чочуган неме эмне болуп, эмне койгонун түшүнө албады, шашып калпагын кийип тура калганда, Тору ай-

гырдын кишенеген үнүн жана уйгу-туйгу калың дүбүртүн дагы укту. Минтип жатып кара бээнин калчылдап турганын сизди. Канчалык камчыланса да бээ жылкы жакка басар эмес. Токтоп тура албай, бээден ыргып түшүп, укуругун сүйрөп, катуу кыйкырык менен бытчыты чыгып үркүп жүргөн жылкыларды аралады. Жылкычынын үнүнөн улам кайраттанган Тору айгыр оң жаккы жылгадан кишенеген бойдон атырыла чыгып, Бийназардын жанынан өттү. Айгырдын арткы бутунан ыргыган майда таштар ышкырып учту, такаларынан чакмак чагылып от жаркылдады, жылкычыдан өтө түшүп барып айгыр тикелеше түштү. Бийназар, айгыр айгыр менен алышып калган экен деп, ажыратууга чуркады, азыраак жерге өр талаша чуркаганда, бир оор нерсе күрс этип алды жагынан келип түштү. Ошол күрс эткен добуш менен бирге, эң коркунучтуу ыркыроо угулду. Ошол эле замат кара чаар неме эки аттап көздөн кайым болду. Бул алышуу, чуру-чуу, алиги көзгө көрүнгөн кара чаар нерсе, ушундай тез болду. Бийназар алиги күрс этип жерге кулаган эмне экенин да биле албай калды.

Көп узабай, тоодо жайдын таңы атты. Тоо торгойлору миң кубултуп сайроого кирди. Тиричиликтин... жайлоонун жарашыктуу, салтанаттуу жадатпас маршы тоо жаңыртип ойноло баштады... Асман тиреген аскадан бүркүт шаңшып көтөрүлдү, гүлдөрдөн көпөлөктөр ойгонуп, ийинден суурлар чыгып аңкыштай баштады. Жайкалган көк бетте Тору айгырдын өлүгү гана даңкайып көзгө суук көрүнүп жатты.

Айгыр эшик-төрдөй жерге ыргытылган сыяктанат. Айгырдын бир жаккы жаагы быркырата чайналган, жылкычы ошол ченден, иттин таманына окшош, бирок өтө чоң жана курч шамшар сайгандай тырмак издерин көрдү. Ошондо гана өзүнө коркуу сезими пайда болуп: «Жолборс!» деди.

Ошол жылы жайды-жайлай Тору айгыр менен жолборстун сөзү болуп жүрдү.

Бул чоң жайлоонун суусу Өзбекстанга жетип, атактуу Сыр-Дарыяга куят. Ал эми Сыр-Дарыянын камыштуу жээктеринде илгери жолборс болучу экен... Балким суу бойлоп келген чыгар. Илгери Көк-Суудан тайлак ыргытып кеткен деп карыялар уламдан укканын сөз кылат.

Бийназар болсо алкымына кайрылган теке сакалын быртыгый колу менен сылап, кымызга кызарган эки бети апорт алмадай тултуюп, карыялардын сөзүн тыңшайт. Өзү кымыз менен чанач жыттанат. Сүйлөбөйт. Бирок төмөндөгүдөй ойлойт: «Ажал жетсе, айгыр эмес адам да өлөт, өлүмдүн өлүмү бар, муунуп же казыкка жата калып ичи жарылып өлгөн жылкынын этин далай жегенбиз. Тору айгыр болсо өзүнүн үйүрүн, кулун-тайын аман сактап калып, жолборстон өлдү», – деп мактангансыйт, бирок күлүктүгүн ойлоп ичи ачышып, жолборско кыжыры кайнайт.

МЕРГЕНЧИНИН АҢГЕМЕСИ

Дүйнөдөгү укмуштун көбүн эле мергендер көрөт. Ырас, булардын чоңу да, кичинеси да түтүнмө-түтүн жалганчы болот дешет. Бул сөздүн чын-тамашасын мен айта албаймын. Ээн тоодо, элсиз чөлдөрдө жеке жүргөн киши биз көрбөгөндү көрөрү да ырас, анысына анча-мынча кошумчаласа, андай эмес деп айта да албайсың. Ошондуктан амалсыз угууга туура келет, калп болсо турмуш өзү көрсөтөт, чын болсо мерген оюнда калат.

Мергендин аты Талканбай, экөөбүз Балыкчыда бир үйдөбүз. Эшик бороон, аябаган суук. Кыштын узак түнү... Ал көл башына барат экен, мен болсом Нарынга кетмекмин.

Чырак өчтү... Меште от жылтылдайт... Терезеден бороон ышкырат... Төшөктө Такем кобурайт...

– Мен Челек тоолорунда мергенчилик кылып жүрүчү элем, капкан да салчумун. Бир күнү койгон капканым жок, киши келбес ээн тоодо ким болду экен деп таң калдым. Капканды таппай бара жатсам, бир жерде боосу жатат, тартып алдым, капканым кошо чыкты. Изинен тааныдым, менин капканыма суур түшүп, аны аюу акең жеген экен да мага ачуусу келип, капканды бөлөк суурдун ийнине бекитип кетиптир. Бирок боосу чыгып калыптыр. Аюуну кенкелес деш туура эмес, түнкүсүн коородогу койго келгенде жел жагынан келбей, кишидей болуп эки аяктап басып келет.

– Сиз айбандардын сырын жакшы билесиз го! Бардык айбандардан түлкү куу дешет го аксакал, – дедим.

Чал унчукпай калды... Уктап калбагай эле деп корком, бирок мерген уктабай эле, «бул балага дагы эмне айтып берсем» деп жатса керек. Бир жөтөлүп алды да:

– Түлкүнү куу дешип жомокто да, ырда да айтышат, мен билген айбандан карышкырдан куусу, карышкырдан эри жок, балам.

Өз сөзүн өзү бөлүп:

– Бороон катуулады окшойт. Карачы, каткырат да ышкырат, – деди. Экөөбүз тең тыңшап жаттык, үйдүн үстүндөгү камыштар ушундай ызылдап, сыздайт, кээде күүгө, кээде үнгө да окшоп кетет. Шамал басыла түшкөндө, күркүрөп-шаркырап келип жээкке урунуп жаткан кел толкуну угула калат. Бул бороон, бул толкун үндөрү, алай-дүлөй болгон суук кыштын түнү, табияттын опсуз ачуулуу, таш боор, ырайымсыздыгын көрсөтөт. Ушундай түндөрдө тоодо жүргөн малчылар кайратына кубандырат.

Талканбай көптү көргөн киши болуу керек. Өз сөзүн тыңшаган кишини жакшы көрөт окшойт, менин уктабай угуп жатканыма кубанып:

– Уга бер, балам, сөздү баалай билсен киши болгонун, кишинин айбандан айырмасы – сөзү эмеспи, – деди.

Анан караңгы үйгө жарашкан, ойдо каларлык коңур үнү менен айбандар жөнүндө дагы айта баштады.

– Илгери жигит кезимде тоодон тоо кезип, атууга эч-теме жолукпай келе жатып, бир кырга чыга калсам, алды жагымда бир аюу таш көтөрүп бара жатат. Эмне кылар экен деп карап турдум, ташты алып барып жардын башына койду да, өзү эңкейип карады, кайра келип дагы таш алып барып, ошентип казандай таштан алты-жетини жыйды.

Мен аюунун бул ишине айраң таң калдым. Аюу аскалуу жардан дагы эңкейип карады да анан тикесинен тура калып, асканын астын көздөй чоң-чоң ташты жиберип, жиберип алды. Таш түшкөн жак кымкуут түшүп, карсакүрс болуп жатат, чыңырган үндөр да угулгандай болду. Акыркы таш менен бир урду да шашылыш түрдө бир карап алып, аюу керилген көк бетти карай артын кылчак-кылчак карап кача жөнөдү. Мага жакындап келе жатат.

Мен бир балаа бар го дегиче болбой, аюу таш жыйган жерден саал төмөнүрөөктөн азууларын жаркыратып каман чыга келди.

Аны көрүп аюу бакыра жөнөдү, чочконун кылкыймасы түтүндөй келе жатат. Иреңинин сууктугун коё кал. Аюуну жетип чала турган, аюу байкуш балалуу го деп атканым жок, чочконуку зордук го дедим, как маңдайына басып алдым. Чочко коркулдап барып оонап калды. Аюу алыстан мени карап турганын көрдүм.

Төмөндөгүдөй окуяны карап туруп, каманга жиним келди. Асканын түбүндө аюунун майда балдары бар экен, бир баласы коркуп аскага чыга качып кутулган. Калганын чочко балдары менен келип жесе керек, аюу камандан коркуп, көрүнбөй таш менен уруп бир топ торопоюн, мегилжинин жалпайтыштыр. Дагы эле үч торопою тум-

шуктары түйрүлүп, ошол жерде энесинин жанында турушат... Каманга таш тийбей калгандан кийин, аюу жан далбастап качса керек.

Мен өз ишиме өзүм кубандым. Аюу да болсо, аны баласы үчүн ажалдан алып калдым. Мылтыгымды асынып дөңгө чыксам, аюу байкуш эми менден коркуп, балам эмне болду дегенсип келе жаткан экен, мени көрө коюп чочоюп отура калды, мен тебетейимди булгалап аюуну чакырдым:

– Ой, аюу, бери кел, досум, балаң аман-эсен! – деп кыйкырдым. Аюу унчуккан жок.

Мен жолума түшүп кете бердим.

Карыя мерген дагы унчукпай калды. Дүйнөдө ушундай мээримдүү кишилер абдан көп болсо ээ деген ойго чөмүлдүм. Бороон басылган окшойт, терезеден ак чаңгыл булут арасынан, тегерегин кызгылт шакекче курчаган, иреңсиз ай көрүнөт. Шарп-шарп этип долуланган Ысык-Көлдүн төгүлүп-чачылып жатканын угуп, сезип, бүрүшүп жатып уйкуга кеттим...

ТОЛУБАЙ СЫНЧЫ

Мен бала кезимде Жамбыл шаарында «Тоо-Интерна-ты» дегенде окудум. Ал кезде Жамбылды Аулиэ-Ата дээр эле. Бир жылы жайында окуудан тарап барып, айылга кеч жеткендиктен, мен өзүбүздүн үйгө жетпей калып, Өмүраалы аттуу атамдын туугандарыныкына конуп калдым. Бул аңгемени ошол Өмүраалы карыя айтып берген. Өзүнүн бир тууганы, Нураалынын баласы Макей экөөбүз бир окуур элек. Өзү элге белгилүү сөзмөр, чечен, какшыкчыл киши эле. «Өмөкөм айткандай» деп азыркы «Чолпонбай» колхозундагылар анын сөзүн дагы эле айтып күлүп жүрүшөт. Өзү кедей адам болучу. Жатакта

калар эле. Биз барганда жатакчылар менен бирге Суулу-Сайдын жээгинде экен. Бир улак союп, эти бышкыча эшиктин алдында ай жарыкта жатакчыларга айтканы эсимде калыптыр.

Аңгеменин башы бир хандан башталат. Илгерки бир замандарда бир хан болот. Хандын сурагы жүрүп, өзү аскар тоодой чалкалап, көңүлү деңиздей толкуп, асманда алланы тааныйт да жерде өзүм жалгызмын деп эсептейт. Хан бир күнү жигиттерин чогултуп, мындай буйрук берет:

– Туш-тушка тарап аттангыла, тоо, таш аралагыла, эл кыдыргыла, уккан укмуш, көргөн балааңар болсо, кечинде келип мага айткыла. Биз ордодо даң салып жатабыз, балким эл арасында мен көрө элек, уга элек ажайып иштер бар чыгар.

Хан сөзү эки болобу, ордодон чогуу чыккан кырк жигит, кыркы кырк тарапка бете алат. Ошол кырк жигиттин биринин мингени боз, кийгени кызыл экен. Ошондуктан ордодогулар аны «Кызыл жигит» деп аташкан.

Кызыл жигит боз жоргону жылжытып, жайык талаа, бийик тоолор, жапыз адырларды араласа да эч бир укмуш көрө албайт. Көз жеткис мунарыктаган боз талаалардан сойлогон жылан, чуркаган кескелдирик, бопбоз болуп кайгылуу турган эски күмбөздөр кезигет, алардын үстүндө талааны ого бетер суз көрсөтүп, капалуу кара каргалар отурат, учуудан, жем издөөдөн да жадаган каргалар экинчи бир күмбөзгө араң жетип конуп, дагы кайгылуу ойго кеткендей көрүнөт.

Кызыл жигит жолу болбой келе жатып, жайылган көп койдун чекесинде, аттын куу башын кучактап ыйлап отурган койчуга көзү түшөт. Койчу кызыл жигитти көрбөйт. Кийими начар, таяктан башка таянары жок койчунун:

«Сенин тулпардын башы экениңди ким билет, менин Толубай сынчы экенимди ким билет!» – деп куу башты

кучактап буркурашы, жигитти аң-таң калтырат. Жигит кимдин кою экенин сурап алат да жогорку, кошкуртуп хан ордосуна жетип келип, укмуштай койчунун, ыйын, ырын айтат. Хан калган жигиттеринин сөзүн капарына да албайт. Ат чаптырып Толубайды койчулуктан куткарып, ордосуна алдырат. Жашы элүүлөргө келген кара сакал, ойлуу кишини хан өтө назар салып тиктеп отуруп:

– Сен күлүктү, тулпарды аттын куу башынан билесиң, оңой сынчы болбосоң керек, Толубайым. Эртен өзүмдүн сансыз сан жылкымды алдыңан чубатам, сен алдына ат салбас, кууганга жеткирбес, качканда куш жетпес тулпар таап бересиң! – деди.

Толубай макулдугун билдирди. Эртеси бүткүл эли Толубайдын сынчылыгын көрүүгө чогулду.

Хандын айтылуу күлүктөрү чубатууга салынды. Булардын бардыгы алдына ат салбаган тулпарлар эле. Хан: «Кайыр кошту» алып өткүлө!» – деп бажактады. Карап турган эл кайыр кошту билет, анткени күн чыгыш, күн батыш элдери баш кошкон чоң байгелерде «Омийин» деген жерде бөлүнүп чыгып, сүрөйлү деген аттар жандай албай калып, марага оюн салып чыгып келген жалдуу Кара айгырды алып өттү. Толубай «жарабайт» дегендей мурдун чүйрүп, башы менен жаңсап койду. Экинчи болуп хандын «Боз ойноок» деген күлүгү көрсөтүлдү. Боз ойноокту байгеге чабарда, эки жигит суулуктап жетелеп барып коё берип, марага келгенде, казганактап эл тосуп албаса, ат чабар баланы ойго-тоого ала качып, майып кылучу. Азыр эки жигиг мөңкүтүп жетелеп келди. Толубайга Боз ойноок да жаккан жок. Үчүнчү болуп хандын Кара кашка аргымагы сынга салынды. Бул хандын өз жылкысынан чыккан, байгеге быйыл күздө чабылмак. Хандын мындан үмүтү өтө зор. Анткени ушул Кара кашкасын минип, хан кышында аңга чыккан. Тайганын карышкыр талап, бүркүтү түлкүгө бутун чайнатып коюп,

жолу болбой калган соң, жолдо казактын төөлөрүнөн олжолой кетели дешти.

Көп узабай эле булар ай талаада ээн жаткан бир топ төөлөргө көздөрү түштү. Көз жеткен жерде казактын айлы көрүнбөдү. Алып көнгөн хан ал төөлөрдү көздөй ылдамдай жүрдү. «Таксыр, буурасы болуп жүрбөгөй эле», – деди жашап калган сары тон. Хан анын сөзүн уккан да жок. Келтесары тон, кара сакалдын бул сөзүндө сыр бар. Чындыгында кирген буурадай коркунучтуу, сүрдүү нерсе жок го. Кыргыз, казак өмүрү мал менен келе жаткан эл – аны билет. Кишичил буурадан түз жерде ат качып кутулуптур дегенди кыргыз, казактын абышкаларынан уга албайсың. Бууранын коркунучтуу элеси эпосторго да кирип калган. Манастын ачуулу кезин манасчылар:

«Кара башыл ак буура,
Калжаң уруп туптуура,
Качырып сала бергендей» –

дешет, хандын алиги жигитин өткөн жылы буура кууп, музга корголоп жаны калган. Ошондон кийин ал буура эмес, ботолуу төөдөн да шектенип туручу. Азыр айтарын айтып коюп, өзү кылчактап эки көзү аң-арыкта.

Аңгыча болбоду, төөлөрдөн бир кызыл нар бөлүнө түштү да жерге жата калып оонап өйдө турду, куйругу менен өзүн такымга тартып-тартып жиберип, желкесин өркөчүнө эки-үч койду да мойнун учкан каздай созуп, ханды көздөй түтүндөй чурады. Көргүч, сезгич жылкы жаныбар, тизгинге тие электе бурулушуп, камчы көтөрүлгүчө көңүлдөгүдөй аркырашты... Ак чаңгыл карды асманга сапырып, буура куюндай созулуп кирип келди, хан эң алдында, башындагы тебетей адегенде эле ыргып кеткен, чачын жаңы алдырган, башы муздай жаркырап, төбөсү какшап уруп бара жатат. Жигиттеринин кээси күмбөзгө корголоп, кээси муздан өтө качып кутулушту. Кызыл нар көбүгүн буркулдатып ханга жакындады...

Кара кашканын чабышы күчөгөндөн күчөөдө, артынан бууранын «күрк-шарк» эткен дабышын укканда, атып кетти.

Кыштын суук күнү батып бара жатат.

Артында ажал, алды ак кар баскан мелтиреген чексиз талаа. Хан кылчая карап, бууранын анырдай ачылган оозундагы тиштерин көрдү. Алдынан эбегейсиз чоң аң туура келди. Кара кашкага камчы басты да көзүн жумду. Ат чөгөлөп барып туруп кетти. Буура карап турду да боздоп-боздоп алып лөкүлдөп желип кайра жөнөдү.

Мына ошол Кара кашканы байгеге байлатып жаткан, Толубай сынчы муну да жактырган жок. Андан кийин да албан күлүктөр көрсөтүлдү, бирок көңүлгө толору болбоду. Эрке тору деген күлүгүн хан өзү жактырбай койду. Нечен жылы алдына ат салбай жүрүп, былтыртан бери артына ат салбай калган. Азыр, Эрке тору эмес, кеңки тору делинип калган.

– Ханым, жылкыңызда сынга толор бир да жылкы жок! – деди сынчы.

Анын эртеси хан өзүнүн кол алдындагы элинин жылкысын чубатты, андан да жылкы жакпады.

Хандын ачуусу келип:

– Жылкы аттуудан калбады деги! – деп, элге карап, кыйкырды.

Чогулган эл жымжырт... Ошондо көпчүлүктөн бирөө, жатакчынын айлында үстү-башында тамтык жок жоор, куйрук-жалдан ным калбай, бир чаар аттын чымынга таланып, аркандалып турганын айтты. Көпчүлүк дуу күлүп калды.

– Эми мынча болду, аны да көрсүн! – деди хан.

Чаар атты алып келишти. Арыктыгынан мөгдөп бүткөн, чымын-чиркейдин көптүгү өлгөн тарпка конгондон кем эмес. Шыйрактары өтө ичке болгондуктан, туяктары опсуз чоң көрүнөт. Оорулуу кичине бала чоң атасы-

нын кепичин кийгендей элестейт. Эл дуулдап, жоготкула, болду, көрдүк дешип, чаар атты шылдыңдоого киришти.

Бирок Толубай сынчы атты көргөндө күлгөн жок, бийик, мунарадан түшүп келип, атты жетелетип көрдү, токтоп, токтоп тиктеди, аяк-быягына чыкты, эл аны көрүп жабыла тиктешип калышты. Толубай чаар аттын көзүн өз жеңи менен аарчып туруп, ханга карап:

– Сизге ылайык жылкы ушул, ханым! – деди.

Эл уялып ылдый карады.

Хан жигитин чакырды да:

– Сынчынын эки көзүн чукуп сал! – деди. Толубай карайлап калды. Чаар аттын мойнунан кучактады, хандан эки көзүнүн куну үчүн ошол чаар атты сурады.

Хан:

– Ал! – деди, – шылдың кылар кишини тапкан экенсиң, Толубайым, өлтүрбөгөнүмө тобо кылгын.

Хан ордосуна кетти. Эл-журт тарады. Эки көздөн ажыраган Толубай, кемпирине атын да, өзүн да жетелетип алачыгына келип жыгылды.

Айлар, күндөр аркардай чубалып арадан өттү. Толубайдын көзү айыккан, өзү көрбөсө да көргөн кишиден өйдө сынчы, чаар атты кемпирине бактыра баштады. Атты күн тийбес үңкүргө байлатып: «Чөптү мындай бер, тигиндей бер», – деп кемпирине үйрөтөт. – Аттын көзү кантти, кандай уктайт, көбүнчө жатабы, турабы?– деп сурайт.

– Көп жатпайт, – дейт кемпири. Толубай ыраазы болот.

– Күлүктү да күч чуркатат да, Чаар жатууга тийиш эмес эле, – деп Толубай күлөт.

Көрбөсө да атты сылап-сыйпалап байкайт. Аздан суутуп таң ашыра баштайт.

Кемпиринин:

– Абышка, Чаар ат жөн эле кулан болуп калды. Эки көзү ботодой жайнап элирип токтоно албайт, – деген сөзүн угуп, Толубай сынчы кемпирине карап сүйлөдү.

– Отур, кемпирим жаныма, эми чалыңдын сөзүнө кулак сал. Биз эртең менен качалы, атты кош басмайылдап мыктылап току, бөктөрүнчөктү мыктылап бөктөр, мени учкаштыр, хандын эшигине алып бар, мага ханга карай бир-эки сөз айттыр да аттын башын бура тарт. Өз элибизге качалы.

Кемпирин эрте жатып уктоого ыйгарды. Жол алыс жана хандын жигиттери куугунтуктаарын эскертти. Эки карып эрте жатышты. Бирок Толубай сынчы уктай албады. Сынчынын көз алдына туулуп өскөн эл, жери элестей берди. Каркыра-турнадай тизилип өткөн өмүр жылдарын, өмүрүндө көргөн бактылуу күндөрүн ойлоп толгонду, канчалык жаркыратып элестейин деген менен, ою алачыктан алыстап, Ала-Тоодон аттай албады. Канчалык көңүлдү жубанткан менен баягы эле турмуш, баягы эле ыр, баягы эле ый, санаасы санга бөлүнүп, эң акыркы дүйнө ушундай болгон жана болот, ушундай бойдон тура берет деген туюкка Толубайды алып келди. Кана, эр болсоң Чаар атың менен качып кутулчу. Ат жеткен жерде дагы эле ушундай хан жолугат. Дагы аттын куу башын кучактап ыйлайсың. Ал жердин ханы кулак-мурдуңду кесет...

Бул ойдун түбү деңиздей тереңдей берген соң, атасынан уккан жомокторду эстеди, ал жомоктордо Толубайдай көзсүзгө көз бүткөн, хандан өч алган, ыйы күлкүгө жеткен. Бирок ал качан болгон? Же болобу... Эмнеси болсо да жомок жоголбос, түгөнбөс асыл нерсе... Кандайдыр бир күч, зор үмүт. Түк жомогу түгөнбөс чалды тапсам, атты ага берсем, ал Чаар тулпарды байгеге чапса, атым үчүн мен өлгүчө жомок айтып берер бекен деген ойго келди... Бара-бара каалгып үргүлөй баштады. Анын капалыктан арылбаган көңүлүнө түндүн укмуштай куштары орток болгондой сезилет. Бийик жардан үкүнүн үн салып ыйлагандай үнү угулат, ал салмак менен «Шорду-у-у! Оо, шордуу!» дегендей болот. Толубай

аны аябай тыңшайт, жаратылыш өзү ыйдан жаралган го деп ойлонот. Көптөн кийин уктады. Уктаар алдында «качабыз!» – деди да, катып калды.

Толубайды кемпири ойготуп, Чаар аттын токулуп даяр болгондугун билдирди. Экөө шашып-бушуп учкашты. Кемпирине:

– Туура хандын эшигине баралы, – деди.

Хан эрте туруп, үйүндө чай ичип отурган, эшиктен катуу келе жаткан аттын дүбүртүн укту. Аңгыча атчан киши эшик алдына токтогондой болду. Хан:

– «Сен кимсиң, ой?!» – дегиче, тыштан:

– Желмогуз хан, бери чык! – деген Толубайдын үнү шаңк этти.

Өмүрүндө мындай сөз укпаган хандын колунан чынысы түшүп, дасторконун аттап, ачуусу менен эшикке чыкты. Караса, алдында дүйнөдө жок сулуу аты бар, учкашканы кемпир-чал. Хан ооз ачкыча, Толубай ханга карай сүйлөп калды:

– Мен баягы Толубаймын, алдымдагы баягы Чаар ат. Тулпар туягы жеткен жерде сени каргаймын, сени менден кийинкилер да каргап эстейт, сен менин көзүмдү жоготтуң, өзүмдү, көкүрөгүмдү жогото албайсың, көмүлгөн мүрзөм жоголсо да, «Толубай сынчы» деп, ат жалын тартып минген ар бир кыргыз мени эстейт. Кош эми, желмогуз!

Атты бура тартты. Хан өкүрүп-бакырып, байлоодогу күлүктөрүн мингизип, жигиттерин аттандырды. Кимде ким Толубайды кармап келсе, миң дилде берилмек болду. Айтор кемпир-чалдын артынан куугун башталды. Ат атка тийбей, чаңдын бир учу жерде, бир учу көккө көтөрүлүп, куушурулуп куюнга айланат. Ансайын Толубай камчы үстүнө камчы уруп, канаттуу ажыдаардан безе качты. Артынан калың дүбүрт угулгандан кийин, Чаар тулпар ооздукту тиштей, төрт буту суналып ай талаада

көшүлдү. Көргөн койчу, жылкычылар, уюган жалгыз чандын керилген тоолорду көздөй ызгып бара жатканын көрүшүп: «Бул жылкынын чуркашы эмес, ал эми жылкы болбосо эмненин чаңы?» – дешип танданышат. Артынан куугандар жолдогу көргөн айылдардан: «Чаар атка учкашкан кемпир-чал качан өттү?» – дешкенде:

– Аты – чаарбы, карабы, кара керби, аны ким билсин, омууроосунан ыргыган көбүк жол боюна чачылып, куюшканы соорусун шартылдата сабап, бая эле өткөн, – дешет.

– Качкын эле го, үстүндөгү кемпир-чалды кармаш керек эле!

– Аны атып калбаса, жылкы жандаар эмес, айылдагы ит, тайгандар жабыла чуркамак болушуп, орундарынан тургуча көздөн кайым болду, бир укмуш, анын үстүндөгү эки киши дейсиздер, атынын күлүктүгүн ушундан билиңиздер, үстүндөгүсүн да байкай албадык.

Аны уккандан кийин, ала өпкөлөрдүн көбүнүн деми сууп үйлөрүнө кайткан, бирок хандын күлүктөрүн миңген жигиттери куугандан куушуп, түн кирип кетип тоодо адашып, Толубайды таба алышпай, эки жагы тең таңды күтүшүп, түнт токойдо жатып калышты. Толубай болсо ат аша албас аскага камалганын билди. Хандын жигиттери – түн ичинде табуу кыйын, андан көрө сайдын оозун тосолу, эртең менен жарыкта кармайбыз дешти.

Толубай душмандын оюн билди, атын таң ашырмак болуп, арчага аса байлатып, таң агара электе чалдырып алып, жерге жарык түшкөндө бул туюктан чыгып кетмек болушту.

Толубай кемпирин уктатып, өзү тыңшап отурду.

– Сен да чарчадын го, чалым, мени бир аздан кийин эле ойгот. Мен уктабайм.

– Укта, укта, кемпирим, өзүм ойготормун.

Толубай көз ирмебей эки жакка кулагын түрүп, дүбүрт угулабы деп жерге жата калып да тыңшайт. Кемпирин

аяп ойготпойт. Канча кылса да аял, көп төрөдү, эркектей карылуу эмес, анын үстүнө тулпардын тизгинине ээ болуп келди, атка урунду деп ойлонду. Көп убакыт өткөнсүдү, дагы эле баягы, болор-болбос суунун шары, дагы эле баягы үкүнүн түнкү ыйы угулат. «Шор-дуу-у!»

Кемпири чочуп ойгонуп, асмандан сары жылдызды карады, таң жакын. Толубайды аз болсо да уктоого жаткызып, өзү аттын чылбырынан кармап, көк жашаңга откозо баштады, ат оозу толо чөптү чайнап, акылдуу көзү менен жоош кана кемпирге ыракмат айткандай карайт, балким Чаар ат да билеби, мүмкүн кексе ат булардын качкын экенин да сезер, анда-санда кулагын тикчийте калып, чөп чайнабай ат да тыңшайт, коркуп кемпир да тыңшайт. Кайра оттоого кирет, кемпирдин жүрөгү ордуна келет. Көп тойгузбай кампыйтып, сугарып, ооздугун салып, чалын ойготту.

– Тур, өйдө! Кел мин атка, таң агарып келе жатат. Хандын желдеттери уктаса керек, эптеп өтүп кетели да оңго бурулуп, тоо этектей качалы.

Толубай:

– Уктагандан кийин колуңа каруу киргендир ээ, кемпирим?—деп сурап, «ооба» деген жоопту угуп: – Анда кутулабыз! – деп атка минди.

Тоо-ташка көнгөн Чаар тулпар аягы жерге жукпай, буларды ала жөнөдү. Тизгинди тартканда тык токтоп, ат өзү да кошо тыншагандай болгондугуна кемпир аябай таң калды, «айланайын жаныбарым» деп атка жалынуунун үстүндө болду. Булар абайлап бастырып, хандын жигиттерине жолукпагай элек деп жүргөндө, таң аппак атты. Түз, сай таманы менен бастырбай кыялай бастырышып, сайдын оозунан эптеп чыгып алышса, эки жагында аска жок, андан оңго бурулуп тоо этектей качышмак.

Хандын жигиттери да түнү менен сак-сактап отуруп азыр аттарын токушуп жаткан эле, дал ошол учур-

да Чаар тулпарды куландай ойнотуп Толубай чыга түштү, кемпир аттын оозун бургуча, Чаар тулпар өзү да жалт берди. Алар атка минип чү дегиче, Толубай кемпири экөө онго бурулушуп тоо этектей качышты.

Кечээги куугундан бүгүнкү куугун өтө коркунучтуу.

Кечээ булар ат токуп ызы-чуу болгуча, Толубайлар узап кеткен. Бүгүн булар да удаа-удаа ат коюп калышты. Анын үстүнө Толубай өзү билет, хандын күлүктөрүнүн арасында не бир калбыр өпкө, жез канаттар бар экендигин жылкы сыноодо көзү көргөн. Жүрөктү катуу өйкөгөн коркунуч, канча кылган менен булар бир атта экөө, ал эми күлүк атка саяпкер оордук келбесин деп, темир үзөңгү да тактырбайт, күлүк аттын табы, курч устарадай нерсе.

О-о, түш ооп, күн ылдыйлаган кезде аттардын чаңы бириндеп калганын кемпир кылчайып көрүп, Толубайга айты эле:

– Кемпирим, кутулдум деп ойлобо, мен билгенден үч ат бар эле, артыңды карай жүр, – деди.

Айткандай эле көп узабай дүбүрт жакындады, Чаар атты канчалык теминген менен узай алар эмес.

– Кемпирим, арттагы кандай ат?

– Чакан Кара кер, ботом, ичип-жеп кирип келди, эми кантебиз?

– Ал ааламда жок күлүк, алдына ат салбастын өзү, бирок жалгыз айбы таманы жука эле. Кемпирим, таштакка сал, Чаарды корумду көздөй коё бер.

Туягынан таш быркырап, даңканы чыркырап, Чаар тулпар Кара керге караанын көрсөтпей кетти.

Андан кутулуп, жолдо отурган таан, кырмандагы көгүчкөндөр көтөрүлө бергиче же тепселип, же аралап өткөндө, кемпир-чалдын бети-башына урунушуп, чуркуратып келе жатканда, дагы бир ат жете келди.

– Мунусу кандай кемпир?

– Тору кашка.

– Бу да ок жетпестин бири эле, мунун жалгыз айыбы көзү чекир, күндүн чагылышына сал, кокуй!

Барган сайын күчөгөндөн күчөп, Чаар тулпар Тору кашканы да жолго таштады. Тоо түгөнүш түз болуп, ээн жайык мелтиреген талаага чыгышты. Аттын арткы буту үзөнгүгө тие баштап, куюшкан шартылдап, ак көбүк кышкы кирген бууранын көбүгүндөй чачылып, жалы типтик туруп Чаар катуулаган сайын, жерге жаткандай болуп калды, кемпирдин да, Толубайдын да көзүнөн жашы мөлтүлдөйт... Шамал, шамал... Ошол мелтиреген түздө, жерден чыга калгандай суук көрүнүп, үчүнчү ат жапжакын келди, анын үстүндөгү жарактуу балбандын ачуулуу өңү да кемпирге даана көрүндү.

– Жалдуу кара эмеспи?

– Ооба, өзү!

– Ошо го дедим эле, эми болбой калды, токтот, айлап чапсаң – талыбаган анык тулпар ушул эле, бирок мунун да бир кемчилиги бар, мактаса аксайт, мактайлы.

Аттын башын тартып тура калышып:

– Ай, ай, жаныбар, атасы кандай болду экен, энеси кандай болду экен! – дешип, колдорун жайкашып кый-кырып турушту. Кара тулпар жакын келген кезде, мактанып кетип, алдыңкы бутунан чолоң дей түштү.

Андан кийин Чаар тулпардын жалы гана желге ышкырып калды.

Ошол жерине келгенде Өмүраалы карыя көпкө унчукпай отурду.

– Деги байкуш Толубай сынчы аман-эсен элине келген бекен? – деп отургандардан бирөө сурап жиберди. – Мен сүйүнүп кеттим, сакалдуу кишиден мен да ошону сурай албай араң отурган элем.

– Анан, – деп Өмөкөң сөзүн баштаганда, кайрадан жабыла оозун тиктеп калдык. – Ал кача электе элине кабар берген экен: «Мен тулпар минип качам, мени ар-

кан тосуп алып калгыла, болбосо кызыган тулпар токтобойт, жарга, же сууга салып өлтүрөт». Анан эли, журту туш-туштан аркан тосуп, тор жайып кемпири менен Толубайды алып калат экен, Чаар тулпар дарыядан атаган боюнча кеткен экен дейт, – деп бүткөндө, караңгыдан бирөө:

«Толубайдай сынчыны айт,

Токтогулдай ырчыны айт» – деп, эл ошол үчүн ушул убакка чейин айтып калган да, – деп баркылдады. Өзүнүн өңү көрүнгөн жок.

САЛАМ КАТ

Баатырбек Балбаев жапжаш бала.

Мындан алты ай мурун темир жолчулардын окуусуна келген.

Биринчи Май майрамы болор түнү Баатырбек көпкө уктабай, сабагын даярдап отурду. Сабагын даярдап бүтүп, папкасынан жакшынакай почта кагазын алып, чоң атасына кат жазмакчы болду. Салам кат, – деп биринчи сөздү жазуудан мурун, бала күлүмсүрөп, мектептин бийик төбөсүн, жаркыраган терезеден Фрунзенин көп элдүү, шаңдуу көчөсүн карады.

«Айланайын чоң атам, Балбай! 1-Май майрамың менен куттуктайм! Жалпы элге келген майрам биздин үйгө да келди, менин өз атам – сенин уулуң, фашисттер менен болгон согушта баатырлык менен курман болду. Чоң энем карылыгынан кетти. Апам үчөөбүз эле бир үйдө калдык, атаке».

Баатырбек бул сөздү жазып болду да партадан туруп, эки колун чөнтөгүнө салып, үчүнчү кабаттын терезесинен чоң атасын көзүнө элестетти.

Көчөгө терезеден түшкөн жарык, кыймылдап турган тал, терек көлөкөсүнө кошулуп, чаар ала болуп, чоң ата-

сы Балбайдын чепкенине окшоп, баланын көзүнө чоң атасы дапдаана көрүндү. Чоң атасы колхоздогу толук эмес орто мектептин түнкү кароолчусу. Орто бойлуу, көк ала сакал, бүркүт көз, бардык күүнү билбеген менен кыңгыр-куңгур эрмеги бар, теңтуштарын да, балдарды да зериктирбеген шайыр абышка. Жөө басканда азыраак теңселгени болбосо, атка минсе же араба айдаса кайраттуу.

Күндүз түшкө чейин уктайт да, түштөн кийин бакчада же колхоздун иштерине жардамдашып иштейт. Колхоздо эч ким аны Балбай дебейт. Улуусу да, кичүүсү да «Бак» дешет. Өзүнүн ишин ак ниеттүүлүк менен иштегендиктен, майрамдарда мугалимдер Бакесин конокко чакырышат. Райондо Бакенди билбеген бир да киши жок. Балбай карыя төөнүн жүнүнөн кылган карала чепкенин кийип алып, таягы менен эрмектешип, түнкүсүн мектепти айланып, колхоздун кампасы жакка да көз жиберип, бир эсе бурчтан көрүнбөй калып, кээде жөтөлгөнү гана угулуп, таң аткыча басат да жүрөт. Анын ити Бөрүбасар ак сакалдын аркасынан калбай, түнү менен кошо бирге жүрөт. Кээде мектептин алдына отуруп, Балбайдын басканын кызыккандай карап, анан ары-бери чуркап ойнойт. Эч уурулук кылбаган, карышкыр менен кашкулакты короодон соо кетирбеген белгилүү Бөрүбасар. Муну Баатырбек багып чоңойткон.

«Чоң атам Бөрүбасар экөө мектеп жанында басып жүргөндүр, балким менин атымды айтса кыңшылап, эки жакты элеңдеп карап, мени чоң атамдын эсине салып тургандыр. Чоң атам адетинче насыбайын чеккенден кийин, Ысык-Көлдү карап же көлдүн шарпылдаганын тыңшап турат го. Жеңи менен этектерин кагып басып бара жатып, чон энемди эстеп ыйлап жүрөбү? Жок, чоң атам ыйлабайт. Чоң атам өлгөн кишинин эмне үчүн өлгөнүн жакшы билет».

Бала көзүн жумуп, кыялы менен өзүнүн туулган колхозуна кетти. Мына, Бөрүбасар шыйпактап бутуна жы-

гылды. Чон атасы бетинен өпсө, ити мупмуздак суу мурду менен Баатырбектин бутунан жыттайт. Түн – айсыз, би-рок жылдыздар ушундай көп. Кыштак күндүзгүдөй эле сулуу, шандуу, салтанаттуу. Гүлдөгөн алма, өрүктүн жазгы жыты көлдүн жели менен келип, ар бир колхозчунун терезесинен үйүнө, үйүнүн моруна, анан асманга кетет. Алма, өрүк арасы салкын жана көңүлдүү. Жаз жыттанат. Көчө бойлогон тал, теректер былк этпей каалгып, бардыгы ар бир үйдө күжүлдөшүп, майрамдашып жаткан элдин үнүн тыңшагандай. Кыргызча, орусча ырдаган ырлар, кыяк, комуздун үнү келин-кыздын күлкүсүнө аралашып, кыштакты таасирдүү, берекелүү, сулуу көрсөтөт.

Баатырбек көзүн ачып, күлдү. Нары-бери басты. Кайра олтуруп жазууга киришти:

«Мен сабагымдын бардыгынан «беш» деген баа алдым. Кадырлуу чоң атакем, беш деген бааны карысаң да, чала кат билсең да жакшы билесиң го. Мугалимдер мени жакшы көрүшөт. Өзгөчө Федор Иванович мени «секетим» деп эркелетет. «Атаң барбы?» – дейт. Мен чоң атам бар дейм. Кечээ күнү бардыгыбызды кыргыздын Ленин ордендүү театрына Федор Иванович өзү ээрчитип барды. Ушундай сонун, атаке. Федор Иванович айтты: «Баатырбек, Ысык-Көлгө быйыл поезд барат. Сен окууну бүтүп, поездди башкарасың. Ошондо чоң атаңды өзүң айдаган поездге сала келип, окуган мектебим эле деп мектебинди, мугалимим эле деп мени жана театрды көрсөт», – деди. Чон ата, эмнегедир ошондо менин ыйлагым келди. Ушундай, киймимди болсо сүрөтүмдөн көрүп таң каларсың. Мен темир жолчулар окуусуна барам дегенде, сен да бар балам дедиң эле, экөөбүз тең ырас кылган экенбиз ээ, атаке?».

Баатырбек калем сабын партанын үстүнө коюп, эки алаканы менен эки жаагын басып күлүмсүрөдү. Капчыгай ичинде көк жашыл болуп паровоздон түтүн буркурап, Ысык-Көл кайдасың деп бара жаткан поездди көз

алдына келтирди. Анан ылдый карап калем сабын колуна алып: «Чоң ата, сага ыракмат! Мен окууну бүткөндө өзүңдү Москвага чейин өзүмдүн вагонум менен алып барам. Картада окуп жаткан жердин баарын көрөбүз. Ленин атанын мавзолейине киребиз. Фрунзе болсо абдан сулуу шаар. Кыргыздар көп. Бизди темир жолчулар деп жакшы көрүшөт. Ата, 1-Майда биздин айыл эң сонун болчу эле. Быйыл колхоз Кызыл туулуу болуптур. Жылдагыдан да сонундур. Унутуп калбайын, менин кара чыйырчыктарым жасап кеткен үйүмө келиштиби? Андагы мугалим агайларга да ыракмат, мени жакшы окутушкан экен. Мен ал агайларды жана мектебибизди кайтарган сизди эч качан унутпай калайын. Чоң киши болгондо да унутпайм».

Баатырбек ээн класста эки колун эки жакка керип, оозун ачып эстеди. Көкүрөгү физкультурниктердикиндей баатыр. Саатты тиктеп, калем сабын кайра алды.

«Атаке! Айкүмүш энеме да салам айтыңызчы. Нурбегин чоңойгондо ушул мен окуган мектепке бербей койбосун. Кыргыз балдар көп, орус балдар да көп. Мен орусчаны айылдагыдан да жакшы билдим. Баягы сизге окуп берген Чехов деген жазуучунун «Ванька» деген аңгемеси кана, ошонун орусчасын бүгүн өзүм окудум. Бирок сен орусча «хорошо» дегенден башканы билбейсиң да. Милый дедушка деп жазсам, ошого да түшүнбөйсүң. Мына ушундай, атаке. Жайында барам. Ошондо дагы көп кызыктарды айтармын...»

Баатырбек катты ак конвертке төрт бүктөп салып, адресин жазарда, Ваньканын чоң атасына кат жазып, адресин айылдагы чоң атакеме тийсин» деп гана почта кутусуна салганын ойлоп, бир кездерде караңгы, капалуу доордо жашаган балага боору ачып, «Ванька, Ваня, коркпо, мен бар эмесминби!» деп кыйкыра жаздады да, кайра күлүмсүрөдү.

Областтын, районун, колхозун чоң арип менен сулуулап жазып, конвертти алып көчөгө чыкты. Ай жапжарык. Жапжашыл болгон майдын теректери шыбырашат да күбүрөшөт. Баатырбек почта кутусуна катты салды да, чуркаган бойдон кайра мектебине кирди.

Өзүнүн жакшы окуганына, атасына кат жазганына кубанып, Баатырбек ширин уйкуга кетти. Анын түшүндө Ысык-Көл. Темир жол Рыбачыга барып калган. Станцияда чоң атасы, өз энеси, колхозчулар колдоруна гүл алышып, Баатырбекти куттукташат. «Жолду биз жасадык. Поездди силер айдап келдиңер» деп колхозчулар атчан, жөө, машинада турушуп, паровозго байланган кызыл желекти сүйүп тиктешип, үндөрүн бийик көтөрүп ырдашат.

Күн ачык. Көлдө койкоюп ак куу өз көлөкөсүнө өзү кубангандай зымырап сүзөт, кыйкырып ак чардактар каршы-терши учат. Паровозду Баатырбек кыйкыртканда күнгөй-тескей тоолорунун жаңырыгы чек арадан нары угулат. Баатырбектин бетинен өөп, паровозду таңданып кубана карап: «Оо, кагылайыным, жакшы окуган экенсиң!» – дейт чоң атасы.

ИТТИН ЖОМОГУ

Илгери-илгери ит тоолордо, талааларда жортуп-каңгып жүргөн экен. Итти адам, адамды ит билбептир.

Ит бир күнү чочоюп отуруп капаланды.

– Же досум, же жолдошум болсочу. Эх, ит турмуш, ит турмуш, – деди ит өзүнчө кейип.

Бир мезгилде асмандан мына мындай үн угулду:

– Оо, курган шалпаң кулак, жалгыздык көкөйүңөн өткөн экен го, шака-шак, чака-чак, – дейт.

Карай салса куураган жыгачтын кылда башында алабула сагызган желге сеңселип олтуруштур.

Ит аны көрүп сүйүнүп кетти:
Далайды көргөн ит башым,
Ким көрсүн көздөн ит жашын.
Ау-аулап тынбай үрөмүн,
Дүйүм тилди билемин.
Жолдошум жок сандалып,
Жолбун болуп жүдөдүм.
Менин, жолдош табуу тилегим, –

деди ит асманды карап.

– Сен жөнү жок бышактабай, мага дос бол, экөөбүз ээрчишип дүйнө жүзүн кыдырып чыгалы, – деди сагызган.

– Менде канат жок, саке, мен уча албайм, кантип дос болобуз, – деди ит чын пейли менен.

– Жок, сен уча аласың, асканын башынан күүлөнүп боюңду таштасаң – ошо бойдон көтөрүлүп кетесиң, – деди сагызган.

– Өлүп калбаймынбы? – деди ит оюн-чынына көзү жетпей.

– Өлсөң көзүңдү, балким тилиңди өзүм жейм, – деди да, сагызган шаклыктап күлүп токойго карай учуп кетти.

Шалпаң кулак ыза болуп ыйлай баштады. Көпкө ыйлап отурду да апасынын: «Балам, көп ыйласаң көзгө зыян», – дегенин ойлоп көз жашын тыйды. Сууга бетин жууп, өзүнө дос-жолдош таап алмакчы болуп, ой-тоону кыдырып жөнөдү.

Ала-Тоонун күкүктөп аккан дарыясынын жээгиндеги чер алманы аралап келе жатса, аюу ошол жерде алма терип жеп жүрүптүр.

– Сен кимсиң, ыя, – деди аюу алмасын чайнап жатып.

Ит:

– Далайды көрдү ит башым,
Ким көрсүн көздөн ит жашын.
Ау – аулап тынбай үрөмүн,
Дүйүм тилди билемин.

Жолдошум жок жанымда,

Жолбун болуп жүдөдүм.

Менин, жолдош табуу тилегим.

Аюу менен ит ажырашпас дос болушту. Күнү-түнү бирге жүрүштү. «Сиз, биз» дешип сыйлашып калышты.

Күн батып, кайра таң атып жүрүп билинбестен жер - суу өзгөрдү. Күн суук боло баштады. Кыш кирип келди.

Көп күндөрдүн биринде, аюу кабагы салык түрдө итке жаңы кабар угузмак болду. Аюу дайым кыштай таманын соруп уктайт, жаз болгондо турат. Аны эл аюу чээнге кирди дейт. Ит болсо андай укмушуң менен иши жок. Ошондуктан ал аюу менен кышы-жайы бир жүрөм деп ойлогон. Аюу болсо итти да чээнге кирет экен деп жүргөн.

– Кана, досум, чээнге кирели, кыш кирип келди, – деди аюу.

– Ой, чээн дегениң эмне? – деди ит таңыркап.

– Экөөбүз ушул үңкүргө киребиз да кыштай коңурук тартып жата беребиз, жазында жер гүлдөп, жан багуу оңой болгондо чээнден чыгабыз.

– Ачка кыштай кантип уктайбыз, досум, – деди ит дагы ишене албай.

– Таманыңчы?

– Таманым эмне болуптур?

– Таманыңды соросуң, мен да өз таманымды сором, экөөбүз жаш балдар упчу соргонсуп чопулдатып соруп жата беребиз, төрт таманыңдын майы да бүтөт, кыш да бүтөт, – деди аюу үргүлөп.

– Кайдагы май, – деп ит өзүнүн таманын көрсөттү. Аюу иттин таманын шимип көрүп, жерге түкүрүп жатып:

– Ырас эле таманыңда чаңдан башка оозго илинер эчтеме жок го, – деди да аюу кыйшая баштады.

– Досум, койчу, обу жок тамашаңды, – деди ит ыйламсырап.

Бирок аюу анын сөзүн уккан жок. Кышкы уйкусуна өлгөн немедей суналды. Ит көпкө отурду, акыры ойгон-босуна көзү жетти да:

– Ой, суук тумшугум ай, сен жылышка али көп бар көрүнөт го, – деди. Анан ордунан салмактуу турду да дагы жортуп жөнөдү. Көп кечиккен жок, коёнго кездешти. Коёндун узун кулагын, баданадай көзүн көрүп таң калды. «Коён итти карап туруп качайын деди, бирок ит ырдап жиберди:

– Жолбун болуп жүдөдүм,

Жолдош издеп жүрөмүн.

– Кел, анда экөөбүз бир жүрөлү, – деди коён.

Бирок коён бир түнөгөндөн кийин кечирим сурап, итке өз жайын түшүндүрдү.

– Мен сизди чанбайм, икеш, бирок сиз менен бирге жүрө албайм, сиз түнкүсүн үрөт экенсиз, мен корком, жүрөгүм начар, өлүп кетишим мүмкүн!

– Баарыңар ушундайсыңарбы?

– Укум-тукумубуздан бери келе жаткан ата кесибибиз, икеш. Болбосо дүйнөдө жалгыз жашоо кимге кызык дейсиз. Мейлиң ишен, мейлиң ишенбе, менин атам былтыр ай жарыкта өз көлөкөсүнөн чочуп мүрт кетти, – деди коён.

Ит терең ойго дагы чөмүлдү.

«Буюрса коёндон да кол жууйт окшойм», – деп капаланды.

– Атаңыздын өлгөнү, албетте кокустук, сиздер андай өлүүгө тийиш эмессиздер, атасы өз көлөкөсүнөн коркуп өлсө, баласы башкача өлүүгө мүмкүн. Кайрат керек, кайрат! – деди ит.

Иттин сөзүнө серең кулак бырс күлүп жиберди.

– Ал айтылган, икеш, аны ар бир өлүмдөн калган сайын өзүбүз да кеп кылабыз. Аталары балдарына акыл айтып отурат да, сөзүн бүтпөй өзү секирип кетет. Биз

баары бир оңбойбуз, энелерибиз калчылдап отуруп төрөйт, укум-тукуму болсо качып бара жатып каза болот, – деди да асмандагы куштун көлөкөсүнөн коркуп, «кош» деп айтууга жарабай, көздөн кайым болду.

– Бул кандай оңбогондорго жолуктум эле, – деп ит отуруп калды.

«Эми кайда барам? Же үрбөй койсомбу? – деп ойлонду. – Ит болгондон кийин үрбөй коё аламбы!

Коён коркпой коё албайбыз дебедиби, акылдуу коён экен, ал биз болсок, үрбөй коё албайбыз, өмүрдүн кызыгы – арсылдап үрүү жана үрүү, үрбөй калган күнү өлгөнүбүз ошол, а-у-а-в-у! Ав-ав!».

Мына ушундай ойлор менен келе жатып бир үйгө кире калганын ит өзү да билбей калса керек. Адегенде мурдуна казан-аяктын жыты бур дей түшүп, ит шашып карагыча:

– Келиңиз, мырза жигит, – деген аялдын назик үнүн укту.

Түлкүнү ит тааныбайт. Жылмандап турган келинчектин үйү: пар жаздык, кекилик, тоок, бөдөнө, кыргоолдордун жүндөрүнө толгон. Көзү күлүндөп, жагымдуу үн менен:

– Отуруңуз, неге туруп турасыз? – деди.

Ит көзүн жумуп ырдап жиберди:

– Жолбун болуп жүдөдүм,

Жолдош таппай жүрөмүн.

– Кайдан деги? Апей, кечиресиз, аты-жөнүңүздү айта отуруңуз!

– Атым ит, – деди ит жоон үн менен.

– А, билем-билем, сиздер үрөсүздөр, айтмакчы сизди көргөн экем, жайында мен күйөөм менен ышкын терип келе жатсам, сиздин семиз, өгүздөй аялыңыз бар экен, сиздер да бирдеме чайнап жүргөндөй болгонсуздар.

Кечиресиз, бийкеч, – деди ит уялып.

– Ал аялым эмес, аюу досум болучу.

– Анда жөнү башка, мен алигидей ойлогон элем.

– Сиз ойлой берет окшойсуз, – деди ит оройлугу кармап.

Түлкү жымыйып күлдү.

– Сиз бир нерсеге капасыз го!

– Болгондо да иттей капамын, – деди ит.

Анан көп сөзгө келбей отурган жеринде дерейип катып калды.

Түлкү тура калып итти кармалап көрдү, семиздигин байкап сүйүндү. Муну жолборско айтайын, ал иттин этине талгак, муну берсем жолборс тоо эчкиден бирди кармап берер деген ой менен акырын эшигин жаап, өзү урган бойдон жолборско жөнөдү.

Жолборс калың, камыштан чыгып, көзүнө эч нерсе көрүнбөй, өзүнөн өзү күркүрөп турган кезде, булаң этип камыштан чыга калган түлкүнү бир секирип жетип алдынкы эки колу менен сазга басып калды... Колундагы түлкүбү, бөрүбү аны байкаган да жок. Азууларын арсайтып: «Р-р-р!».

Түлкү чыйылдап: «Ай, ай, төрөм, мен, мен», – деп кыйкырып жатты. Жолборс ыңгыранып:

– Мен дегениң ким, ыя?

– Мен, мен түлкүмүн, падышам!

– Түлкүсүңбү, түлкү болсоң эмне кылайын?

– Өзүңүз билиңиз «арстан алганына кубанбайт, чалганына кубанат» деген, мени чалдыңыз жесеңиз жеңиз, бирок сиз ит этине талгакмын дедиңиз эле, бир ит таап, ошону айтайын деп келдим эле.

Жолборс түлкүнү бошотту. Өзү как токойду шамал кыйраткандай карс-карс күлдү. Түлкү жамбашын сүйрөп араң туруп, болгон ишти түшүндүрдү. Жолборс түлкүнү үстүнө мингизип алып түлкүнүн үйүн көздөй атырылды.

Ит ошол бойдон уктап бергенде жолборско жем болмок. Бирок, аны кайдандыр келе калган аркар ойготуп жиберди. Аркар итке: «Ой, сен кач, өлөсүң», – деди. Ит качып жонго чыкканда түлкү жолборсту минип чапкан бойдон үйүнө алып келди. Үйдөн итти таппай калып,

жолборс түлкүнү куйруктан алып ташка бир чапты да күркүрөп жолго түштү. Аны көргөн ит дагы капаланды... Дагы ойго чөмүлдү... Ал өзүнүн дүйнөгө жаралып келгенине капа боло баштады, тоо башына келе калган кара булут да жашын мөлтүлдөттү... Ит болсо өпкө-өпкөсүнө батпай шолоктоодо... Батып бара жаткан күн да капа... Ошентип кең дүйнөсү тарып отурганда, жалаңдап көк карышкыр жетип келери менен:

– Ачкасыңбы, тууган? – деди.

Ит таң калды, бир чети сүйүндү, ырас эле мунун да ит экенине көзү жетти, тура калып экөө кучакташты.

– Жүр! – деди карышкыр:

Ит менен карышкыр ээрчишип калың айылга келишти, бирок каш карайгыча аңдып жатышты. Ит эмне экенине түшүнбөй карышкырдын айтуусу менен болду. Түн кирди. Карышкыр итке айтты:

– Жүр эми, койдун этине тоёлу.

– Кой дегениң эмне?...

Кой дегенди билбесең азыр көрсөтөм, адам деген бар, ага сак бол, терибизди сыйрыйт, – деп түшүндүрдү карышкыр. Экөө октой атырылып келип короодогу койлорду чаңдатты. Карышкыр биринин куйругун жулуп, биринин ичин жара тарта баштады. Ит да ошентейин деди, бирок караса, бардыгы баягы өзүн ойготкон аркарга окшош. Жакшылыкты өлсө да унутпай турган иттин адети боюнча, ал карышкыр менен кармаша кетти. Көк жал карышкыр менен ачка иттин кармашуусу өтө айыгышкан түрдө таң аткыча болду. Таң ата карышкырды ит муунутуп жыкты, ошол мезгилде чуркап келе калган кишиден чочуп, ит карышкырды коё берди. Карышкыр качып кетти. Ит адамдын бутуна жыгылып эркеледи. Адам анын чекесинен сылап тамак берди. Ит кечке уктап, түн киргенде үрө баштады. Карышкыр тоодон улуду, бирок келе алган жок.

Мына ошондой бери ит менен адам ажырашпас дос.

ТОО ЭЛИНИН БААТЫРЫ

(повесть)

I

Чарчагандан башын жерге салып үргүлөгөн бир боз, бир тору ат кумга баткан арабага байланып турду. Июль айынын аягы, август айынын башкы күндөрүнүн бири. Ысык-Көлдүн тескей тоосу түштүккө, күңгөй тоосу түндүккө чалкалап, ортосунда кара көк тартып түнкү көл жатты.

Карагайлуу бет калдайып, караңгылыктын кучагында мемирейт. Бет маңдайыбыздагы коркунучтуу бийик жардан убара тартып уйкудан безип, күндүз көрүнүп түндө салпаңдаган, куштардын бакшысы бабыргандын угумсуз дабышы угулат. Күндүзгү көк беттер карайып, бардыгы каалгып үргүлөп бараткансыйт.

Бүгүнкү түн аянычтуу, бирок кайраттуу, кайгылуу, бирок айбаттуу, чырлуу, бирок сырлуу аңгеме күткөндөй түн эле. Жалт эткен айдын бетин кара көлөкө акырын апчыды, азыраак жел жүрүп көлдү кыймылга келтирип турду...

Мен чалкаман түшүп асмандагы жылдыздарды карап жаттым: алар мени чакыргандай көз кысып, эмнегедир бырпырап барып бири-бирине кайра кошулат; балбылдаган сарысы, жымыңдаган агышы, бүлбүлдөгөн эң алыскы көк берметтери көк деңизде желге термелгендей каалгып сүзүшүп жүрүшөт.

Жанымда үч киши. Бирөө жамбаштап, бирөө жаагын таянып, бирөө мандаш урунуп үргүлөп отурат. Бул үч киши жөн гана тизмедеги кишилер эмес. Булар ырчылар. Үчөө тең ырчы эмес. Үчөө үч башка өнөрчүлөр. Жашырган менен жакындап, алыстасак такымдап сөз кутултар эмес, алды менен ошол үч кишини окуучуларга амандаштырып өтөлү...

Кайыңдан капкактап, өрүктөн сомдогон, үч кыл тагып, Чалагыз уста оңдогон, жыгач бетин тырмоодо кыргызда мындай болбогон, ак калпак, кара чапанчан, санаарлык сейрек сакалчан, мандаш уруп үргүлөгөн – кыргыз элинин атактуу комузчусу Карамолдо.

Бір эмес, сөздү жөндөп айтуу да оңой кишинин колунан келбейт. Сөздү берметтей тизүүнү табият көрүнгөнгө бербейт. Узун сөздүн кыскасы, жел сөздүн жеткир устасы; жамбаштап жаагын таянган, коюу кара мурут, сакалын алдырган, жеңин чечип айкара жамынган – кадимки Осмонкул ырчы.

Күлкүлүү бетин көргөндөр эриксизден каткырат, таамай эптүү куу сөзүн миллиондор жактырат, ырыстуу күлкү кениби, адамдын көөнүн шат кылат, чоң мурун, кызык көзү бар, тузу ачуу, өткүр сөзү бар, ак калпагын чекесине кийип, жамбаштаган – атактуу куудул Шаршен.

Айтып отуруунун кажаты жок, бир себеп менен жолдош болуп, жылын айтсак, миң тогуз жүз отуз үчүнчү жылы Тондон Тосорго жөнөп, аттар жүрбөй Шарпылдакта түнөгөн бир түндүн элеси. Ат-араба колхоздуку. Ууру менеп бөрү айтып келеби? Чарчасак да уктабай таң атырууга туура келди. Сомодой болуп сокуяп олтура берген менен уйку акырын моюндан байлап жетелеп кете турган. Бир, комуз, күлкү турганда майда сөздүн баркы канчалык, баркы болсо да, арты канчалык. Кезек менен ар ким билгенин айтып, түндү адабият түнү кылмак болдук. Осокем адетинче мандашын токунуп, күмүштөгөн чакан кызыл өрүк үч бурагын алып, тамагын жасады. Анан кызып ырдаарда бир-эки жөтөлүп, эки-үч курдай түкүрүп, комузунун тепкегин өйдө-төмөн жылдырып алмайы бар. Ошол көрүнүшү көңүлдөрдү көтөрүп салды. Бирчыларга амал барбы? Жанында болсоң жакшы, жок болсо сурап, майда болсо курап, бизди айга алып чыгып, жылдыздарга сайран кылдырмак. Кайра алып түшүп

көлгө чөмүлттү, анан көпөлөктүн канатына мингизип, көл кыдыртты. Анан бизди коё коюп, табигаттын көрүнүшүн сайрады: анын жели, анын ташы, карагайы... кыскасы, койчу, жандуу болсо көл Осмонкулду бүгүн конок кылар беле деп да ойлодум.

Карамолдо «Такмаза», «Сынган Бугу», «Дуубасар», «Камбаркан» дегендерди аткарды. «Дуубасарды» кайрыганда жапырт ат коюп жөнөгөн кыргыз жигиттери көзгө көрүнүп, чаап өтүп турду. Кезек мага келди эле иши кылып кутулдум.

Кезек Шаршенге келди. Сүйлөй электе эле күлдүк. Бирок Шаршен күлкүлүү сөз айткан жок.

– Мен көргөнүмдү айтып берейин, – деди.

Аңгыча болбоду. Гүү-гүү деген дабыш чыкты.

– Бул эмне болду экен? Осмонкул башын көтөрдү.

Карамолдо акырын гана:

– Бул ак куу, – деди.

Көл шарпылдады. «Гүү-гүү» бара-бара угулбай калды.

Айлана жымжырт. Шар-шар этип келип, көл толкуну жарга согулат. Жабырап бизге карай жөнөлөт. Бирок, жетпей келип жээкке жайыла берет да, ызаланган түрдө кайра жыйрылат.

Бир кезекте ушул көл орду капкалуу шаар, калың эл экен. Бир күнү жер титиреп, капкалуу шаар алдына, көк деңиз үстүнө чыкты. Ошондон ушул көл пайда болду дейт. «Ыраспы?» – деген оюңа көл үстү алда эмнелерди өзүнчө сүйлөп келе жаткандай болот. Ким билсин? Деңиз сыры ичинде го. Аны ачуу адам баласынын колунан келбейт дешке болбойт. Бирок биз Ысык-Көлгө чыккан Илим Академиясынын экспедициясы эмеспиз. Ысык-Көлдүн сырын токтото туруп, Шаршендин аңгемесин угалык...

– Илгери камчыдан кан диркиреп, миллиондор ыйлап, замана сур, сабыр суз кезекте Арстан деген бир эр

жигит көрдүм. Ой эр неме, ай-ай! Айбаттуу мурутун сылап, арстандай колун сунуп, көз алдыма келе калат. Боору суук кара жер, оңбо! – деп жиберди Шаршен.

Айланам күңүрт тартып, денем дүркүрөп кетти...

Аттан жыгылып өлгөн Алыбай, араба тепсеген Арыбай, сууга агып өлгөн Супатай, котурдан өлгөн Коңурбай, чечектен өлгөн Черикчи, учуктан өлгөн Убуке, ачкадан өлгөн Алымкул, туулгандан жакшылык көрбөй жүрүп, өлгөндө кубанычтык менен көмүлгөн далайлар, от менен кирип, күл менен чыгып жүрүп өлгөн малайлар, азыраак малдын аркасы менен канды каймактай жалап, миллион каргыш, миң наалат алып өлгөн байлар дебей аяктай көр алдында алакандай кепин менен түбөлүккө бекилген эмеспи. Арстан өңдүү азаматтардын жайы да ошондой. Жата тургула, арбактар!

Алда кимдер көл боюна тынч түнгө чуу салып, көр тешигинен кыйкырат, жатпасын эр азамат дейт... Кайгырышат... Эр болсо кепинди жамынып, келишкен төшүн керип, кереметтүү көзүн жумуп суналат... Өлгөн топурак кайдап чуу салсын, бирок айланадагы табият көрүнүшү жапа туздуу айтылган тирүү сөз көз алдыга элестетти...

Шаршендин кызыктуу бет кыймылы, кенен мурду көрүнгөн жок. Жамбаштап жаткан жеринен туруп олтурду. Кирпиктен тартып, алда кайда сүйрөп турган уйку укуругун жыйды. Баарыбыз эрдин өмүрү менен өлүмү тууралуу аңгемеге ыклас коюп, кулак салдык.

– Ана ошол жигит менен мен бирге чоңойдум. Биз чырпыктан ат кылып, көйнөк чечип көпөлөк куусак, ал жаш талдан жаа тартып чымчык атып, же акырын ойномуш болуп карыялардан сөз тыңдаар эле.

Арстандын атасы Мамыт деген дайым ылдый карап баскан, майлуу кара сакал, үкүдөй кызыл көз, жүнү үксүйгөн тери тебетейчен абышка ар дайым отун көтөрүп

эле келип жатар эле. Энеси Зуура бечара түксүйгөн чачын бит-сирке басып, кышын-жайын жалаң аяк-жалаң баш жүрүп, акыры учук оорудан өлдү. Ал өлгөндө эч ким да барган жок. Мамыт чийге салып сүйрөп барып, жардын бооруна жашырган.

– Ал өңдүү өлүмдөр аз болду дейсиңби? – Мандаш урунуп ылдый караган Карамолдо терең үшкүрүндү.

– Кийинчерээк Арстан чоңойгондо атасы короологон кой, ороологон дан күтпөсө да, жеген тамагына жетише баштады. Ай, азаматтын чөп чапканычы! Кайран эр! Ак көйнөкчөн болуп алып, жеңин карысына чейин түрүнүп, курч бел орок менен бир күндө эле үймөк-үймөк кылып жиберүүчү.

Ал баланын акылы күчүнө барабар болду. Улууну сиз, кичүүнү сендеш менен сыпаалык чектелбейт го. Жакшы адам жанда. Жакшы адам анда-санда. Эл «жакшылар» деген жакшылар кан соргон сүлүк, парага чуркаган «күлүк», тиштери капкан, митайымдык менен көздөн соруп, тамандан тарткан... Мына жакшылар! Жокчулук курусун! Болот деген болотту темирге, темир деген темирди көмүргө айландырат. Болбосо Арстандар эмне деген адам. Кызыл кекиртектин камы үчүн Дербиштин кызматына жалданды. Бай деген кандай, кылдан кыйкым таап, сөгөт да турат.

Байлыктын сүрөтү кандай: жайылып жаткан сансыз кой, сүзүшүп өкүрүп жаткан букалар, желиндери жер чийип, мөңгүрөп мөөрөгөн уйлар, шагырап өгүздөр айылдын жанында; чуудалары сеңселген алмаз өркөч атандар, ботосуна буркурап айыл үстүн жаңырткан ингендер, күлдө күрүлдөп жин чачып жаткан бууралар, комдомойунча минүүгө болбой, иреңи буурадан алда канча суук, буттары тартайган нарлар; жер дүңгүрөтүп, жылкыны айдаганда кулундар кишенеп, айгыр алышып, айыл үстүн төрт түлүк мал бербей, дөбөттөрү арсылдап тур-

ганда дөңдө отуруп Дербиш ойлонот: - Субай койдогу койчу алат эки кой. – Кабагын бүркөп башын чайкайт. – Ырас былтыркысын бере элекмин. Кандай кылып жеп кетсем экен? Жөн бербей койгон менен уят. Анын айласын табыш керек. Арстанга бир тай. Мени ушулар түгөтөт экен го. Буларга эмне керек, ай, иттер ай! – деп, өзүнөн өзү ызаланды.

Дөңгө олтуруп ак үйгө кыйкырды:

– Э, Байбиче! Оой, байбиче!

От боюнда ичик жамынып жаткан байбиче желбегей бойдон жөнөдү. Бул атасы он үчүндө алып берген Аскарбайдын Ажары. Илгери Ажар дегендей эле ажар эле, эми отуз эки тишинин жыйырма төртү калды. Тастайган ак чеке бир нече бүктөлдү. Турнабайдай көзү бүлбүл тартты. Аркадагы шарак-шурак али да болсо шылдырайт, бирок баягыдай эмес. Ажар баягыдай эле ажарланайын дейт, бирок карылык аягыдай эмес. Кыскасы, эмне керек? Ажар кырк бештен көп ашып, элүүнүн эсебинде. Баягы он гүл дечү он гүл соолуп, он биринчи гүлдө. Эки базар болсо, бир базарынан өтүп калган киши. Уйкучулугу болбосо, уурулугу болбосо, экинчи катыны Айнагүл да анча жаман эмес эле. Үчүнчү катыны, ырас, келгенден бери оорулуу, оору кишини эч нерсе дей албайсың. Төртүнчү катыны жазында өлгөн. Өлгөндү мактоонун кажаты аз. Бешинчи катынын жакында алат. Аны келгенден кийин сынаарбыз. Эми байбиче дөңгө барганда эмне болду, ошону айталы.

– Байбиче, – деди Дербиш.

– И, – деди байбиче.

– Бери кара! Мал дегендей мал деле жок. Нанды чактап жасаткыла. Мейман келсе, меймандын да мейманы келсе, айталы кудалар келсе, жакшы кишилер келсе, ошондо гана бердир. Авалын сура, кымыз менен гана кетише турган болсо аларга деле анча ыкыластанба.

Өткөн ишембиде эле бир казан нан жаптырдың эле, бүгүн эки эле нан калыптыр, минтип отурсак малды уруктата албайбыз, байбиче. Койчу-колоң, жылкычыларга сүт-айран эле бер.

Байбиче көздү сүзүп:

– Башкалар унчукпайт, деле жанагы жылкычы бала бир шок неме экен.

– Анын жазасын бердирербиз.

– Нан үчүнбү? – деди байбиче.

– Ошо, кызталак, башканын баласы да, болбосо акылы ченде жок неме. Талашканын бербеген ит, качырганын чалбай койбогон чочко экен. Көптөн бери сабыры суз. Же былтыркы акысын ала электигиби? Быйыл акы алчу маалы да болду. Кантип алып калар экем, ыя? Эт-сиредим. Ушу баатырдын кунанын ажыратып кала алсам, көк мээ койду союп сорпо уурттар элем, байбиче.

– Ал көк мээ өзү да өлөт го, – деди.

– Кой, андай дебе, байбиче, качан аяк серппей калганда соёбуз.

Байбиче менен бай өтө кененчилик менен эртеңки, кечки чайдын тизмесин түзүп жатканда, жалы суюк, аттай чуркаган чалыш көк бээ минип, иттерди арсылдагып айылга Арстан кирип келди.

Баягы бээни минип жүргөнүн көргөндө бай дүйнөдө эки ачууланса бири, эгер бир ачууланса дал өзү болду. Таноолору кыпчылып, демди оозу менен алып калды. Көзү чакчайып, агы гана эмес, көздүн түбүндөгү кызыл эттер да көрүнө түштү. Сакал-муруту кумга сайган куурайдай бириндеди. Өзү безгектей титиреп каргылдана кыйкырды: – Өмүрүндө жакшылык көрбөй, жарыбай өлүп, башынды ит тартсын, такымың жибибеген чочко!

Бул шумдуктуу каргышты катын-бала чыгып угушту. Арстан акырын бастырып келип салам айтты.

– Алдагы бээни эмне үчүн миндиң?

– Мындан ары минбейин, бай, тоолу жерде, тай-бай-тал деген менен ушунча жылкыны кайтаруу оңой эмес экен, карышкыр дегениң колдон талашып турганда кокус бир кулун майып болобу деп мине койдум эле, бай. Мындан ары эсте болсун.

Өзү үшкүрдү. Көзүнө, өлгөн энеси чачы жайылган бойдон чуркап келе жаткансып, жетим карындашы, кары атасы үнсүз, сөзсүз от боюнда отургансып көрүнүп кетти.

Дербиш анын ырайым этиңиз дегенине тескери мамиле кылды: жаагын айра чапты, жыртык калпак эки бөлүндү. Дербиштин болсо майланышкан ээги калбайып, майга чириген сары тиштери кычырайт, торпоктун көзүндөй опсуз чоң көзү чанагынан чыгып, табактай бети кубарып, сол колун бекем түйүп, оң колундагы музоо тиш камчысын эки бүктөп көзүнө такайт. Тытык көйнөгүнөн баатырдын күнгө күйгөн төшү көрүнөт, балбан муштумун түйүп, ыргуучу жолборстой көзүн бир ирмебей байды тиктейт. Жылаңаяк баржайган бутунун бири ташта, бири бир түп бетегеде турду.

– Кокуй! Кокуй! Кокуй, жайлады! Арача... Арача!..

Байдын түлкүсүн сеңселтип эки-үчөө кармап жүрөт.

Бетинен кан аккан Арстан ошо бойдон тиктеп турат.

Алда арсыздар ай. Бай бир десе эки, эки десе үч деген, барлык өнөрү тилине чыккан, калп эле каткырып жүргөн куйруктар оңбойт го! Байга болуша кетип Момуке тосток:

– Кудайды карасаңчы, – деп Арстанды камчы менен сабап, адам чыдагыс сөздөрдү жаадырды. Ата-бабасынын оозунан баштап, жети атасына барып тизгинин жыйды. Ачуусуна чыдабай барып бээни агыткан бойдон жиберди. Бээ кишенеп татырактап жөнөдү, артынан иттер куйрук улаш бара жатат.

Өтүкчүлүк менен оокат кылып, ачарчылыкка алдырып алсыз олтурган өтүкчү үйдүн түбүнөн карап: «Эй, шордуу!» – деди.

Арстан бетиндеги канын колу менен сыйпады да, тиктеп калды. Жалбырак жулду да, канын аарчыды, көчүгүн ташка койду да, эмне кылыш керек деген кыйын маселе башына айланды. Алдын-артын ойлоду. Кетүү керек.

– Кеттим, – деди.

– Тур, жөнө жылкыңа!

Арстан акырын ашыкпай, бирок таамай сүйлөдү. Өмүрүндө өтүк көрбөгөн жылаңач бут, таяктан башканы көрбөгөн баш, наалаттан башканы укпаган куу кулак, жамандыктан башканы көрбөгөн бактысыз көз, жакшы чыгат, бирок күчсүз кайран сөз.

– Аксакалдар! Менде бак, менде ырыс жок... Мен Дербиш байга ыраазымын. Ачпы, токпу, иши кылып эки жылы жылкысын кайтардым, темир үзөнгүнү жалаңаяк теминдим, жаздын жамгырын, кыштып чилдесин кийимсиз өткөрдүм. Бирок былтыр бир кулуну капкактуу туулуп өлүп, акыма бере турган кунанды ошого чегерди. Ага деле ыраазымын. Аксакалдар! Мен өлгөнүм жок. Бай кемиген жок... Агайындык кылсаңар быйылкы акымды алып бергиле. Алып бербесеңер жедире жүргөн мен да.

– Кетесиңби?

– Уруксат болсо кетейин, акымды берсин, алып бергиле.

Бай жаман көзү менен карады да:

– Уруксат, баатыр, кете бер. Акыңды жеткен жериңде аларсың...

Тарап-тарап басып кетишти.

Кеч кирип калган эле. Күороодогу койлордун ызы-чуусу бастап, уйлар жуушап, төөлөр чөгүп, ар-ар үйдө от жылтылдап, четки үйдөн бөбөк ыйлап, аны алдейлеген аялдын үнү угулуп турду. Түн болсо, асман ачык болбогону менен ай шооласы бар эле. Ай шооласы болгону менен булуттар жамгырдуу эле. Бардык табият караңгылыктын чексиз кучагына кирди. Баягы ташта шордуу Арстан жалгыздан жалгыз түнөгөн бүркүттөй олтурду.

Күтпөгөн жерден болсун, же мурунтан күрөшүп келген болсун, турмуш кара пардасын жапканда кимдер ыйлабасын. Кимдер өкүрүп ботодой боздобосун. Бирок канчалык кыйындык, канчалык азап болсун Арстанда ал адат жок эле. «Көз жаштын булагын булатса булак тынабы, айткылачы, курдаштар, ыйласак душман сынабы», – дээр эле. Азыр дөңдө жалгыз калганда да ыйлоону ойлогон жок. Айласыздан «жиндидей» күлдү. «Ай турмуш! Сенин кайсы сыр, кайсы жоругунду билейин. Күлгөнгө шылдың, тепкенге тепки, жегенге жем кылуу үчүн жаралган экенмин да...» Башын көтөрүп, айланта карады. Жанында шыйпаңдап ит турду эле, башынан сыйпады: «Айбансың да», – деди. Ордунан туруп жолго салды. Ит көпкө ээрчип келди. Көпүрөсүз чоң суудан Арстан кечип өттү. Суу эки жолу алып кете жаздап, бир жолу шыпырып кете жаздап, араң жол берди. Узатып келген ит улуп-улуп кайра жолго салды. Шымынан суу шорголоп жалгыз таман жол менен Арстан келе жатты.

Көп жол жүргөндөн кийин, адашкан Арстан мал тепсебеген калың бетегеге келди. Ал жер көрүстөн экен. Аңырайып ачылып калган эски көрлөр, жер менен жер болгон мүрзөлөр, кээлеринин үстүнө чөп чыгып калыптыр, кээ биринин жанында эки бакан жатат. Мүрзөлөрдөн башын көтөрүп бирөө карагансыйт. Арткы ачык көрдөн чыркырап бирөө ыйлайт. Бул чыркыраган мадыл мышыктар, ачык көргө түнөгөн коенду талашып жатышкан эле. Арстан чоочубастан бир мүрзөгө жамбаштады. Бейитте жатып бир тууганын көзүнө элестетти. «Тууганым! – деп, кайра көпкө унчукпай калды.– Укта... Өмүрлүккө укта... Биз да ушул жерге келип жай алабыз...» Дагы көпкө тунжурап жатты.

Аңгыча болбой, жол жактан созолонуп улуган карышкырдын үнү угулду.

Кайрадан айлана жымжырт болуп, бейиттер күңгүрөнгөнсүйт. Асмандагы ай да кабагын чытып, кайгырып

жылат, көзүм көрбөсүн дегендей булутка далдаланат. Мурдуна жыт барган бөрүлөр Арстанды издеп шимшилейт. Бирөө наркы эле мүрзөгө чыга калып, таптым дегендей улуду да, аяк жагына келип ырылдады. Жан деген кыйын го. Арстан тытык калпагын колго алып, карышкырга карай жылды. Карышкыр маш секирип келип, Арстанды алкымдан алды. Алкымдан ала алган жок, Арстанга шап эткизип өз мойнунан алдырды. Каалаган жери колуна тийгенден кийин Арстан карап турчубу, чирене тээп кокосун жулуп ыргытты. Далайдын канын тарткан көркоо көк бөрү, эшик-төрдөй чубалжып Арстандын алдында жатты. Экинчи бирөөнүн дайыны жок. Арстан карышкырды ыйыгына салды. Коюу топуракка изин калтырып борпулдата басып, дагы жолго түштү.

Дагы көп басты. Нечен жарлардан өттү. Бир убакта байкабай келип бийик жардан Арстан алыс барып түштү. Эси ооп эки саат чамалуу жатты. Карын ачкан, карын тамак тилейт. Каруусуз бут эс ал дейт, талган көз уйку сурайт, балбан билек баса бер дейт, баатыр жүрөк макулдайт. Арстан араң-зорго жолго түшөт. Калың камыш аралап олтуруп бир убакта жалгыз жаман тамга кез келди. Ордуна турбай башын көтөрүп бир кара ит үрөт. Бирок, үйдүн ээси көрүнбөдү. Бул эмне болгон үй?

– Апа! – дейт жаш кыздын үнү.

Дагы апалайт. Анан тым-тырс. Үн чыкпай калды.

Арстандын как алдында кесилген эки баш, нараагыракта жандалбастап сулуу кыз жатты. Саамайларынын көлөкөсү сулуу бетине таасир берип турду. Береги бош калган казыктан уй-музоосу менен азыр эле алынгандай.

Арстан нес болуп туруп калды. Жанагы ит дагы үрдү. Аңгыча созуп бирөө ышкырды. Бул каракчы эле. Булар бешөө эле. Булар түн катып ээн үйлөрдү талап, ээсин өлтүрүп, күн өткөрүп жүргөндөр.

Арстан өз атасына келем деп башка бир чоочун жакка адашып кеткенин эми билди. Ал шарт бурулуп жөнөй берди.

– Токто! – деди арка жактан бирөө.

– Бери баса бер! – деди алдан бирөө.

Жогорку жагынан бирөө ышкырды.

Төмөн жагынан бирөө ит болуп үрдү. Как алдынан бирөө каткырып чыга келди. Тегеректеп алышты. Кан-жарлары жалт-жулт этет,

– Көтөргөнүң эмне? – деди бири.

– Эмне кыласыңар?

– Алабыз...

– Берсем аласыңарбы? Же тим эле ала бересиңерби?

– Кармагыла, – деп бирөө кыйкырды.

Жабыла келип асылышты. Карышкырды куйругунан кармап айлантканда бешөө беш жакка учуп барып түштү.

– Ат! – деди бирөө, тарс дей түштү. Арстан сандырактап барып калың чөпкө чалкасынан кетти. Жанына басып келип жарык кылып көрүштү.

– Ой, ит ой! – деди бирөө.

– Бул биердин калкы эмес, айланайын, – деди экинчиси.

– Бекер өлтүрдүк, – деди үчүнчүсү.

Мылтыкка сүйөнүп турганы:

– Ок чекеге тийген экен ээ, – деди...

Таң сүрүлдү, кайтыш керек. Карышкырды чоң, тору айгырга экөө араң арта салды да, беш каракчы жолго түштү.

Тандын кызгылт нурунда, чоң жолдон четтерээкте айбаттуу азамат чалкасынан жатты. Алда кимдин өлүмү, өзгөчө экен көрүмү дегендей как өлүм үстүндө асманда акын торгой кужурады. Тоо жактан канатын каккылап кузгун курт-курт этип шашып келатты.

Өлүк суу деп ойгонду. Чындап өлсө кайдан ойгонсун. Бирок уктаганды ойгонду дечү, ал өңдүү баатырлар үчүн

уйку дешке болор бекен?! Ок чекеден эмес, колго тийген эле. Ал чекеден дегенибиз Дербиштин камчысынын каны эле. Жан жагын айланта карады. Тил оозго батпайт. Ме деп суу берер эч ким жок. Ээн талаа, эрме чөл, күн ысык, кайнайт. Чымын ызылдап канга үймөлөктөйт... Барчы жери дагы кыйла жер. Өзү төмөн түшүп кеткенин абайлап көрүп алып, кайрат менен кайра адымдады. Өлдүм-талдым дегенде атасынып алачыгына эртеси таңга маал кирди. Ачкалыктан арбайып, тамагы жок тарбайып, өлүм алдында жаткан абышка уулун кучактап өксүп-өксүп өкүрдү. Жалаң ачкалыктан ооруган жаш карындашы «байке» деп айта албай ээгин кыбыратты. «Нан» – деди. Анысы да угулган жок. Керегеге сүйөнүп араң турган Арстан: «табам», – деди.

Жер жыртышка буурусун, буурусунга өгүз керек. Бирин тапса, бири жок. Бир күнү ачка, бир күнү ток. Жакадан алып жармашып, этектен алып илешип, Арстанды турмуш шаштырды. Тандап жүрүп ыраакы жактан Ашыркул деген байга дагы малайлыкка жүрдү.

Кадимки байдын боз үйү, улага жакта туурда тогомо кийген кара барчын бүркүт, анын ылдый жагында сары шыйрак, курч тырмак – куш керегенин түбүндө олтурат. Керегеден илинүү жүгөн, кыстарылуу камчылар, куюшкандан илинген ээр, сынык сабоолор. Тиги бурчта чоң кара саба, сабанын алдында көк көз, башы калтырак сары кемпир олтурат. Эшиктин алды, сыпайы сөз менен айтканда, тайып жыгыласың. Жай ортосу болучу. Ашыркулдун денинде кыштан калган муз барбы, ак тончон, муруту, албетте, эркек болгондон кийин болот го, бирок мунун өзгөчөлүгү – алдырбай өсүп, айран-кымыз жутканда чыпка болуп турат экен. Бул киши жумшак пейил, катуу сөз жок, бирок сөзгө аябай уста, каткырып каныңды, жаткырып жаныңды ала берме. «Балам» деген сөзү «алам» деген сөзү. «Жыргатам» дегени, «куруратам» дегени. Күлгөнү – үргөнү. Үстүн тегиздеп, алдын

абайлап, далыга чаап таркылдап, балдарсынып баркылдап олтуруп, өз малайлары, эли гана эмес, келген-кеткендин куру дегенде камчысын кагып калат экен. Арстандын чекесин жылытабы-жокпу, жүргөнүнө бир жыл маалына жакындап калды. Жакындагандан кийин алыстамак беле, алыстамак тургай жыл маалы да болду. Караганы баласынын акысы, бармагын басып ээгин кыбыратып зарыла күтө, саргая түткөн абышка бүкчүндөп жетти. Ашыркул абдан ачык жүз менен каршы алды. Эшикти өзү ачып үйгө киргизди. Үйдө андан башка да кишилер бар эле. Абышка кирип келип улагадан орун алды.

Ал улагада олтура турсун. Биз окуучуларды отургандар менен тааныштырып кетмегибиз жөн.

Наркы дүйнө, берки дүйнөнү да кучактап койнуна алган, Анжиян, Кокон сөзбү, Меке-Мединага да бир-эки жол салган, орозодо – битир, курман айтта – тери, таппатта – табак, кулуяда – куймак...

Кыскасы эбин тапкан жандар экен. «Көкүрөгү адил, көзү ачык» молдокемден баштайлы.

Адамга а дегенде эле көрүнүүчү жери беттен тааныштырмагыбыз жөн. Сакалы көк ала. Көзү көк, үнү чыйылдак, насыбай, папиросту кайдан тартсын, арак турсун бозо, бозо турсун кымызды оозуна алган жан эмес. Бирок азыраак кол туткактыгы барлыгы чын. Арак эмес, спирт да ичер, бирок биз көрбөгөндөн кийин ал кишинин күнөөсүн көтөрө албайбыз.

Албетте, сакалдуу эле ыймам дардайып ошончо элдин көзүнчө жылаңач олтурду дейсизби. Анын кийген кийимине көз жүгүртүп өтүңүздөр. Бала күнүнөн тартып сакалы куудай болгончо далай кийим кийген чыгар. Анын баарын өзү айтпаса мен айта албайм. Мен ушул үйдөгү кийип олтурганын айтууга акылуумун.

Башында казанбактай, – ак элечек десек жаңылышабыз, – кочкор мүйүз ак селде. Үстүндө жалтылдаган кым-

кап, бутунда намиркен маасы, кепичин чечип коюптур, көп кепичтин ичинен тааный албадык. Мына молдокемдин кыскача көрүнүшү. Кээ бир молдолор сакалына чейин бит басып, өзү коңурсуп сасык болот. Койчунун тили менен айтканда, күзгү теке жыттанат. Бул молдо таза, кээде атыр бүркүнө коёт. Мынчалык сыланып жүрүшүнүн себеби булбу деп да ойлонобуз: молдокем шариятта аялды жаман көргөнү менен мындайынча эркектен артык көрөт. Өзгөчө молдокеңиз чет кишинин жаш аялын жактырат. Мисалы айталы, бир кызыл көйнөк келин суу алып келе жатса, атайын токтоп, суусабаса да суу сурап ичип, анын көзү-башын карап, өзгөчө келиндин кайырган жообуна ыгын таап сөз кайрып, каткырып күлүп калат. Кээ бир убакта «коюңузчу, сакалдуу эле неме экенсиз» дегенде, молдокем чоочуп кетер эле. Ал азыр да байдын токолунан көзү өтүп олтурат.

Минтип олтурсак жалаң молдо менен кечке таанышабыз, ылдамдай басып кол берип, үй ичин тез кыдыралы. Молдонун оң жагында Тоялы деген бай олтурат. Тон кийинип, кымтыланып алыптыр. Ичи көрүнгөн жок. Тебетейди баса кийип сүйлөгөн сайын «ыя-ыя» деп укпай олтурду. Анча эл сөзүнө да киришпеген, өзү да жарытып оокат кыла албаган, үйү жүдөө, катын-баласы кедейден начар кийинген, тамакты да аяп ичкен, барлык ниети мал көбөйсө экен деген, бирок манаптар аны алдап көп жеген, сасык бай деген байлар болот. Бул ошонун бири. Ал үйүнө зыян келтирбей ушул жердеги жеген эти менен кечке жетсемби деп олтурат. Молдонун сол жагында өзүнө караганда жашы отуздарда бирөө, кырк бештерде бирөө отурду. Бирок, чынында андай эмес эле. Ошону айталы. Өңүнө караганда жапжаш дегенибиз Курама, Куракең качанкы Куракең. Илгери мен бала кезде эле Курама ушундай болчу деген кишилерди айылдан көп жолуктурасың. Чикилдеген түгөнтүр үнү шыңкылдап,

жаш баладай сакалы да жок эсебинде. Өзүнөн он жаш кичүү аялы кемпир болуп энесиндей картайды, ал Куракең дагы эле жаш.

Анын жанындагы «картаң» чындыгында отуздан жаңы эле ашты. Сакалында бирин-серин агы бар, бети-башы тырыш, эмне азап тартканын билбейм, үкүдөй үксүйүп абышка болуп алыптыр. Бул экөө тең жайлоо-кыштоону көп сүйбөйт. Булар Коконго кой айдатууну, жалдамчылык кылууну, кыскасы тыйынды сом кылып, кактабай канды соргон, жаман көрүүгө «болбойт», «өзү-бүздүн» кыргыз кызыл кулактар эле, Катарда олтургандан кийин айта кетели, мына бул чимкирик чыгып, бети-башы шакмар, киши өбүү гана эмес, жыттаар жери жок, опсуз чоёке, кызча тилдебей атаңды, бабаңды деп олтурган «биздин» Ашыркулдун кызы.

Селдесине карабай азыраак кол туткактыгы бар деген сөз ооздон чыгып кетти эле, ошону молдонун мойнуна коюп өтөлү. Ал мындай: жетим-жесир, дубана, ач-жылаңач бечара, мечит дегенге жылына эмес, айлап элден көп каражаттар жыйналат. Шариятта бирөөнүн насибин жесин дебейт, деп молдокем ыйлаганда, дүйнөдөн безесиң. Бирок, ушунча жылдан бери карыптарга жыйналган каражат молдокемдин колунан жоголот. Мунусу уурулукпу? Ким билет, биз араб тилин билбейбиз. Мүмкүн жыйнаганда ошентип жыйнап, жегенде молдолор жээр. Анысы да эчтеке эмес, бирок деги молдокемдин сөзү башкача иши башкача. Мына ардактуу окуучулар, андан кем орун албаган угуучулар аз да болсо үйдөгүлөрдүн мүнөз-кулку менен тааныштыңыздар. Эми акырын жылып абышка келгенде эмне болду, ошону колго алалы.

Абышка олтургандан кийин оор үшкүрдү. Элди бир сыйра карап алды да, ашкана жактагы айран куюлуп ак ала болгон кесе, жартысы желинип азыр чымын талап жаткап нандан көзүн айырбай, ошону жегендей болуп

шилекейин жутуп олтурду. Молдокем кыл көпүрөнүн кыйын, көр азабынын бек экендигин айтып болгондон кийин, силерге тааныш эки соодагер Анжияндан кой айдап Маргалаңга, Кара-Буура, Чаткал, Олуя-Атадан токтошуп, соода ишинде кандай кыйынчылыктар көргөнүн айтып өтүштү. Айта кетели, ар кимиси өз иши менен бир-бирине чоң көрүнүүнүн камында эле. Сөздөрүнүн арасында мен мендигимден деген сөздөр көрүнө калып турду.

Абышка келгенден кийин Ашыркул бир кыйын маселени чечүүгө кирди. Ал маселе Арстанга берилүүчү торпоктун башын кантип бошотуп калуу эле. Бербейм десе жөнү болобу, айласын табыш керек. Сөз табуу Ашыкеме анча кыйын эмес, бирок абышка кандай сөзгө эрийт ошо жагы кыйын го. Манас, Семетейден баштаарын, же казак-кыргыз урушунан баштаарын, же болбосо жөн чарбачылык жөнүндө баштасамбы деп да ойлоду.

– Абышка, балаң ыймандуу бала экен. Койду жакшы багат. Келте ооруп айыкты. Анда өз баламдай кылып бактым. Акысына азыр тамак, кийим алып кетерсиң.

Абышка кубанып кетти. Оюнда торпокту сатып бир аз ун, жуурканга оронуп калган кызына ич кийим алуу үчүн базарга кетти. Унду да алды. Кызынын абийири жабылып, кызыл көйнөкчөн болду. Абышка кубанганынан оозун ачып жиберди. Атасы антип отурганда эшиктен кабагы салыңкы, жылаңаяк жарылган буттарына чүпөрөк байланган, тебетейин аңтара кийген, чапаны үстүндө дебесе, түлөгөн тайлактай, көзү үңүрөйүп, жаагы чукурайып Арстан кирди.

Чынында ыйлаган жок эле. Капалуу турмуш. Катуу кармаган келте иреңин ыйлагандай кылган болчу, кирип келип жалт карап атасын көрдү. Күлүп турган атасынын өңү күл болду. Атам капа болбосун дедиби, жылмайып күлгөн болду. Бирок иреңи дагы эле ыйлап турат. – «Ыйла! Ыйла!» – деп ачуу жаш алтын көзгө

тегеренет. Бирок Арстан жаагын тиштенет. «Үшкүр! Үшкүр!» – деп үшкүрүк келет. Атасына карайт да, кайра күлгөн болот.

Ашыркул ылдый карап олтуруп көздүн кыйыгы менен мышыкча аңдыйт. Арстанга карап:

– Кел, айланайын, кой жатабы? Тамак ич. Эт же, кой жата турар, бирок сак бол, садагасы. Э, Жийдекул!

Мунун чапанын эмне жамабайсың? Отур, – деди.

Арстан керегеге сүйөнүп, кабагын чытып, куюлган терин куураган колу менен шыпырды. Өпкөсүн кагып, оор жөтөлдү. Абышканын оозу эрмен даамданып кетти, кайда олтурганын унутту. Жер астын-үстүн болуп баратат. Күчсүз кары көзүнөн куудай сакалына жаш томолонду, сакалдан ылдый көйнөксүз койнуна куюлуп жатты.

Оорусуңбу? – деген сөздүн жарымын гана айтып, абышка буркурап ыйлап жиберди.

Жок, соо, айыгып калды. Ыйлабаңыз, жарыктык, деп Ашыркул желпилдеди.

Молдо Арстанды тиктеди да, жанындагыга: «Оорунун кыйгач кези экен, баары бир алып урат», – деп шыбырады.

- Балам, көңүлүң тетикпи?– деди ал анан жарыя.

Отурсам тура албайм, молдоке, – деди Арстан.

Тамырыңды бери кылчы, балам. Эчтеке эмес. Сасык тумоо. Сорпо ич. Сорпо бышкыча коюңду барып карап келе кой, айланайын. Дагы келбей койбо, сорпо ууртта.

Келте деген кандай оору? Бир кезде үстүңөн тоодой салмак басып, бир кезде башың денеңен бөлөк кетип, бир кезде түштө жылдыздар көрүнүп, дагы түндөр күндөй болуп, акыл айран, кан жансыз согуп, жүрөк алдастап турат го. Арстан туруп бара жатып коломтого эт-бети менен жыгылды. Күл буруксуп төргө жайыла берди. Молдо тура калып селдесин кагып:

– А, наадан! – деди.

Абышка тура калып:

– Ашыке, оорусу жаман тура? – Башын желөп тургузуп, бетиндеги күлдү шыпырып жатып айтты.

Ашыркул шашып:

– Алда бечара ая. Кою курусун, койду бала-чака көздөөр. Тиги үйгө алып барып төшөк салып жаткыр.

Эки катын, бир эркек колтуктап наркы үйгө алып барып жаткырды. Алдына төө жабуу, башына тайлактын кому коюлду. Бир убакта көзүн ачкан Арстан башына кылыч кармап турган эки укмуш солдатты көрөт. Солдат чабайын десе, казан көтөргөн сары көйнөк аял ушундай созуп ырдайт, андай аван бул дүйнөдө боло койбос. Арстан:

– Ай, чаппа, акелер! Тиги аяштып үнүн ук. Ырын ук. Чаппа, – деп бакырат.

Жанында турган атасы:

– Балам, бул эмнең, жөөлүбөчү? – деди.

Атасын айланта көзүнүн агы менен карайт да, Арстан сулк жатат.

– Эрте жүрүңүз! Оой, Отогазы, эрте келиңиз!–деген Ашыркулдун жоон үнү наркы үй жактан жайдары угулат. Абышка келип, аяккы табакка кошулду. Ал табактагылар да тайгандай жаланган эрлер экен, эки ашам десек ашып кетеби, иши кылып тиш тиерлик гана этке жеткирди. Эт жегенден кийин эл жөнөп кетишти. Акырын жанына олтургузуп алып, Ашыкең абышкага желимдүү сөзүн жегизип, торун жайды. Мандаш урунуп, тебетейди алып коюп, өзү желпинип олтурат, бирок тончон. Сөздү Нур пайгамбардан козгоду. Анысы ачка абышкага анча таасири тиер эмес. Аны сизди да, топон сууга калкып көрдү. Азыр каптап келе жаткан суу боло койбогондуктан абышка ага да эрир эмес. Семетейдин Тайбуурулдан козгоду эле, торпокко байланышпай калды. Эч киминен опо көрбөгөн соң үшкүрүп жиберди.

– Эмнеге? – деди абышка.

– Тиги Арстандын оорусу жаман кабыргама батып турат.

Абышка:

– Бай аке, берериңизди бериңиз күн кечтеп калды, торпокту бышылдатып жөө жетелеп, качан жетер экенмин...

Ашыкең уруусун сурады, ыгын таап жек-жаат чыга койсомбу деди. Адигине, Тагай, Моңол менен Мундуздан, жетимиш уруу кыргыздан кеп салып олтуруп, чоң атасынын атасын жээн кылып чыгарды. Сөз бүткөндө абышка рахмат айтты. Ичинен ойлоду: «Жакшы киши экен. Укпаган сөздү угузду. Торпогун берди», – деди.

Айласы кеткен Ашыкем мүйүзү сынган ала уйдун жанында төөнү жалап турган таргыл торпокту көрсөтгү.

Абышка:

Кантип алып кетер экенмин? Жип-мип болор бекен? – деди.

– Жип жок, алып кет! Ууру күч, – деди.

Анткени торпок бүгүн калса, түндөп жоготуу ниетинде эле. Каруусуз абышка торпокту көтөрүп кетмек беле, эртең менен алмак болуп үйүнө кетти.

«Бергич кудай, бердиңби»? – деди да, Ашыркул каткырып күлдү.

Абышка үйүнө кеч кирип, эл орунга отурганда барды. Он жашар кыз ач курсагын унутуп, кеберсиген эрдин жалап, алдыңкы эрдин соруп, чачы саксайып, от боюнда жууркан жамынып олтурганда кирди. Кыз атасына үмүт эткен көз менен карады. Атасы үйдү карады. Кара алачык да курсагы ачкандай «ав-ав» деп турат. Кургаган казан тулгага минип, чаң басып көмкөрүлүп жатат. Сынган кашык бир деме үмүт эткендей эле. Эшик алдында кабыргасы кынжыйып, үрөргө чамасы жок, ала канчык солкулдап кыңшылайт. Түн салмагын оор са-

лып турду. Кыздын кулагы чуулдап, эл көчкөндөй эле болуп жатат.

Коңшулаш айылдан чыккан өкүрүк, аялдардын, эркектердин, балдардын ыйы салмактуу түндү жаңыртып, дүйнөдөн аза кечтиргидей караңгы түндө чачы жайылган кара кемпир батып бара жаткан айга карап, чөгөлөп отуруп алып, чачын жулуп бакырат. Жаан көрбөгөн какыр жер ызгырылган желге буруксуп, томсоргон тоонун артына ай батып бара жатат. Эти качып, сөөгү калган ач денелер жыртылган чапан арасында куураган жалбырактай. «Бул эмне?... Бул эмне? – деди абышка ачышкан кургак көзүнөн жаш чыкпай. Алың жетпегениңи алың жеткениң же. Бардыкын уурдагыла. Бир бириңе бычак салгыла. Андан башка айла жок. Айлана, жер да ошону сүйлөйт. Көпкөндөр көөп жарыла тургандай шишиди. Жегендер жээр тишин майдан ала элек. Соолгондор соолуп, кабыгы калды. Ач кекиртект алда качан жеген тамагын ойлоп, улуп турат. Сурап барасың. Жок болсо эмнесин берсин? Барларга барасың. Баары бир аракет кыл, эмне десең да жаша, же өл... Үй тешиктеринен арбайып-тарбайып ажал колун салат»...

Мамыт кызын жетелеп, баласы турган байга бармак болуп үйдөн чыкты. Эби келсе өзү да бир кызматына илешип эптеп күн өткөрүү эле. Баласы оору болгондуктан атасын азырынча жылкыга койду. Акы жөнүндө сөз болгон жок. Кичинекей кызды козу кайтартты. Күн менен өмүр токтойбу? Иши кылып күн батып, таң атып жыйырмага он кошулуп отуз болуп, отузга отуз кошулуп алтымыш болуп, келгенине үч ай болду.

Атасы жылкыдан кайтканда, кабагы салынып ач кайтат. Бирок чөйчөк айран менен гана аттанат.

Кызды тилдебеген да, жумшабаган да киши калган жок. Кыз козуну алыс жайып барып, булакка бетин жууп ыйлайт.

Күндөрдүн бир күнү болду. Жамгыр, кар, бороон аралашкан бир караңгы түн болду. Чукурлар болсо түшүп кеткенде билесиң, киши болсо сүзүп кеткенде көрөсүң, кыйкырык болсо угулат, кайдан чыкканы билинбейт. Кой болсун, жылкы болсун, чыгышка карап ыкталды. Дал ошол түнү шордуу абышка жылкыдан адашат. Жамгыр шатырап, бороон ышкырат. Ат баса албайт. Абышканын багына ууру алдыбы, же бир жерде өлдүбү, кулундуу бир бээ жоголду. Ашыркул абышканы кууп жүрүп токмоктоду. Жаңыдан гана жакшы болуп, каруусуна кире элек Арстанды кайра суу ичкендей кылды.

Ал алдан тайып чалкасынан жатты. Башында ыйлап карындашы отурат, сакалы күл, бети кан болуп атасы көмкөрөсүнөн жатат. Эки жигитти ээрчитип бай дагы кирди. Кыз эси чыкканынан «апа» деп чыңырды. Арстан эмне кыларын билбей байга карап күлдү.

– Ашыке, жоголор бээ жоголду. Төлөйлү, урбаңыз, – деди. Атасы далдалады.

– Бир жыл акысыз.

– Жарайт, ошондой болсун...

Ошондой болду. Күл болгон абышка көмкөрөсүнөн жатат. Кыз атасын кучактап: «Ата! Атаке!» – дейт. Ата да үн жок... Кан... Тыштан кой, козу маарайт... Кыз дикилдеп, чачы сексеңдеп чуркап баратат. Кыз козуларга чуркап баратат. Кыз менен кошо энеси чачы жайылып, атасы менен кол кармашып көз алдында кошо жарышып бараткандай... Кыз ыйлап баратат. Кыз козуга баратат... Козулар койго баратат, койлор козуга келатат. Кыз энесине баратат. Энеси кызына келатат... Көздөн көлмөктөп көйнөккө шоргологон, сөөктөн сыгылып кандан чыккан ачуу жаш башталды...

Көз алдында көмкөрүлгөн атасы, чалкасынан агасы үнсүз-сөзсүз жатышат. Кыз акырын беттеринен сыйпалайт да, үшкүрөт...

III

Арстан толук күчүнө кирип, байдын жылкысын кайтарып калганына он бир ай жыйырма сегиз күн болду, эми кутулат: кутулат деп кесир айтууга да ооз барбайт. Жамандык издебей эле табылат эмеспи. Эми эки күндө байдын бээсинин жалаасынан кутулат. Он бир ай жыйырма тогуз күн деген түнү жылкыны бир адырга өрдөтүп салып, ат үстүндө үргүлөп турду. Жай айлары аяктап, күзгө тарткан убак эле. Бетеге сары сойгок болуп, күн жылуулуганы менен түнкүсүн аяз. Жатардагы кургак чөптөр эртең менен кыроо болуп калат.

Укурукка сүйөнүп үргүлөп кеткен Арстандын жанына иттин көлөкөсү келет. Ит эмей эле кишинин көлөкөсү келет. Жалт карагыча болбой, көзү караңгылай түштү. Кулагы чур дей түштү да, аттан ооп-ооп барып оңолду. Бирөө экен десе – экөө, экөө экен десе үчөө, жылкыны алдына салып, ууру жолго салмакчы. Шылкылдакты көтөрүп алгыла. Уурулар менен Арстан шылкылдаша турсун.

Мен сизди бул үч «баатыр» менен тааныштырайын.

Аларды амандаштыруудан мурда ошол күнкү түн кандай эле, ошону билмегиңиз жөн го дейм. Ушул азыркы асмандагы жылдыздар ошондо эле турган, эми деле турат, ушул ай ошондо эле батып бара жатат эле, эми деле батып бара жатат. Булар ушунтип эле келе жатат. Бирок, андагылар кана? Билебиз кайда кеткенин... Кээ түндөрдө үйдөн жадап тышка жатасың. Тышка чыксаң баардыгы сага карап күлүп турат. Мындан ары кайгы дегенди укпастай, жамандык дегенди көрбөстөй, жан жагыңа карап, алда кайда эргип-эргип учасың. Кээ түндөрдө кычышпаган жериң кычышып; бардык ишиң чаташкандай турмуш сени жетектеп, көргө түртүп көзүңдү чукугандай, барлыгы алдамчы-жалган боло калат.

Табият сени алдайт, ал жалган ыйлайт, ал жалган күлөт. Кеп мында эмес. Сен кантип эле күлө жүрөйүн дебейсиң, бирок турмуш күлдүрбөйт го. Мына ошондуктан ошол доорду карга. Ал түн кээ бирөөгө ыйлап, кээ бирөөгө күлүп турган түн эле.

Ай бар эле, бирок батып бараткан. Асманда булут жок эле, бирок эмнегедир жылдыздар күндөгүдөй жыбырап жылтылдашпайт. Жылкылар жуушап, жатканы жатып, турганы туруп, каалгып турду. Жылкынын чекесинде Арстан узун санаанын укуругуна чалынып, бирине эмес, баарына малынып, кээсине өкүмдүк кылып, кээсине жалынып... башы-аягы белгисиз, түпсүз терең деңизде жөн эле сүзүп жүрдү.

Уруулар Тагай байдын уруулары эле. Алыстагы Тагай менен, сизге эп келсе таанышпай эле койсок, түндү айтам деп түркүм сөз сүйлөдүк, Тагайды айтсак таң атар. Илгери өз малы аз келгенсип кээ бир байлар ууру күтүүчү, ошондой байдын бири да. Ошону гана билгиле. Эми ошолор келип Арстан менен бая эле шылкылдашты эле, эмгиче жетишкендир, кимиси кимисин байлады экен, ошого бурулалы.

Арстандын бети-башынын тытылбаган, томуйбаган жери жок. Жанында үч боз ат куюшкандаштырылып, суунун жээгинде үч ууру тил-оозсуз байланып жатты. Байланганына болбой бирөө берки экөөнү сөгүп жатат:

– Атаңдын оозун!.. Ит жалаган Түлкүбай. А дегенде канжар сал десе. Чала сайылды...

Ыраактан таң сөгүлдү. Бээнин жалаасы бүттү. Эми Арстандын колу-жолу бош болор...

Узун чөптөр жапырылган. Кан болбогон камчы жок. Эртең менен аксакалдар арчаны дүрүлдөтө жактырып, кымызга кыйкырып киргенде үч ууруну кошоктоп айдап, үч ат жетелеп Арстан айылга кирип келди. Ашыркүл желбегей чыкты. Катын-бала тегеректеп алды.

Ашыркул Арстанга көпкө карап турду. Бакжайган эр аттан түштү.

– Бай кадимки бээнин жоголгонуна бир жыл толду. Бээ төлөндү. Мына үч ууру. Жылкы аман. Бажырая күлдү. – Бизге уруксат чыгар эми.

Олжого келген ат, азаматтын эрлиги деп дөңдө аксакалдар аттарды бөлүштүрүүгө киришти. Арстан аксакалдарга карап:

– Атта акыңар жок, – деди.

– Байдын жылкысы болбосо ууру кайдан келет эле, – деп сөзгө жыгышты.

Бирин Арстанга, бирин бай, бирин бий алды. Арстан байдан бошонду. Бир аттуу болду. Атты сатып уйлуу болмок болду. Бирок сатам деген түнү ат аркандаган жеринен жипке чалынып өлүп калат. Этин талап кетишти. Бирөө акча, бирөө ун бермек болушту. Бирөө берди, бирөө бербеди. Ана берем, мына берем менен ат да аяксыз жоголду.

– Кел, балам, бизде бар болсо сага кантип кайрылбайлы, келип-кетип тур, – деп кара алачыктын ээси дыйкан аталар чакырат.

– Төргө кел, азамат, эт же, нан же, сүт ич, – деп табанын алдына коюп имерилгенсийт.

Бирок, өзүндө жок болгон соң, өзгөнүкү болобу. «Өзүң тирүү туруп алар тапканды эмне тапшайсың?» – деген ой менен Арстан барбайт, уялат. Алдын-артын ойлоп Арстан башка жакка кеткиси келди.

Карындашын жетелеп, атасын алдына салып, самтыраган мусапырлар ийрелеңдеп узата кеткен кашка жол менен тээ ыраакы көрүнгөн башы тумандаган бийик Ала-Тоого карай бет алышты. Көп жүргөндөн кийин, карындашын көтөрүп, атасын жетелеп алды. Тоо туманданып алыста турат. Булар тоого бара жатат, тоо буларга келе жатат. Тоо ордунда эле турат. Булар жы-

лып бара жатат. Күн батып, каш карайганда, бир көйкөлгөн көп камыштуу көлгө кезигет. Өрдөктөр бар экен учуп кетти. Каз бар экен, каңкылдап катарлашып алар да жөнөдү. Мелтиреген түнкү көл, шуудураган көп камыш гана чыгышка карап жүгүнүп турат. Мына ошентип турду. Арстан, атасы уйкуга киришти. Жаш кыз кайда бара жатат?

Эмнеге бара жатат? Мына ушул суроо көз алдында мына бул чоочун көлдөй мелтирейт. Кыздын көз алдында жаман короо-жайлары, кыңшылап калган ити сүзүп жүрдү. Чачы жайылган апасы келгенсийт... Жүрчү, кызым, деп колунан тарта тургансыйт. Нараагыраак эле жакта кобурап чакырып отургансыйт... Кыз агасына ыктайт...

Көптөн кийин кыз да уктап кетти. Андан кийин ай көтөрүлдү. Көл баягыдай эле жатат. Мына, ушинтип табият тынч турат. Бирок жашырбайлы. Тээ батыштан катуу бороон келе жатат. Жамгырлуу бороон. Булар кантер экен? Азыр бороон келе элек. Көл баягыдай эле тынч жатат.

IV

Алар көрүнгөн чоң тоого, эки күндө келишти. Келген себеби: жээндери бар эле, жээндери да сайда саны, кумда куну калбай турган. Нары ойлоп, бери ойлоп, амал барбы, Арстан Туткучбай деген байдын үйүнө жүрүп калды.

Окуучулар Туткучбай менен тааныша кетүүнү да кааларсыңар. Баарыбыз эле бала болуп чоңойбодукпу. Муну эч ким танбайт. Бирок бала күндөгү ой, бала күндөгү мүнөз, бала кездеги кыял-жорук азыр жок го. Туткучбайда бала күндөгү кыял-жоруктан азыраак бар эле. Мисалы: бирөө этке чакырбаса тыйтая калчу, же болбосо, түндө эшикке чыгып, кайра кирерде жомокто уккан

жез кемпир, же жылаңач тайлак минген дубана «ап» деп келип сандан ала тургансып, үйгө лып деп кирип келет. Мен да ошондой элем, мүмкүн унутпасаңыз сиз да ошондой болгондурсуз. Бирок, бул кыял-жорук алда качан калбадыбы. Туткучбайдын жүрөгү лакылдап, көзү чакчайып, үйгө секирип-секирип кирип келет. Эки киши болсо дайым алдына кирүүгө шашат. Айтканга жараша баарын айталы. Таш боор кишилер курусун, кээ бир киши жылан өлтүргөнгө таш алып берүү мындай турсун, жылан чагып жатса карабайт. Чоюбек дегенди Маша дегендин буурасы чайнап жатса ушул эле Ыдырыс молдо «Ба-чагардын күнөөсү бар» – деп бастыра берген экен. Бул жагынан Тукем өзгөчө эле. Ба, чиркин, боорукердигин ай! Мындай адамдар ырас аз. Тууган-туушкан мындай турсун, өз булакары менен бирөөнүн букасы челишкенде да болушар эле. Таяк, ташты колго алып, наркы буканы кошо «сүзүшүп» качыруучу. Кыскасы, Тукемдин букасы менен челишкен бука, сүзүшкөн теке, койгулашкан кочкор, талашкан ит, алышкан айгыр, буркулдашкан бууралар эси-көөнүнөн калгыс болор эле. Өз аялын ким жаман көрсүн, биз болсок үйлөнө элекпиз. Ал жагын сиз менден жакшы билерсиз. Тукем опсуз сүйөр эле. Конокторунан жашырып эт кесип берип, кээде уктап жатса карап олтуруп, чоп эткизип өөп жиберер эле да, «айланайын ий» – деп айтуудан энесинен уялчу. Бул мындай турсун, жаман болууну ким кааласын, ар ким эле элге-журтка кадырлуу болсун дейт, ылайым тилегениңерге жетсеңер экен. Бирок, кадыр, барк базардагы мал эмес, аны сатып алууга болбойт. Туткучбай да элге кадырлуу болуунун жалгыз жолун тапкансыды. Анын жолун айталы. Ал өзү теңдүүнү, жан-жакадагыны жамандап, элге суук көрсөтүп жиберсем, эл мени жакшы көрбөй кимди жакшы көрөт деп ойлойт.

Баланча байдын малынын көптүгү, – десе бирөө.

Ой, анын малына карышкыр тиет, – деп мурдун чүйрүйт.

Түкүнчө байдын марттыгы ай, ой кымыз, этти төкчү да, – десе.

Ой, анын катындары ээн баш, – деп жаны чыгып кетер эле.

Бул дагы ушундай тура турсун. Кээ бир күнү уйкудан ойгонгондо кабагынан кар жаап, кирпичине муз тоңуп, жан-жакасындагы жат эмес, өзүн да жактырбай, өзгөчө уй көрсө итиркейи келип, жетсе тартып-тартып жиберчү. Бирөөнүн кемчилигин көрсө оозунан түшүрчү эмес, өзүнүкүн айтканды ит этинен жек көрүүчү.

Өзү бирөөнүкүнө барууну бышкан сүттөй жактырып, өзүмүкүнө бирөө келсе жөнөткүчө шашып турчу. Өз аялына бирөө карап эле койсо, ал кеткенден кийин аялын кечке жектеп, төшөккө жатканда чымчып, көрбөгөндү көрсөтүп, өзү бирөөнүн аялын жактыра калса, чычкан көргөн күйкөдөй мойну кылтылдап, жөтөлгүсү келбесе да мекиренип, насбай тартпаса да күмүш чакчасын көрсөтө коёр эле.

Эттен бөдөнөнүн этин жакшы көрүп, бытбылдык деген үн чыкса тебетейин алып бастырып эле жүрчү. Дин жагынан да балбан эле. Бирок көбүнчө малга алек болуп, намазшамды унутуп койгон күндөрү болду. Тукемин бир гана «жакшы жери» эртең менен урушса, түштө унутуп, түштө урушса, кечке унутуп, кыскасы, бул үйдөн урушса тигил үйдөн арсалаңдап сүйлөй берет. Дагы бир «жакшылыгы» – өзү картайса да көөнү жапжаш. Келиндерди көргөндө баягы жиндери козголуп кетеби, бирдемелерди айтып, топчуларын көрүмүш болуп, кээде төшүнө колу тийип калат. Картайдың деген сөз угузгуча башка бир кой, ал ыраазы. Муну мен айыптап айтып жатканым жок. Кайра мен ушундай «кыйын» кишилердин карып кетишине «кайгырам». Аял жагынан орточо:

эң улуусу өзү менен тең, жаңы алганы өз кызы Жамийладан бир жаш кичүү, он үчтө. Жамийласы азыр кулун эмеспи. Кунан болгондо сынаарбыз. Жашында мактоосу жеткен далай кыздын кийин «көйнөксүз» калганын көрбөй жүрөсүзбү.

Байкуш Арстан ушуга кез келди. Жылдыгы эки эчки, бир койго тынды. Кылар иши койчулук, жылкычылык эмес, башка болду. Башка болгондо эмне, аны ушундан ары көрөсүңөр.

Арстандын атасы көкүрөгүн көтөрө албай жатат. Кары киши жүдөп болду. Учук оорулуу. Үй-үйгө тамак сурап баруудан намыстанат. Кызматка жарабайт. Сурап барса ким деле болсо берер эле, намыс да, намыстанат. Тамшанып-тамшанып коюп онтолойт. Эртеден кечке туруп да баспайт. Бир кийиз жапкан алачыгы бар. Ошондо чалкасынан түшүп, көзүн ачып жата эле берет. Арстан чөп чабууга кетип, бүгүн кайтты. Карындашы дагы ыйлады. Атасы бир деме үмүт этип колун карады. Арстан көпкө ойлонду. Кыз агасына карап унчукпай олтурду. Байке деп мойнуна асылды.

Абышка алайып карады:

– Тур нары, серектеген кудай урган, эртеден кечке айыл кыдырып тоюп келет...

– Кайра өзү кейиштүү үшкүрүп ийди.

Арстан атасына карап, башын чайкады.

– Ата, бери карачы.

– Нан бермек белең?

– Ата бутуңузду жаап алсаңыз боло.

– Тапканыңарды жашырып жей бергиле. – Тамшанып-тамшанып коюп, алайып карайт.

Арстан ал күнү кетти да, байдан бир эчки алды. Эчкини союп, этин туздап берип, байдын көңүн чапмак үчүн дагы кетти. Кичине кыз этти чактап бышырат.

– Ата, чактап жейли ээ?

– Алдыңа кетейин, ырас, сенин курсагың кичине, сен чактап же...

«Атам мындай эмес эле, дайым жерде жатат, сыздан жинди болоюн дегенби?» – деп да ойлонот кыз.

Арстан эртеси келген жок, анын эртеси тегирменден бир иш чыгып, түндө бир пуд ун таап келди.

– Байке, сен алыс кетпе, атам жинди болсо кантем, кээде эмине айтканын билбейт. Ырсактап күлүп сүйлөй берет. Түндө ойгонсом, апамдын атын айтып, кобурап жаткан экен. Коркконумдан чыңырып ыйлап жибердим...

Арстан эрте кегип, кеч кайтат. Көң оодарат, чөп чабат, ылай урат. Турмуш баягыдай эле. Бирок мындагы бир айырма, түнкүсүн ар кимдин жумушун кылып, ун, май, эски-уску кийимди көп табуучу болду. Атасы нанга жетише баштагандан кийин, айыкты. Жөөлүгөнүн койду.

Баштагыдай эле акылдуу чал болду. Аз убактан кийин да кызматка жарады. Алачыкта кыз жеке калат.

Күндөрдүн бир күндөрүндө, күн батып бара жатканда Туткучбайдыкына келди. Чочун бир бай бакылдап сүйлөп олтурган экен. Сөзүнүн мааниси төмөнкүдөй болду:

– Угушума караганда тээ ыраактагы бир байдын колуна түшөт. Колго түшкөн үчөө бир адамдан таяк жейт. Түлкүбай ошо таяктан каза тапкан имиш. Берки экөө бар дейт. Кайран боз ойноктор кетти-аа. Үчөө үч-үчтөн тогуз кишилик жигит эле. Аларды бир алп кармаган го дейм. Ишенбейм... Такыр, олуялардан садага болоюн, ишенбейм... Кантип эле ошолор колго түшөт, ыя?

Бул киши баягы үч урунун кожоюну Тагай байыңыз. Мунун үйү кайда? Бойго жеткен кызы барбы, бар болсо кудасы ким экен? Өзүнүн канча аялы бар? Кайсы аялынын төшөгүнө көп жатат? – Мунун баарын менден үмүт этпеңиз, мен айтпайм. Жалгыз гана айтарым: эл жактырбаса жактырбас, өзү жактырган эки мүнөзү бар. Көңүлүнө жагып калса, өз кызы десем жаңылармын, жакындарына

да карабайт. Ортончу аялы Күлсүнкан туугандарынын эле кызы. Эл оозуна алып, бой тарта баштаганда, ушуну четке кор кылбайынчы деп нике кыйдыра койгон. Окуучум, сизге эскертерим, Тагай менен бир иш бүтүрбө. Баары бир ал иш бүткөндө мен кылдым деп коёт. Мисалы, тогуз киши аскадан бүркүт алсын, бирөө түшсүн, алтоо аркан карма-сын, Тагай карап эле турсун, балапан алынбай калса мен киришпегенден кийин ушу да деп кейип жиберет.

Эгер балапан алынып калбадыбы? Анда бүткүл дүйнөгө кыйкырат, баланча жерден бүркүт кармаганда деп сого берет.

Үч ууру тууралуу кеп кылганда, мандашын жазып чөкө түшө калды, тердеп кетти эле, аарчыган жок, чайга та-амп турду. Туткучбай айран-таң калды. Арстан ичинен билип тим болду. Тагай бай сөөмөйү менен Арстанды көрсөтүп:

– Мына бу сиздин малайыңыздай ону болсо да бой бербей турган эрлер эле. Түндө таңга маал көзүм илине калган экен, түшүмө кириптир. Үчөө бир тайлакка учкашып келет. Астахфиролла. айланайын ай, наржагын айтуудан да чоочунам...

Туткучбайдын чоң энеси келме келтирип жиберди. Туткучбай оозун ачып бажырая карады.

– Айтыңыз, айта бериңиз.

– Жок, айта албаймын, жеткизе албай балакет кыла-сыз.

Арстан акырын байды карап сүйлөдү:

– Айтыңыз, мен жоручу элем.

– Деги тайлак эмне болот, айланайын?

– Тайлак бак-дөөлөт болот, малыңызга мал кошула турган, жаныңызга жан кошула турган. Деги ал үч жигит эмне жигит эле?

– Албетте... Эмесе... Тайлакка учкашып келишти. Үйгө кирбей кайра кетишти. Алар келгенде чак түш эле. Кеч

кире түшөт экен да... Садагаң кетейин, болду. Жорусаң, жору. Болду, наржагы өрт, – деп чайды коё коюп туруп, жөнөй турган болду.

Арстан баатыр мүнөзү менен бөйрөгүн таянып күлдү.

– Бирөө тогуз кишилик жигит болсо, мен жыйырма жети кишилик экенмин. Үч жигитиңизди байлаган кол мына ушул, – деп муштумун көрсөтүп жылмайды.

Атаңдын көрү ээй, эмне дейт!

Туткучбай тура калды. Тагай ишенейин дейт, ишене албайт ишенбейин дейт дагы болбойт. Эмне дээрин билбей:

Ишенбейм, олуялар колдосун, ишенбейм, – дей берди.

Төрдөгү абышка:

– Баракелде, – деди.

Ошончо эле күчтүүсүңбү?

Сиздин жигиттериңиздей күчүм ташып башка бирөөгө кол салбайм, бирок кол салгандардын колун кайра алам, кесир болбосун...– Арстан күлүп жиберди. Тиштери – тайдын тиштериндей, тили – кулундун тилиндей, көзү – бото көз. Арстан төштүү, жолборс көздүү эр отурду. Жашыра алган жок. Сүйлөп таштады. Кыскасы, болгон окуяны Тагай сурап алды да, жөнөп кетти. Жамандыгы, жакшылыгы болсо ичинде кошо кетти.

Баягы окуяны билгенден кийин биздин Туткуч бир башка мүнөзгө ээ болду. Ал мүнөзү, ал ою Арстанды Тагайга түндө жорттуруп, уурулук кылдыруу эле. Бул оюн ыгын таап Арстанга айта албай жүрдү. Арстандын күнү баягыдай эле бойдон өтүп жатты. Өткөн күн өтө берди. Баягы үч уурудан кабар алгыла.

Үч ууру өлүп көргөн жок. Андан башканын баарын көрүп, качып чыгышып, жөө сандалып келишет. Келгенде бай эмне болдуңар десе уялбай туруп, аттуу аскерге жолугуп, колго түштүк дешет.

Түлкүбай бөйрөктү таянып, тебетейди алып коюп:

– Биз жамгыр басылгандан кийин Аңыр көлдөн он чакырымдай жүргөндө артыбыздан орусча ыр айтылды. Омюмдой эмеспи, Таялмыш?..

Дал ошондой, ырын, албетте, биз түшүнө алганыбыз жок. Узабай эле төрөсү жетип келип, кылычын тап берди. Өзүбүздү айдап алды. Тээ бир шаарга алып барып, коё берди.

– Атаңдын көрү ай, акча болсо шаарда нелер жок, – деп койду бири.

– Токточу, деди экинчиси. – Ат жөнүндө айтсаңчы, базар калды го. Өзүбүз качып чыктык.

Жалган сөздү бир машыккан эр болбосо эптей алабы. Булар бир жеринде коё берди десе, экинчи жеринде качып чыктык дейт. Жеке-жеке сураса үчөөнүкү үч башка чыкты. Кыскасы Тагайдын башын маң кылды.

Тагайдын алдындагы күңүрт түйүн чечимсиз тура турсун. Туткучбай менен Арстан эмне болду, ошону көрөлү. Арстандын колуна көп акча берди. Бир там берди. Ун, эт берди. Кыскасы адам катарына кошулду. Үй-бүлөсүнөн камсыз кылды. Бир күнү эл жатканда бир карагер айгырга миңгизди да, ээрчитип бир жакка бет алып жөнөдү. Айылдан көп узагандан кийин, аттан түш деди, түштү. Аттарды куюшкандаштырды. Ай жаңы көтөрүлгөн.

Белинен жарк эттирип болот канжарды сууруп алды. Ийип-ийип көрсөттү.

– Бул болот кылычты илгери атам болуш болгондо алтын медаль, дагы ардак кагаздары менен губернатор берген экен. Атам өлгөндөн бери таңылчакта эле. Ме, башы меники, күчү сеники, оң колуңа карма, мизин жала. Калган сөздү анан угасың.

Арстан кылычты кармап көрүп, ай нуруна жалт эткизди.

Ал жерден көп жүрүп, Мазар талга келишти. Талдын түбүнө түштү. Аппак кепинге оронгон неме бакырып жиберди.

– Биз, оо жарыктык, биз эле, – деди да дарбазаны ачтырды. Кичине гана күмбөздөй тамда шам жанып турат. Быяк-тыягынын баары мүрзө.

Арбак-кудай урсун, апкел колүңдү.

Кол алышты. Аттанып айылга жөнөштү. Жолдо көпкө унчукпай келди. Бир убакта бай:

– Мен сендей эрди таба албай жүрчү элем. Сен мага жигит болдуң. Кылар ишиң өзүң сомдогон үч азаматтыкындай, айнысаң арбак, куйтулансаң кудай урат.

Арстан көпкө жооп бере албады.

– Жооп эртең болсун, бар.

Кайра келип жатып калышты.

Булар чарчаган немелер уктай турсун. Үч уурудан кабар алалы. Ал үч азамат Арстанды угушуп, көрүшөт. Үчөө кандай болбосун өлтүрүүнүн камында болушат. Бирөө уктап жатканда көкүрөккө канжар салууну, бирөө эки көзүн чукуп алууну, бирөө кудукка түшүрүп, үстүнөн көмүр таштоону сунуштайт. Акыры кай ыгы келгени менен өлтүрүүгө макулдашат.

Арстандын Туткучбайга берген жообу бул болду:

– Арбак-кудай ууру болбойсуң деп урса ура койсун, мени кыйнабаңыз. Андай иш менин колумдан келбейт.

Туткучбай өмүрүндө мындай осол боло элек эле. Эч-теме дей албады. Ошол күндөн баштап кандай болбосун Арстанды жоготуунун камына киришти. Бир күнү Тагайдан кат келди. Катты кабагын бүркөп олтуруп окутуп укту. Анан өзү жооп кат жаздырды:

«Урматтуу Тагай бай. Катыңызды окудум, мен ыраазымын. Бирок, кыз жөнүндө башкача кеңешели. Кыздан менин да үмүтүм жок эмес эле. Же сиз аларсыз, же мен алармын, баары бир. Эгер мен алсам, 69 га келгенде 12 ге келет экен. Эки жыл калды, эчтеме эмес. Ал жөнүндө көп толкубаңыз. Калыңды берип сиз аларсыз, же мен өзүм. Катты эч кимге окутпай өрттөп салыңыз. Арстан-

ды эртеңки түнү уктаталы. Кат жазуучу Туткучбай Тورات уулу. 1908-жылы кулжа айыныи 17-синде».

Катты бир нече бүктөп, камыр менен баттап, бир учук жип менен тигип, бердирип жиберди.

Арстан эгин сугарат. Күн батып бараткан. Суусаган буудайлар ыракмат айткансып аксууну ала шимирип жатты. Жакшынын шарапаты, жамандын кесепети дегенсип убаттагы шыбак, куурайлар майнап сууну курулдап жутуп жатышат. Чөптүн тилин ким билсин, айтоор бозоргону көгөрүп, көгү жашылданып чыга келди. Балтырына чейин түрүнүп, кетменди ийинге салып, кечки желге тытык көйнөгүн желбиретип карды ач, кабагы салыңкы Арстан турат. Таманындагы кумду суу алып, өзү күүгүмдөгөн айланага көз чаптырат.

«Ушул буудай жакшы өнсө, бай аларын алса, акымы берсе» – деп ойлонот. Кечкурун муздаган суу сөөгүн какшатат.

Жүрөк деген кургур, жакшылыкты да, жамандыкты да болк этип сезе коёт. Каш карайганда алыстан бир жылтыраган от көрүнөт да, кайра жымылдай өчөт, кайра жымылдайт. Ошону эмнегедир ойлонуп туруп, бир чатакка байланыштырат. Жүрөгүнө коркуу кирет: «Биринин малы аман болсун деп биринин уурусун кармадым. Кылып көргөн кесибим эмес, деп уурулуктан бездим. Мендеги күнөө ушу го»...

Күндүн кызылы тарады. Жылдыздар чыкты. Арстан кеч кайтты, эшиктин алдындагы көлдөлөңдө чокойчон, башына калпагын коюп коңурук тартып жатты. Эл оор уйкуга кеткенде созултуп бирөө ышкырды. Иттер үрүп барды да, басылып калды. Үйдөн желбегей жамынып, баягы мизди өнүрүнө далдалап, Туткучбай жолуна шам кармап чыкты. Үч киши катар келди. Анан экөө келди. Четки бирөө кыңгыр эткизип канжарын сууруп алды. Эчтемеден кабарсыз чарчап талыган баатыр созулуп өлүм

алдында жатты. Экинчиси да канжарын сууруп алды. Жеңин шымаланып ура турган болду.

Иттер катуу үрүп жиберип, аттын дүбүртү угулду. Булар далдага кетишти. Атчан бирөө келди да, эки өркөчү бир жагына жыгылган, чаар буйласы бар, кара ингенди издеп жүргөнүн айтты, байдын төөсү менен келген-кел-бегенин сурап кайтты. Иттер асылып барып кала берди. Айыл кайра жым-жырт болду. Канжарларын жалакта-тышып, тигилер кайра тегеректешти.

Эшик-төрдөй жерден Арстанга жылаан тилдерин сой-моңдотот. Көздөрүн чекирейтип атырылат. Арстан ба-кырып ойгонуп кетти... «Ов, түшүм экен го». Айланада эч ким жок. Табият тыптынч. Тегеректер шуулдайт. Арыктагы суу шылдырайт. Таң саргайып, чыгыш күйүп келе жатат. Уктаган баатырдын жанына ким келди? Эмнеге келди? Эмне үчүн келди? Билген жок. Түшү бол-босо күн чыкканча уктаардай сезди.

Эртеси бай Арстанды чакырып алып, кудук казууга буюрду. Арстан баштады. Кудукту беш күн казды. Ку-дук эки аркан бою казылды.

Кудук ичинен Арстан кыйкырат, үнү жаш баланын үнүндөй угулат.

– Асмандан эмне көрүнөт? – деп Арстанга кыйкы-рышты.

– Жылдыз көрүнөт. Жылдыз! – деп жооп берди.

– Кадимкидей элеби? – деп Арстанга Туткучбай кый-кырды:

– Ооба, кадим түндөгүдөй сонун, – деди.

– Сонун болсо, сонуну тараганча жата тур, – деди да кетти.

Арстан кудукта калды. Кудуктун муздак суусу белче-синен. «Ай, менин элестигим ай», – деди байкуш. Түн экени, күн экени билинбейт. Баары бир жылдыздар ту-рат. Кээде башына таш, кесек кумдар түшөт. Ким келер

экен деп, эртеден кечке асманды карайт да турат, карайт да турат. Эч ким жок. Арстандын атасына: «Балаңызды базарга аттандырдым», – деди да койду. Абышка: «Коймой айдатса айдаткан чыгар», – деди да тим болду. Кыз агасынын жолун «карайт: «Качан бети-башы топурак болуп базардан жөө келер экен?» Алыстан жөө адам көрүнсө сүйүнүп күтөт, баары эле чоочун. Арадан бир күн, бир түн өттү. Кыз агасын сагынат. Казган кудугунун башына келип, тиктеп көрөт. Эчтеме жок, капкараңгы. Ыйлайт-ыйлайт. Агасы жок. Күтөт-күтөт, келбейт.

«Арстанды өлтүрүптүр, эми абышкасын жоготуп кызын алат экен», – деген алдыңкы суук шыбыр кандайдыр бир себеп менен абышканын кулагына илинет. Абышка бул сөздү уккандан кийин бүгүн түнү качмак болду.

Айыл жым-жырт. Түн жарымы. Кызын колдон жетелеп, уулунан айрылган абышка көзүнүн жашын мончоктотуп, энтиге дем алып, кайра элине жол тартты. Айыл уктаган бойдон калды. Туткучбай аңдып жүргөн эмеспи. Кыйкырыкты салды. Ат минип, «Мамыт абышка качты эле, качты!» – деп өкүрдү. Иттер ызы-чуу түштү. Эки жигит союл алып сундура жөнөштү. Абышка аз-аз чуркап, жетөлүп жата калат, энтигет, күйүгөт, андан деле, мындан деле карайып келе жаткандай, аркасынан кыйкырык келе жаткандай. Бир жерге келгенде абышка:

– Сен кач, кызым, айланайын – деди да, жыгылып кетти.

– Ата, мен сенсиз кайда барам? – Кызы ыйлайт, элеңдеп эки жагын карайт. Баягы караандар, баягы дүбүрт дагы эле келе жаткандай, бирок эч ким келип кармабайт. Коркконго кош көрүнөт.

Абышка араң эс алып, дагы жетелешип акырын басышты. Көп жүрүп, бир чоң кирген сууга кез болушту.

Кыргыз баласы болгондон кийин кирген суунун жанында болгон чыгарсыз. Ошол күнү күн ысык тийип

мөңгүлөр бузулуп, муз жарылып, суу ташкындап, көпүрөнүн жармысын шыпырып, жармысы калган эле. Абышка алдында өтгү. Кыз баскан жери оюлду да, сууга кетти. «Ата!» – деди. Кирген суунун шары назик үндү жутуп, агымы менен алда кайда алып жөнөдү. Кыз энтикти, алда кимден жардам сурап, сууну чапчылагансыды, таштан-ташка, шардан-шарга сокту. Ал суу келип дагы сууга кошулду. Алар келип, дагы сууга кошулду. Кызды тездик менен алып бара жатышты. Алда кайда алып барып, чачын бетине жапты. Күрпүлдөгөн кара мүртөз кирген өзөн андан ары алда эмнелерди айтып күүлөнүп кете бергенин ким билди.

Абышка кызды билген жок. Кетип эле бара жатат, кетип эле бара жатат. Аркасында кыз унчукпай келе жаткансыйт. Бир убакта абышка токтоп:

– Акылай, келчи, кызым, чарчадыңбы, колунду берчи?..

– Унчукпайт. Аркасын айланып карады. Жок. Абышка түшү экенин, өңү экенин айрып биле албай калды. Ыйлайын деди эле, жаш жок. Кыйкырайын дейт, үн жок. Басайын десе, муун калчылдайт. Жол таманына чалкасынан кетти. Көпкө барып башын көтөрдү. Же аттан жыгылып мында жатканын, же түшү экенин биле албды... Өкүрдү-бакырды, акыры өңгүрөп ыйлап жол менен жөнөдү.

Караңгы түн... жарлар күңгүрөнөт. Жалгыз таман жол. Абышка ыйлап келе жатат. Жылдыздар жымыңдайт. Жел зуулдап согот. Эл кайда? Абышка ыйлап бара жатат... Ээн тамдар, жарлар, күмбөздөр шумдуктуу үндү козгоп, укканды убайымга сала тургандай.

Ыйлаган абышка ыйлай турсун. Өлгөн кыз өлдү. Кудукка көз салгыла.

Арстандын үстүнө топурак таштап, жер менен жер кылып койду, жок, жер менен жер кылган жок, ошонтөбиз дегендер болду. Бирөө үстүнөн мышык ыргытты...

Туткучбай ак тонду желбегей жамынып, дөңгө бир аз олтуруп ойлонду: «Жигиттер кууп барып, кызын таппады. Кетсе кетсин. Мен бул итти өлтүртсөмбү? Өлтүртпөсөмбү?.. – Дөңдө үңкүйүп ушунтип олтурду. – Атаңдын көрү, айла, ушул кысталак тил алса, малга мал кошулар эле. Куру дегенде согум бекерге түшүм турбайт беле».

– Арканды карма! – деп кыйкырды ал.

Үн жок.

– Ой, тамашанды койгун; карма! – деди.

Дагы үн жок. Чыгып кетти дейсиңби, өлдү... Дагы бирөөнү түшүрүп, тартып алышты. Эси ооп, шайманы кетип, муздай катып, өлүм алдында жаткан экен. Күн кечке таштады. Чай бердирди. Сүт бердирди. Эс алдырды. Ал күнү сүйлөй албай койду. Эртеси тилге кирди.

Туткучбай ээн чакырып чыгып, көзүнө сөөмөйүн такап туруп, мындай деди:

– Өлүм деген ушундай болот. Эми жигит болосуңбу, болбойсуңбу?

– Болоюн, бай, жигит болмогум жөн. – Андан башка эчтеме деген жок.

– Атаңды, карындашыңды болсо элге кетебиз дегенин жеткирттим, керек болсо чакыртып аларсың...

Баягы канжарын колуна берип, карагер айгырды мингизип, жанына төрт киши кошуп, дагы аттандырды. Белгисиз түндө көп жерге келишти. Арстан аттын басмайылын бекитти. Кайра минди да:

– Кана, баатырлар, менден мурун кыла жүргөн иштер көрүнөт, сүйлөгүлө! – деди.

Эки этекти кайра кыстарынган албеттүү боз атчан кара сур жигит:

– Өз элибизге тийбейбиз. Уяттуу, кадырлууларга тийбейсиз. Көбүнчө жолоочу болсо кармаш керек. Анан аркысын өзүңүз түшүнөр чыгарсыз, – деп төртөө катар күлдү.

Арстандын айгыры жерди тээп, суулукту чайнап, көзү жайнап турду.

– Түшүнөм, баатырлар! Неге түшүнбөйүн. Ушул иш менен баатырбыз деп жүргөн экенсиңер, жүрө бергиле... Менин элим алыс болот. Туткучбайга салам айтып койгула.

Шарт камчыланып, жел менен этеги желбиреп, туяктан чаңы буркурап, аткан октой зыркырап, карагердин тизгин учу менен шамалдаган азамат элине жөнөдү. Ооба, элине жөнөдү!

Ай, жылкы жаныбар ай! Кишинин боор эти го. Адамдын канаты го. Чапса куштай учуп, жайлатса кайыктай солкулдап, карагер, кайсыныңды айтайын. Жылкы да... Жылкы да! Ой, жүрдү бейм, баатыр жүрдү бейм. Кандай гана жандын болбосун мыктысы чанда го. Арстан келе жатты. Арстан айтылуу карагер менен келе жатты.

Убакыт күз эле. Бачайы чымчыктар көңүлсүз сайрап отурушту...

Баласы келди. Абышка ыйлады. Өз көзүнө өзү ишенбеди. Арстан ат үстүнөн ыргып түшүп атасын көтөрүп алды. Жол жүрүп келген сымбаттуу карагер акылдуу көзүн жумуп, куйма туягын тегиз коюп, ээгин шалпыйтып үргүлөп турду. Абышка айланып карайт. Баласы сүйлөйт. Акыры ишенди...

Күндөр дагы өтө берди.

– Арстан балам, байга жүрбөсөң оокат атпес, – дейт атасы.

Арстан ага көңүлсүз жооп берет. Дербиштен, Ашыркулдан, Туткучбайдан, Тагайдан тапканыбыз жетээр. Мен сизди жөн гана жумуш менен багам.

Айткандай эле бирөөнүн чөбүн, бирөөнүн эгинин чабат, бирөөнүн оросун казышат. Көп таба баштайт.

Ошентип жүргөн учурда жээн кызы титиреп Арстандын колуна келди. Жээн кызы шордуу ата-энесинен, агай-

ын-туугандарынап ажырап келди. Арстанга нике кыйып коюшту. Жээни эстүү болду. Ал Арстан уктаганда карап олтуруп ыйлайт. Көзүнө алда эмнелер элестейт. Киши келе жатса, дүбүрт чыкса, ойготуп жиберет.

– Эмне ойготосуң, киши көргөн жок белең?

Уялып ылдый карайт. Дагы эле ойготуп жиберет.

– Сен эмне ойготосуң?

Уялып ылдый карайт. Арстан бир жактан чарчап, чаалыгып келгенде, жаркылдап күлүп көңүлүн ачат.

– Эркек болгонуң менен кайратсызсың. Эмне жетпей жатат? – деп мойнуна асыла кетет.

– Эмне жетип жатат? Жеткени ушубу? Аял башың менен эркектин шымын кийип жүрсүң.

Аялы күлөт.

Аялынын боюна бүтүп, күн баягыдай эле өтүп жатты.

Күндөрдүн дагы бир түнү эле. Кар бурганактап, шамал ышкырат. Арык-арыкка, кокту-коктуга күрткүлөр үймөлөнөт. Тал-терек бутактары да калчылдап ыйлайт. Кар бурганактайт. Алыстагы аска тоо эмес, жанындагы алачык көрүнбөйт. Жаман алачыкты кар басып калчудай кычыратат. Коломтодо от жылтырайт. Анын жанында абышканын ээги бийлейт. Кийимсиз келин толготот. Чөкө түшкөн Арстан өчүп жаткан отко бир карап, толготкон келинге бир карап, үнсүз-сөзсүз олтурат. Абышканын ээги бийлейт. Эшикте бороон ызырынат. Как эткен карга, арс эткен ит кайда? Баары жаны менен алек. Ызгаардуу бороон ачууланып, алачык тышынан үйдөгүлөрдү сөгөт. Бала «чыр» этип жерге түштү, ышкырган бороон жебесин, жылуу жериңе кат... Эне кургур талып жыгылды. Ата кургур баланы шымына ороду. «Ыңа-а! ыңа!» Ыз бороон ышкырат. Коломтодо от жорголоп өчүп, алачык эңкейип келе жатат.

Мына дал ошол түнү Арстандын атын камынып жүргөн Ашыркулдун жигиттери алды. Ат изин шамал жашырды.

Алачык ичи караңгы, жаш баланын үнү, эненин жүрөгүн аткыйт, ата шордуу айласыз, чоң атасынын ээги шакылдайт.

Абышка көптөн кийин башын көтөрүп: «О кудай!»— деди. Жаңы тууган келин ыйлап эки жагын сыйпалап, суук соккон жерин колу менен далдалайт. Арстан үнсүз, сөзсүз былк этпей олтурду. Келин унчуккан жок. Эшикте дагы эле кар бурганактайт. Муз чатырап жарылып, бороон күүлдөйт.

Адам, быйыл тып этип жамгыр жаабай койду да. Булут келип күн күркүрөйт, чагылган чаркылдап, булут жашын төгөйүн десе эле, шамал алда кайда айдайт да кетет. Айдаган эгиндер өнбөй калды. Тал-теректин жалбырагы сары. Дыйкандардын кабагы жабык, эки колу жакасында, тоо башынан булут чыга калса чыдамсыз күтүшөт. Көпөлөк да гүл менен, булбул дагы бак-дарак менен экен го. Ар-ар жерден жалкоолук менен канат сермеп, көк каргалар учат. Жашырып туруучу жашыл жердин эрди кеберсип, асманга алакан жайгандай. Кеч кирет, үйгө жата албайсың, ызылдаган сары коңуз каптап учат. Адат чагуучу курттар тили тийгенин кепинге ороду. Баланча жерден коңуз жааган экен, баланча жерге кан топурак жааптыр. Күн бүркөлүп дыбырап келгенине дыйкандар кубанса, коңуз каптап кирип келген имиш.

Ээй, бул эмнеси? Акыр замандын белгисиби? «Тажалдын чыгар мезгили», — деп молдокемдер сакалын силкилдеткенде эл көзүнөн жаш шорголойт. Ушундай да жыл болобу? Дубана эле көп. Көрүп келе жаткан көрдөй турмуш да. Жылып келип такалган жылаан жыл ушубу? Казан тулгадан түшүп, от өчтү. Көркөө иттер көбөйүп, бөрү жортту. Азаптуу элдин арманы көбөйдү...

Кош баштуу кара бүркүт Ала-Тоонун башына алчайып олтуруп, кандуу чеңгелин сунуп, көздөгү жашты көлдөтөт. Балта жутар, бака жорулар, жергиликтүү жегич кулаалы-

лар тумшуктарын матырып, эшек карындарын саланда-
тып, кара бүркүткө карап, каткырып канаттарын чапкы-
лайт, кара бүркүт жылмаят. Тырмактарынан баш самса-
лап, кан тамчылайт. Эл кантет да, жер кантет?..

Мына ушундай абалда журт миң тогуз жүз он алтын-
чы жылга кезикти.

Күн шашке чен эле. Уйлар сайгактап, чымын ызыл-
дайт. Аттар ылаалап, адам боргулданат, тилдерин ка-
рыш салып иттер акактайт. Көгөргөн көлдүн кылаасы
күзгө тартып, саргайып бара жаткан убак. Күкүк так
катты.

Түшкө жакын Акчекеге кара тердик салынган Арстан
чаап келди. Атын таноосу дердеңдеп, тери зиркилдейт.
Оозунан көк беде аралашкан ак көбүк жерге тамат. Арс-
тандын атын кызыл таар шымчан, көйнөгү жок черде-
гей 14–15 деги бала алды. Арстан менен тердик кошо
түштү. Бала атты талдын арасында жетелеп турду. Арс-
тан үйгө кирип келгенде үйдөгүлөр тура калды.

– Эмне кабар?

Жаагын тиштеген Арстан:

– Отура берип кырылдык! – деди.

Олтургандарда жан калган жок. Төөнүн жүнүнөн сок-
кон чепкенин жалаң этине салып олтурган абышка:

– Лаиллаха-иллалла, – деди.

Эми бир катуу сөз укса эки көзү чанагынан чыгып
кетчүдөй бакырайган аялга Арстан:

– Суу, – деди.

Эки жеринде кадоосу бар тайпак кара табакты аял
кош колдоп, титиреп сунду. Арстан сууну бир эле шими-
рип, дагы сурады. Арстандын атасы калчылдап туруп:

– Тил ал, балам, жакшылар сени жаман көрүп жа-
тат. – Көз жашын арчыды.

– Билем жакшыларыңы, жакшыларыңыз Ашыркул-
дун иниси Шамыркан болуш го? Мурда күнү ай баткан-

да Аккозунукунда оёздон келген кагаз окулган экен. Ким билет аны, эмне жазылганын!..

Бала атты токуп минип келип түшө калды. Арстан үзөңгү теппей ыргып минди, башы таңылуу, колунда өзү Алчыке устага сомдоткон болот миз найза, алдында мингени айтылуу ак маңдай, куйругу түйүлүү. Чаң уюп калды, коюу тарткан чаңгыл аба, болот найзага жол ачкандай эле...

Сиздер ошол оёздон кандай кагаз келди. Арстан жөө сандалган неме атка кайдан ээ болду экен? – деген суроону авторго бергиңер келет.

Аккозу дегенибиз койдун козусу эмес, өзү сапсары, көзү көп-көк, сакалы куйкул, кирпичи узун, кашы жок, бир кулагын илгери бала кезинде ат тиштеп үзүп алган киши. Чунак дешке да акыбыз бар. Көңүлүн калтырбас үчүн болсо, кулак дешке да акыбыз бар. Кат аныкында окулуп калганы – элден обочо, поселкага жакын эле.

Аккозунукунда кат ай баткандан кийин окулганы ырас. Бирок, Арстанга ким айтканын чынында айта албайм.

Шамды жагып коюп, Ыдырыс молдо, Шамыркан болуш, Талип байбача; Кожомкул бий дагы бир топ жакшылар угушту. Кат өтө ынта менен окулуп, толук жактырылды. Катты кыраат менен молдокем окуду. Конвертти бысмылда менен ачты, тилмечине котортуп жибергенине чоң ыраазы болушту. Үйдөн катын-баланы кууп таштап, ооздорун ачып, көздөрүн чакчайтып тыңшашты. Титиреп-калтырап кеткен молдо: «Өтө жашырын! Өзүңүз гана окуп»... деген сөздү а дегенде айтты, Шамыркан тура калып:

- Андай болсо, молдо, мага бериңиз. Абдыкалык, сен эшикти кара, – деди.

Молдо жаман көзү менен карап коюп, созо берди: «Өзүңүз гана окуп тим болбой Молдокеме, Кожомкул бийге, Талип байбачага жана башка ишенимдүңөр окуп, ишке ашыргыла».

Шамыркан шылк дей түштү. Андан ары сөздүн эркини дурус, арымы алыс, тизгини катуу кеткен эле. Үйдөгүлөр ушундай уюду, молдокем токтой калганда мышыктын кыркырагы түгүл Кожомкул бийдин мурдунун «сыбызгысы» да угулду.

...«Кадырлуу айыл аксакалдары. Калдайган элдин жакшылары. Орусия империясынын ишенимдүү уулу, ак падышанын оң көздөрү болгон ардактуу болуштардын бири Шамыркан Шатеновго».

...Шамыркан болуш шалдая калды. Бир бутун сунуп жиберди. Молдо окууну коё коюп, жөтөлүп жиберди.

«...Кыйшык-кыңырды, айыл арасын теске салуудагы айыл соту Кожомкул Кожошувка...»

Кожокең таноосу кычышкан себептүү бул сөздөрдү чүчкүрүк менен кабыл алды. Калгандарынын аты чыккан жок. Алар суз тарта түштү. Молдо чыракка жакындай түшүп, жаатын окугандай жабырай берди.

«...Түркүстан крайынын аскер губернаторунун жана Жети-Суу облусунун аскер губернатырынын приказдарына негиздеп, өз тарабыман төмөнкү жашырын катты почта аркылуу өтө тез, бирок эң жашырын жазып, катуу буйрам.

Өзүңүздөргө белгилүү 1914-жылдан бери болуп келе жаткан дүйнө согушу өзүбүздүн Россияны экономика жагынан бошоңдотту. Ошондуктан Түркстанды жаңы караткандагы силерди аскер ишине кыстабайбыз деген убаданы азырынча жыйнаштырып коюп, силерге төмөнкү буйрукту жазабыз: өз кол алдыңардагы кара калктан ыгы менен, чочутпай, тополоңдотпой он тогуздан тарта эркек койбой тыл кызматына жыйып бергиле... Молдо башын чулгуп, сакалын жайкап, башын чайкап кыраатын оңоду.— «Адегенде окус тополоң боло калса, канча миң болсун бир саатта жок кылынат, менин карамагыма аттуу полктор келгенин эскертемин, кошкула, жан

боорлор. Бул ишти аткаргыла. Уруш күч. Ким билет дагы нече жылы созуларын. Катты окуп болуп өрттөп салгыла. 1916-жыл, 4-август».

Мына каттын мазмуну. Болуш ак падышанын урматы үчүн бир бээ соймок болду, песирге тизме тиздирип, мөөрдү даана басып, колун койду. Адегенде Арстан Мамыт уулунан тартып айлына эркек калтырган жок. Бирок ичинде алардын өз уулдары жок эле.

Жанагы Арстандын найза камдап, башын таңып көзү жанып жүргөнү ошол. Ат Ыбырайым деген орто дыйкандын аты эле. Ал да тизмеде болгон соң жөө калган баатырга жазатка жаратып берген эле.

Шордуу эл кантсин?

Көйнөгү жыртык, калпагы тытык дебесе болуштардан алардын кай жери кем? Оо, булар кылымдарга чыдашты го!

Куюшкандаштырылган калың ат күрпүлдөп караганды агызып жаткап өзөндүн боюнда турат. Мокундарына курун салып, кыбылага карай эл ыйлап олтурат.

Казанда ак боз бээнин эти кайнап, арчанын түтүнү созулат. Төбөсүн асманга созгон Ала-Тоонун мөңгүсү киргил тартып, башы тумандуу. Карагайлар шуулдайт.

Элдин обочо четинде найзага сүйөнүп, Арстан турат. Каны ичине тарткан, кабагын салган...

Айтылуу Акчеке ооздугун кемирип, баатырдын сол жагында. Чылбыры мойнуна оролуу. Эл ыйлап, кыбырсыз, сөзсүз Арстанды карайт. Күн кечтеп, күүгүмдөп барат. Көп жымжырттыктан кийин ким экени белгисиз бирөө бакырып ыйлады.

Алар өздөрүнүн балдарын эмне бербейт экен, менин жалгыз уулумду көргөнүн кара, ушундай да тараза болобу? Ашыркул бай инисинин болуштугуна жамынып, алты уулун аман алып калат да, менин жалгызыма сугун артат!.. Алмаат абышка сөзүн бүтүрбөй ыйлоого киришти.

Эл дагы жымжырт... Көптөн кийин баягы кыйкырык кайра чыкты. Эми эки ооз сөз айтып эки бакырып, үч ооз сөз айтып үч бакырып сүйлөдү.

– Бала ыйлабай эмчек кана? Унчукпасак уй болобуз, тил бар пендеге сүйлөөгө эмне үчүн болбосун? Кече Адигине абышка баласын сурап барса, өлөрчө уруптур. Мен барсам, мени да урмак. Бул жакшылар жаман адетке ээ болду. Муну кылган төрө эмес эле өзү.

Кайдан деп болбойт, мүмкүн жогортодон келген закүн чыгар. Жакшылардын үстүнөн арыз берүүгө болобу? Бара бериштен башка тазасы жок... деп дагы бирөө бакырып-бакырып алды.

Эл дагы жым-жырт. Көптөн кийин:

– Арстан балам, сен эмне дейсиң? Биз эмне кылабыз, эмне болор экенбиз? Эмне айтасың? Унчукпай эле найзага таянып турасың да турасың, оюңду мына бул эл уккусу келет! – деген сөздү Шамбеткул карыя усталык менен жайды.

Эл жым-жырт болду. Таш тулгада от жылтылдайт. Аттар турат. Карагайлар шуулдайт...

Арстан элге карап туруп бир үшкүрүп алды да, күлө сүйлөдү.

– Кагылайын көпчүлүк, кайсыны айтайын, эмне болор экенбиз. Коргошун окко кол менен бара жатабыз. Өлсөк да, тирилсек да чогуу бололу. – Бул жагын акырын сүйлөдү да анан кыйкырып жиберди. – Жакшылар деп эле каласыңар! Мына жакшылар, жакшылар, деп жүрүп жай болорбуз. Болуш бизди тоздулар!.. Ушу болуштуку өтү... Ушуну жайлабай...

Элдин аркасынан бирөө кыйкырды:

– Кой жок сөздү, анын эмне жазыгы бар.

Эл дуу-дуу боло түштү. Арстан кыйкырды:

Чуулдабагыла, мен силерге эмне дедим. Ушундайлыгыбыздан жегенге жем болуп келе жатабыз го. Өлтүрөм

болушту. Кана болушуп алып калуучу ким экен. Бүгүн башын канжыгага байлайм! Кеттик!

Эл жым-жырт боло түштү. Арстан атка минип калган экен. Кээ бирөөлөрдүн денине калтырак кирди... Камчы шарт эткенде Акчеке аркандай чуркады, ай нурунда куйругу таралып, чекеси жаркылдады. Кандуу найзаны бетке кармап, алты жүз кишинин алдында баатыр бара жатты.

Ак өргөөнүн капшытында, жатарда этке тоюп, суусунга кымыздан шимирип жаш токолду кучактап карды казанбактай болуш бышылдап уктап жатат. Кээде балдырап сүйлөп, кээде тишин кычыратат. Короодо сансыз кой жуушап, эчкилери маарайт. Сыдырым желге калчылдап, төө комго оролуп койчу колтугун тырмап коюп, бирдемени жеп олтурат. Көзүнөн жаш тамчылап, айды жууган табактай көрсөтөт. Кээ-кээде айдак деп коёт да, бирдеме жегенин улантат.

Уктап жаткан болуш чочуп ойгонуп кетти да, эсине Эсенгул түштү. «Эсенгул оёзго жетти бекен, оёз эмне деди экен? Арстанды аттырсам. Кагазды да келтире жаздым, а», – дейт да, чырагын жагып, төшөгүнөн башын көтөрүп, Пристоп оёзго берген каттын копиясын окуйт. Токол чачы бетине жайылып, төшү көрүнүп, сүзүлүп уктап жатат. Коломто боюнча ташталган сөөк, чала мүлжүгөн кабырга, дааратка даярдап койгон кумган турат. Болуш катты акырын ичинен окуду. Ашкана ичинде сүт шырпылдайт, мышык ичип жатабы. Жүк артында чычкан чыйылдайт... Анын баарына кулак салбайт, кабагын бүркөп катты окуйт:

«Господин пристав!

Жазган катыңызды окуп, катуу кубандык эле. Жетим-жесирине карабай томояктарды топтоп алдыңызга салып берели дедик эле. Бирок амал барбы, ак падышадан айланган ит кыргыз дегенде анык кыргызды айтпайм, анын букараларын айтам. Анык кыргыз мына биз

го. Көтөрүлгөнү жатат. Ок менен опузаласа коёт. Онун-бешин сибирлетсеңиз коёт. Акмактарга андан башка даба жок. Биз жаман шашып калдык. Келериңиз менен Арстанды аттырууңузду сурайм. Элди бузган ошол. Айылда эркек жок, бардыгы топтолуп жатат. Бизди сизге шерменде кылмак болду. Томаяктардын качан болбосун көзүнөн кан алып берүүгө ишениңиз. Кат алып барган Эсенгул элдин уулунан, кылар ишиңизди жазыңыз. Биз күтүнүп туралы.

1916-жыл. 6-август.

Шамыркан болуш мөөрүмдү басып бармагымдын тагын түшүрдү.

Мына ушул катты оёзго жөнөтүп, анан жаткан эле. Катты окуп болуп, жылаңач тура калып, эшикке чыгып нары-бери басты. Каптагы тезекке олтуруп, кимгедир ачууланды.

– Өлөрүн билбеген өжөр кыргыз, бизди көрө албай көр кыргыз, жерден боорун албаган жер кыргыз, айтканга көнбөгөн акмак кыргыз. Эртеңки күн эмне болорун билбеген сезимсиз иттер! Адамдын абийирине карабаган караңгы наадандар. Кудай бизге берген бакты көрө албаган ич күйдү эшек кулактар! Полковник келсин. Терип аттырып бир жөндөбөсөм атым өчсүн!..

Үшкүрүп тура калып нары-бери басты. Жылаңач кишиден койлор үркүп, өз ити ырылдады. Кайра капка келип көпкө олтуруп, ай батканда кичине чыйрыкты. Токколдун койнуна кирип, экинчи ойгонбостой коңурук салды. Үй айланасына калың аттын дүбүртү келди. Болуштун жамынчысын найза менен ачты Арстан. Кандуу найзаны сууруп алганда кан шар дей түштү. Катын-бала, кый-кырык-өкүрүк, тарсылдак... Акчекени аркардай чуратып баатыр болуштун башын байланып айылдан чыкты. Аркасында самсып көп эл бара жатты. Элди

мүлжүгөн желмогуз баш, баатырдын канжыгасында мурту менен бара жатты.

V

Приставга кагазды алып Эсенгул барды. Ар кайсы болуштан нечен Эсенгулдар желпинип жеткен экен. Оёздордон телеграмма генерал губернаторлорго кеткен экен. Мына бул ак чайнектүү кырка карагайлардагы шумдуктуу зым, Ташкенге карай эмне деп чуркады экен? Эмнени сураганын ким билет. Аттуу полктор, полковниктин командасы астында Семиречень обулусун карай кылкылдады да калды.

Иниси өлгөндөн кийин Ашыркул мөөрлүү болду. Жакшылар күндөп-түндөп оёзго чаба баштады.

Ташкенден жөнөгөн аттуу аскерлер мурда күнү Меркиге кече Кара-Балтага жетип, бүгүн Пишпекте экен. Алматылык казактар базарда көтөрүлүштүр деген кабар эл арасында, кимге ким айтканы билинбей уккандын оозунан чыгып, уга электин кулагына жабышат. Энесин баласы кучактап экинчи көрбөстөй ыйласа, баласы атасын карап томсорот. Жана эле короом, тамым-ташым деп турган орун-очогуң баары сага карап, кемирейип ыйлап тургансыйт.

Атка көнгөн атчан калктан чочубаса болбойт. Пишпектин тегеректерине чептер орнотулду. Кыргыздар кыйкырып кирүүчү көчөлөр бекитилди. Шаар тынчтык менен тоого кулак салат. Токмоктун чебин бузуп качырып сала беришкен имиш, ат туягынан кан агыптыр, андай болсо чепти бекемдеш керек. Кара-Балта, Ак-Суу чабуул алдында турат. Кеминдеги посёлкалар бүт өрттөлүштүр. Шабдандын балдары элге ээ эмес.

Ашыркул болуш эки жүз солдатты алып келип, колдун как үстүнөн түшүрдү.

Күн батып, каш карайып бара жаткан убак эле. Тарс эткен мылтык үнү кайдан угулганы билинбейт, бири артынан экинчиси, анан үчүнчүсү күрүлдөп жаткан суунун үнүн басып кетти. Таякчандар таш кылабы. Мергендер атып кароолго илингенин кайсамыш болду. Ок ышкырып өтөт. Аттар коркконунан калчылдайт...

Кыргыздар кырылып кетти. Көптөн кийин Арстан элге карап кыйкырды:

– Мингиле атыңарга! Чабуулга аттангыла!

Ошентип бир кыйкырып алды да, тарсылдакка карай шүкшүрүлдү. Анын артынан тегиз аттанышты. Камчы үстүнө камчы. Ат дүбүртү жер жарат. Тоо эли кандай баатыр. Кулакты жапырып, оозду ачып жиберип, Акчеке ала тоонун аркары, тескей тоонун текеси, кумдун куланындай чурайт. Найзаны кулагынан ашыра кармап, кабагынан кар жаап, эрди шыбырап, баатыр кирип бара жатат.

Ок ышкырып келет да, атын жанынан өтөт. Аттар кошкуруп секирет. Акчеке чуркап бара жатат. Көпүрөдөн өтө бергенде Акчеке сууга оңкосунан кетти. Эки жолу кишенеп тура калды да, ок тийген жаныбар сууга каалгып жөнөдү. Эл кайра качты...

Ээсинен ажырап кишенеп үрккөн аттар, атынан ажырап алдастаган кыргыздар, көөдөнүнөн башы, башынан көөдөнү ажырап найзаны кучактап жан берген азаматтар, көкүрөгүндө найзасын сууруй албай сөгүнүп жаткан эрлер. Кылычтар жарк этип чабылат да, кыпкызыл болуп суурулат. Офицер найзаны Шамбеттин көкүрөгүнө сайып коюп, солдаттарга карап күлөт.

Ашыркул абайлап бастырып, Арстанды издейт. Офицерге карап бирдемелерди айтат. Ширеңке тартып, өлгөндөрдү аралайт. Султан кебетеси менен өлгөндөрдүн койнуна кол салат. Бир жерде бир кемпирдин жалгыз Баласы күлүмсүрөп уктагансып өлүп жатат. Бир жерде

аялды кече эле алган Жакып колуна таш чеңгелдеп өлүптүр, ок чекеден чыккан экен, мээси ташта жатат. Ажыкенин уулунун башы кан. Көөдөнүнө найза сайылбаган жери жок. Жаман чапаны этине жабышып, кандуу баш дагы эле тирүүсүндөй...

Күн бүркөк тартып, карагайлар шуулдайт. Ашыркул Арстанды издеп өлүктөрдү аңтарат. Арстандын өлүгүн көрүп, эки көзүн сөөмөйү менен чукуп, эки жерине дагы найза салып, башын кесип алып ташка жанчып бир күлсөк ээ дейт. Бирок баатырдын өлүгүн таба албады.

Ашыркул калган элди дагы кырдыруу үчүн аскерлерди алып дагы жөнөдү. Карматканын карматты, астырды, бирок Арстанды колго түшүрө албады. Эл бул кырылуу менен басылган жок. Эл күч алды. Күч алганда жеңди дейсиңби? Посёлкаларды камап алышты. Аскер каптап келип калды деген кабар дагы угулду. Айласы кеткенден кийин кайран эл, туулган жерин таштап, кош айтышты.

Аттан ажыраган Арстан элге жетпей артта жөнөп, көч артындагы атсыздарга ашууда кезигет. Жайкалып бышып турган сапсары эгин чайкалып, тигилүү үй-тигилүү, асылган казан тулгада, кайнаган тамак кайнаган бойдон, жасалган этке кол тийбей калып, буркурап муңдуу жаш менен эл күн чыгышка карай бет албаспы.

Өзөн күрүлдөп, тоолору тосморуп, Соң-Көлдү соорото албай, айтса сөз, көрсө көз тойгус Нарын ичи каңгырап калды.

Кошой-Коргон, Босого, Кызыл-Туу менен Каман-Суу, Аксай, Арпа мелтирөп, желп эткен желге арманын айтып, асманга алакан жайып алыста калды.

Коңур-Өлөң, Ала-Баш, Тосор, Тоң, Күңгөй, Тескей, Тору-Айгыр, Зындан ортосунда эркелеген эрке көл, алай-дүлөй толкундап, элин көпкө кыйбады, эл жерин кыйбады. Жер да ыйлады, эл да ыйлады...

Көрбөгөн көз ишенбейт. Баладан ажыраган абышка-лар, бөкчөндөп көч менен бара жатат, чокойлорун сүйрөп, таяктарын таңып чаначтарын тартынып, ээгин жалап куруган койчулар кылчак-кылчак артын карайт... Дене-си жок элечек ичинде баштар жатат. Жайдак кара өгүзгө минип, чачы жайылып, бети тытылган кемпир: «Шамбетим, кокуй!» – деп өкүрөт. Көйнөгүнүн алды жок, эмчектерин да тыткан. Ага караган эч ким жок. Баары эле ыйлап бара жатат. Шыңгыраган коңгуроо, ирет менен айдаган мал, аксакалдар алдыга түшкөн көч жок. Кулунунан ажырап кишенеген бээ, мөөрөгөн уй, улуган ит, атасынан айрылган бала, энесинен айрылган кыз... Эл ошентип үркүп барат. Барлар жокту, жоктор барды көргүсү жок.

Баласын көтөрүп, атасын өгүзгө мингизип аялын жетелеп, көч артында баягы куруган баатыр кетип бара жатат. Эриндери бирдеме деп шыбырайт, көзү чүңүрөйүп, кабагына кар жааган... Бирок, аргасыз. Баатыр да аргасыз болот экен...

– Ата, эл кайда көчтү, биз каякка барабыз? Чоң атам эмне ыйлайт? – дейт жаш баласы.

– Эл жайлоого көчүп бара жатат, – дейт Арстан.

Көч узады. Капчыгай жаңырат. Чөптөр уйпаланып, суулар ылайлуу. Өгүз үркүп кетти. Как алдынан бир кемпир бакырып чыкты. Баягы курган Шамбеттин энеси, ыйлап көчтөн адашкан.

– Эне, Шамбетти эми таппай калбадыңбы. Мындайда ким карамак эле? Мага эне бол, тапканымды бөлө же, жүр.

Кулунан жетелеп алды. Кемпир эчкирип-эчкирип ыйлайт. Ага кошулуп абышка да, келин да, бала да бакырат. Капчыгай күңгүрөнөт. Көп баргандан кийин кемпир эси ооп жыгылып калды. Өгүз сазда оттойт. Кемпир чалкасынан жатат...

– Таштачы, балам, кетели, – дейт атасы.

– Ушу тоонун ары жагынан эмине күтүп турганын ким билет, ата. Калбасынчы карап. Бактысыз кемпир! Калбасынчы, ата. Мен өлсөм менин энеме көз сал, сен өлсөң сенин атаңа көз салайын деген эле, ала баралычы кургурду. Кайран Шамбет болсо ушунтер беле.

Алыстан Ала-Айгырдын ашуусу көрүнөт. Кайдасың, келберсиген кенен Чүй, кайдасың, кең Ысык-Көл?.. Чоочун тоонун түнү салмактанат, бөрүсү улуйт. Кайдасың, кайран жер! Топурагыңан жалап өлсөк кана!..

Кемпир жатат, келип ыйлайт. Абышка жашыйт. Бала уктап, өгүз оттойт. Арстан чыгып келе жаткан айды мелтиреп тиктейт. Ай эчтеме айтпайт.

Көч алды ашуулардан ашып, Турпан, Кашкарга кетип жатат. Арстандын эли Ала-Айгыр, Сайкал ашып, Текес жагына бет алмак.

Таш-ташка корголоп эчки-койлор маарап, аттын куйругун, өзүнүн жүнүн жейт, ашпак мөңгүнүн үстү калың мал, сансыз эл менен капталган.

Туман жан-жаканы каптап келет да, үйлөгөн түтүндөй жоголуп, бороон каткырып калат, адам эмес айбандын көзүнөн жаш агып, төөлөр чөккөн ордуна тура албай боздойт.

Жоробайдын кемпири төөнүн колтугуна кирип коргологон экен, төө да кемпир да каткан. Суп-сулуу келиндер шакегин жалтыратып уктагансып жатат. Баласын кучактап энеси жатат. Ооздору ачылып, көзү жабылбай абышкалар жатат. Өлүм алдындагылар өлө электерине бирдеме дегиси келет, бороон булкат, туман тумчуктурат. Аялынан эрин, эринен аялын ажыратат. Же бороон экени, же жоо экени билинбейт, уу-уу деген белгисиз добуш ыйлайт да турат.

Үстүн кар басып, алды оп тарткан муз жаракалары адамды, атты оп тартат да кетет. Мал болсо же маарайт,

же кишенейт. Түбү жок туңгуюк. Адам кыйкырыгы алда кайдан ыйлагансып угулат, бирок дайынсыз. Көк көйнөк, тытык ак тончон, элечексиз арык кемпир калчылдап ыйлап, муз жаракасынын кырынан терең караңгылыкка бакырат:

– Кагылайын кызым! Акылай, кармачы арканды!– дейт.

Эч үн жок.– «Эне!» – деген гана назик добуш тереңден кыңылдагансыйт. Эне кургур караңгылыкка боюн таштады. Капкараңгы...

Бети капкара, чекир көз, узун жигит өлгөндөрдүн жакшы кийимин кубанып сыйрып жүрөт. Эки күндөн бери от көрбөгөн казандар, кырдан сайга томолонот.

Тегеренип элек, көтөрүлүп туурдук, үзүктөр жатат. Бир казанга от жагып, экинчи казанды асып Мамыркул шамал менен алышып, эптүүлүк менен бирдеме бышырып жатат. Алдуулар ашып жатат, алсыздар айласы канча? Баласын көтөрүп, атасынын өгүзүн айдап, кемпирди жетелеп, баягы кургур белге чыга берип, кырылып жаткан элге карап алып, күүлдөп соккон бороон, бурганактаган карга моюн бербей элге карап:

– Бул элдин жазыгы эмне!? – деп кыйкырып алды.

Күн кечтеп кетти, элдин алды кайда кеткенин ким билет. Аркасы али ашууда. Шамал бастайын деди. Туман көтөрүлдү. Ашуунун боорунда жан далбастап азып-тозуп бара жаткан шордууларга Ашыркул өзү аскер ээрчитип келип дагы ок жаадырды. Жарым сааттай пулемёт ок бүрккөндөн кийин кыбыр эткен жан калган жок. Ат да, адам да, төө да, өгүз да аппак карды кызыл канга боёду... Жел да жок. Туман да жок... тыптынч. Бир гана офицер төрө кылычын кээ бирөөлөрдүн көкүрөгүнө салып, канын Ашыркулга көрсөтүп анан карга сүртөт. Ашыркул дагы шимшип Арстандын өлүгүн издейт, төрөгө «Баягы ит жок», – дейт. Төрө башын чайкайт.

Атасы Арстанга асылат:

– Кой балам, атпа, өлөбүз!

Жанындагы жигиттер колун кармайт. Арстан болбойт. Аска арасындагы жабыктан мылтык ылдый суулду. Жаман мылтык кароолго илинбейт. Жарым саат шыкаалап, көзүн ачып-жумп, бетине кармай бергенде офицер жалп эле дей түштү. Экинчи жолу бетине алып Ашыркулду сулатты. Калган солдаттар кайра тартышты. Арстан найзаны тизесине салды да, эки бөлүп ыргытты. Көзү жашылданып үнүнө калтырак кирип, чоң ташка сүйөнө берди. Ал Макарды эстеди.

...Кырман басып, Макар менен Арстан кап колдошот. Чөп чабылып, бел орок кайрашат. Жаман шапкесин чекесине кийип, баржагай каруулу колун Арстандын мойнуна артат, экөө көпүрөгө барышат. Анда Макар Арстанга бир сыр айтат: орус дейт, кыргыз дейт, баары бир эл. Орус байы, кыргыз байы, баары бир тилде. Кыргыз байы орус байын кыйбайт. Ал эми мен сени, сен мени кыйбайсың. Сен да кедей, мен да кедей, ничево, баарына жетебиз. Сен мага ишенбейсиң. Көрөсүң да, ишенерсиң. Мына ал кургур ошенткен эле. Айтканы анык келбедиби!..

Башын кар басып, асман тиреп, Тянь-Шандын тармактары алыс калды. Эми чоочун тоолор. Жүрөктү алда эмнелер ачыштырат. Күрпүлдөп өзөндөр агып жатат. Акканы курусун, Чүй суусу көзгө келет да ыйлайсың. Жүрөк ачышат. Төөдөн жүгүн түшүрбөй, жан жакасына элеңдешип, торгойдой тозуп, саны кетип самсыган, кабактары салыңкы, эртеңки күндөн үмүтсүз, өзөн бойлоп кыргыз деген эл олтурат. Өзөн катуу агып жатат. Чачылган жүк. Иттер кой башын мүлжүйт. Чарчаган аттар кейигенсип ээги шалпыйып, айгырлар армандуу кишенейт. Көзү жок кемпир, көкүрөксүз чал өлүм алдындагыларга айлана карап, ыйлайт. Калпагын чекеге

түшүрө кийип, элдеп көкүрөк өөдө чыгып, тытылган чапан, ачык жүздүү ботодой жайнаган көзү балбылдап жашы жыйырма бештеги бир жигит унчукпай элди карап олтурат, эл аны карап олтурат. Бул Арстан эле.

Түнү менен чагылган чартылдап, күн күркүрөп, жамгыр алай-дүлөй болуп жаап, таңга маал басылды, күн чыкканча бетиндеги көк булут, көк деңизге баткан муздай жоголду. Көмкөрүлгөн көктүн жээгинен чачырап күн чыкты. Суусу соолгон балыктай болгон эл үймөк-үймөк болуп күндүн жылуулугун күтүп, кыймылсыз жатты.

– Ой, эл, малы жоктун сүйлөгөнү дебегиле. Малдын да убалы бар го, төөлөрдүн жүгүн чечсеңер боло. – Арстан ушул сөздү катуу кыйкыра сүйлөдү. Чокчо сакал, ак калпак, кара мурут, арыкчырай узун кара киши тоңгон оозу менен:

– Ал арттан кууп келип калса канттик? – деди.

Баатыр күрсүйүп олтурат. Эртең мененки күндүн алтын учкуну чырактай көзүнө чагылат, тиши кашкайып кабагын салып, элден көзүн албай тиктеп турду. Бешикчен аялдар алсыз ыйлаган бөбөктөргө сүтсүз мамасын соргузат. Бешиктен жадаган балдар уу-чууну коштоп, кайгыга кайгы, муңга-муң кошуп энесинин жүрөгүн аткыйт. Оорулар эс-учун билбей дөөрүйт, өлгөндөрдүн жүзү эптеп кана жашырылат.

Кээ бирөөлөр айран, кээ бирөөлөр жарма ичип, кээси кургак нан жеп жатат. Нан жегендердин оозун тиктеп, сураган көз көп. Жылаң баш абышка кабагын бүркөп, «Башым ай, башым» деп кемпирге сүйөнөт. Тишсиз ээгин бир-бирине өйкөп кемпири «Нан» дейт.

«Тигинин бир малы өлсө эт жейт элек», – деп сорпосыраган байлар бири-бирин аңдыйт. Аяк серппей калган козусун тиктеп, «Өлөбү, жокпу?» деп Сатар олтурат. Көчтөн түшкөн чыны, үзүлгөн жип, сынып түшкөн така, шереңке болсо, Акматбай жыйнап келе жатат.

– Шордуу эл торгойдой тозуп, топондой сапырылат го. Көрөрбүз-көрөрбүз да өлөрбүз, өлгөндөн калгандар жалгыз жанын кайра көлгө алып барар күн болор бекен? Ай ким билет. Шордуу эл торгойдой тозуп, топондой сапырылар...

Баспай калган атасын көтөрүп алып, көч артынан Арстан да жөнөдү. Батыштан качып, чыгышка бара жатабыз. Чыгыш эмне берер экен? Үрккөн кыргыздардын көчү самсып Музарт суусунун жээгине келгиче биз элднн бара жаткан багытынан кабарланалы.

Чачтары өрүлүп аркасына салаңдап, ирең-башы кыргыздай, бирок тили бөлөк, боз үйлөрү бар, бирок жалпак калмак деген калк болот. Калмак калкынын да байы, кедейлери болот. Дөңдө үч калмак олтурат. Албетте чоңдору, зорлору олтурат. Жээрде сакал шуңшугуй тебетей калмак күү тартып, бир кара жигит кылтылдап бийлеп жатат эле, жапыс жээрде айгыр минген кою кара сакал чаар киши чаап келип түштү. Ал түшкөндө беркилер тура калды.

– Ий, чынбы? – деди.

Алиги чаап келген мурдун эдиреңдетип, сүйүнгөнүнөн оозун жаба албай «Ырас экен», – деген сөздү араң айтты. Анда беги бөйрөгүн таянып туруп, калгандарга төмөнкүнү айтты:

– Кыргыз деген калк өз падышасына каршы чыгып жеңилип, өлгөнү өлүп, өлбөгөнү Турпан, Какшаал, Кашкарга кетти. Көл жана Чүй деген жеринен, элинен бизге да баш калкалоого келе жатат деген кабар бар. Эгер ал чын болсо, баарыңар дүйнөгө карк болдуңар. Айгыр, ат, ичик, тон мындай турсун, кыргыздын келин-кыздарынын сайда саны, кумда куну калбайт. Кыздарын күзгү коондой тандагыла.

Ушул иш мындан эки күн мурун болгон эле. Музарт суусунун жанына калың көч келгендигин бектин сакчы жигити мындай деп кабарлап барды:

– Суунун нары жагында калың мал, калың эл бык-бык. Музарт суусунун шары угулбайт, ошол элдин чуусу жоготкон. Кыргыз деген ошол эл болсо керек.

Даярланып калган эл токтойбу атчаны атчан, жөөсү жөө чыга-чыга чабышып «Мага бир ичик, мага ат, мага тон, мага да кыз» деп үйдөгүлөрү жөнөгөндөрүнө тапшырат.

Калмак калкы наркы маңдайда күтө турсун. Кыргыз калкын суудан кечирип алалы.

Музарт суусу ири суулардын бири. Алды самын таш, тай-кунан мындай турсун, айгырларды улактай шыпырат. Эл келип, кечүү таппай өйдө-төмөн чубап, кечки таандай чурулдайт.

Эл кечүү таппай жүргөндө тоо арасынан замбирек үнү угулду. Көлдөн кууп жөнөгөн солдаттар келип калды деген кабар элди аралады да кетти. Күкүктөп жаткан дарыяга жөө, атчан дебей, эле боюн урду.

Суунун үстүн караңыз: кыз дейсизби, жүктүү өгүз дейсизби, кой-эчкиби, кемпирби, келинби, капшы, элекпи, суу менен кетип бара жатат. Унутпаспыз а, кыргыз калкы, бул күндү! Чыкканы чыгып, чыкпаганы ошо бойдон жоголду да, мүмкүн, быйыл жыйырма жыл болот, али агып бара жаткан чыгар.

Каш карайып кетти. Асманды карап алганда, баягы кадимки тынчтыкта көрүүчү жылдыздарды көрөсүң. Ашууну да ызы-чуу болду деген экенбиз. Ана ызы-чууну ушул жерден көргүлө: кыйкырык... ыйлагансыган кыйкырык... Адашкан жаш балдар, улуган ит, маараган кой, кишенеген жылкы, боздогон төөнүн үнүн эмнеге салыштырууну да билбейм.

Чексиз эзүүнүн теңдеши жок чуусу, кайгылуу кара күндүн кайгысын көтөрүп, ый менен кетип бара жаткан элдин алдынан чоочун калк учурады.

– Токтогула, сандалган шампарлар, тартуу керек, болбосо өз жериңерге кайткыла, – дейт ырайымсыз үн.

Эл жым-жырт... Төөлөр бышылдайт... Үргүлөп аттар, өбөктөп карылар турат. Жылт-жылт ширенке чагылат да, сулуу кыз-келиндерди жетелеп кетип жатат. «Жалгыз кызым эле, айланайын эл, жардам бергиле», – деп эне кургур чыйпыйы чыгып чыңырат. Айла канча? Мылтык тарс эткенден кийин энесин жерден көрөсүң. Мына баш калкалоого келген жер. Тандап килем, тонду, ичикти аңтарып ат-маты менен алып жатат.

Асыл жеринде, аскар тоосунда, атыр желдүү алтын булагынын башатына келип, күмүш ай күлүп чыкканда комуз кагып сыпайы сүйлөп, шыңкылдап күлүүчү бото көз сүзүлгөн кыздар эми анын баарынан ажырап, боздоп барат. Чачтары самсаалаган кызыл көз түйрүк ээктөр алмага жабышат. Мына ошондой болду. Сатканын сатып, бекерин бекер берип, эл калмак журтуна аралашып кетти. Коңурбай, Султан, Шерматтар калмак байлары менен сиңишип алып, апийим менен соода кылып, малына мал кошо башташты. Эл бирин-эки малдан кол жууду, үй-ичин туташ түгөтүштү.

Кыш кирип келди. Качкындар жер казышып ичине киришти. Ар бир үңкүрдө калчылдап олтурган кыргыздарды көрөсүң. Кээ бир аялдар эрин өзү эле таштап, калмактарга качып тийип жатат. Четкерээк үңкүрдө отту чоң жагып алып, төшүн отко кактап, көзүн жумуп Арстан жатат. Баласы атасынын тизесине башын коюп, аялы от жагып олтурат. Абышка төрдө онтолойт.

Аңгыча болбой эшиктен, самтыраган чапаны бар Өмүралы кирип келди. Ал кирип келгенде көк чапанчан тору аты бар киши Арстандын көзүнө келди. Ырас Өмүралы Чүйдө экенде тору кашка аты бар эмес беле.

Өмүралы ыйлап:

– Атымды тартып алды, кечээ эки балам өлдү. Бүгүн аялымды көмөргө киши таппай үйүмдө жатат... – Анан унчукпай калды. Отту тиктеп, көзүнөн жашы тегеренип олтурду.

Бир келин кирди, жаш сулуу келин экен, жаактары чукурайып, кабагы салынып, буркурай кирди.

Түн капкараңгы... От жылтылдайт. Сандырактап баскан ач эл.

– Калмак журтунун жаш балдары кыргыз келе жатат десе соорончу болду. Мына, ушундай да күн болот экен ээ. Айланайын, Ала-Тоодо экенде биздин балдар, мокочо, дубана десе сооронор эле. Эми биз бала коркутар болгон турбайбызбы. Кайдан чыкканы билинбейт, кошок угулат. Жаагың сынгырды кой дегиле, калгандары аман болсун, – деп ыйлады алиги чал.

Арстан кемегенин жанынан өйдө тура калып, эки жакты карады да, мындай деди:

– Мен силерге бирдеме айтсам жаман көрбөс белеңер. Менин көргөнүмдүн жарымын да көрө элексиңер. Дагы көргөнүбүздөн көрө элегибиз көп. Өлүп калармын, өлбөсөм бир тилегим бар. – Айта турган болуп келип кайра унчукпай калды. Анан дагы сүйлөдү. – Эртенден баштап бир байына жүрмөк болдум. Кайсы жыргатар дейсиң, баягы Ашыркулдай болгон байдыр да. Бул элдин да биз өңдөнүп жетпей жүргөнү бар бекен, кечээ жаныбызга келген жигитти көрдүңөрбү. Шумдук жигит экен, калмак эле дейсиңер, калмактын да калмагы бар да, агерде ушул эл бизге барып калса, кыргыз эле дей берсе туура болор беле?

Келгендер кетти. Өзү кемегенин башында отко төшүн кактап жатып калды. Аялы каткан нанды сууга жибитип олтурат.

Аңгыча болбой коңшулаш үңкүрдөн Зейнеп чуркап келди.

– Айланайын Арстан, бир эки неме келип Бүкөштү алып бара жатат. Жардам бер, – Аял дирилдеп ыйлап турду.

Атасы: «Барба, өлтүрөт!» – дейт. Арстан ордунан ыргып туруп жүрүп кетти. Ошол жерлик Санан деген бай-

дын эки жигити кызды алып кеткени жаткан экен. Арстан кирип барганда аны токмоктоого киришти. Арстан кайра аларды токмоктоп, атка мингизип, колдорун артка байлап, айдап жиберди.

Эл коркуп калды. Эми анык кырылдык. Жөн жүрсөк болот эле. «Баатырлыгыңды Чүйдө кылбай... тентектигиңди кыргыз көтөрөт!» – Эл жемелеп жиберди. Арстан унчуккан жок.

– Бали, азамат оой, мындан аман калса ушул жигитке баш ийелик. Өлтүрсө да, өлтүрбөсө да өзү билсинчи. Көзү менен чекесин карабайсыңарбы. Адамдын сырттаны экен го чиркин. – Кээ бирөөлөр ушинтип сөз кылып калды.

Кимдир бирөө арка жактан:

– Урганың жакшы болду Жалдырасаң деле алар аябайт. Токмоктошсоң деле баягы таяк. Өмүрүңдү кудай узак кылсын, – деп кыйкырды.

Түн жарымы ооп кеткен эле. Санан чакыртып жатат деп, Арстанды бирөө келип чакырып кетти.

Эки катындуу бай экен, чачы салбыраган, оттун боюнда олтуруптур. Арстан кирип барганда эки кайтара тиктеп алды.

– Кимсиң?

– Кыргызмын.

– Атың ким?

– Атым Арстан.

От дүркүрөп күйүп турат. От боюнда ыкшыйып бир кемпир олтурат. Бай тышка кыйкырды. Жоон кара жигит кум жалаткан чампасын алып кирип, желкесинде турду.

– Эмне кылып жүрөсүң? – деди.

Арстан байды тиктеп туруп:

– Бай, какшыгыңыз чыгар дейм, болбосо биздин эмне болуп келгенибизди билбейсиңби? Уккунуз эле келип тур-

са айтып берейин. Кордукка чыдай албай падышага асылдык. Замбирек огу жалмап, далбастап элиңизге келдик, Сизди жан тартат го дедик эле, ал жакта эчтеме көргөн эмес экенбиз... көргүлүктү да сенин элиң көрсөтүп жатат – деди.

Төрдө бир абышкасы олтурган экен.

– Кыргызга убал жок. Илгери биздин калмак кыргызга барганда мындан жаман кылган имиш.

Арстан абышкага:

– Жаман кылса жаман кылган чыгар. Керек болсо барып ошондогу кыргыздардын мүрзөсүн токмоктоңуз. Эгер силер эми барып калсаңар мен тийбес элем. Бул кутулуу үчүн айткан сөз эмес, канчалык сүйлөсөм да мына бу кум жалаткан калагыңар жоон сандан кан жалаганы турат го.

Үргүлөп олтурган кемпир көзүн чоң ачты. Байлар бири-бирин карап алды. Санан жөтөлө берип:

– Ал эл го, малын-жанын алып качты. Сен сомпойгон куу жакыр көрүнөсүң, эмнеге качтың?—деп күлүп жиберди.

Арстан байга карап туруп:

– Короологон коюм, дүңгүрөгөн жылкымды алып сенин алдыңа келип олтурганым жок. Элим келгендиктен, элимди ээрчип келдим, – деди.

Өздөрүнчө калмакча сүйлөштү да, башын чайкашты.

– Сен мындан ары тентек болбой жүр, азыр эки жигитти урганың үчүн отуз эки балак төлө, – деди.

– Отуз эки эмес, алтымыш төрттү төлөйүн, биз дагы адамбыз го, бизди кордобосун. Сиз да ошол жагын азаматтарыңызга айтарсыз. Ме, баатыр, отуз эки балагыңды көзүмөн башка жеримдин барынан ал, чарчаганча саба!—деп иреңи бузулуп кетти.

Он бешти жоон сандан, он жетини дал ортосунан алды, кан жайыла берди. Сабап болгондон кийин чапанын кийип жатып:

– Моокуң кандыбы? – деди да, иттерди арсылдатып айылдан узай берди. Балакчы эчтеме деген жок.

Эртеси болду. Эртең менен Арстан кызматка алам деген байына барды. Айыл алыс экен. Чолок-Терек базарын аралап өтү.

Базарда эмнелер жок. Базар дегенде эмнелер болбойт: кездеме, ат, жүзүм, коон, дарбыз, бышырган эт, быштак, каймак, ботко... Чолок-Терек базарында акчалууларга бир чыны талкан да эки сом, кыргыздын кызы да эки сом болуп жатат. Энесин кучактап кызы буркурайт. Атасы бир байга соода кылып жатат.

– Кызыңдын аты ким эле? – дейт бай, камчы менен атасынын мурдуна түртүп.

– Күлбарчын эле.

– Жашычы?

– Он төрттө.

– Анда элде экенде бейбаш балдар менен жүргөн жок беле? Чыныңды айт.

Атасы кызын карап, уялып кетет. Уялганда айла канча? Өлүп бара жатат.

– Жок, айланайын, – дейт да көзү жашылданат.

Арстан чыдай албай:

– Байым, анча күмөндөнсөңүз албай эле койбойсузбу! – деп жиберди.

Бай акырая карап туруп, басып кетти. Кыздын атасы тура калып кызын саамайынан сылап, өзү да ыйлап жиберди. Чиркин ай, кыз бир үнү солкулдаган неме экен, базарда ыйлабаган эл жок.

– Болду садагаң кетейин карындаш, сай-сөөгүмө жетип кетти. Болду, кокуй ай кандай курган кыз элең.

Көк ала сакал абышка эки кызын сатып, эми жети жашар эркек баласын базарга салып турган экен. Бакырып-өкүрүп ыйлап, көйнөкчөн калчылдаган татынакай эркек баласынын бетинен өөп, буркурап жибергенде...

базар күңгүрөнүп күүгө келди. Баласын бирөө жетелеп бара жатат, ата кургур артынан көпкө эрчип барып, айлаласыз кала берди.

– Тур эми кет! Отуз жылы турдук болду, – деп катынын коё берип жаткандар бар.

– Сенин өлүгүңдү көрөйүн, – деп эрин таштап жергиликтүү байбачалар менен кеткен келиндер да болбой койгон жок.

Төлгөчү эместер төлгөчү болуп, ырчы эместер ырчы болуп, комуз чертип, жомок айтып, кыргыз журту ар түрдүү аракет менен кеч күздүн суук күндөрүндө Чолок-Терек базарында ушунтип жатышат. Бирөө нан тапса тартып алат. Кара сакал орто жашаган киши көйнөгү жок, дамбалы жок, кап тартынып, адам коркорлук түрү бар, жаагы өйдө бит жөрмөлөйт.

– Балам, наныңан бир үзүп берчи, –десе, баласы унчукпай жейт.

– Мышыктын эти экен, – деди бирөө.

– Эмненин этин жебедик. Өз баласын өзү жегендерди да көрдүк го, – дейт жанындагы.

Султан тору айгырга минип, Шамбет көк бээге минип, –элди карап өздөрүнчө баштарын чайкаган болушат. Баягыларды көргөндөн кийин, Арстан элге карап кыйкырды:

– Бары-жогунаан айрылып, баласын сатып, өзүнөн ажырап өзүн сатып, өлүм алдындагы качкын кыргыздар, бери карагыла! – деди.

Базардагы элдин баары жым болду. Жалгыз гана маңдайкы мантуучу: «Эй, ыссык мантуу!»–деп бир кыйкырып алды.

– Кыргыздар? Кыргыз эмеспи, мына бул байлардан сурагыла! Колунда бар, берет!–деди Арстан ызырынып.

Кыпкызыл болгон байлар бозого мас көрүнөт, кылжыңдашып калың элден алыс чаап кетишти.

Анда эки наабайчы сүйлөштү.

Кыргыз байлары да көйрөң болот.

– Дүнүйө кимди көптүрбөйт. Мал бар болсо, кайда болсо да кор болбойт тура. Шордуу, мына бул эл жаман болду. Кызыл-тазыл болуп, жер дүңгүрөгөн мал менен келди эле. Эми карачы, мал түшчү базарга адам түшүп жатпайбы.

Беркиси коркуп, ичинен келме келтирет.

– Ой, ата, бир үзүп берчи? – деп, төрт жашар бала колун сунат.

Наавайчы колго чаап:

– Тур нары кудай урган, силердин келгениңерге бирден үзүп берип олтурсак сатууга нан калабы.

Экинчиси баланы баткакка көмөлөтө тепти.

Күн шыбаттап жаап турат. Базар баткак, бала көйнөкчөн экен. Сууга жыгылгандан кийин каруусу кетип, сенделип барып ашпоздун кемегесинин алдына олтурду. Кемегенин оозун эл бербейт. Пияздын кабыгы болобу, сабиздин чачыгы болобу талашып, мушташып жеп жатышат... Көзү аңтарылып, ичи дардайып көөп, четкэрээк жерде кызыл ыштаны бар, көйнөгү жок аял өлүп жатат, эмчектеги баласы эмчегин аймалап эчкирет. Бир жүдөө калмак эмчектеги баланын колуна ысык токоч карматты. Калмак кеткенден кийин бир кыргыз баланын нанын чыркыратып туруп тартып алды. Бала апа-лап ыйлап калды. Балага боор ооруп эмес ошол нанды кызганып кээ бирөөлөр:

– Жаш баланыкын эмне аласың? – деп урушат.

Анда жанагы нан алган:

– Жакын туугандарым эле – дейт.

Кар бурганактап жаап келди. Качкын эл, кырылып бара жатат. Көзгө түртсө болбой кемегеге колун салышат.

Арстан же сүйлөй албай, же ыйлай албай, куураган терекке сүйөнүп, көпкө турду. Бир аздан кийин жолуна

түшүп, «байына» карай жөнөдү. Нарагыраакта өкүртүп ит союп жаткандарды көрдү. Көп жүргөндөн кийин ээн талаада, беш жашар баланы жол боюна олтургузуп кетиптир. Арстанды көрүп ыйлап жиберди. Арстан карабай өтүп кетти да, акыры болбоду, кайра келип баланы колуна алып койнуна катты. Байга жетпей суук соккон бала колунда өлдү.

Тегерек боз үйдөн эки куба дөбөт атырылып чыкты. Эшикте суу көтөрүп келе жаткан аял, иттерди чакырып калды.

– Ким керек эле? – деп аял казакча сүйлөдү.

– Мага ушул үйдүн кожоюну керек.

Арстан кирип барды, бир өзбек, биздин Султан. Байынжыргал, дагы бир казак олтурат. Казак чалкалай тарткан бай көрүнөт, эки оозунун биринде «мына бу кыргыздар» деп каркылдап күлүп олтурду. Байынжыргал чачы самсаалаган, өмүрүндө кирип жуудурбагандай тер жыттанган жоон кара неме экен. Турдакун бейкасам чапанчан, богогун салаңдатып, чаар топу кийип, Султандын оң жагында олтурат. Арстан кирип барганда, Байынжыргал Султанга карап:

– Ушубу? – деди.

Султан башын ийкеди. Казактын байы:

– Ой-бай мынаң типти карыскырдын өзү гой! Энди мынанын багы ашылады гой, – деди.

– Сырын билбегендин сыртына чыкпа деген, өзүңдүн тууганың гой, өзүң тааныстыр, – деди Байынжыргал.

Султан Арстанга карап:

– Арстан баатыр, бул кишилерге сени тааныткан мен элем, бу кишилерди билип ал. Бул киши ушул жердин байы, калмак журтунун кадырлуусу Байынжыргал деген киши. Бу киши ушул жерлик Кызай казактарынын болушу Акмат ажы Аппасбектин уругунан. Бул адам болсо өзбек Турдакун байбача деген ушул. Мени болсо таанырсың.

– Сизди кантип тааныбайын, тааныйм.

– Сени бул кишилер ыгы келсе жигит кылып алалы дейт.

Кылар ишинди кийин угарсың. Оболу макулсуңбу, жокпу?

Арстан бир аз унчукпай олтурду да:

– Жарайт, берери эмне экен, ошол жагын ачык сүйлөшөлү.

– Сен баягы кежирлигинди дале коё элек көрүнөсүң булар кыргыз байларындай эмес. Макул дей бергин.

– Кежирлик-межирлик жок, Сүкө бекер кызмат кыла албайм. Байынжыргал сүзүлүп, чалкалап казакка карды. Анда казак айтты:

– Сени эч ким бекер истетпейди, шырагым, киси акысын жеген оңама. Адал кызмат сиңирсең болгоны, – кара күчкө күрсүлдөп жетөлдү.

Арстан эртең келмек болуп, кайра кетти. Ал кеткенден кийин байлар өз сөзүнө кирди.

Кулдак араба таап, Арстанды кошуп минип Үрүмчүгө араба айдатып баралы. Чөлдөрдө ишке ушул жарайт. Мындай жигиттерди табуу кыйын, – деди Султан.

Андагы жүктөрдү жыйырма беш тыйындан качырга жалдаганча он күн жатып, ушуга ташытып алалы. Солкулдак араба таап, Арстанды кошуп минип Үрүмчү шаарынын даткалары менен бир нече күн тамаша өткөрөлү. Былтыр барганда он тыйындан төлөп киши кошкон араба минип, он күндө он беш сомум чыкты. – Бутту сунуп Турдакун жай сүйлөдү. – Эгерде ал жерде баасы келсе, туруктуу байларга сатып келсек да болот, күчү бир качырдан кем эмес го дейм?

– Качыр-сачырыңды билбейм, көл деген жерибиз болот, ошондон баласын көтөрүп жөө келди. Мындай өткүрдү көрө албайсыз. Биздин болушту ушул өлтүрдү деген имиш-имиш бар, чынбы-жалганбы ким билет, – деп Султан далысын күүшөдү.

– Ырас болсо апийимдин наркы дагы жогорулады дейт, анысы чын болсо Султан көлгө дагы барып кайтасың го дейм... Сен келгенден кийин Кулжага барып келели.

Султан унчуккан жок. Этти жешип, тарап кетишти.

Түнү менен кар жаап, эртең менен күн ачылып, суук жел зыркырады, карагай өрттөп, улам алдын, аркасын кактап, качкындар алектенет. «Көчкүлө, көч!» деп, черикчилер кийимсиз элди карга жылаңаяк кууйт...

Атасын, аялын ээрчитип, баласын көтөрүп келип, Арстан Байынжыргалдын кызматына туруп калды. Кар оор жаайт, күрөйт. Атка чөп салат, атты сугарат. Уйга чөп чачат. Алыстан барып карагай сүйрөтүп келет. Кийими баягы жаман чапан, башында баягы калпагы. Карагайга барганда тердеп, көкүрөгүн ачып келет.

Өздөрү аткананын бир жагында турушат. Уйлар, төөлөрдүн деми менен жылуу жатышат. Кээ бир күнү баласы нан деп ыйласа, Арстан баласына күлкүлүү, нан эстен чыга турган жомоктор айтып берет. Байынжыргал Арстанды абдан жактырып калды.

– Сен жакшы экенсиң, бирок катын-балаңды жогот, – дейт.

– Ал эмнеңиз бай? Аткананын жыты бузулдубу?..

– Жок, алар жок болсо сени семиртер элем.

– Коюңуз, кожоюн, ушул эт эле жетишет.

Кыш өтө суук болду. Жергиликтүү эл көптөн бери мындай кыш боло электигин сүйлөштү.

Ошентип өлбөгөн жанга баары өтөт экен. Карлар эриди. Жаз келди.

Жаз кандай сонун. Күн мемиреп жылыйт. Жаз чымчыктары дубал башында сайрайт. Кар алдында калган өлүктөрдүн сөөктөрү жатат. Каркыралар да келди... Биздин жерге да жаз келгендир ээ?.. Байчечекей жайнап, торгойлор көккө көтөрүлүп сайрап, суулар ташкындап, өзөнү күрүлдөп, жадыраган сулуу, мемиреген жылуу жаз биз-

дин жерге да келгендир ээ? Бирок... эли кана? Ала-Тоо жетим. Мыма эли, Ала-Тоосуна жетип өлүүгө дарман жок, чуңкур-чуңкурда, арык-арыктарда кыңкыстап жатат.

Жергиликтүү көпчүлүк кедейлер кыргыз журтуна көп кайрылышты. Деги байга караганда жардылар берешен болот. Ак үйдөн куру чыккан кайырчылар кара үйдөн кармай чыгат. Кара үйдөгүлөр анык эл эмеспи. Арстанга жергиликтүү эл да кызыгат. Арстан Амир деген кедей жигит менен таанышат. Ал аркылуу кайсы бай кандай экенин билет.

Үркүн элдер чогулушуп, эли, жери жөнүндө сүйлөшөт. Кээде ай батканга чейин отуруп, аягында күңгүрөнүп ыйлап тарашат.

Түн жарымы деп коёлу, – ай муңайыңкы батсын, калың эл деп коёлу, – бардыгы ач-жылаңач болсун, анан алар чогулуп күңгүрөнүп ыйласа, кантээр элең? Эмесе ошондой. Батышты карап, качкын эл алакандарын жайып ыйлап олтурушат...

Арабаны даярдап, атты коштуруп, Байынжыргал, Турдакун, Султан бүгүн түнү Кулжага жөнөйт.

Байынжыргал эт, боорсок, кант кошкон талкан, бир чөөгүн, бир чыны даярдады. Турдакун ичине эт, сабиз, күрүч салдырган томолок-томолок мантуу, семичкеден чоңураак кескен бир баштык боорсок бышыртып алды. Султан эттен аябай бышыртып, эки эчкинин башын кулагы менен, төөнүн өркөч майынан, сегиз-тогуз, керчөө, жарым карын сары май, бир карын сүзмө, бир нече томолок курут алды. Бул – жол каражаттары. Кийингендерине келсек, Байынжыргалдын чачы бар эмеспи, чо-чогой калпагынан бирди кийип, бирин ороп алды. Чаар чыт дамбалынын үстүнө тери шымын баса кийип, жуулбаган көйнөгүнөн каттап дагы бирди, бир узун көк чапанын ичинен, кыска боз чапанын тышынан кийип алды. Түндө байбичесинин койнунда болуп, таң атканча акыл-

насаатын айтып чыкты: «Малга сак бол, айылга кетсең эшикти бекитип кет, жаш балдарды тышка көп чыгарба. Уйду деле бир маал саа, эки маалкысын музоо эмсин. Этсиресеңер кесме кылып ичкиле, Арстандын атасын жакшылап жумша. Арстандын көзүнчө сага тапшырымыш болом».— Ушулар, ушуларды айтып жатып, таңга маал гана уйкуга кетти.

Турдакунга келсек, ичи-тышы бейкасам, көкүрөгүнөн тарта көчүгүнө чейин жоолук, мурутту искектеп жатып бакчадагы гүлдөй отогон. Апийимден кичине тиштесе керек, көзү кыпкызыл. Султан болсо кадимки кыргыз кийими менен. Арстан: «Барбайм», – деди. «Беш күндө келебиз», – деп алдап коюшту. Араба жөнөөрдө Амир келип: «Досум, белгисиз жакка кеттиң, алып баргандарды жоготуп келүүчү эле, сак бол», – деди. Арстан ага карап туруп: «Өлүп калармын, өлбөсөм жоголо койбосмун», – деди. Атасы, аялы ыйлашты. Экинчи көрбөстөй өкүнүштү. Араба жүрүп кеткенден кийин да үйгө кирбей көпкө тыңшап турушту. Качан арабанын калдырагы жоголуп, буту талыганда үйгө киришти. Айылдан узай бергенде сайда жаткан өлүктөн үркүп, арабаны шакылдата тээп, кула кашка ат кайра салды. Султан ыргып түшөм деп бети-башы талкаланып кете жаздады. Кан агып, эси ооп, ээн талаада түшкөн каптай калды. Анын аркасынан ыргыйм деп Байынжыргалдын этеги арабанын мыгына илинип, бир кыйла сүйрөлүп барып, бир топ кызыл тикендин тытканына карабай чөңгелдеп калды. Турдакун ат эмес, адам үркөрлүк бакырык менен «Айланайын Арстан, тарт эле-тарт, өлтүрөт эле-өлтүрөт» деп өкүрөт. Айылдан иттер ызы-чуу болуп, бирөө атчан кууп кармамак болду. Аңгыча болбой арыкка да келди. Турдакун тумшугу менен кара баткакка сайылды. Көздөрү чакчандап, күн батышка карай атырылган аттарды Арстан араң токтотту.

Чачылган байбачаларды Арстан бирден жыйып салды. Атты аябай токмоктошту. Турдакун кадимки кишиге жулунгандай сөгүнүп, бычак менен качырды. Султан, Байынжыргал араң арачалады. Эс алып олтуруп, кайра жөнөштү. Ар-ар жерден от жылтылдатып, качкындар олтурат. Иттер арсылдап, жылкысы кишенеп, дүмүрөйүп караңгыда каалгып, Текес тоолору артта калып жатты. Чоң кара жол менен аттарды бардыгынча сабап, коңгуроосун шыңгыратып, чоочун чыгышка карай зымырылышты. Көктө көп жылдыз, каякка бара жатканы билинбейт. Арстан анда-санда аркасын кылчайып карап коёт. Байбачалар үргүлөп унчугушпайт. Аттар бышкырып таскактап, же үргөн ит, же жылт эткен от, же карайган караан жок, ээн талаада жалгыз бек кармап камчысын айландырып-айландырып коюп, чыгыштан көзүн ажыратпай Арстан бара жатат. Элесинде араба менен тең чуркап, өлгөн карындашы келе жаткансыйт... Анан эл эсине келип, атасы калчылдап-титиреп өлүм алдында жаткансып, божу колунда карышат.

Түндүн сыдырым суук жели көйнөксүз Арстандын ичине чогулат. «Буюрса Кулжаны да көрөйүн. Кайтып элге-жерге барып калсам, айта жүргөнгө бир сөз болсун. Токмоктой болду бекен. Пишпектей болду бекен? Булар апийимин канчадан сатар экен? Кытай деген кандай калк болду экен?» – деген ойлор жел менен кошо чогулат.

Булар тоодон такыр ажырап, мелмилдеген ээн талаага чыкканда таң атты. Уйкусу канган байлар ар түрдүү сөзгө кирди.

Султан Арстанды далыга чаап:

– Сен да кыргыз, мен да кыргыз, билсең тууганбыз го, жолуң болгур, сен өтө эле тентексиң...

Арстан ал сөзгө жооп бербей, өзү сурады:

– Сиз көлгө барып келдиңизби? Деги кабар уктуңузбу? Сагындым жерди, Суке. Уктасам да, турсам да ба-

шын кар баскан Ала-Тоо, саргайган Чүйдүн талаасы көз алдыман кетпейт. Кышында да анча эмес элем, жаз чыкканы жаман болуп жүрөм...

Султан жетөлдү, арабадан алыс түкүрдү эле, шамал учуруп келип Байынжыргалдын калпагына жапты, аны Султан да, Байынжыргал да байкаган жок.

– Көлгө баруу кайда, баргандар бара берсин. Экөөбүз, Кулжа, Үрүмчү, Кара-Шаар, Бежинди кыдырып, алтындуу, малдуу болобуз.

– Кара-Шаар, Бежинде туруп алтындуу болгончо, Кеминден карагай тартканым артык, Суке. Сагындым жерди, барган күнү өлсөм да ыраазымын. Көл, Чүй, Ат-Башы, Нарынга жер жетеби... Оо кайран аттар, тер акты го. Ушулар менен көлгө кетсек ээ, – деп жылмайып койдү Арстан өз кыялында.

Турдакун байбача обдулуп мас, кыйкырып бир чети тамаша, бир чети чынга салып:

– Көл эле дейсиңер, көлүңөрдөн мен силерди чакыртып алдымбы? Кыргыз деген эң жаман калк болот экен. Мына бу Султан алганын бербейт... – Каткырышты.

Чаң буртулдап, аттар таскактайт, коңгуроо шыңгырап, жүргүнчүлөр күжүлдөйт. Байынжыргал куржунунун оозун ачып коюп, боорсокту семичкедей чагып бара жатат. Бир көзүн жумуп, бир көзүн ачып, «Апийимдин жыңы канча турат экен?» – деп Султандан сурады. Султан: «Мен деле сиздер менен бара жатпайымбы». Турдакун күлдү.

– Токтот аттарды, аттар да эс алсын, өзүбүз да тамактаналы.

Арстан аттарды отко койдү. Беркилер тамакка олтурду. Маскыла турган бирдемелерди жешти. Алар тамак жеп олтурганда салынган куржундары бар эки салт атчан кызыл кулак жолукту. Байынжыргал алар менен калмакча сүйлөштү, кат берди.

Күн көтөрүлгөндө кайра жөнөштү. Аттарды бардыгында айдашты. Байынжыргал калмакча, Турдакун өзбекче, Султан кыргызча бакырып ырдап бара жатышты.

Ат аягынан, араба дөңгөлөгүнөн чаң буркурап, чубалып калып олтурду. Улам кийиндеп кең талаа жазылып, улам кеңейтип алды ачылып, Кулжа шаарына карай төрт ат кошкон солкулдак араба суудай агып бара жатты.

Араба Кулжага карай жолун арбыта берсин. Биз эми Арстандын атасынан, тентиген элдин турган жери Текестен кабар алалы.

Баягы Текес, баягы качкын эл. Баягы турмуш. Баягы ачкалык. Мойнун асманга созгон, сабырлуу терек түптөрүндө өлүктөр жатат. Текестин жыты бузулду.

Жыпжылуу, коюу туман баскан шумдуктуу бир түн болду. Ошо түнү иттер улуду. Тооктор беймаал кыйкырды. Дал ошол түнү баягы эки кызыл кулак келип, Байынжыргалдыкына конду. Катты байбиче окуду. Катта төмөнкүлөр жазылган:

«Кудай билет, кыргыз журту кайтып калар, соо кетпейт. Жылкыга сак бол, күрүчтү мен келгенче палoo кылдырбагыла. Арстан мында калат, атасын кууп жибер. Түндө арабадан жыгылып өлүп кала жаздадым».

Ошол түнү бир эчкиси жок, эртең менен Арстандын атасын атканадан кууп чыгарды. Келинине жетелетип, оору абышка качкын элге аралашып калды. Оокат жок, күн узун.

– Уккула, качкын эл! – Жаңы кабар келди...

Элдин баары чогулду. Бою узун, муруту кырдач кара жигит жыгылган дөңгөчкө чыгып, элге кыйкырып сүйлөп жатты...

Күн баткан кез өзүнчө укмуш. Жаш балдар көбүнчө кечкисин ыйлайт. Бүтүн жер жүзү караңгылап, күн ыйлагансып үйүнө кирип бара жатканда баарын ойлойсуң. Кулжа шаарына күн батып бара жатканда аттарды көл-

шал тердетип коңгуроону шыңгыратып, байбачалар киирип барышты. Ийри-буйру көчөлөр. Арыктарда аккан суу, арык бойлогон тал-терек. Терезелери кичине-кичине жапыс тамдар. Мөңгүрөп өкүрүп, уйлар көчөлөрдө келе жатат. Уй артында жалаң аяк ырдап, артында арык сары ит ээрчип алган.

Мунарасы көк тиреген мечит. Селдени чыкчыйтып молдокемдер олтурат. Өздөрүнчө ырдап уйгур, чачтары самсаалап кытайлар жүрөт. Терек түбүндө ыйлап, эки жетим бала олтурат. Көчө чаң. Иреңи суз кишилер, көрбөгөн жандар көздүн мизин кайтарып, боорунду суутат. Токмок да эмес, Пишпек да эмес, Кулжа деген ушул. Алыстан келген жолоочуларды терезеден башын чыгарып, алда кимдер карап, чүмбөттүү аялдар да көз кыйыгын салат. Көп жүрүштү. Көчөлөрдө панарлар жагылды. Эшигинин алдында эки жоон түп тереги бар чоң таргыл дарбазаны барып кагышты. Дарбаза ачылды. Аттарды бир жигит алды. Эшикте чайнекти башына кийип самоор бакылдайт. Түтүнү булап көмүр жыттанат. Башына көп нан көтөрүп бир жигит кирди. Бул үй ошолордун апийим сатып алып, артыгын эки эсе арттырып сатып пайда көрүүчү Кулжа шаарынын атактуу байы Нурдумдуку эле. Узун көк чапан кийип келип кол алышты, сакалды тегиздетип, кашты серптирген. Жанында эки чоң бычагы бар. Үйгө киргизди. Илинген кийимдер, таза аарчылып, жаркыраган лампа, бир бут машина турат. Сарала мышык кыркырап лампанын жанында эки көзүн чылк жумуп уктап, асма бешикте бөбөк терметилип, бурчта бүрүшүп кары кемпир үргүлөп, төр жакта бир-экөө коңурук тартып олтурат. Алдыларына бачайы салдырды. Амандашты, биздин байбачалар арабадан жыгылышып өлө жаздаганын айтышты. Бала-чаканын амандыгын сурашып, көптөн бери келе албагандыктарына кечирим сурашты. Тамакты жешти. Байбачалар тамак жегенден кийин апийим сайып карта

ойношту. Нурдум бай байбачаларга он кадак карыз болду. Араларынан чатак чыгып: «Келген-кеткенде биздикинен тамак ичесиң, жатасың», – деп Нурдум, кыйкырды. Байбачалар арабаны коштуруп кайра жөнөй турган болушту. Аксакалы чыгып араң жараштырды. Аракты көп ичишти. Мас болушуп урушкандарын унутушту. Келгендери кетип, калгандары орду-ордуна уктады. Арстан терекке сүйөнүп, эки колун бооруна алып, шаарды карады. Көчөнүн кай жагындадыр бирөөнү бирөө токмоктогон жаңжал, «карма-карма» деген кыйкырык угулат. Арсылдаган ит, кыйкырган короз үндөрү, терезелери жылтырап, шаар калкып үргүлөп тургансыйт. Көптөн кийин үйдүн кожоюну бир жигитти ээрчитип, колуна чырак кармап бакка кетти. Арстан акырын басып аркасынан барды. Алар-Нарак барды да бир кичине тамга киришип, бирөөнү өкүртүп, анан үнүн өчүрүп чыгышты.

Бул ошол жерлик Ыслам деген бир кедей жигит эле. Анын сулуу карындашын Нурдум алам дегенин Ыслам бердирбей, башкага берген эле, ошону карматып келип, он күн кыйнап, бүгүн өлтүрттү. Аны шаарда эч ким билбейт.

Жумуштан чарчап кайткандар короонун жанында сыз жерде бышылдап уктап жатышат. Акырын жылган караандар терезелерди шыкаалайт. Кээ терезелерден: «Жогол, кет тентигендер!»–дейт. Кээ жерден ит талап чыңыртат. Заңкайган ак үйлөр, кемирейген жаман үйлөр да турат. Мына ушундай шаар экен. Арстан көпкө карап турду да: «Кайда болбосун жоктор кор экен го»– деди да, арабага чыгып, жол жүргөн неме катуу уйкуга кетти.

...Арстан көлгө келди. Көп-көк болуп тунуп көл жатат. Киргилденип Нарын, ачууланып карагай агызып Чүй агып жатат. Ала-Тоо мемиреген, эл эркин. Карындашы күлүп жанында. Баласы, атасы, аялы олтурат. Ыйлаган да, ач да, жылаңач да эл жок. Аялы жанына келет...

Ойгонуп кетсе, эчтеме жок. Кулжа шаары... Жанында үргүлөп аттары, алдында араба, асманда ай чачырайт. Оор үшкүрдү да, көзүн кайра жумду.

Эртең мененки чайга олтургандан кийин, апииймдин соодасына киришти. Нары сүрүшүп, бери сүрүшүп, соодасын эп келтире албады.

– Былтыркыдан кымбат сураганыңарга таң каламын, жан достор.

– Бизге да ошондойдон түштү, алсаңыз ана, албасаныз мына.

Эртең менен талашкан, түшкө чейин талашты. Акыры соодалары жакындап, жыйырма тыйындан дагы айнып кетишти. Ал күнү кечинде Нурдум үйүнөн тамак бербей койду. Байбачалар чайканадан тамак жешти. Арстан ач бойдон калды. Арстан байларга:

– Сиздер мени ачка кантип жүрөт деп ойлойсуңарбы, бу кандай кеп, байлар?

– О, кокуй ой, такыр эле эсте жок. – Ар кимиси аздан акча чыгарымыш болуп берди.

Чайканада жергиликтүү байлар, самтыраган кедейлер олтурат. Алакан жайып, жаш балдар тамак сурайт.

Бешинчи күнү эртең менен байлар кайра соодалашууга киришти. «Жок, ошол жыйырма тыйынды кош», – деп беркилер, – «Кошпойбуз», – деп наркылар, дагы кечке сүрүштү. Эми сиз менен соодалаша албайбыз, сизди жакын көрүп алып келдик эле, биз кетебиз атты кош Арстан, – деди, Байынжыргал.

– Он беш тыйындан коштук.

– Жок, – деп беркилер ыргып кетишти.

– Он сегиз тыйындан.

– Жок.

– Он тогуздан.

– Жок.

– Он тогуз жарымдан.

– Мен сизге айтайынбы, жыйырмадан жарым кемисе кетебиз, досум, – деп Турдакун калтылдап кетти.

– Ат арытып жатып, арабадан жыгылып алып кел, анан арзан бер.

– Бул кайсы жердики?

– Көлдүкү, Каракол, Жети-Өгүз деген жердики, – деп Султан да кыпчылды.

Нурдум көпкө ойлонуп туруп, ыйлап жиберди:

– Мен, досторум, сиздерди көп күттүм эле, эми мага бир тыйын кыйбайсыздар, чындап эле башка адамга сатасыздарбы. Баары бир бул Кулжада менден башка бул наркка эч ким чыдай албайт.

Байынжыргал да кызуулап кетти:

– Кудай сизге өмүр берсин, досум, Кулжа албаса Үрүмчү, Үрүмчү албаса, Бежин бар. Сиз ал жагынан кемите албайсыз.

– Жарым тыйындан атаң өлдү беле? Кошо бербейсиңби, Нурдум, – деди Турдакун.

– Сизге жарым, буга жарым, ар бир соодага жарымдан кечип олтурсам менде акча калабы. Бүтүн жартыдан куралат, тууганым.

Ал күнү да соодасы бүтпөй калды. Эми Кулжаны коюп Үрүмчүгө аттанышмак болушту. Арабаны таштап ат, качыр алышты.

Үрүмчү деген кайда? Ат туягынан така, топдон жака кеткенде, суусуз чөл, тоолуу токой, шумдуктуу жарлар, ээн талаа, элсиз жерлерди басып өтүү керек. Мына, Үрүмчүгө жетүү ушундайча болот. Качырдын качыры, аттын аты гана Үрүмчүгө барып келе алат. Далай кербендерди кумдун бороону жалмады, токойдун чаар жолборсу, азуулуу арстандары жол боюнан эликтей какпас бекен? Мына – Үрүмчүгө жетүү. Атка болжоп суу, өзүңө болжоп суусун аласың. Антпесең кайдан барасың. Биздин байбачалар эки качырга тамак, апиийим артып жөнөмөк болду.

– Кулжага гана убадалашканбыз, беш күн дегенсиздер, он күн болду. Үрүмчүгө бара албайм. Элди сагындым, элге, жерди сагындым, жерге кетемин, – деп Арстан чатак салды.

– Тил алган жакшы болот. Эл дегендей элиң деле, жер дегендей жериң деле калган жок. Анан көрө Үрүмчүгө жүр.– Курганда бир аттуу болуп келесиң. Ошент, баатыр, – деп Байынжыргал далысын таптады.

– Бара албаймын, акымды бербесеңиз да өзүмдү өзүмө ээ кылыңыз. Эптеп жөө жетемин да, Көлгө кетемин. – Кашайып туруп алды.

– Бул түгөнгүр бир көгөрүп калса кайта кайтуучу эмес, – деди Султан.

Байлар ал күнү жүрө албай калышты. Түнүндө Арстанды Нурдумдун беш жигитине уктаган жеринде бутуна кишен салдырып, өлөрчө токмоктоттуруп, кекиртегинен байлап, терекке таңып салышты: Эки күн байлапып жатты. Баатырдын мойну талыды, ачты, жулкунду, тартынды, эчтеме болбоду. «Качан макул демейинче чечпейбиз, өлөт экен – ушунда өлөт» – деп коюшту. Дагы бир жол табылар, байланып жатып эчтеме өнбөс, – үчүнчү күнү Арстан араң макул болду.

– Жарайт байлар, мени чечип алгыла, айласыз көндүм, байбачалар, ата-эне, агайын-журт деген кандай, ошолор дедим эле, кайыр эми болбос, кеттик Үрүмчүңүзгө. Жолу кыйын дечү эле...

– Тез эле келебиз, кейибе, – деди Султан.

Чоң көчөдө Арстан эки качырды жөө айдап, үч бай артында кетип бара жатат. Султан беркилерге айтат:

– Тапанчаңарды октоп койгула, кектенип калды. Бирдеме кылып жүрбөсүн.

Көк көпүрөнүн үстүндө бир абышка өлүп калыптыр. Нараагырак жерде үйүнүн эле түбүндө бирөө бирөөнү көмүп жатат. Өлгөн катынды көтөрүп, алдында молдо-

лор, артында эл келе жатат. «Жигиттер өтсө терезеден чүмбөтсүз карайсың деп эри өлтүргөн имиш, эри мас экен», – деген сөздөрдү кеп кылышты. Көйнөгү жок, дамбалчан, далысы даңкайган эки азамат кабактары салыңкы терек аралап жатышат. Мантайган семиз балдар кыйкырып ойноп, ач арык балдар күнөстө олтурат. Туз, калемпир, жип көтөрүп келиндер базарга келе жатышат. Көчөдө эки жерде ат такалап, бир жерде бир кишини беш киши токмоктоп жатат. Нары талаада калың дыйкандар жүрөт. Бара-бара Кулжа шаары да артта калды...

Кабактары салыңкы, жылаңаяк баатыр тыпылдата баскан качырларына кээде минип, кээде жөө, чочуп чыгышка карай лап-лап адымдайт. Өздөрүнчө сүйлөшүп артында Байынжыргал, Турдакун, Султандар келе жатат. Жол узак.

Булар жолун арбыта берсин. Биз Текеске кайрылып, баягы дөңгөчкө чыгып кыйкырган жигит элге эмине жаңылык айтты экен, ошону угалы.

– Айланайын эл, сүйүнчү! Көл тынчтанды дейт. Падыша тактан кулаптыр. Ак-Суу, Турпанга кеткен эл кайтып жаткан экен. Биз канттик? Көлгө жетер дарман барбы бизде?

Эл көзүнө жер келди: акмарал, эндик, эчкилүү, туулуп өскөн тунук көл, сары айгыр, күкүк, булбулдуу кулакка сиңген жазгы суу. Көз алдында короо-жайлары кучагын жайып эгиндери чайкалып, кенен Чүй, Токмок, Пишпеги менен, арпасы теңселип айгырлары жулунуп, Аксай, Арпа мелтиреп Ат-Башы, Нарыны менен, Кызарты кылайып, кызыл-чаптары кызыгарлык Кочкор, Жумгал, көөкөрдөнүп көл Жети-Өгүз, Караколу менен алда айланайын туулган жер. Эл жерди өөп, жер элди өөп, атасын тапкан баладай бакырат... Ар кимдин көз алдына өз жери элестеп кетти. Ыйлап жиберипти. Аңгыча болбой кимдир бирөө кыйкырды:

– Жалган! Алдайт! Жалаң кыргыз эмес, андагы өзбек, дунгандарды да кырыштыр...

Мурду шаптай арык саргыл неме экен. Эл суу сепкендей бастады.

Мына ошондон тартып эл арасында дуу-дуу башталды. Бири кетпейли дейт. «Кыргыз эли кайтсын, үч күндүн ичинде кайтсын», – деп бирөө сүйлөсө, – «Такыр андан эмес, Көлдө, Чүйдө дагы эле кыргын экен, – дейт башкасы.

Арстандын баласы: «Ата, байкем кана?» – деп сагына баштады. Атасы да, энеси да күнүгө ыйлашат. Эл көп сурайт. «Атаңдын көрү ай, Арстан болсо ошонун айтканы менен болот элек, кап, кеткенин карачы». Эл арасы ушундай. Эл же кетерин билбей, же коёрун билбей, конор жери жок кайып учкан кечки таандай жүрүшөт.

Бул убак миң тогуз жүз он жетинчи жылдын башы эле. Убактылуу өкмөт эки тизгин, бир чылбырды алып, касиетсиз сөз, желмогуз көз, Керенскийдин куураган кол менен жазган приказдары отор элди ойрондоп, ачтарды андан бетер, жокторду жоготуп, дүйнө алдын-үстүн болуп, Россия дары жыгтанып, замбирек үнү ааламды жаңырттып турган кез эле.

Бул ушундай тура турсун. Үрүмчүгө жөнөгөн Арстандар эмине болду, ошого жүрүңүздөр.

Токойду токтотуп, тоону кийин чегиндирип, талааларды тапылдата басып, чөлгө киришти. Кум ысып кетип, Арстандын таманын кайрып баатыр баса албай бара жатат. Он беш күндүк тынымсыз жол, суусуз чөл тилди оозго батырбай акактатат. Кум... чөл... жыпжылуу жел... кулач-кулач боз жыландар, өлгөн аттын, адамдын каркайган сөөктөрү, чапан, куураган чүкө, төөнүн жилиги... Өрттөлгөн камыш... иреңи суук суз чөл...

Арстан баса албайт.

– Айда, бол! Бүгүн бороон болбогой эле. Бороон болсо кум алдында калып, сөзсүз өлдүк. Чөл эми эки күндүк. Качырларга бер. Сен өзүң ичпей эле кой.

Баатыр унчукпайт. Суусаган аттар солуйт. Чаначка тумшугун салат. Бечара качырлар, кулактарын шалпайтып көп күндө барып бир ичишет. Камыштуу жерге конушту. Чөлдүн ысык түнүндө чарчаган аттар сулк жатат. Азыраак суусун өздөрү бөлүп ичти. Арстан камыштын түбүн чукулап олтуруп, чалчыктуу суу чыгарып алды. Качырлар жата калып нымдуу кумду жалайт. Арстан жарым чанач сууну бир эле жутту. Оозундагы кумду түкүрүп болуп: «Ала-Тоо, алтын булагыңарга жеткиресинби, жокпу? Куураган куу заман, кууратып мүйүзүң чыктыбы? Алда айланайын эл ай, жер ай, түшпөчү ойго түшпөчү?!» – деп кумга боорун төшөп, ал да сулк жатты.

Куулдап кумдун бороону көтөрүлдү, кум дөбөлөрү бир орундан экинчи орунга жылып, айлана көрүпбөй баратты.

– Кум бороону жумага, айга созулат дечү эле, ан- дай болсо өлдүк. Кулжадан эле кайтат элек, сиз эле болбой, – деп Султан калтылдайт.

– Ачылып кетээр, ачылып кетээр...– Келме келтирип көзүн жумуп Турдакун олтурат.

– Сен эмне унчукпайсың, ме нан же, –деп Арстанга бере башташты.

Арстан башын чайкады.

– Кулжадан эле кайтат элек... – Баары Арстанга имерилишти.

– Сен эмине башыңды чайкайсың, айт, өлсөк да чогу өлөлү.

Арстан күүлдөгөн кум бороонуна кулагын салып, ыйлап-ышкырып учуп жаткан кумга бетин тозуп:

– Өлбөйсүнөр байлар, – дейт.

– Оозуңа май, айланайын боорум, – дейт Султан.

– Мен ушу бүгүн качкын эл кандай абалда экен деп баш чайкадым. Шордуу эл, шору арылбаган качкын кыр-

гыз, эртең менен өлгөнүн өлбөгөнү сүйрөп көмөөр. Жап-жаш балам, жаңы алган зайыбым, карыган карт атам эмине болду экен? Ошого баш чайкадым, байбачалар.

– Ой, айланайын ай, элди айтат өзүбүздүн камды ой-лобойт да.

– Ар кимдин жаны өзүнө ширин да, байбачалар. Силердин бооруңар таш, бороон да басылар. Үрүмчүгө да жетерсиңер. Апийим да сатылар. Мени дагы байлап сабаарсыңар, ошондой эмеспи, ыя? – деп күлүп койду.

Байлар унчукпайт. Коркушат.

Чөлдүн кумдуу бороону дагы күч алды. Качырлардын кулагына кум толду. Эртең менен араң бороон басылды.

Чаң болбогон жер жок. Ийинден чыккан чычкандай болгон жолоочулар жолго аттанышты. Султандын аты турбай жатып өлүп, Байынжыргалга учкашып калды. Көп жүргөндөн кийин көчүгүнө чапанын салынды, анан көрпөчөсүн койду, анан тебетейин койду. Улам кыйшайып минип, тартпаган азабын тартып баратты. Чарчаган Байынжыргал Султанга:

– Сиз көп кыбырабаңыз, аттын буту кумга кирип баратканын көрөсүңбү.– Турдакунга карап:– Азыраак жерге сиз учкаштырыңыз.

Турдакун:

– Киши учкаштырбайт, мөңкүп жыгат, – деди.

Үчүнчү күнү чөл бүтүп, дагы беш күн дегенде түн жарымында Үрүмчү деген шаарга киришти. Көчүгү эмес, Султандын сандары да иштен чыкты. Байынжыргалдын ийинине сүйөнүп, чөгөлөп олтуруп калды.

Калаа калдайып караңгы түндүн кучагында экен. Абасы сасык, көчөлөрү ийри-буйру, түнт, балит шаар көрүнөт. Көп жүрүшүп барып, дагы бир дарбазаны тартылды. Ким бу дегениби, же жогол нары дедиби, же өлөсүң дедиби; – кытайча дабыш чыкты.

Байынжыргал да бирдеме деп жиберди. Эшик алдында көпкө турушту, анан барып дарбаза ачылды. Улам эшиктери ачылып, төркү үйгө киришти. Чырак жагып, буту кир, кичинекей, өзү сулуу, башы чоң; уктап тура калгандай бир келин турат. Үйдүн жыты бузулуп кеткен экен, терезени ачышты эле, көчөдөн сасык жел кирди. Үй кожоюну чачтары самсаалаган, көзү кичине кара киши экен. Апийими жок, апийим орогон чүпүрөк соруп калыптыр. Анын жанында бирөө бирдеме чайнап олтурат. Амандашып болуп эле куржунду кучактап жыгылышты. «Акчасын канча алсаң да ал, кийин, сүйлөшөрбүз» – деп бирден чылап ичип жиберипти да, беттеринен тер куюлуп, калжактап, кызынан да уялбай, аялына айтчу сөздөрдү сүйлөп олтурду. Меймандар үргүлөйт. Султан олтура албай жатып калды. «Тиги мейман эмине туруп олтурбайт, » – дейт кожоюн. Байынжыргал ичинен күлүп: «Ал киши катуу чарчады, – деп койду Арстанды эч ким олтур деген да жок. Арстан уктап кетти, көз алдында баласы, атасы, аялы өлүп жатат. Чоочуп ойгонсо эчтеме жок. Баягылар дагы эле сүйлөп олтурат. Баягы ээси дагы эле каткырып, анда-санда Арстанга карайт да, ирикша-ирик деп каткырат.

Ирикша деген кытай шаарынын байлары мине турган жалгыз дөңгөлөктүү арабага кошчу адам.

Түн жарымы, ооп, наркы үйгө киргизип төшөк салдырып беришти. Калың, майлуу, сасыган жууркан, кандала, бүргө адамды каптап кетти. Эртең менен чечек чыккандай ойгонушту.

Урулган барабан, коңгуроо үнү шаарды каптап кетиптир. Эл чубап кетип жатат. Базарда бир көз боочу оюн көрсөтүп, баштыгында бышырган таш бакасы бар, оозуна шамшар салып, ичине бычак уруп, өзүн өзү отко таштап, элди айраң таң калтырып жатат. Бир аял колунда кол чатыры бар, киши кошкон арабага минип келди. Адам-

ды кадимкидей аземдеп жүгөнчөлөгөн, ал тердеп үшкүрүп коёт. Нары бир бакта эки адам дарга асылып, бирөө байланып турат. Дагы бир экөө бармагына шиш кагылып өкүрүп жатат. Көчөлөрдө дагы ачтар, арыктар жүрөт. Ашпоздордо балыктын шорпосун ичип олтурган эл. Арстан: «Багы жоктор шор экен го», – деп дагы ойлоду.

Бир топ күн өттү. Биздин байлар апийимин сатышты. Арстанга жүгүн ташытты. Текеске кайра кетмек болушту. Арстан аябай кубанды. Баягы жыйырма беш, отуз күндүк жолду тынымсыз басардай сизди. Өмүрүндө кабагы ачылбаган баатыр, кубанганынан ырдады, күндөгү ыйлагансыган шаар жылмайып, туюкталгансыган жол ачылгансып турду. «Бардым эле көлгө кетемин, – деп өзүнөн өзү сүйлөнө берди.

– Э Суке, элге кеттик ээ?» – деп күлдү.

– Албетте, эрте жат. Ме мындан ич, же, той.

Арстан күлүмсүрөгөн бойдон уйкуга кетти.

Арстан уктагандан кийин аттарды токушуп, жол каржыларын алып байлар жолго чыгышмак болушту. Тамакты жеп болушуп, Арстандын соодасына киришти.

– Айбан болсо Арстан, же көлдүн жаян балыгы, же чөлдүн жолборсу, ат болсо аргымак, канаттуу болсо шумкар болмок, акыл десең акыл, күч десең күч бар. Жолдо мынча акча кетти, анда барганда катын-баласына кайрылышабыз, – деп акчаны аябай алышты.

– Кош, саламат болгула, катын экөөбүз ирикша менен жарменкелерге уялбай кыдыра турган болдук. Ыракмат. Байынжыргал, бала-чакаңдын убайын көр. Көп жаша Турдакун байбача, апийимдериңиз үчүн жаным менен кулдук. Сага да өмүр берсин Султан, ушул жолуңан кайтпа, кол алышып коштошуп Чан-Си-Зин. калды. Султандын жаңы алган аты жорго чыкты. Айдын жарыгына салып, байбачалар семиз аттары менен Текеске карай теминишти. Байынжыргал Арстанга кат калтырды.

Баатыр уктап жатып, ай батканда көлгө бардык, көл шарпылдап толкундап жаткан экен. Кыргыз эли бала-сын мойнунан кучактап өптү.

Чоочуп ойгонуп кетсе, кабагын салган оор түн. Кытай шаары... Ыргып туруп, «Суке!» деп кыйкырды. Үн жок. Жүгүрүп чыгып аттарды карады, жок. Эшик ачылды да, кожоюну кат берди.

«Урматтуу, ызаттуу Арстан балам. Сизди ушул киши жактырып калган себептүү ойготпой эле жүрүп кеттик. Кечирип кой. Жыйырма сом пул, бир чапан калтырдык. Катын-балаңды анда багып турам. Бизди уят кылбай кызмат кыла бер. Биз ай чыкканда жөнөдүк эле. Сен кайсы убакта катты окууруңду өзүң билерсиң».

Арстан батып бара жаткан айды бир карап алды.

Эмине кыларын билбей дарбазаны барып тарс дедире бир тепти. Ачылган жок. Анан келип терекке сүйөнүп туруп-туруп, жыгылып кетти.

Эртең менен арабаны алып келип, Арстанды кошуп минүүгө Чан-Си-Зин буюрду. Арстан билип туруп эле болбой койду. Өзбек жигитин чакырып айттырды.

– Сен акмаксыңбы, бул киши ирикша болсун дейт сени, – деп өзбек жигит которду.

Арстан ага карап:

– Сен айткын, тууганым, ат эмесмин деп айтты, – деп айт.

– Сен жиндисиңби өлтүрүп коёт. Сени сатып кетиштир, – деди.

Арстан терекке сүйөнүп туруп ыйлайын деди, анын айласын таба албады: «Эл дедим, эңгиредим, элге сермеп жетпедим. Жер дедим, жерим дедим, Текестен эле неге кетпедим? Жер дедим, жерди сагындым, жеримди кайра көрбөдүм. Жер дедим, жерим дедим, жеримде неге өлбөдүм...» – деп өксөдү да, олтуруп калды.

Чан-Си-Зин акырын кылычын сууруп алды. Айла канча. Ирикша болуп Арстан көчөдө келе жатты. Торгойдой

тозгон тоо элинин баатыры, арабада ат болуп келе жатты. Кээде камчы менен чаап күлүп коёт. Кулактарына гүл коюп алды. Кээде катуу айдайт, кээде акырын айдайт. Түнкүсүн бутун кишендеп, колун чынжырлап байлатып коёт. Арстан баягы Арстан эмес. Элден үмүтүн үзүп; өңүнөн ажырады. Он жыл кишендеп минсем болду деп, Чан-Си-Зин күлөт. Байлар менен сүйлөшө калганда ат ордуна мактайт. Арстан кээде кайгырып өкүрөт. Бул ит өкүрбөсүн, балдар уйкудан калат деп, жигитин жиберет.

Көп күндөр өттү. Анан колун бош коюучу болду. Колу бош болгондон кийин короодо ары-бери кишенин шылдыратып басат. Кээде терезеден башын чыгарып карап, кайра жабат. Дагы күндөр өттү. Андан кийин дарбазаны кайра жабат. Дагы күндөр өттү. Андан кийин дарбазаны бекитип короого бош коюучу болду. Арстан жөн эле басып жүрөт. Кээде терезени ачып карап, жаап коёт. Дагы көп күндөр өттү.

Күн бүркөк, ай караңгы эле. Дарбазанын кулпусун бир уруп сындырды да, эшикти тарс ачып, Арстан көчөгө чыкты. Шаар тыптынч. Арстандын көзү кыпкызыл болуп жанып кетти. Короого кайра кирди. Тандап бир качырын алды. Терезенин мыктарын чыгарып, оозгу тамдан куржун көзү нан алды. Анан Текеске карай зымырылды. Үрүмчү шаары бара-бара каалгып алыста калды. Эл сагынган эр, жер сагынган азамат, кордуктан кутулбаган шордуу азаптан чын кутулганын, же жалган кутулганын билбей, бирок өлсө да кайра кайрылбаска шерт кылып, жолго чыкты.

VII

Сары жалбырактар тал-теректен куланат. Күздүн суук шамалдуу булуттары аз-аз жамгыр себелеп, кичине-кичине кар чачкансыйт. Суу отун күйбөй түтөп, жанында

алек болуп ач эл олтурат. Эл сүйлөйт, биринин сөзүн бири укпайт.

Аа кургур кыргыз эли, дагы кете элек тура...

– Апа, – дейт жаш бала. – Нан...

Жаактары этсиз, көздөрү алайып, чачтары жазылган, келин жан далбасалайт. Сегиз-тогуздагы бала сөөмөйүн соруп олтурат. Өлүм алдындагы келин өлгүсү келбейт, алда кимди, алда кайдан күтөт. Дүйнө деген чиркин, өмүр деген от кандай ысык нерсе... Саргайып сары алтындай күзгү теректер турат. Өлгүң келбейт. Келин алда кимди кыйналып күтөт.

– Апа, – дейт бала.

Эне айланып карайт да, ээк кагат. Бала энени кучактап ыйлайт.

– Алда кургур ай, келме айт, – деди бирөө.

Келин сүзүлүп, ээктерин кыбыратып, баладан көзүн ажыратпай тиктеп калат. Келин эстүү эле. Ооруганына көп болду. Аны кайнатасына да, баласына да билдирүүчү эмес. Баласы, атасы уктагыча сүйлөп, күлүп олтуруп, анан онтоп таң атырчу. «Ай Күкөй, эмине?» десе, – «Жогууз, жөн эле, тим эле» – деп чыдап калуучу. Мындайлар аз го. Улууга тике карабаган, ыйласа көз жашын көрсөтпөгөн, өзгөчө эле, шордуу. Эки күнү күлүп көөнү ачылып кетти. Жана эле жатарда отуруп, «Мен коркуп турам да?» – деди. Катуу онтолоп кеткенде абышка, баласы да ойгонду. Чачтары жазылып, жылаңаяк бутун коломтого сунуп, иреңине мүрзөнүн иреңи келе жатты. Акыркы жолу колдорун сунуп, Арстанды кучактагансыды. Жанына Арстан келгенсип кетти. Башын көтөрөм деп көтөрө албай жүрүп бара жатты. Арстандын келгенин абышка көргөн жок. Бала «Ата!» деп, мойнуна асылды. Арстан: «Күмүн?» – деп, көзүнө жабылган чачын кайрып: Күкөй-ыраазы бол, ыраазы бол!»... деди. Келин колун сунуп, Арстанды жакадан кармады. Ошо бойдон

өлдү. Чарчап келген баатыр, чаң болгон көздөрүн жаш менен жууду. Бала бакырып, абышка бышактап, баатыр кайгырып, түн жарымында ээн, жат жерде сүзүлүп жаткан сулуунун жанында үч байкуш өчкөн отко араң-араң көрүнүп отурушту.

Арстан көпкө терек түбүндө үнсүз-сөзсүз, кыймылсыз олтурду. Каалгып Текес тоолору түнөрүп, ноябрь түнү турду. «Ыңгак-гок... ыңгак-гок!» тумандуу асманда ушундай добуш угулат.

Баягы түнкү коломтодо жылтыраган от өчкөн. Аялынын артынан, оттон кийин атасынын да көзү жумулган. Ал экөө тең ушул бозоргон жердин астында калды.

Баласын көтөрүп, Ала-Тоого кайткап качкындардын калган-катканын эрчитип, түн жарымында туулуп-өскөп жерге баатыр жөнөдү. Баягыдай улуган бороону жок, ашуулар алыстан тынч көрүнөт.

Адам-адамды минген Үрүмчү алда кайда, адам канын адам жалаган Кулжа кулак уккус жерде калды. Элди эңгиреткен, эстен кеткис Текес тетигинде турат. Жер сагынган эр жерине келе жатты. Жондо бала, колдо таяк. Эрди шыбырап, кабагы жабык. Тыбыр-тыбыр жамгыр тыбырайт, лап-лап баатыр арымдайт. Шыбыр-шыбыр жел согулат. Бат-бат баатыр адымдайт. Айлана капкараңгы... Алыста тоо. Жондо бала, колдо таяк. Жолдон карышкыр улуйт.

Жерине кайткан качкындарды ашуу белинде иттер талайт. Топ-топ иттер, кыргыз ити – кыргызды. Иттер-карышкыр, карышкыр сырттан болду. Кыргыз итке жем болду. Көздүн жашы көл, көкүрөгү чер болду. Арсылдап иттер баш мүлжүйт. Ашууларда адам сөөгү, мал сөөгү батпайт. Баш чеңгелдеген кузгун учкусу келбей үргүлөйт. Үч кемпир бир тонго оронуп, бирөөнү ит жеп жатса, калган үчөө Арстандан тамак сурайт...

Мына ушундай күндөр болду.

Күндүн акыркы нурлары бийик ашуу аскаларда гана жалтырап, калган дүйнөнү көлөкө каптап келатты. Саргайып сары чөптөр жапырылып, суурдун ийиндери оңураят. Калдайып карлуу аска асманга мойнун созуп, супсулуу суук жел согулат.

Жылгалар турат. Коктулар көрүнөт. Арсылдап канчыктар имерилип, комдонуп дөбөттөр жатат. Эл жерине жете албай каруусуз. Кан дагы эле агып жатат. Бирок былтыркы чуу жок. Ашууда эмине болгон тынчтык. Канаттуу канат сермебей, кыргыз канына тойду. Азиз башты мүлжүп, бөрү да жортконун койду. Ата кургур алдейлеп, эне кургур эмизген селкини карга, кузгун көзүн ойду. Эл канынан өзөн, башынан тоо жасалды. Кош баш кара бүркүт узун кара тырмактуу заманга ыраазы болуп, оозунда ичегинин карындасы самсаалайт.

Баягы Султан көлгө дагы апийим үчүн бара жаткан экен. Аттан түшүп, өлгөндөрдүн колун карап, шакегин чыгара албай, колу менен кесип чөнтөгүнө салат. Арстан баланы коё коюп:

– Суке, качан тоёр экенсиң? Элде албаган эмиңер калды, эч болбосо өлгөндү тим койсоңор боло!– деп бакырды.

Султан чоочуп кетти. Шашканынан салам айтты. Арстан таш менен уруп жыкты. Атын алып, баса албай олтурган эки абышкага берди.

Тоо чымчыктары да жок. Суулар бастаган, суур аңкуштабайт. Деги Ала-Тоо эмине болгон, ыя? Ыраак-ыраакта Ала-Тоо башы мелмилдейт.

Ашуу түрү мына ушундай эле.

Тээ, алда кайда бала кезде үйрөнгөн күңгөй-тескей Ала-Тоо турат. Көгөрүп тынч көл жаткансыйт. Алыстан карап туруп, Арстан кудум жаш баладай ыйлады. Өмүрү ыйлабаган баатырды эмине жашытты? Үрүмчү, Кулжа чөлдөрдө ыйлабаган баатыр эминеге ыйлады? Кудум жаш

баладай ыйлады. Баатыр да ыйлайт экен ээ. Бирөө сурады. Арстан жооп берген жок. Колу менен ыраакта мелтиреген көлдү көрсөттү да, ыйлаган бойдон жолго түштү, анын артынан бирин-серин эл да жөнөдү. Саны кетип сандыраган эл, ыраакы кытай жеринен өз жерине ушунтип келе жатты.

Арстан көлгө келген түн мына мындай түн болду. Ай бар да эмес, жок да эмес. Анткенибиз айдын бетине булут, булуттар кара да эмес, ак да эмес, өчкөн чоктой эле. Кара сур тарткан асман бети, ыйлаган киши сыяктанып аба оор тартып, жел дымыгып турду. Көл тыптынч. Талдар турат, теректер турат, көккө алакан жайгансып шулдап ыйлап турат. Баласын көтөрүп Арстан бир ээн короого келди. Короону көрүп, эсине. Эне, ата, карындашы көзүнө келип кетти. Короолор кулаган, жапайы куштар түнөгөн, журттарга узун-узун чөп, күлдөбөгө шоролор бийик өнүп, уй жаткан жерге меңдубана чыгып куураган. Аттын эски тезегинде бир жылаң аяк кишинин изи жатат. Шыпта, качан коюлганы ким билет, каткан чанач турат. Чабалекейлердин уясы турат, өзү жок. Азыраак талы бар экен, куураптыр.

Жер өрттөнгөн токойдой дүмүрөйүп, аба думуп турат. Ай бетин далдалап, булут кара сур. Арстан баланы жерге коюп, өзүнөн өзү сүйлөдү.

– Элсиз жер, жерсиз элдин көркү ушул экен да. Жер дедим, жерди сагындым. Жердин көркү ушул болгон экен да. Ала-Тоо асманга мойнун коройтуп, качкын элди карайт. Тып-тынч көл жатат. Кыргыз эли ач-жылаңач ыңырсып келе жатат. Ысык-Көл күрүлдөгөн толкун, күүлдөгөн шамалдан ажырап, томсоргон түрүң ушубу? Эл келе жатат, жан далбастап ашуу боорун тырмалап, жөө-жалаң келе жатат. Элинди толкунуң менен тос! Жоок... Аба дымыгат, асман кара сур. Эл эми эңгирейт экен го. Көрдүк башка жерди, өз койнуңан жай бер.

– Көйнөгүн чечип, жерге сулап бир жатты... – Падыша тактан кулады дебеди беле, анысы да жалганбы, элге эркиндик жарыялады деген сөз да жалган экен го. Аттанган жериңин баары баткак, артың чуу, алдың туюк заман ушул болгон экен да...

От жылтылдады.

Ай көтөрүлгөндө көлгө карап туруп, Арстан кимдиндир бирөөнүн атын айтып кыйкырды. Ал ким эле, эмине кыйкырды, ким билет. Анан кайра жатты. Мындайдан Тосор, Тоң көрүнүп, батыштан Балакчы мелмилдейт, түпдүктө Тору-Айгыр, Чырпыкты мупарыктап, чыгышта Кара-кол каалгып, көлдүн таңы сүрүлдү.

Баатыр баланы көтөрүп поселкага карай басты.

Сыртта мемиреп тынч түн турду. Андан ары мелтиреген көл, көл үстүндө көмкөрүлүп дагы көл. Алдыңкы көлдө да, үстүнкү көлдө да акырын жылып ай бара жатат. Түнкү терезелерден начар шоола чачырап, иттер үрүп, жылкы кишенейт, кайдандыр мылтык үнү дүп дей түшүп, кайра тынчтанып кетет. Алдыңкы үйдө чоң энеси Мария начар жанган шам менен көйнөк жамап, анын жанында Василийдин аялы олтурат. Короодо тору атын күрт-күрт чөп чайнаганы угулуп, каздарга мышык келгенби, кукулдашат.

Ички тамга айдын жарыгы тиет, буттарына кирпич койгон узун шылкылдаган керебет, керебетте бутун сунуп айды тиктеп Василь жатат. Энеси жанына имерилип келип, уулун кармалайт.

– Сен эмине ойлоп жатасың? – деп, тишсиз оозун уулунун бетине тийгизет.

Дүйнө согушунан жарадар болуп кайткан шордуу, Василь башын акырын көтөрүп, энесине акырын гана жооп берет:

– Эне, баягы мени менен тегирменде иштеген кыргыз жигитти билесиңби?

Энеси айга карап ойлонуп кетет да:

– Ооба, уулум, билем.

– Ошол жигит көтөрүлүш болгондо бар беле?

– Ким билет, уулум, аны ким көрдү дейсиң? Аны эми не сурадың.– Уулу унчукпай калат да, кайра терезеге карап:–Түндө түшүмдө ошол азаматты көрдүм эле.

– А балам аны соо койду дейсиңби? Өлтүрүштү го дейм.

– Түшүнүктүү жигит эле, эгер келип калса, кызылдардын аскерине кирер элек.

Энеси түшүнбөйт:

– Уруштан жаңы эле кайтып, кайра аскерликкеби? Сен жөөлүбөчү, Васька, –Чокуна кетет.– Абалы аман айыксам десең. Кайдагы өлгөн немени эстейсиң, тирүүлөр да бар го.

– Ээй, эне...

Ушуну менен упчугушпай калды. Василь көпкө барып уктады.

Түп жарымында терезе чертилет. Василь чоочуп ойгонуп:

– Ким? – деди.

Эч ким унчуккан жок, Кайра уктап кетти. Терезе дагы акырын чертилди. Ойгонуп кетет. Василь төшөгүнөн аксап туруп, терезенин алдына барды:

– Кимсиң?

Бирөө колун сунуп, атынан айтат. Василь колун берет да, тааный албайт.

– Эне, чырак алып келчи? – деп алдыңкы үйгө кыйкырды.

Чылпактаган көзү менен кемпир чырак алып турду. Көзү кызарып, арыган бети чаң, кийми жыртык, дагдайып көзү күйүп баласын көтөрүп Арстан турат. Экөө кучакташып ыйлашты. Василь орус кулактары кыргыз кедейлерин кырып жаткандыгын айтты. Арстан эки тизесин колу менен кармап, дугдуюп унчукпай олтурду.

Дубалда Василдин энесинин жаш кезектеги портрети, чоң атасынын сүрөтү турат. Кайран Васильдин соо кезиндеги сүрөтү илинип турат. Кыштак тып-тыпч, терезе нар жагы ал экөөнө кулак түргөндөй караңгы тартып мемирейт. Арстан унчукпайт. Василь сүйлөп жатат. Василь айтат:

– Большевиктер, – дейт.

– Аларың кимдер өзү? Аларың дагы кыргыз журтун кытайга куучу немеби? Элдин жарымы гана келди.

Василь, калганы анда калды, – деди да башы шылкыйды,

– Жок сен кулагыңды тосчу... Түшүндүңбү?

– Көргөндө ишенбесек, досум... Жай берчи жатайын. Таш тилген буттарынын таңууларын чечип, суналып жатып уйкуга кетти. Арстан уктагандан кийин Василь энесин чакырып алып, үстүнө жаңы жууркан жаптырып көпкө карап турду да:

Эр азамат! Илгери эр эле, – деп күрсүндү.

Энеси бутун карап:

– Шишиген экен, оо кудай ай, тилинбеген жери жок. Васька, карачы – деп таңданат.

– Баласы кантип келди экен?

– Көтөрүп келиптир, эне, көтөрүп келиптир.

– Көтөрүп?.. – Энесинин көзү чакчая түштү. Чоң эле баланы көтөрүп келгенин кара.

– Өлбөсө атасын көтөрүп келмек экен.

– Ой, кудай ай, бутун карачы Василь.– Кемпир жашып кетти.

– Айтпадым беле, – дейт Василь.– Бул ушундай неме. Бул биздикинде турсун ээ, эне, биздин митаамдар өлтүрөт. Кыргыз көрсө эле кырып жатпайбы?

– Мейли, балам, мейли. Өзүң бил, балам.– Энеси кетет. Василь Арстандын башында көпкө ойлуу отуруп, анан барып жатты.

Ай баткандан кийин тоо арасы кабагын бүркөдү. Мал да, адам да ширин уйкунун койнуна киргенде жарганат көкөлөп, үкү салпылдайт. Кеч күздүн кыроосу чөп башын агартып, эгин алынган аңыз аңгырайт. Жалбырагы кулаган тал, терек жылаңачтанып поселка көрксүз кудуктан суу алган аркан суу болуп кудуктун тегереги муз. Чиркөө коңгуроосу кагылуудан токтоп, «сырлуу чырак» жылтырайт.

Чалкасынан жаткан Василь Арстанга фронт окуяларынан сүйлөп, жарадар болгон бутун көрсөтөт. Василь айтат:

– Эй, досум, сен да көп көрдүң, мен да көп көрдүм, – өзү күлүп коёт да: Бирок сенден мен көп көрдүм, – дейт.

Арстан унчукпай баласынын башын сыйпалап: – Мен эчтеме көргөнүм жок: кайда барба, алып-жулуп жеп жаткан байды көрдүм. Эл качты, өлгөн койлорун өңөрүп байлар барышты. Анда малына мал кошту. Жанына жан кошту. Мен элдин кыргынын көрдүм. Узак жол бастым, андан башка эчтеме көргөнүм жок, – дейт да каңырыгы түтөйт.

Меш дүркүрөп күйүп, начар сары шоола жылтырап, үй ичи жарым капалуу эле.

– Ата кургур анда калды. Бул баланын энесин да Текес топурагы жалмады. Эй, ким калбады. Ваське, сен бери карачы. Мен баягыдай эмесмин: Ооба! Кайгы муңга жеңдирип, менин күч-кубатым да ошоякта калды.

Василдин энеси кирип, сөздөрүн тыңшап унчукпай олтурду, бир аздан кийин:

– Арстан балам, сени Афанас көрсө бетинен өбөр. Жакында эле кыргыз козголоңун айтып, өзүн өлүмдөн куткарган сен экениңи айтып ыйлаган эле деди да, унчукпай калды.

– Алиги большевик, меньшевик дегениң сонун кабар аа, Ваське. Кайсынысыныкы жакшы дедиң эле?

– Большевиги дебедим беле.

– Ооба. Акылдан да ажырадык, бир укканды эки укпай мээ да кармабайт.

Үчөө тең ойлонуп калышты. Бир маалда Василь туруп энесине карады:

– Эне, сиз менин берки көйнөгүмдү Арстанга бериңизчи.

Энеси алып келип жамачылуу көк көйнөк берди. Василь колуна кармап:

– Ме досум, көйнөксүз жүрбөй кийип алчы, бутунда эчтеме жок аа. Өзү үшкүрүп, терезеге бурулуп көчөгө карады. Көптөн кийин Арстан:

– Кечөө ашуудан көргөн шумдукту, – деди да, унчукпай калды.

Дагы көптөн кийин:

– Василь, мен барып токойго койгон жүгүмдү алып келейинчи деди да, баласын ээрчитип кетти.

Ал кеткенден кийин Василдин энеси:

– Васкетай, сен аркасынан барчы. Алиги суук тумшуктарга кезигип калбасын.

Василь аксаңдап басып аркасынан кетти. Энеси терезеден карап туруп, ыйлай баштады. Арстан келип жүгүнө олтуруп, баласын тизесине алып, кучактап бекем кысып өптү. Өптү да ыйлады. Кайгыга ыйлабады, сагынган жерине уулун эптеп тирүү апкелгенине ыйлады. Аңгыча болбой жанына эки караан пайда болду. Алеша бай менен Ашыркул. Арстанды көрүп чоочуп кетишти. Алеша кекетип...

– Ай иттин баласы, өкмөт кедейдики дегенсиң го. Өкмөт Керенскийде. Мына бизде!

Ашыркул мылтыкты бетине кармады. Мылтык тарс дей түштү. Өзү чалкасынан кетти. Дагы тарс дей түштү. Алеша кулап кетти. Көкүрөгүн дагдайтып Василь чыга келди. Арстан көзүнөн кубаныч жашын ирмеп, Василди

өптү. Аңгыча болбой алыстан, Жакындаң мылтык үндөрү чыгып калды. Булар качып токойдон ылдыйлашты. Баласын бир колуна көтөрүп, бир колу менен буту жаралуу Василди жетелеп, көл боюна жар башына келди. Кичине отура калып, караңгы түндүн коюнун аңтара тушту карашты.

Улам тарс деп мылтык үндөрү жакындап, анан дүбүрт угула баштады.

– Ай атаңдын көрү ай – деп Арстан ызырынып жер апчый берди.– Ушунча азап-тозоктон аман-соо келип... Василь, жок, өлбөйбүз. Большевиктер келет. Ошондой ээ, Василь!

– Сөзсүз, – деди Василь.

Дүбүрт жакындады. Василь улам атып коюп турду. Качар жер жок. Бут жарабайт. Анан ок да түгөндү.

Жакындан эле тарс деди. Арстан оң колун басып алды.

– Большевиктер, – деди ал.

Ок келип сол колго тийди.

– Келет, – деди ал.– Биз өлбөсбүз – ээ, Василь.

Ок чекеге тийди. Баласы жетип өбөм деп, өбө алган жок, Арстан жардан көлгө кулады. Василь кыйкырып тура калганда, соо бутуна ок тийди. Ал да көлгө кулады. Экөө бири-бирине сүзүп бараткансыды...

Ашыркулдун агаиндери, Алешканын ага-инилери жана бир топ орус, кыргыз кара жүрөктөрү көлдөгү өлүктөргө муштумун кезешти.

Жаш бала коркуп көл бойлоп ыйлап чуркап бара жатат. Түн оор салмагын салып, аба кан жыттанып турду.

Жаш бала шумдуктуу кыйкырык менен кыштакты жаңырытып, атасынын атын айтып өкүрүп ыйлап бара жатат.

Жар башынан өлүктөргө тигилер ок жиберешти. Жабырсыз көлдүн бетин ок тийип ойготот. Көл өлүктөрдү бооруна катып, окту өз көкүрөгү менен тосуп турду.

Шаршен аңгемесин аяктады. Биз үн дебей үңкүйүп отурдук.

Кылыч куйрук көк чегиртке, сары гүлдүн сары, ак гүлдүн ак, жашыл гүлдүн жашыл көпөлөктөрү гүлдөр да мемиреп, бетеге кыркып балкылдап семирген, балтагай тоонун суурлары сасык ийинде уктап, чакчыгай ышкырбай балапан басып, аттар оттобой жуушап, каалып жел согулуп, чөп сеңселбей, июль айынын ошол түнүндө баары уктап жатышты.

Биз гана уктай албадык. Унчугушпай өз алдыбызча үшкүрүп көпкө отурдук. Анан жамбаштап, уктайлы дедик. Бирок, уктагансып унчугушпай санаа санга, ой онго бөлүнүп жата бердик. Жайдын таңы жээк салып келатты. Таң алдында гана кирпичтерибиз чапталышты. Бирок... тарс дедире дарбаза жарып, Үрүмчүдөн аттанып баатыр келе жатат... Ойгонуп кетем. Шарт этип жолборс секирет да, суналып өлөт. Ойгонуп кетем. Муруту кере карыш, сакалы жок, далысы дагдайган, кабагы дөң сур киши экен, Василди кучактап көлгө кулайт... Ойгонуп кетем. Ойгонуп кетсем түш, коркуп Карамолдого ыктайм. Ал киши уктап жаткан экен десем, үшкүрүп коёт. Мурдубузга тоонун жыты келип турду. Аңгыча болбой Осмонкул кыйкырып ойгонду да, кайра жатып калды.

Дагы көзүм илинип кетсе... Урулган барабан, тартылган музыка... терезелерден кыргыздар күлөт. Көп аскер келе жатат. Алдында Арстан, күрөң кашка аргымак минген экен. Ырдап келе жатат. Үнү күрүлдөп, көчөпү башына көтөрөт. Ойгонуп кетсем эчтеме жок. Көзүмдү кайра жумдум... Караңгы түндү жарып жаш бала көлдү бойлой чыңырып ыйлап баратты.

12-октябрь 1935-жыл.

МАЗМУНУ

РАЙКАН ШҮЖҮРБЕКОВ	3
-------------------------	---

ЫРЛАР

АЛА-ТОО	12
АЛТЫ КАЗ	12
ЧОҢ КЫШТАК	14
ЖАЗУУЧУНУН ДОСУ	15
ОЙЛОП ТАПКЫН	16
КЕТЕТ ОЮҢ	17
ТАЛАС СУУСУ	18
МАЛЧЫНЫН ҮЙҮ	19
КОЙЧУНУН ИТИ	20
ЭЛИВИЗДИН БАГЫ	21
АКЫЛДУУ КЫЗ	22
ДЗЕРЖИНСКИЙ КӨЧӨСҮ	24
ЫСЫК-КӨЛДҮН КУМУ	25
ХАЛАТЧАН КИШИ	26
КӨК ТЕРЕК	27
БАЛА ЧАК	28
БАЛДАР АДАБИЯТЫ	28
БНТЫМАК	29
ДАЙЫМ ЖАГАТ	30
ЖЕТИ-ӨГҮЗ	32
АЙГА	33
ЭКИ КЕЛИН	33
КӨЗҮҢ КӨРӨТ	35
АКЧА КАЧАН ЖАГАТ?	35
КЫШ	36
ЖАМАН	38
КИМ	39
ТӨКМӨ	39
БОТАЛИЕВГЕ	40
ТОО ЭЧКИ	41
ЛИРИКА	41
ӨЗ КОЛУҢДА	43
УЙКУ	43
АЛГАН ЖАР	44

МАШИНА МИҢГЕН БАЛА	45
БУТТУН ШОРУ	46
СЕН ЭМЕСПИ	47
БАРЫНАН ЖОГУ	49
ХАЛТУРЩИК «ДОСУМА» КАТ	50
ШАШМА	52
КАРА МЫРЗА	55
АЛДЫ ЖАКТА ТАМАША	56
ӨЗУБҮЗДҮН МИШКА	56
СУЛАЙМАН	58
МЫШЫК	60
АКЫН КАРГА	61
КОРОЗ	63
АПЕНДИНИН ЭШЕГИ	65
ТҮЛКҮ МЕНЕН ТЕКЕ	65
ИТ	67
БӨРҮ БАСАР	68
АЮУ МЕНЕН ТҮЛКҮ	69
САГЫЗГАН МЕНЕН ТҮЛКҮ	73
АТ МЕНЕН ЭШЕК	75
АЮУ	77
ЭКИ ЭЧКИ	79
ТООК	80
БЕТТЕШҮҮ	80
КАРГА МЕНЕН ЧЫЙЫРЧЫК	85
ЧЫМЫН МЕНЕН КАРЫШКЫР	86
КАРЫШКЫР МЕНЕН УЙЛАР	88
ЖЫЛКЫЧЫ МЕНЕН ӨТҮКЧҮ	89
БУЛБУЛ МЕНЕН КОРОЗ	91
ЧОЧКО МЕНЕН ЧОМО	93
КАРА ТЕКЕ	94
ГҮЛКАЙЫР	96
АРАЛАШ ТӨКМӨ	98
ЖИНДИ СУУ	104
АЖАЛ	120
АЛА ТОО ЖАҢЫРЫГЫ	130
АЙЛЫМА	131
ЗАМАН	132
МАЙ	133
АРАБА	134
ЖАҢЫ ЖЫЛ	135

КӨК ЧАПАН	136
ДЕЙМИН	137
КИТЕП ЖӨНҮНДӨ ЫР	138
МЕН ДА СОЛДАТ	138
БИЗДИН ҮЙ	142
КЫШТООДО	143
ТООГО ЭРКЕЛЕДИМ	144
КҮМБӨЗ	145
ТЕРЕЗЕДЕН	147
ЖАЛГЫЗ ТАЛ	147
БИЗДИН ЖАШТЫК	148
СОЛДАТ КАЙТТЫ	149
АКЫН – ЭЛ	149
ЧАК ТҮШ	150
БИР КҮН	151
КУПЛЕТТЕР	152
ЖАЗ АЛДЫНДА	157
ТОЙДО БОЛДУМ	157
МЕНИ ЖАМАН КӨРБӨГҮН	162
КОЙ-САРЫДА	163
БЕШИК ЫРЫ	164
РАКМАТ КОЙЧУ, ЧАБАНГА	165
ЖЕР ЖӨНҮНДӨ ТЕРМЕ	169
ААЛЫГА	179
АЛЫКУЛГА	180
ЖУСУПКА	180
ЖООМАРТКА	180
ШАБДАНБАЕВГЕ	181
АЯЛДАР ЖӨНҮНДӨ СӨЗ	183
СУУ ҮСТҮНДӨ ТЕРМЕЛИП АККУУ УКТАЙТ	187
АКЫҢ БАР	188
КОЙ КӨЗ ДЕЛЕ ЖАКШЫ	189
ЖОРУНУН ТАГДЫРЫ	190
АКЫЛМАН	193
ЧОЧКО МЕНЕН МАС	194
КАРЫШКЫР МЕНЕН КАЧКЫНБАЙ	195
КОЁНДУН АРМАНЫ	196
СКЕПТИК ЭШЕК	196
МАЛГА–МАЛ	198
БУЛАК МЕНЕН БАКА	199
ҮКҮНҮН КЫЗЫ	200

ЫРДАБАЙ ТУРБАЙТ	202
ТИМ КОЙСО ЭЖЕН ЖАЙЫНА	203
ТАЛБАС МОЮН	205
КЫЗЫЛ ТИЛДИ	205
ТҮЛКҮ МЕНЕН АРСТАН	206
КЫРГООЛ ЭМНЕ ҮЧҮН КЫЗЫЛ	208
ЖИНДИНИН СӨЗҮ	209
СЕКРЕТАРЬ МЫШЫК	212
ЧОҢ АТАМ	214
БАЛАПАН	215
АБЫШКА	217
ЖАТЫП ИЧЕР	217
БӨЛҮНГӨНДҮ БӨРҮ ЖЕЙТ	218
...ЭЖЕН	219
АЛЫС ЖҮР	221
НАН	222
ТҮЛКҮ МЕНЕН ТЕКЕ	223
БҮГҮН	226
КУТТУКТАЙТ КУБАНЫЧТАН КАБАРЧЫЛАР	227
БОЛДУ ЗАМАН	227
ӨЗ КОЛУМДА ТУРУПТУР	228
КАЙНАР БУЛАК	229
БУЛУТ	229
ОРТО ТОКОЙ	231
БОРООНДО	231
ӨЧПӨС ЧЫРАК	232
МЕН БАРГАМ АЛА-ТООДОН	233
ЖЫЛКЫЧЫНЫКЫНДА	234
БАЛТИКА БОЮНДА	235
ТОКТОВО АЛБАС	236
КОЙЧУНУН ИТИ	236
ДЕГИ МЫНДАЙ БОЛГОН ЭМЕС	238
АЙЫЛЫМА БАРГАНДА	239
КҮКҮК	240
ЭСЕНБЕККЕ	241
ЖАЙЛООДО ТЫШКА ЧЫКТЫМ ЭРТЕ ТУРУП...	242
ШЕКЕРБЕК КАНА ЧЕРТЧИ, ШАКЫЛДАТЧЫ...	242
СУУСАМЫР	242
МАНАС КҮМБӨЗҮ	243
ТУУГАН ЭЛ	245
БАЛАЛЫК БАШТА	245

УШУНДАЙ ЖОЛДУ БАСЫП	245
ТААРЫНБА	246
КИМ СҮЙБӨЙТ, БУЛ ДҮЙНӨГӨ КЕЛГЕН ЖЕРИН...	248
МУЗ-ТӨР	248
АКЫН БЫРЫ ДАРЫЯ АГЫП ЖАТКАН...	249
ТУРМУШТА БАШТАН ӨТӨР ДАЛАЙ ЖОРУК...	249
АЙ ЖЫЛАТ ТӨГӨРӨНҮП ШАШПАЙ КАЛКЫП...	250
ТУУГАНДЫК КАТТАР	250
ДЕКАДА ЖӨНҮНДӨ СӨЗ	257
НАСИЯТ-ТЕРМЕ	269
ЧАБАН КӨЧКӨНДӨ	280
ӨЛБӨС КОМУЗ	281
АЛЫКУЛ ОСМОНОВГО	282
АКАДЕМИК К. К. ЮДАХИНГЕ	282
МИДИНГЕ	283
ТЕМИРКУЛГА	284
АБДЫРАСУЛГА	284
КУРБУНДАН	285
ТОО ЖЕЛИ	286
ЖАДАДЫМ КООЗ ҮЙДӨН	288
КЕЧИРЕСИЗ КҮРП...	288
САКАЛДУУ ДОСКО	289
ЧЫМЫН БЫРЫ	290
ВЕЙАЖАЛ ӨЛҮМ	291
ТӨӨ СУЛАГАНДА...	293
АПЕНДЕ МЕНЕН КӨПКӨН БАЛА	293
КЕЧИРИҢИЗ СЕКЕТ	294
ЭЛ МЕНЕН СҮЙЛӨШ, ЖОЛДОШ	295
КЫЗ МЕНЕН ЖИГИТ	296
ЭКИ БӨЖӨК	319
КАРГА	323
КҮҮГӨ	329
СҮРҮЛҮП ЖАЙДЫН ТАҢЫ АТАТ...	330
БИР ШИЛТЕМЕЛЕР	331
ЭЛИМ СОНУН	332
АДАМЗАТТЫН ЖЫЛДЫЗДАРЫ	334
ТОКТОГУЛДУН МҮРЗӨСҮ	335
ЖЕРИМ	337
ОЛУЯ	341
ТАЛААГА	342
ӨЗҮҢ СУЛУУ ОКШОДУҢ	343

БУЛБУЛ ҮНҮ	343
ПОЭЗИЯ	346
ТЕМИР ЖОЛЧУ	347
ЭЛИҢ КҮТӨТ	349
КОНОК БЕЛЕМ?	349
ЭШЕК	350
МАС ЭШЕК	351
ЧАПАН МЕНЕН ӨТҮК	352
АЙТЫП БОЛБОЙТ...	353
ЭКИ «ДОСТУН» СЫРЫ	354
ДӨҢДӨ КАРЫЯЛАР ОТУРАТ	355
КОЧКОР	357
РЫБАЧЫ	358
ТУРМУШКА ТУТКА	359
КҮЗ	361
ЖЫЛКЫЧЫ ЧАЛ	362
КӨЛ БОЮНДА	363
БИЗДИКИ	363
АЙЫБЫЗ АМАН, ЖЕРИБИЗ БҮТҮН	364
ЭКИ ТҮШ	365
КҮНДҮ АЙЛАНЫП	365
ЗОР МЕКЕНИҢ	366
ШАҢДУУ ТЫНЧТЫК	368
КИТЕБИН КҮЛМСҮРӨП КОЛУНА АЛДЫ	369
САГЫНАМ	370
ЖЫЛКЫЧЫ	372
БИЗДИН КҮНДӨР	372
ОРТО-ТОКОЙ	373
ТЕАТРГА	373
МАЙРАМДА	374
ЫРДАЙЛЫКЧЫ БҮГҮНКҮ КҮНҮ	374
ДЕГИ МЫНДАЙ БОЛГОН ЭМЕС	375
КҮЙГӨН ЧЫРАК	376
КУРГАК КАНАТ	377
ТЫНЧТЫКТЫН БИР БЕЛГИСИ...	378
КУЧАК ЖАЙЫП	379
КЫШЫНДА	381
КАЙЫНДАЙ КАЙРА БҮРДӨП	382
ТОО ТУРАТ УКТАП МАГДЫРАП	383
АКЫНГА	384
САМОЛЁТ МЕНЕН БҮРКҮТ	385

АҢГЕМЕЛЕР ЖАНА ПОВЕСТЬ

«АТА САЛТЫ»	388
ЖОЛБОРС МЕНЕН АЙГЫР	396
МЕРГЕНЧИНИН АҢГЕМЕСИ	402
ТОЛУБАЙ СЫНЧЫ	405
САЛАМ КАТ	417
ИТТИН ЖОМОГУ	421
ТОО ЭЛИНИН БААТЫРЫ (<i>повесть</i>)	428

Адабий-көркөм басылма

Окурмандын китеп текчесине

19-том

РАЙКАН ШҮКҮРБЕКОВ

Тандалган чыгармалар

Чыгышына жооптуу Акматалиев А.

Түзгөндөр: Текешова М., Турсуналиева А.

Тех. редактор: Жанышбекова А.

Корректорлор: Текешова М., Турсуналиева А.

Компьютердик калыпка салган Өмиров Б.

Терүүгө 04.05.16 берилди. Басууга 12.07.16 кол коюлду.

Кагаздын форматы 60x84¹/₁₆.

Көлөмү 33,25 б.т. Нускасы 600. Заказ № 24.

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс» ЖЧК
басмаканасында басылды

Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз к. 49.